

Udenlandske eller hjemlige ord?

Moderne importord i språka i Norden

Redaktør: Helge Sandøy

1. Helge Sandøy (red.): Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlaging og tilpassing av utalandske ord. 2003
2. Helge Sandøy og Jan-Ola Östman (red.): "Det främmande" i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord. 2004
3. Bente Selback og Helge Sandøy (red.): Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn. 2007
4. Tore Kristiansen og Lars S. Vikør (red.): Nordiske språkhaldningar. Ei meiningsmåling. 2006
5. Tore Kristiansen (red.): Nordiske sprogholdninger. En masketest. 2006
6. Guðrún Kvaran (red.): Udenlandske eller hjemlige ord. En undersøgelse af sprogene i Norden. 2007

9. Catharina Nyström Höög: Teamwork? Man kan lika gärna samarbeta! Svenska åsikter om importord. 2005

Guðrún Kvaran (red.)

Udenlandske eller hjemlige ord?

En undersøgelse af sprogene i Norden

NOVUS FORLAG
OSLO – 2007

Moderne importord i språka i Norden

Prosjektleder: Helge Sandøy

Nordisk institutt

Sydnesplassen 7

5007 Bergen

<http://www.moderne-importord.info/>

Forskningsprosjektet Moderne importord blei initiert av Nordisk språkråd og sett i gang hausten 2001. Det er finansiert i hovudsak av NOS-H, NorFa, Noregs forskingsråd og Nordisk språkråd (og frå 2004 Norplus Språk). Prosjektet har som mål å lage ei jamførande oversikt over korleis moderne importord blir behandla i språka i Norden i både norm og bruk, og å skaffe generell innsikt i vilkår for språkholdningar og spesiell innsikt i holdningane til importord i Norden.

Nordisk språkråd

blei nedlagt i 2004, men dei nordiske språknemndene samarbeider vidare om heimesida:

<http://www.nordisk-sprakrad.no/>

Nordplus Språk har gitt publiseringstøtte til denne boka.

Sats: Helge Sandøy

Omslag: Ole Røsset

© Novus AS 2007.

Trykk: Interface Media AS, Oslo.

ISBN 978-82-7099-472-4

Forord

I denne bog fremlægges resultaterne af en del af det store projekt “Moderne importord i språka i Norden” (MIN), som startede i året 1999. Vægten blev lagt på beskrivelsen af afløsningsord i dansk, finsk, finlands-svensk, islandsk, norsk og svensk, og der var fem forskere som deltog i undersøgelsen. Svensk og finlandssvensk blev behandlet i den samme artikel. I slutkapitlet sammenlignes resultaterne for at opnå en bedre oversigt over forholdet mellem importord og afløsningsord i de forskellige lande. Selve arbejdsmetoden skildres i indledningskapitlet. Denne bog ville ikke være blevet til noget hvis ikke der havde hersket et særdeles godt samarbejde mellem alle deltagerne, åbne diskussioner på adskillige møder og utallige e-poster i gennem årene.

Professor Lars Sigurdsson Vikør i Oslo påtog sig at læse alle artiklerne for at få et helhedsbillede af de forskellige undersøgelser. Han sendte os gode kommentarer som vi alle er meget taknemmelige for. To af forfatterne skrev ikke deres artikler på deres modersmål, og disse artikler blev av den grund sendt til “sprogvaske”. Inge Lise Pedersen, lektor ved Sprogforandringscentret ved Københavns Universitet, læste mine tre artikler som blev skrevet på dansk, og Leila Mattfolk, forsker ved Forskningscentralen för inhemska språken i Helsingfors, læste Hanna Hakalas artikel, som blev skrevet på svensk. Begge to får stor tak for deres store hjælp. Den største tak får dog professor Helge Sandøy i Bergen, som har ledet det store projekt fra begyndelsen. Uden ham og hans entusiasme, hjælp, venlighed og stærke styre ville MIN-projektet aldrig have været muligt.

Reykjavík, 1. august 2007

Guðrún Kvaran

Innhald

<i>Guðrún Kvaran: Undersøgelse af afløsningsord i de nordiske sprog.</i>	
Indledning	9
1. Projektet Moderne importord i språka i Norden	9
2. Importord og afløsningsord	10
3. Projektet ”afløsningsord” i de nordiske sprog	12
4. Materiale	12
5. Valg af metode	13
6. Tilgængelige databaser og andre kilder	16
7. Sprogpolitikens rolle	16
 <i>Guðrún Kvaran: Importord og afløsningsord i islandsk</i>	
1. Indledning	19
2. Kort oversigt over sprogpurismens historie	19
3. Sprogpolitik inden for medierne	21
4. Materiale og metode	21
5. De fire udvalgte områder	24
6. Andre undersøgelser	35
7. Orddannelsestyper	40
8. Kontekstens rolle	46
9. Sammenfatning	46
 <i>Helge Omdal: Både e-mail og e-post? Om avløyserord i norsk</i>	
1. Innleiing	49
2. Purismen i norsk	51
3. Språkpolitikk i media og i samfunnet	53
4. Materiale og metode	54
5. Valg av ord til underøkelsen	60
6. Resultater	62
7. Typer av avløyserord	69
8. Oppsummering og sammendrag	71
Bilag: Oversikt over undersøkte og ikke undersøkte ord	75
 <i>Pia Jarvad: Afløsningsord i dansk</i>	
1. Indledning	77
2. Den danske purisme i perioden 1945 til i dag	77
3. Metode og materiale	81
4. De udvalgte fællesord og emneord	84
5. Er holdningen til afløsningsord og brugen af dem den samme?	95
6. Det gode ord	97
Bilag 1: Fælles liste med fradrag af de ord som ikke er undersøgt	100
Bilag 2: Importord og afløsningsord fra fælleslisten	101
Bilag 3: Importord og afløsningsord fra udvalgte domæner	104

Åsa Mickwitz: Plattvändare, styrspek og fransk potatis.

<i>Ersättningsord i svenskan</i>	105
1. Inledning	105
2. Den svenska purismen	106
3. Språkvården på de sverigesvenska och finlandssvenska dagstidningarna	107
4. Material, metod och synonymi	108
5. Fyra ämnesområden	112
6. En diakronisk undersökning av tre importord	122
7. Olika typer av ersättningsord	124
8. Varför duger <i>skrivare</i> men inte <i>bildläsare</i> ?	126
9. Vem har makt over språket?	127
10. Skillnader mellem sverigesvenskan og finlandssvenskan	129
11. Sammanfattning og diskussion	130

Hanna Hakala: Ersättningsord i finskan

1. Inledning	135
2. Purism og språkvård	135
3. Några särdrag i finskan	136
4. Syfte og metod	137
5. Importorden på den ursprungliga listan	138
6. Tidningskorpusarna	139
7. Ordparen i korpussökningen	140
8. Ordparen från de fyra ämnesområdena	146
9. En diakronisk undersökning: adb-orden	151
10. Ersättningsorden – gruppering enligt form	153
11. Spelar konteksten någon roll?	158
12. Slutord	159
Bilaga 1: De ord som inte används i de finska tidningskorpusarna .	162
Bilaga 2: Importord og ersättningsord från den gemensamma ursprungliga ordlistan	162
Bilaga 3: Sökningsresultat av de 40 utvalda ordparen	165
Bilaga 4: De finska ersättningsorden	167

Guðrún Kvaran: Brug af afløsningsord i de nordiske sprog.

<i>Sammenligning og konklusioner</i>	169
1. Indledning	169
2. Ord fra IT	170
3. Ord fra madområdet	171
4. Ord fra boldsport	172
5. Ord fra ungdomsmusik	173
6. Fælleslisten	175
7. Typer af afløsningsord	185
8. Slutord	186

Om forfatterne	188
----------------------	-----

Undersøgelse af afløsningsord i de nordiske sprog

Indledning

Guðrún Kvaran
Íslands Universitet, Reykjavík

1. Projektet Moderne importord i språka i Norden

Udenlandsk indflydelse, især engelsk, på de nordiske sprog er et meget diskuteret emne inden for de nordiske sprognævn, på universiteterne og i voksende grad også mere alment. Alle lægger mærke til engelske ord og udtryk, assimilerede og uassimilerede, som bruges som en del af det daglige ordforråd, især i talesproget, og ganske mange har meninger derom. Nogle synes at der ingen fare er på færde, at det gør sprogene mere levende at låne fra andre. Andre er af den opfattelse at hvis der ikke bliver gjort noget, vil de nordiske sprog ende med at blive en engelsk dialekt. De fleste står dog midt imellem disse synspunkter.

Selv om de fleste synes at have en mening enten pro eller kontra import af ord, er der ikke mange som med sikkerhed ved hvorledes situationen er i de enkelte lande i forhold til de andre nordiske lande. Man kender heller ikke almenhedens holdninger til fremmedord (d.v.s. importord der vedblivende føles fremmede) og afløsningsord, og man ved ikke hvilken rolle de spiller i sprogrøgt og bevarelse af ordforrådet i de nordiske lande. Dette er en af grundene til at det store forskningsprojekt *Moderne importord i språka i Norden (MIN)* startede 1999 under professor Helge Sandøys ledelse. Projektet omhandler dansk, finsk, finlandssvensk, færøsk, islandsk, norsk og svensk, og hensigten er at undersøge og sammenligne forskellige emner vedrørende importord i de nordiske lande (Sandøy 1999: 1).

Selve projektet er meget omfattende. Målet er ifølge Sandøys projektskitse, kapitel 1.1:

- a) “å lage ei jamførende oversikt over korleis moderne importord blir behandla i språka i Norden (dvs. i bruk og normer),
- b) å skaffe generell innsikt i vilkår for språkholdningar og spesiell innsikt i holdningane til importord i Norden

I tillegg til dette grunnforskningsmålet har prosjektet også som intensjon at

- c) Nordisk språkråd og dei nordiske språknemndene skal kunne drøfte og ta avgjerder om mål og middel i språkarbeidet på grunnlag av innsiktene under a) og b).”

I de fem undersøgelser som præsenteres i denne bog ligger vægten på beskrivelsen af afløsningsord i dansk, finsk, finlandssvensk, islandsk, norsk og svensk. Finlandssvensk behandles i den samme artikel som svensk.

2. *Importord og afløsningsord*

Der hersker ikke enighed om hvilken betydning begrebet *afløsningsord* har. Det findes ikke som opslagsord i *Den danske ordbog* fra 2003 og heller ikke i en lidt ældre udgave af *Nudanske ordbog* (1999). Ordet er ikke gammelt i dansk, det ser ud til at forfatteren Knud Hjortø brugte det for første gang i sin *Afløsningsordbog* fra 1933 (Hansen 1999: 91). Han lagde vægt på at hans afløsninger var rigtige afløsninger og ikke oversættelser (Hansen & Lund 1994: 126). I nynorsk bruges termen *avløysarord* og i svensk *ersättningsord*.

Om termen *importord* er man nogenlunde enig. Et importord er således enten et låneord eller et fremmedord (Hansen & Lund 1994: 32, se også Sandøy 2000: 21). Låneord og fremmedord definerer Hansen & Lund på følgende måde (1994: 31–32):

- *Låneord* er ord, der er hentet ind i dansk fra andre sprog, men som i deres lydlig struktur, deres stavning og bøjning ikke afviger fra arveordene.
- *Fremmedord* er ord, der er hentet ind i dansk fra andre sprog og som i deres lydlig struktur, deres stavning og bøjning afviger fra arveordene.

I *Nordiske leksikografiske ordbok* fra 1997 er fremmedord ikke et opslagsord, men derimod “lånord” (1997: 178), som defineres som “et ord der er blevet optaget fra et andet sprog og har tilpasset sig så godt at det med hensyn til retskrivning, udtale og bøjning bliver anset som en integreret leksikalsk enhed” (se også Guðrún Kvaran 2001: 127).

Ifølge *Politikens nudanske ordbog* (1990: 462) bruges fremmedord især om låneord, der vedblivende føles fremmede. Denne beskrivelse støtter sig til *Ordbog over det danske sprog* fra 1923 (spalte 1268) hvor der står at “et fremmedord er et ord, der er optaget fra andet sprog; især om ord der føles som fremmede.”

Helge Sandøy definerer i sin beskrivelse af *MIN* (kapitel 1.1) begreberne *importord* og *afløsningsord* på følgende måde:

“Med *importord* er det meint ord som blir tekne inn frå eit anna språk (f.eks. *foodprocessor*). Eit import blir *tilpassa* når det får ein skrivemåte og ein uttale som er i samsvar med skrive- og uttalemønstret i dei heimlege og tradisjonelle orda (f.eks. *sekki*, *sjekk*, *kekkeur*, *tékki* for engelsk *check*). [...] Eit *avløysarord* er eit ord laga på grunnlag av tradisjonelle ord i språket for å avløysa importordet, f.eks. *tilbakemelding* og *kollisjonspute*. Avløysarord er altså ikkje rekna som importord, sjølv om dei i andre samanhengar blir kalla “indirekte lån”. Desse orda kan sjåast på som eit tiltak mot importorda, og derfor er dei av interesse i dette prosjektet.” (1999).

I afsnit 2.2. bliver *afløsningsord* forklaret nærmere:

“Eit avløysarord er altså ord som blir laga anten spontant eller gjennom systematisk språkrøktarbeid for å erstatte eit importord. Dette er uttrykk for den leksikalske purismen. Denne delgranskninga skal dermed avdekkje effekten av ‘mottiltaka.’” (1999).

Pia Jarvad er af en anden opfattelse i sin artikel i bogen *Med ‘bil’ i Norden i 100 år* (2003: 25). Hun nævner Helge Sandøys eksempler *feedback* > *tilbakemelding* og *snowboard* > *snøbrett*, som efter hendes mening er det som på dansk kaldes indirekte (oversættelses)lån, og “som i dansk tradition næppe opleves som prototypiske afløsningsord”. Før havde Pia Jarvad skildret indirekte lån og betydningslån således:

“Indirekte lån er de tilfælde hvor et ord er dannet af dansk materiale, men har sin baggrund i et andet sprog. I mange tilfælde kan man skelne mellem oversættelseslån og betydningslån. Oversættelseslån er ord og udtryk der er en mere eller mindre tæt oversættelse af et fremmed ord [...] Betydningslån er et dansk ord eller udtryk som får ny betydning under indflydelse af det tilsvarende engelske ord.” (1995: 60)

Erik Hansen skrev en artikel om “Det gode afløsningsord” (1999) hvor han skelner mellem oversættelser (f.eks. *armslængdeprincip* i stedet for *arms’s length principle*) og omsætninger (f.eks. *bretsejlad*s i stedet for *surfriding*). *Armslængdeprincip* er en oversættelse, *bretsejlad*s omsætning, d.v.s. der handler det sig om en anden gengivelse af det engelske ords indhold. Han siger om afløsningsord:

“Ved et afløsningsord kan man da forstå et ord af dansk struktur som erstatter et fremmedord der findes i sproget, eller som indføres for at undgå optagelsen af et nyt fremmedord. Afløsningsordet er enten oversættelse eller omsætning.” (1999: 91)

Her kan også begrebet betydningslån tilføjes (Hansen & Lund 1994: 47–49). I Island er de fleste ikke vant til at skelne mellem låneord og fremmedord. Alle ord af fremmed oprindelse er hos almenheden *tökuord*, d.v.s. ord lånt fra et andet sprog uanset hvor tilpassede de er. I den senere tid er forskere dog begyndt at bruge enten *framandord* eller *aðkomuord* for ord som endnu føles fremmede, og *tökuord* kun om de ord som er helt tilpassede.

I MIN-undersøgelsen af importord og afløsningsord har man valgt at bruge begrebet *importord* såvel for fremmedord – som vedblivende føles fremmede – som for låneord – dvs. ord af udenlandsk oprindelse som til dels er tilpassede. I de fem undersøgelser bruges termerne *afløsningsord*, *avløysarord* og *ersättningsord* i den betydning som er beskrevet hos Sandøy, selv om denne brug af termen er bredere end man er vant til i de enkelte lande, f.eks. i Danmark og Sverige (se f.eks. Jarvad, afsnit 3.1.).

3. Projektet “afløsningsord” i de nordiske sprog

Oprindelig skulle undersøgelsen af afløsningsord dække såvel skriftsproget som talesproget, og hovedvægten skulle ligge på sammenligning af importord og afløsningsord. Det viste sig at en undersøgelse af talesproget var for tidkrævende. Derfor koncentrerede deltagerne sig om skriftsproget alene. Deres opgave var at sammenligne brugen af enkelte importord og afløsningsord og undersøge hvorledes ordene svarer til hinanden.

I den kvantitative analyse skulle deltagerne tage hensyn til genrer, fagområder og tempo lige som det blev gjort i den del af undersøgelsen som gjaldt omfanget af importord i aviser (Selback & Sandøy 2007). Hensigten var at bruge de avistekster som blev valgt til denne del, men også de ordlister som opstod ved excerpering af teksterne (se 4. afsnit). Tidsperioden som blev valgt, er den samme.

I den kvalitative analyse skulle deltagerne prøve at vurdere om de afløsningsord som bliver foreslået eller lavet spontant og får plads i sproget, har specielle sproglige egenskaber som adskiller dem fra andre ord som ikke bliver accepteret, eller om det er noget andet som indvirker på sprogbrugernes valg.

Det var disse kriterier man startede med efter at have fået materiale fra de excerperede aviser. Det stod hurtigt klart at metoden med at bruge materiale fra de valgte aviser ikke rakte til en acceptabel sammenligning mellem sprogene, og at det var nødvendigt at finde en anden metode som kunne give mere tilfredsstillende resultater (se 4. afsnit). Fem deltagere har arbejdet på projektet. Pia Jarvad (København) beskæftigede sig med det danske materiale, Hanna Hakala (Helsingfors) med det finske. Guðrún Kvaran (Reykjavík) arbejdede med den islandske undersøgelse, Helge Omdal (Universitetet i Agder) med den norske, og Åsa Mickwitz (Helsingfors) behandlede såvel det svenske som det finlandssvenske materiale. I den sidste artikel i bogen er der gjort et forsøg på at sammenligne resultaterne selv om de forskellige databaser som stod til rådighed, gjorde denne opgave vanskelig.

4. Materiale

Som det allerede er fremgået skulle den her behandlede del af projektet bygge på den mængde importord som blev indsamlet fra et vist antal aviser (Selback & Sandøy 2007). Aviserne skulle stamme fra årene 1975 og 2000, og de undersøgte numre var fra 4. april og 9. september i alle de respektive lande. Grunden dertil var at aviserne til dels ville skrive om de samme begivenheder.

Resultaterne var som forventet ganske forskellige. Den norske liste havde de fleste importord per 10 000 løbende ord (111) medens den korteste liste stammede fra Island (17). Den korte islandske liste kommer ikke bag på nogen, skriftsproget i Island er præget af den lange tradition for sproglig purisme, og en god del af importordene stammede fra annoncer og ikke fra artikler i aviserne. Den næststørste liste var den svenske (109), nummer tre var den danske (84) og den finlandssvenske den fjerde (64). Antal importerede ord per 10 000 ord for finsken blev ikke taget med da annoncetekster kun blev excerperet i to finske aviser, mens de blev excerperet i alle aviserne i de øvrige lande (Selback & Sandøy 2007).

Tabel 1: Frekvensen af moderne importord fra både redaktionelle tekster og annoncer

	<i>Antal importerede ord</i>	<i>Antal importerede leksemer</i>	<i>Samlet antal af løbende ord</i>	<i>Antal importerede ord per 10 000 ord</i>
Islandsk	507	301	297 847	17
Norsk	6 680	2 075	602 919	111
Dansk	2 964	1 324	353 547	84
Sverigesvensk	4 895	1 970	449 829	109
Finlandssvensk	1 541	764	242 511	64
Finsk (red. tekst / annoncer) ¹	882 / 401	543 / 250	410 656 / 60 980	22 / 66

Med de færdige lister på computeren og avisteksterne som baggrundsmateriale kunne deltagerne begynde deres undersøgelser af forholdet mellem importord og afløsningsord.

5. Valg af metode

I dette delprojekt stod vi over for store metodiske udfordringer, idet der os bekendt ikke findes tilsvarende komparative undersøgelser af sprogs ordforråd. Hvad og hvordan skal man registrere og tælle når både ord og betydninger er så forskellige i de sprog man ønsker at sammenligne? Arbejdet i projektgruppen blev derfor nødvendigvis præget af mange metodiske diskussioner og udprøvninger. Da deltagerne begyndte at arbejde med deres avismateriale, blev de snart enige om at importordene fra de excerperede aviser ikke var tilstrækkelige til en sammenligning af afløsningsordenes stilling i de enkelte lande da materialet var fra så vidt forskellige betydningsområder. Derfor besluttede de at vælge ord fra det indsamlede materiale fra avisteksterne til en fælles liste som kunne undersøges nærmere. Alle havde adgang til de avistekster som deres lister var baseret på, og kunne slå ordene op hvis der var noget som ikke var helt klart. Da listen var færdig, bestod den af 138 ord med forslag fra alle deltagerne. Hver og en havde foreslået en del ord som havde et modsvarende afløsningsord i det pågældende land. Fra Danmark kom der 48 ord, fra Finland 35, fra Island 20, fra Norge 25 og fra Sverige 26, i alt 154 ord. Nogle gange blev det samme ord foreslået af mere end en deltager, så forslagene var lidt flere end ordene på listen. Ideen med fælleslisten var at man på denne måde kunne sammenligne sprogenes villighed til at bruge afløsningsord i stedet for importord, enten som direkte oversættelseslån og nye hjemlige ord, eller ved at give gamle ord en udvidet betydning og se om der var forskel mellem sprogene.

¹ Tallene for redaktionelle tekster og annoncer er angivet sådan fordi annoncerne blev excerperet fra kun én avis.

Antallet af forslag varierede sikkert på grund af at mængden af de excerperede leksemer fra de valgte aviser var meget forskellig, som ses på tabel 1. På den danske liste er antallet af importerede leksemer f.eks. 1324, på den islandske liste 301, på den svenske 1964, på den norske 2075, på den finlandssvenske liste 764, og på den finske i alt 793 (Selback & Sandøy 2007).

Når listen var færdig, skulle hver og en følge arbejdsregler som blev lavet i begyndelsen af arbejdet:

- undersøge ordenes alder i sproget så grundigt som muligt ved hjælp af databaser og ordbøger
- undersøge i hvilke typer tekster og i hvilke omgivelser ordene forekommer
- finde ud af hvilke metoder der bruges ved dannelsen af afløsningsord

De første to opgaver gælder såvel importord som afløsningsord.

Deltagerne var endnu ikke helt tilfredse med deres materiale. De mente at for mange af forslagene kun gjaldt et eller to sprog, og at det ville give bedre resultater hvis man valgte specielle områder til nærmere undersøgelse og sammenligning. De blev derfor enige om at vælge fire ganske almene områder hvor man kunne forvente at der allerede eksisterede en del afløsningsord i alle seks sprog. Disse områder er *IT*, *mad*, *boldspil* og *ungdomsmusik*. Igen foreslog alle deltagerne ord inden for hvert område, og fra disse forslag blev der valgt ti ord til hvert område som alle skulle arbejde med. Nu bestod undersøgelsesmateriale af 138 ord på fælleslisten og 40 ord fra de fire områder. For at få et lignende resultat blev det besluttet at søge først og fremmest i databaser med avismateriale. Eksemplerne burde ikke være ældre end 1945. Vedrørende ordenes alder i sproget kunne ordbøger og andre kilder bruges som hjælpemidler.

Tre ord fra holdningsprojektet skulle også undersøges ekstra på samme måde som de 178 allerede valgte ord. Disse tre ord er *bodyguard*, *design* og *e-mail*.

De to lister der blev arbejdet med, er følgende:

Fælles liste:

ABS (anti break lock system)	boom	cool
aids	boss	co-pilot
airbag	boutique	country
airguide	boy	cover
antiquary	boyband	cross/motocross
backing	brainstorming	cruisecontrol
bag	browser	dance
black	bulimia	darling
black - white	campus	data warehousing
blend, v.	cassette	deadline
blend, subst.	CD	design, v.
bodylotion	celiac (disease)	design, subst.
book	classic	destination
booking	coach	digital scan
	color CD	discjockey

display	mascara	SMS-service
DVD	match	software
e-mail	media	spam
e-mail-address	mail	spoiler
e-mail-account	milkshake	stand in
entertainment	modem	station car
exit	net	stereo
facility	NHL-hockey	stress
fax	operator	supporter
feedback	out	surf
frontrunner	party	swimmingpool
gay	perfectionist	tagliatelle
girl	performance	talk show
head (i bil)	playoff	tape
helpdesk	pocket book	teen-age
HIV	pommes frites	test
icon	poster	tie-break
image	PR	timer
in	print v.	video
insider	print subst.	WAP-technology
integration	printer	web
internet	racism	webmaster
joystick	recycling	western
jukebox	rock'n roll	widescreen
keyboard	roots	wildcard
knowhow	safetycar	wool
lift	scanner	workshop
light	second hand	world
live	second-hand shop	world cup
lookalike	seminology	zoom
LP	shaver	
manual	skateboard	

*Tematisk liste:**IT:*

1. attachment
2. back-up
3. cracker
4. discette
5. download
6. homepage
7. junkmail
8. laptop
9. monitor
10. surf

Mad:

1. broccoli
2. cornflakes
3. croissant
4. fastfood
5. food processor
6. junkfood
7. ribeye
8. sandwich
9. snack
10. zucchini
(squash)

Boldspil:

1. basket
2. bowling
3. corner
4. green
5. offside
6. quarterback
7. squash
8. team
9. time-out
10. volleyball

Ungdomsmusik:

1. disco
2. DJ
3. DVD-player
4. fan club
5. hiphop
6. idol
7. new age
8. rap
9. scratch
10. sound effect

6. Tilgængelige databaser og andre kilder

Et af de største problemer i undersøgelsen af de 178 ord er at det materiale og de databaser som stod til rådighed, var ganske forskellige fra det ene land til det andet. I Danmark var perioden fra 1945 til 2000 allerede ganske godt beskrevet i danske ordbøger (Jarvads artikel 3.3.), og den danske undersøgelse profiterede deraf.

I Finland var der mulighed for at søge i den finske database CSC, men kun i aviser fra 1991 og senere. Hanna Hakala valgte derfor at anvende aviser fra årene 1998–2000. Hun peger i sin artikel (kap. 6) på at ikke alle finske aviser findes i CSC, f. eks. ikke landets største avis, *Helsingin Sanomat*. Hun søgte også ordene i ordbøger og andre kilder som kunne være til hjælp.

Hvad aviser angår er der i Island kun mulighed for at søge i landets største avis, *Morgunblaðið* (herefter Mbl), som er tilgængelig på nettet fra 1913 til 2006 og derfor dækker hele perioden. Avisen er ret konservativ og puristisk og giver derfor ikke det helt rigtige billede af importordenes anvendelse i sproget. Den blev dog den primære kilde til undersøgelsen. Ordene blev også undersøgt i Orðabók Háskólans (Institut for leksikografis) databaser, i Sprogsekretariatets datbank og i tilgængelige ordbøger for at få lidt mere materiale.

I Norge var der mulighed for at søge i forskellige tekstbaser. Helge Omdal peger dog på (afsnit 4.3.) at det største avismateriale er fra de seneste år. De to vigtigste baser er tekstarkivet ATEKST med tekster fra 1984 og *Norsk avis-korpus* med tekster fra de allerseneste år.

I Sverige blev der valgt aviser fra 1975, 2000 og 2003 og søgt i fire databaser, tre for svensk i Sverige og i tillæg én for svensk i Finland. Disse baser er blandet avismateriale fra 1976 (Press 76), *Svenska Dagbladet* fra 2000, *Göteborgs-Posten* fra 2003 og *Huvudstadsbladet* fra 1999.

Det er klart at det materiale som de enkelte deltagere havde til rådighed, var vidt forskelligt. Perioden, som hele det nordiske projekt bygger på, er fra 1945 til 2000, og den gælder derfor også for de importord som er udvalgt til undersøgelsen af eventuelle afløsningsord. En rigtig sammenligning af resultaterne er derfor ganske vanskelig på grund af det datamateriale enkelte deltagere havde til rådighed. I Danmark og Island var der mulighed at søge eksempler fra hele perioden, selv om de puristiske tendenser i Mbl indskrænkede resultaternes repræsentativitet. De andre lande måtte nøjes med yngre materiale.

7. Sprogpolitikens rolle

Sprogpolitik i de respektive lande spiller en stor rolle i de forskellige landes holdninger til importord og har en betydelig indflydelse på resultaterne af undersøgelsen af afløsningsord. Undersøgelserperioden er meget vigtig for de nordiske sprog. Engelsk indflydelse er vokset betydeligt og forbindelsen til de engelsktalende nationer taget til. Reaktionen blev ikke de samme overalt i Norden.

I Danmark var der i en periode en negativ holdning til dansk (og skandinavisk) sprogrøgsarbejde når det gjaldt at danne afløsningsord til importord, især ord fra engelsk. I 1988 påstod Else Bojsen at alle forsøg de sidste 100 år på at lave nye

nordiske afløsningsord havde været forgæves (1988: 39). Jørn Lund havde nogenlunde den samme opfattelse da han skrev at Dansk Sprognævn ikke principielt var imod importord overhovedet (1991: 85), og to år før havde han påstået at det ikke var muligt og heller ikke ønskeligt at stå i vejen for importord (1989: 101). I de senere år har situationen ændret sig, og afløsningsord har fået deres plads i den danske debat. Den negative holdning har sikkert påvirket den periode som C-delen omfatter.

I Finland har sprogpurismen været herskende fra begyndelsen af det 19. århundrede, og efter adskillelsen fra Sverige blev der dannet et væsentligt antal nye finske ord i stedet for svenske. Såvel det finske sprogsekretariat som almenheden interesserer sig for orddannelse og for afløsningsord hvad der sætter sit præg på ordforrådet.

I Island har sprogpurister været aktive i meget lang tid og har også sat deres præg på ordforrådet. Længe kæmpede man imod dansk indflydelse med gode resultater hvad skriftsproget angik, mens danske ord og udtryk levede udmærket i talesproget (og mange lever endnu). Det samme gælder engelsk og amerikansk indflydelse i dag. Derfor er det svært at undersøge importordenes stilling i sproget. Man ved at de lever i talesproget, medens det er sværere og ofte ganske svært at finde dem på tryk. Det kan klart ses i Mbls database.

I Norge er sprogpolitikken også ganske stærk når det gælder det daglige ordforråd. Ifølge Omdal (afsnit 3) er situationen en anden når det drejer sig om problematikken omkring sprogrensning. Der findes der få fastsatte normer for hvilken slags afløsningsord der skal bruges for bestemte importord, og dette forklarer til dels de relativt få afløsningsord som fremkom ved undersøgelsen.

I Sverige er sprogpurismen i forhold til den danske relativt restriktiv, medens den er mere liberal end i Finland og Island. Dette er sikkert grunden til de ret mange afløsningsord som kom frem i undersøgelsen. Det svenske sprognævn har gjort adskillige forsøg på at vække interessen for afløsningsord, men almenheden synes at være ret åben for importord. Olle Josephson har i en artikel peget på at svenskerne er purister når det gælder retskrivning og morfologi, men ikke når det gælder ordforrådet (2003: 157). De svensktalende i Finland er mere puristiske end svenskerne og ser ud til i højere grad at ligne den finske nation og dennes holdning.

Der er skrevet ganske meget om sprogpolitikken i Norden. Et af delprojekterne i MIN handlede om "det fremmede" i nordisk sprogpolitik og normering af udenlandske ord. Resultaterne blev udgivet i en bog (Sandøy & Östman 2004) og der henvises hertil for nærmere oplysninger.

Referencer

- Bojsen, Else. 1988. Det spontane fællesskab – om nordiske afløsningsord. I: *Nyt fra Sprognævnet 1988/2*, s. 10–12.
- Guðrún Kvaran. 2001. Tanker om en islandsk fremmedordbog. I: *Nordiska studier i lexikografi* 5, s. 125–136. (Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi.) Göteborg: Mejerbergs Arkiv 27.

- Hansen, Erik & Jørn Lund. 1994. *Kulturens Gesandter. Fremmedordene i dansk*. Munksgaard: København.
- Hansen, Erik. 1999. Det gode afløsningsord. I: Niels Davidsen-Nielsen, Erik Hansen & Pia Jarvad (red.), *Engelsk eller ikke engelsk? That is the question*, s. 91–102. København: Gyldendal.
- Jarvad, Pia. 1995. *Nye ord – hvorfor og hvordan?* København: Gyldendal.
- Jarvad, Pia. 2003. Opkomling, stenalder, nörd og regneark – om danske afløsningsord i nyordsdannelsen og deres gennemslagskraft. I: Helge Sandøy (red.), *Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlaging og tilpassing av utalandske ord*, s. 24–32. (Moderne importord i språka i Norden I.) Oslo: Novus forlag.
- Josephson, Olle. 2003. Prowsy crights eller prausi krajts? I: *Boken om våra modersmål. Festskrift till Mikael Reuter på hans 60-årsdag den 17 maj 2003*, s. 156–168. Esbo: Schildts Förlags Ab.
- Lund, Jørn. 1989. Tak for lån. I: *Sprog i Norden 1989*, s. 94–101.
- Lund, Jørn. 1991. Statsstyring, markedsmekanismer og brugsbehov. I: *Sprog i Norden 1991*. Copenhagen. 16-27.
- Nordisk leksikografisk ordbok*. 1997. Red. Bergenholtz, Henning et al. Oslo, Universitetsforlaget.
- Nyström Höög, Catharina. 2005. *Teamwork? Kan man lika gärna samarbeta. Svenska åsikter om importord*. (Moderne importord i språka i Norden IX.) Oslo: Novus forlag.
- Ordbog over det danske sprog*. 1919–1954. I–XXII. København: Gyldendalske boghandel, Nordisk forlag.
- Politikens nudanske ordbog*. 1990. 14. udgave. København: Politikens forlag.
- Sandøy, Helge. 1999. *Moderne importord i språka i Norden. Ei gransking av bruk, normer og språkholdningar*. Prosjektskisse. 11. 11. 1999. (Sidst hentet fra webben 9. 8. 2006). <http://www.moderne-importord.info/>
- Sandøy, Helge. 2000. *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Landslaget for norskundervisning LNU/ Cappelen akademisk forlag.
- Sandøy, Helge (red.). 2003. *Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlaging og tilpassing av utalandske ord*. (Moderne importord i språka i Norden I.) Oslo: Novus forlag.
- Sandøy, Helge & Jan-Ola Östman. 2004. *“Det främmande” i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord*. (Moderne importord i språka i Norden II.) Oslo: Novus forlag.
- Selback, Bente & Helge Sandøy (red.). 2007. *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. (Moderne importord i språka i Norden III.) Oslo: Novus forlag.

Importord og afløsningsord i islandsk

Guðrún Kvaran
Íslands Universitet, Reykjavík

1. *Indledning*

Indstillingen til afløsningsord er på mange måder anderledes i Island end i de øvrige nordiske lande. Sprogpurismen har stærke rødder, og interessen for afløsningsord er stor, såvel hos faggrupper som i den almindelige offentlighed. Trods det bruges der hver dag gamle og nye fremmedord og låneord især i talesproget, og i voksende grad også på tryk.

Som det fremgår af indledningskapitlet (afsnit 2) hersker der ikke enighed om hvilken betydning begrebet afløsningsord har. I denne artikel bruges begrebet som Helge Sandøy har skildret det i projektbeskrivelsen, d.v.s. dels om de ord som er blevet dannet spontant af en eller anden eller ved systematisk arbejde i sproggrupper, dels om de ord som er oversættelseslån, betydningslån og omsætninger (Hansen & Lund 1994: 42–50).

Før jeg kommer til selve opgaven, undersøgelsen af bestemte afløsningsord i islandsk, vil jeg kort beskrive den islandske sprogpurisme og dens indflydelse på sproget og på folkets holdninger. Derefter kommer jeg ind på den islandske sprogpolitik som den fremstår i medierne, da især avisernes indstilling spiller en stor rolle i undersøgelsen. I fjerde afsnit beskrives det materiale som har stået til rådighed, og de metoder som jeg har brugt for at finde frem til afløsningsordene og deres alder i sproget. Størstedelen af artiklen, femte afsnit, handler så om de 40 importord, som deltagerne i denne del af fællesprojektet blev enige om at vælge, og de afløsningsord som bruges eller er blevet foreslået. Sjette afsnit handler om en fælles liste med 138 ord som deltagerne også arbejdede med, og den syvende om selve afløsningsordene fra de fire valgte områder og de metoder som bruges for at skabe nye ord i stedet for importordene. Kontekstens rolle bliver så temaet i det sidste afsnit før sammenfatningen.

2. *Kort oversigt over sprogpurismens historie*

Den første som på tryk opfordrede islændinge til at søge deres forbillede i modersmålets rigdom i stedet for at efterabe danskere og tyskere, og som var den islandske sprogpurismes ophavsmand, var Arngrímur Jónsson, vanlig kaldt “den lærde” (1568–1648). I sin bog *Crymogaa* skrev han om det islandske sprogs særstilling og påstod at sproget ikke havde ændret sig og i hovedsagen var det samme sprog som man tidligere brugte i hele Norden. Grunden til sprogets bevarelse var, efter hans mening, de gamle håndskrifter med deres rene og klare sprog og stil og den kendsgerning at islændinge ikke havde stor tilknytning til andre lande (Jakob

Benediktsson 1987: 47). Arngrímurs synspunkter havde i lang tid indflydelse på den opfattelse som mange havde om sprogets renhed.

I oplysningstiden i slutningen af det 18. århundrede opstod der en ny sproglig bevægelse i Island påvirket af den tids danske purisme. Dens tilhængere begyndte at oplyse almenheden om samtidens ideer og undervise i praktiske kundskaber. Deres forbillede var den gamle islandske litteratur, og de ville rense sproget for fremmede ord og talemåder som efter deres mening havde fordærvet det. Dermed fik den islandske sprogpurisme fornyet kraft.

Romantikken medførte i Island som andre steder en forøget interesse for modersmålet. Efter at Rasmus Kristian Rask havde bragt orden i beskrivelsen af islandsk fonetik og morfologi, havde man et solidt grundlag, og der var mange som i løbet af det 19. århundrede beskæftigede sig med forskellige studier inden for islandsk morfologi. Men romantikken vakte ikke kun interesse for sproget, den styrkede også islændingenes lyst til selvstændighed, og i den kamp spillede sprogpurismen en stor rolle. Jakob Benediktsson (1977: 34) har peget på at det gamle litteratursprog og landbefolkningens talesprog blev grundlaget for det konservative skriftsprog som opstod i det 19. århundrede. Denne konservatisme er herskende den dag i dag selv om globaliseringen nu sætter sit præg på islandsk som på andre europæiske sprog.

AEG

Málhreinsunarvélur

Bræðurnir Ormsson telja að íslensk tunga sé dýrmætasta eign hjóðarinnar. Fyrirtækið hefur fylgt þeirri sannfæringu eftir með því m. a. að þýða stjórnborð vinsælustu AEG-þvottavélanna yfir á íslensku.

Verum með málið á hreinu!

RÁÐIOMMUNIST
RÁÐIOMMUNIST - RÁÐIOMMUNIST - RÁÐIOMMUNIST

BRÆÐURNIR ORMSSON
Lögumál 11 - Sími 233 2222

Annonsen i *Fréttablaðið* 17.11.2004. Teksten lyder: *Bræðurnir Ormsson telja að íslensk tunga sé dýrmætasta eign hjóðarinnar. Fyrirtækið hefur fylgt þeirri sannfæringu eftir með því m. a. að þýða stjórnborð vinsælustu AEG-þvottavélanna yfir á íslensku. Verum með málið á hreinu!* Oversat: Brødrene Ormsson betragter det islandske sprog som folkets dyreste skat. Firmaet har fulgt den overbevisning op med bl.a. at oversætte programpanelet på de mest populære AEG-vaskemaskiner til islandsk. Lad os være på det rene med sproget / sagen.

Når begrebet islandsk sprogpolitik nævnes i dag, tror de fleste at der henvises til en tekst som er defineret og skrevet ned af myndighederne, undervisningsministeriet eller Altinget, og som man kan henvise sig til i skrift og tale. Hvorledes skal sproget være, hvad er det man vil beholde, og hvad er det man skal kæmpe imod? Men virkeligheden er ikke sådan. Der findes ingen bestemmelser angående en officiel islandsk sprogpolitik, og de islandske myndigheder beskæftiger sig meget mindre direkte med sprogværn end mange tror, ikke mindst i udlandet hvor det er en almindelig opfattelse at det islandske sprog styres effektivt oppefra, og at der hersker enighed om sproget og dets udvikling.

Selv om der ikke findes nogen formelle erklæringer om islandsk sprogpolitik, kan de læses indirekte i loven om Islandsk Sprognævn. Nævnet blev oprettet 1964, i begyndelsen med den hovedopgave at støtte dannelsen af nye ord. Af loven om

sprognævnet fra 1990 med senere ændringer fremgik at en vigtig del af dets arbejde var at samle neologismer, hjælpe til ved valg af nye ord og ved dannelsen af nye ord, f.eks. ved at arbejde på organiseret dannelse af neologismer og samarbejde med de såkaldte terminologiudvalg som har til opgave at danne islandske ord for nye ting og begreber inden for diverse fagområder. Der var omkring 50 terminologiudvalg registreret i den første halvdel af året 2006 hos Íslensk málstöð (Islandsk Sprogsekretariat), sprognævnets kontor. Nogle af dem er meget effektive, mødes regelmæssigt og udgiver bøger og lister over nye termer. Nu er Íslensk málstöð en afdeling i et større institut, men har ellers næsten de samme opgaver som før.

For videre læsning om islandsk sprogpolitik henvises til Ari Páll Kristinsson (2004).

3. Sprogpolitik inden for medierne

Sprogpurismen har haft stor indflydelse på radio, fjernsyn og aviser. Selv om der ikke findes nogen officiel sprogpolitik inden for medierne, så har den eksisteret i lang tid. Fjernsynsstationerne har sprogkonsulenter. Det samme gælder også de største radiostationer, og disse konsulenter læser nyhederne før de bliver udsendt. De læser også annoncer og undertekster til film eller tv-programmer. De fleste aviser har også sprogkonsulenter.

Morgunblaðið (herefter Mbl) er landets ældste avis som endnu udkommer, og dens princip har i årtier været at se til at avisens sprog var af god kvalitet. I en lederartikel i april 2005 om den islandske sprogpurisme lægges der vægt på at Mbls læsere stiller store krav til avisen i sproglige sager, og at det samme gælder dem som bruger mbl.is, avisens hjemmeside på nettet. Man skal derfor ikke forvente at finde mange importord i avisens artikler eller andre tekster. Hvis de forekommer, er de ofte sat i anførselstegn. I annoncer findes ind i mellem importord, oftest vedrørende biler og maskiner eller mad, musik og mode. I det hele taget kan man sige at alle islandske aviser gør sig umage med at præsentere afløsningsord inden for alle områder så snart de eksisterer.

4. Materiale og metode

Målet med denne del af importordsprojektet er at finde ud af i hvor stor grad afløsningsord bruges, i stedet for eller ved siden af bestemte importord i de nordiske lande, om de enkelte afløsningsord bruges mere end importordene eller omvendt, og hvilke typer af afløsningsord der er de hyppigste. For at kunne komme frem til et resultat som kan sammenlignes med de andres undersøgelser, blev det besluttet at aviser skulle være undersøgelsens hovedkilder. På den måde er der en mulighed for at sammenligne resultaterne fra de forskellige lande. I denne artikel drages der også nytte af andre kilder, f.eks. tekstsamlinger og ordbøger, for at finde frem til så nøjagtige oplysninger om afløsningsordenes alder i sproget som muligt. I 4.1.–4.3. er der først gjort rede for materialet fra A-delen af projektet, d.v.s. omfanget af importord i de nordiske sprog, derefter for de databaser og ordbøger som stod til rådighed,

medens valget af de områder vi arbejdede med og selve arbejdsmetoden er skildret i 4.4. og 4.5.

Som det fremgik af afsnit 2, har sprogpurismen hersket i Island i lang tid. Man kæmpede imod importord, først ord af latinsk, tysk og dansk oprindelse, senere især danske ord og ordforbindelser. I de senere år er det især engelsk man har været på vagt over for. Af denne grund søgte man efter nye ord eller betydninger så snart importordene dukkede op. Mange af de ord som bruges i stedet for importordene i denne undersøgelse, er gamle i sproget, men har fået en udvidet betydning. For at gøre sammenligningen enklere kaldes de her alle for afløsningsord, d.v.s. de bruges i stedet for et importord selvom ganske mange af importordene ikke blev brugt i skriftsproget.

4.1. Materiale fra undersøgelsen af omfanget af importord

I begyndelsen af arbejdet var det planen at artiklerne i denne bog skulle bygge på de importord som blev samlet ved ekserpering af et bestemt antal aviser fra 1975 og 2000 (Selback & Sandøy 2007). I materialet fra ekserperingen var der på den islandske liste kun 301 leksemer. Det skyldtes at selv om adskillige importord bruges i talesproget, bruges de meget mindre i skriftsproget, især i aviserne, og hvis de overhovedet bruges i litteraturen, er hensigten oftest at give teksten et specielt stilpræg. En stor del af importordene på listen stammede fra annoncer, og den gav derfor ikke det rigtige billede af ordenes status i sproget eller af hvorledes afløsningsord, som i dette tilfælde er ganske få, bruges. Selv om listerne med importord fra de øvrige sprog var større, var alle deltagerne enige om at de heller ikke gav det rigtige billede af situationen i deres lande, og at de vanskeligt kunne føre til sammenlignelige resultater. Man besluttede derfor at vælge fire områder ud til en særundersøgelse som beskrives nærmere i 4.4.

4.2. Tilgængelige islandske databaser og deres opbygning

Mulighederne for at søge i databaser bliver stadig bedre i Island. Der findes dog i øjeblikket ingen virkelig god base med forskellige teksttyper, men hvis man søger i alle de baser der står til rådighed, kan man komme til et nogenlunde tilfredsstillende resultat. De største databaser er:

- *Morgunblaðið*, Islands største avis (Mbl) (<http://www.mbl.is/mm/gagnasafn/>). Man arbejder på at gøre hele avisen tilgængelig på nettet fra begyndelsen (1913) og til dags dato. Nu er der mulighed ved registrering at søge på nettet i årgangene 1986–2006, men næsten kun i artikler. Annoncer er i reglen ikke taget med. I samarbejde med Landsbókasafn–Háskólabókasafn (Nationalbiblioteket) har Mbl ladet fotograferede årgangene 1913–1986 som ikke fandtes i maskinlæsbar form. Disse fotograferede tekster er tilgængelige på nettet på Mbls hjemmeside. I denne del af basen finder man også annoncer. Det er desværre nødvendigt at søge alle ordformer (d.v.s. alle kasus) for at komme til det rigtige antal eksempler.

- *Orðabók Háskólans* ((herefter OH) Institut for leksikografi) *tekstsamling* (<http://www.lexis.hi.is/corpus/leit.pl>). I samlingen findes der adskillige tekster fra mange områder. Størstedelen af dem er fra tiden efter 1985, selv om der også findes adskillige ældre tekster. De ældste tekster, som ingen har ophavsret til, er tilgængelige på nettet, mens resten af teksterne er tilgængelig på instituttet. I hele tekstsamlingen findes der omkring 52 millioner løbende ord.
- *Orðabók Háskólans seddelsamling* (<http://www.lexis.hi.is/>). Et af instituttets største projekter er en historisk ordbog fra midten af det 16. århundrede (1540) til dags dato. I seddelsamlingen fra trykte kilder findes der omkring 620 000 forskellige ord.
Samlingen er tilgængelig på nettet, hvor man kan søge i godt to millioner citater. En mindre samling fra talesproget findes også på instituttet med ca. 250 000 citater. Den er ikke tilgængelig på nettet endnu.
- *Det islandske sprogsekretariats databank* (<http://www.ismal.hi.is>) (herefter Ordbanken). I Ordbanken findes der neologismer og foreslåede nye ord fra forskellige terminologiudvalg. Det man savner, er ordenes alder, som man skulle kunne vente var let at tilføje i de fleste tilfælde. Man får heller ikke at vide om ordene er accepteret af sprogbrugerne.

4.3. Ordbøger

Selv om hovedvægten lægges på aviser som kilder, er afløsningsordene også blevet slået op i tilgængelige ordbøger, såvel monolingvale som bilingvale.

Den første islandske monolingvale ordbog, *Íslensk orðabók* (ÍO), udkom 1963, i anden udvidet udgave 1983 og i en tredje udvidet og gennemset udgave 2002. Hvis man i Mbls databank finder afløsningsord ældre end fra 1920, kan man slå op i Sigfús Blöndals *Íslensk-dönsk orðabók* (Bl), som udkom 1920–1924 og bruges meget som et islandsk opslagsværk.

Endnu en ordbog, som undertiden kan være til hjælp, er *Ensk-íslensk orðabók* (Eío) fra 1984. Der finder man mange nye eller temmelig nye afløsningsord for de fleste af de ord fra specielområderne der blev taget med, som lemmaer. På grund af den lange tradition for sproglig purisme er det ganske almindeligt at nye afløsningsord forekommer første gang i bilingvale ordbøger hvor målsproget er islandsk.

4.4. Valg af områder og ord til undersøgelsen

Som det fremgik af 4.1., var deltagerne i projektet enige om at det materiale som blev samlet ved excerpering af de valgte aviser, ikke i sig selv var brugbart til fælles beskrivelse og sammenligning af afløsningsord i de pågældende sprog da resultaterne var vidt forskellige. I de excerperede islandske aviser var importordene relativt få og ikke karakteristiske på grund af avisernes sprogpolitik, mens der i andre sprog, f.eks. dansk og norsk, opstod en lang liste med importord. Gruppen blev derfor enig om at

vælge følgende arbejdsmåde: Først blev der lavet en fælles liste hvorfra hver enkelt foreslog et antal hyppige importord i sit sprog (se Indledning, afsnit 5). På listen er der ialt 138 ord. Siden blev der valgt yderligere fire områder til speciel undersøgelse, *IT*, *mad*, *boldspil* og *ungdomsmusik*, og ti fælles ord til hvert område. Vi antog at vi på denne måde ville få mulighed for at få resultater som man senere kunne sammenligne. Det viste sig at der i islandsk fandtes afløsningsord inden for de tre førstnævnte områder i stedet for næsten alle de foreslåede importord, mens det ikke var tilfældet når det drejede sig om ungdomsmusik.

4.5. Metode

Som det allerede er fremgået, findes der kun mulighed for at søge i Mbls database hvis man vælger materiale fra aviser. Mbl er en ret konservativ avis hvad sproget angår, og man ved på forhånd at antallet af importord ikke vil blive højt. Ved undersøgelsen af de 40 importord fra de fire områder var min arbejdsmåde derfor følgende: Først gik jeg igennem listen og noterede de afløsningsord jeg allerede kendte. Siden prøvede jeg at finde ud af om der også fandtes afløsningsord til resten af importordene, bl.a. i Ordbanken hos Islandsk Sprogsekretariat. Alle disse ord slog jeg op i Mbls database, såvel importordene som afløsningsordene, noterede om det viste sig at andre ord var blevet foreslået, og noterede også ordenes alder i databasen. Den sidste gennemgang foregik fra 21. november til 27. november 2005. Til sidst undersøgte jeg om importordene forekom oftere i databasen end afløsningsordene eller omvendt. Nu havde jeg til rådighed en ret stor liste med afløsningsord som kunne undersøges nærmere. Det næste skridt var at slå dem op i OHs databank fra skriftsproget og i OHs tekstsamling i slutningen af november 2005. I nogle tilfælde var det muligt at finde ældre eksempler end hos Mbl. Til slut slog jeg afløsningsordene op i tilgængelige ordbøger. Resultatet præsenteres i 5.1.–5.4.

Ved undersøgelse af fælleslisten søgte jeg efter de 138 foreslåede ord i Mbls database. Ganske få af dem forekommer på den islandske liste fra de excerperede aviser. Af de undersøgte ord var størstedelen ikke at finde i databasen i den betydning jeg søgte efter, ordene var overhovedet ikke registreret, eller de islandske ord var for gamle. Resultatet behandles i afsnit 6.

5. De fire udvalgte områder

Som beskrevet i 4.4. blev der valgt fire områder til undersøgelsen af afløsningsord og ti importord til hvert område. I det følgende bliver importordene undersøgt med hensyn til deres afløsningsord, først og fremmest i Mbl, men også i de andre nævnte databaser og kilder. Da Mbl er den eneste af islandske aviser som er tilgængelig i en database på nettet, bruges den som primær kilde. Ældre islandske aviser, som alle er gået konkurs, findes ikke i maskinlæsbar form, og de tre andre aviser som findes på markedet nu, *Blaðið* (nu: *24 stundir*), *Dagblaðið* og *Fréttablaðið*, har heller ikke tilgænge-

lige databaser som man kan søge i. Jeg vil nu gå igennem hvert ord for sig inden for hver gruppe og gøre rede for de oplysninger som jeg fandt.

5.1. Ord fra IT

De ti importord som blev valgt til undersøgelsen af IT, er *attachment*, *back-up*, *cracker*, *diskette*, *download*, *homepage*, *junkmail*, *laptop*, *monitor* og *surf*. Undersøgelse i *Morgunblaðið* (Mbl) gav følgende resultat:

Tabel 1: Ti ord fra IT-området

<i>Importord</i>	<i>Afløsningsord</i>	<i>Morgunblaðið</i>
attachment	viðhengi	1995
back-up	afrit	1988
	afritun	1985
	öryggisafrit	1992
cracker	tölvubrjótur	1994
diskette	disklingur	1988
download (subst.)	niðurhal	2003
	niðurhleðsla	2004
home page	heimasíða	1994
junk mail	ruslpóstur	1996
	amapóstur	2006
laptop	kjöltutölva	1988
	fartölva	1989
	ferðatölva	1989
monitor	skjár	1983
	vaktari	1998
surf	skruna	2000

Som tabellen viser, er de fleste af ordene relativt nye som det også kunne forventes i denne branche. Terminologiudvalget inden for IT (TU-IT) udgav et hæfte med nye ord 1983. Anden udgave udkom 1986, den tredje 1998 og den fjerde og største 2005. Dem har jeg brugt i det følgende såvel som Ordbanken hos Islandsk Sprogsekretariat, OHs samlinger og de vigtigste ordbøger.

Attachment: Ordet *viðhengi* bruges om det som hænger fast ved noget andet. Det er ret gammelt i sproget og bruges bl.a. om vedhæng, dvs. små ting af guld eller sølv som er vedføjede et armbånd. I Mbl-databasen findes eksempler på denne anvendelse fra 1963. Inden for IT har det fået en udvidet betydning, og den bruges i Mbl efter 1995.

I OHs samling fra skriftsproget findes ordet i den almindelige betydning fra 1904, men der er endnu ikke nogen eksempler på ordet i forbindelse med IT. I tekstsamlingen var der heller ingen eksempler.

I Ordbanken er der eksempler såvel på *viðhengi* som *fylgiskjal*. *Viðhengi* forekommer hverken i ÍO fra 1963 eller 1983, men ordet findes i udgaven fra 2002 både i den almindelige betydning og inden for IT. Forklaringen er ‘fylgiskjal með tölvupósti’, d.v.s. et bilag med en e-post. I TU-IT 1983 og 1986 findes ordet ikke, men i udgaven fra 1998 foreslås *fylgiskjal* ‘bilag’, som er et gammelt ord i sproget, og det samme gælder for udgaven 2005. Det ældste citat i OHs seddelsamling fra trykte kilder er fra 1755. I Eío findes *attachment* ikke i denne betydning. I daglig tale er *viðhengi* det almindelige ord. Importordet *attachment* findes ikke i Mbls database.

Back-up: De ældste eksempler på ordet *afrit* stammer fra begyndelsen af det 20. århundrede og er sandsynligvis dannet efter det danske ord *afskrift*. Det ældste eksempel på ordet i Mbls database stammer fra 1916. Det findes i Bl og i OHs seddelsamling fra 1924. Det er et ganske almindeligt ord for afskrift, og det er derfor faldet helt naturligt at bruge det som afløsningsord for *back-up*. Det ældste eksempel på *afritun* ‘det at afskrive’ synes at være lidt yngre. Det forekommer første gang i Mbl 1932. Det ældste eksempel på *afrit* i Mbl inden for IT stammer fra 1988 og fra 1985 findes ordet *afritun*.

I TU-IT 1983 og 1986 foreslås *afritun* for handlingen *back-up*, mens udgaverne fra 1998 og 2005 foreslår *öryggisafrit* ‘sikkerhedsafskrift’ for selve produktet. *Öryggisafrit* findes der eksempler på i Mbls database fra 1992. I Eío findes *back-up* ikke i denne betydning. Importordet *back-up* findes ikke i Mbls database.

Cracker: Ordet *tölvuprjótur* synes at blive brugt såvel for det engelske ord *cracker* som for *backer* om den som på en ulovlig måde bryder ind i computersystemer. Det ældste eksempel i Mbls database om *tölvuprjótur* i betydningen ‘cracker’ stammer fra 1994. Ordet forekommer hverken i TU-IT 1986 eller 1998, mens udgaven fra 2005 har *tölvuprjótur* som opslagsord. I ÍO 2002 bruges *tölvuprjótur* i betydningen ‘hacker’. I Eío findes *cracker* ikke i denne betydning, og det forekommer heller ikke i databasen.

Diskette: Ordet *disklingur* findes i Mbl fra 1988. OH har et ældre eksempel fra 1977 hvor der i parentes står *disketta*, *segulskífa* (*segull* ‘magnet’; *skífa* ‘skive, plade’). Ordbanken har kun *disklingur*.

I TU-IT fra 1983 findes afløsningsordet *disklingur*, og det samme gælder de yngre udgaver. I ÍO 1983 findes *disklingur* ikke som opslagsord. Det er først taget med i udgaven fra 2002. I denne udgave finder man også *disketta* som opslagsord. Det ældste eksempel i Mbl om *disketta* stammer fra 1989. Begge ordene bruges ligeligt i almensproget.

I Eío står som betydning ved *diskette*: ‘segulplata, plata, disklingur, lítill seguldiskur’. *Disklingur* er det eneste af ordene som er almindelig brugt.

Download: I TU-IT 1986 foreslås ‘senda niður’ (sende ned) i stedet for verbet *download*. I udgaven fra 1998 har udvalget foreslået et andet verbum *flytja niður* (flytte ned) og substantivet *niðurflytningur*. I udgaven fra 2005 foreslås verbet *bláða niður* og

substantivet *níðurbleðsla*. Det eneste eksempel i Mbls database på *níðurflutningur* forekommer i en ordliste fra terminologiudvalget som blev trykt i avisen i 2000. I OHs samlinger er der ingen eksempler på *níðurflutningur*, og verbet *flytja níður* forekommer heller ikke i denne betydning. I Ordbanken findes der kun *níðurflutningur* og *flytja níður*.

Det begreb man nu ser i aviserne og hører i radio og TV, er verbet *hala níður* samt substantivet *níðurbal* og *blaða níður* samt substantivet *níðurbleðsla*. De forekommer i Mbls database fra 2003.

Eío har ikke *download* som lemma, og ÍO 1983 og 2002 medtager heller ikke *níðurflutningur* og *níðurbal*. I Mbl findes der kun et eksempel fra 2004 på importordet *download* i parentes. Eksemplerne på *senda níður*, *flytja níður* og *blaða níður* er alt for mange og almindelige i databasen til at slå dem op alle sammen.

Homepage: Mbl bruger tidligst *heimasíða* for *homepage* i 1994. I TU-IT 1986 forekommer ordet ikke, mens udvalget foreslår brugen af *heimasíða* i udgaven fra 1998 og senere. I Ordbanken findes kun eksempler på *heimasíða*, og OHs seddelsamlinger giver samme resultat. *Homepage* bruges overhovedet ikke, og heller ikke noget andet afløsningsord end *heimasíða*.

Junk mail: Mbl bruger *ruslpóstur* første gang 1996 i betydningen 'uønsket post'. Terminologiudvalget har ikke ordet med i sine ældre udgaver, men i udgaven fra 2005 foreslås *amapóstur* (*ami* 'ærgelse'). I OHs samlinger var der ingen yngre eksempler på *ruslpóstur* end fra 2002, og det samme gælder ÍO. Ordbanken har kun *ruslpóstur* som forslag for *junk mail*, og i Eío forekommer kun den almindelige anvendelse, d.v.s. om alle slags annoncer som kommer med posten. *Junk mail* forekommer ikke i Mbls database.

Laptop: *Kjöltutölva*, *fartölva* og *ferðatölva* opstod nogenlunde samtidig. I Mbls database forekommer *kjöltutölva* (*kjöлта* 'skød') første gang 1988, medens de ældste eksempler på *fartölva* og *ferðatölva* er fra 1989. Nu bruges *fartölva* af de allerfleste. Ordet forekommer ikke i TU-IT 1986, mens i udgaverne 1998 og 2005 foreslås *kjöltutölva*. *Laptop* findes ikke i Ordbanken. I ÍO står som forklaring ved *fartölva* 'ferðatölva'. 'Ferðatölva' er også forklaringen på *kjöltutölva*. I Eío er *laptop* ikke med som opslagsord.

Monitor: *Skjár* er et gammelt ord i sproget (se 7.4.), mens de ældste eksempler i Mbls database inden for IT stammer fra 1983 i betydningen 'monitor'. Et ældre eksempel (1979) findes i OHs seddelsamlinger.

TU-IT foreslår i sine udgaver fra 1983 og 1986 *mánir* for 'monitor'. *Mánir* er sikkert dannet af verbet *mæna* 'stirre'. I udgaven fra 1998 foreslås såvel *gátir*, af

Ordet *skjár* for 'monitor' blev foreslået af digter og oversætter Helgi Hálfðanarson. En af de første forekomster af dette ord var denne i tegneserien *Conrad* i 1983.

verbet *gæta* ‘passe på’ som *manir*. I Ordbanken findes der nogle ord som er blevet foreslået af adskillige terminologiudvalg. Det er *eftirlitsskjár* (*eftirlit* ‘kontrol’), *vaktari* (*vakta* ‘vogte, passe’), *sívaki* (*sí* ‘altid’, *vaki* ‘den som er vågen’), *síríti* (*riti* ‘den som skriver’), *manir*, *sísjá* (substantivet *sjá* af verbet *sjá* ‘se’). *Skjár* og *vaktari* synes at være de mest brugte nu. *Vaktari* findes i Mbl fra 1998 og i Eío fra 1984. Importordet *monitor* er også ganske hyppigt, i hvert fald i talesproget, men forekommer ret sjældent i Mbls database, kun én gang mellem 1986 og 2006 i parentes hvor afløsningsordet er *síríti*.

Surf: Fra år 2000 findes der eksempler på verbet *skeruna* ‘glide’ i Mbls database som afløsningsord for *surf* inden for IT. Ordet er gammelt i islandsk, det ældste citat i almindelig betydning i OHs seddelsamling fra skriftsproget er fra 1855. OH har derimod ingen eksempler på *skeruna* som afløsning for *surf*. Ordbanken har kun eksempler på afløsningsordet *spranga* ‘stoltser, spanke’, som sikkert stammer fra TU-IT 1998. Det tilpassede ord *sörfa* findes i Mbls database 1995, og i teksten står ordet i anførselstegn. I talesproget er det ganske almindeligt.

5.2. Ord fra madområdet

De ti ord som blev valgt fra madområdet, er *broccoli*, *cornflakes*, *croissant*, *fastfood*, *food processor*, *junkfood*, *ribeye*, *sandwich*, *snacks* og *zucchini*. Undersøgelsen i *Morgunblaðið* (Mbl) gav fdet resultat vi ser i tabel 2.

Kun ét af de ti foreslåede importord er uden afløsningsord, *ribeye*. Det forekommer 11 gange i Mbl fra 1986 til november 2005, men aldrig mellem 1913 og 1986. I de ældste eksempler står ordet i anførselstegn. Der er ingen eksempler i ÍO eller Eío.

broccoli: Der findes to afløsningsord for *broccoli*. Det ene er *spergilkál*, med det ældste eksempel i Mbls database i en annonce fra 1965, det andet er *sprotakál*, som først synes at forekomme i databasen 1992. I en artikel om *sprotakál* berettes at ordet blev dannet adskillige år før, men ikke nåede at slå igennem.

I OHs seddelsamling findes *spergilkál* i en kogebog fra 1978. I ÍO er ordet først opslagsord i udgaven fra 2002 sammen med importordet *brokkolí*. I Eío findes såvel det tilpassede ord *brokkóli* som *spergilkál* i artiklen om opslagsordet *broccoli*. *Spergilkál* er ganske almindeligt i dag ved siden af *brokkóli*. I Mbls database 1986–2006 forekommer *brokkóli* 40 gange, *brokkolí* 6 gange, mens *spergilkál* findes i 178 artikler. Mellem 1913 og 1986 optræder *spergilkál* 19 gange, *brokkóli* 5 gange og *brokkolí* 5 gange.

Tabel 2: Ti ord fra madområdet

<i>Importord</i>	<i>Afløsningsord</i>	<i>Morgunblaðið</i>
broccoli	spergilkál	1965
	sprotakál	1992
cornflakes	kornflögur	1969
croissant	smjördeigshorn	1995
	hveitihorn	1993
	brauðsnúður	1994
	smjörhorn	1995
fastfood	skyndibiti	1987
food processor	matvinnsluvél	1993
junkfood	ruslfæði	1988
	sjoppumatur	1981
ribeye	–	–
sandwich	samloka	1958
snacks	nasl	1919
zucchini	(kúrbítur)	1989

cornflakes: Det mest brugte afløsningsord er *kornflex*, d.v.s. et tilpasset importord. Det findes 39 gange i Mbls database fra 1989 til 2006. Som afløsningsord bruges også *kornflögur*. Det ældste eksempel i Mbl stammer fra 1969. Det ældste eksempel i OHs seddelsamling stammer fra en kogebog fra 1966 med *cornflakes* i parentes. Ordet forekommer ikke i ÍO 1983, men er taget med i udgaven fra 2002. I denne udgave finder man også som opslagsord *kornflex* og *kornfleix*.

I Eío er *cornflakes* et opslagsord, og det islandske ord i artiklen er *maísflögur*. Det forekommer også i Mbl fra 2003 med *cornflakes* i parentes. I OHs seddelsamling findes et eksempel fra 1986 om *maísflögur*, men dette ord bruges også som afløsningsord for mexikanske *nachos*. *Cornflakes* er ikke opslagsord i ÍO 2002. Det ældste eksempel på *cornflakes* i Mbls database forekommer i en annonce fra 1919. I den del af basen som er tilgængelig på nettet (1986–2006), er der kun to eksempler på ordet.

croissant: Fire afløsningsord bruges for *croissant*: *smjördeigshorn*, *hveitihorn*, *brauðsnúður* og *smjörhorn*, som alle forekommer i Mbl. *Smjördeigshorn* er det mest almindelige i talesproget og bruges også i Eío, mens ingen af de fire ord forekommer i ÍO 1963, 1983 eller 2002. Selve fremmeordet er ganske almindeligt i talesproget. Det forekommer 23 gange i Mbls database fra 1993–2006.

fastfood: Det almindelige afløsningsord for *fastfood* er *skyndibiti*. Det findes første gang i Mbl 1982 og bruges i Eío fra 1984. Det findes ikke i ÍO fra 1983, men er med 2002. Der er ingen citater i OHs samlinger. *Fastfood* bruges næsten aldrig og forekommer

ikke i Mbls database, og *fastfood restaurant* hedder altid *skyndibitastaður*, med det ældste eksempel i Mbls database fra 1982.

food processor: Afløsningsordet *matvinnsluvél* findes i Mbls database første gang 1993. Det er ganske almindeligt i sproget, men findes ikke endnu i OHs samlinger. I ÍO 2002 står det som opslagsord. Importordet bruges næsten aldrig.

Første forekomst av *skyndibiti*:

Hamborgarar í brauði eru þægi-
legur matur, og voru oftast seldir
sem samlokur, þ.e. sem skyndi-
biti. Þetta hentaði auðvitað vel
fyrir fólk á hlaupi, þegar ekki var
tími til að setjast niður og borða
hollustusamega í ró og næði.
(*Morgunblaðið* 19.9.1982 s. 62.)

junkfood: *Ruslfaði* er det almindeligste afløsningsord for *junkfood*. Det findes i Mbls database fra 1988 og i OHs seddelsamling fra 1990, men er ikke opslagsord i ÍO. Eíó bruger *sjoppumatur* som forklaring, d.v.s. et til dels tilpasset importord af *sjoppa*, eng. *shop*, og *matur* 'mad', og det forekommer 1981 i Mbls database. Importordet bruges næsten aldrig og findes ikke i Mbls database.

sandwich: Det almindelige ord i islandsk er *samloka*, og importordet bruges ikke. Mbl har eksempler på *samloka* fra 1967, men ingen på *sandwich*, og i OHs seddelsamling stammer det ældste citat fra 1966. Ordet forekommer allerede i ÍO fra 1963.

snacks: Det tilpassede importord *snack* er det mest brugte for eng. *snacks* og forekommer ganske ofte i Mbls database. Det blev først optaget i ÍO 1983. Som afløsningsord bruges *nasl*, som er et gammelt ord i sproget med samme betydning. I OHs seddelsamling er det ældste eksempel fra slutningen af det 19. århundrede, og *nasl* er opslagsord i Bl.

zucchini: Det almindelige ord for *zucchini* er *kúrbítur*, et importord lånt fra tysk *Kürbis*. I Mbl forekommer det fra 1989, i de ældste eksempler med ordet *zucchini* i parentes. I ÍO 1983 forklares *kúrbítur* som 'grasker', d.v.s. græskar, mens der i udgaven fra 2002 står at *kúrbítur* er en klatreplante i slægt med græskar. Ordet *zucchini* nævnes ikke. Kun ét eksempel fra 2004 findes i Mbls database.

5.3. Ord fra boldspil

De ti ord som blev valgt fra boldspil, er *basketball*, *bowling*, *corner*, *green*, *offside*, *quarterback*, *squash*, *team*, *time-out* og *volleyball*. Undersøgelse i *Morgunblaðið* (Mbl) gav det resultat vi ser i tabel 3.

basketball: Boldspillet *basketball* har været sport i Island fra omkring 1920. Det er svært at sige hvor gamle afløsningsordene *körfuknattleikur* og *körfubolti* er. I Mbls database fra 1913 til 1984 kan man først og fremmest studere 200 fotograferede tekster, men ordet *körfuknattleikur* forekommer 1108 gange, og det ældste eksempel jeg kom frem til, var fra 1952. *Körfubolti* forekommer 328 gange, og det ældste eksempel jeg kunne finde var fra 1947. I OHs seddelsamling findes selve ordet

körfubolti ikke, mens adskillige sammensætninger forekommer, f.eks. *körfuboltamaður*, *körfuboltalið*, de ældste fra 1961. Eksempler på *körfuknattleikur* og alle mulige sammensætninger dertil kendes fra 1947. Forklaringen er at *körfuknattleikur* er et højtideligere ord, som bruges mere på tryk, mens *körfubolti* er det daglige ord i talesproget og bruges mindre i skriftsproget, i det mindste i det lidt ældre sprog. Det samme gælder f.eks. *knattspyrna* og *fótbolti* for fodbold hvor *knattspyrna* er det højtideligere ord. *Basketball* forekommer ikke i Mbbls database.

Tabel 3: Ti ord fra boldspil

<i>Importord</i>	<i>Afløsningsord</i>	<i>Morgunblaðið</i>
basketball	körfubolti körfuknattleikur	1947 (1952)
bowling	keila	1990 (?)
corner	hornspyrna	1938
green	flöt	1992
offside	rangstæður (adj.) rangstaða (subst.)	1918 1942
quarterback	fyrirliði	1918
squash	veggjatennis	1994
team	lið	1916
time-out	leikhlé	1957
volleyball	blak	1966

bowling: Afløsningsordet for *bowling* er *keila*. I Mbl forekom ordet *bowling* i anførselstegn i ret mange år, og de ældste eksempler stammer fra 1947. *Bowling* blev først en populær sport meget senere. Det er f.eks. ikke taget med i en håndbog med islandske sportsudtryk (*Íþróttir k-ö*) som blev udgivet 1976. Det er lidt svært at søge eksempler på *keila* i Mbbls database. Der findes tusinde af eksempler på ordet, men de fleste har med fisken *keila* (en kegleformet fisk) at gøre. *Keila* om sporten kendes i det mindste fra 1990 og bruges nu af de fleste. Centrene hvor man kan spille *keila*, har fået navnene *Keiluböllin* (Kegleslottet) og *Keilubær* (Kegleby). I Mbbls database fra 1986–2006 bruges *bowling* ikke længere om sporten.

corner: Fodbold er kendt som sport i Island fra 1895. Allerede 1899 blev den første fodboldforening stiftet, Fótboltafélag Reykjavíkur, som i 1915 blev Knattspyrnufélag Reykjavíkur. Mange syntes at det ældre navn var upassende da *fótbolti* jo var et låneord. Terminologien inden for sporten blev næsten fra starten islandsk.

For *corner* bruges ordet *hornspyrna*, som forekommer første gang i Mbbls database 1938, mens der ikke findes nogen eksempler på *corner*. I OHs seddelsamling er det ældste citat fra 1951. I en håndbog med sportsudtryk i Island fra 1976 (*Íþróttir k-ö*, 18) forklares ordet *hornspyrna* uden at det engelske ord er opgivet, mens det engelske ord står i parentes ved behandling af andre fodboldtermer, f.eks. *aukaspyrna* 'free kick',

vítaspyrna ‘penalty kick’, *rangstaða* ‘off side’. Importordet *corner* findes ikke i Mbls database.

offside bruges både som substantiv, *rangstaða*, og adjektiv, *rangstæður*, i islandsk. Adjektivet er mest almindeligt, og de ældste eksempler i Mbls database stammer fra 1918. Substantivet *rangstaða* findes der eksempler på fra 1942. Citaterne i OHs seddelsamling er meget yngre. Importordet findes ikke i Mbls database.

quarterback: Ordet bruges kun i amerikansk fodbold som næsten ikke spilles i Island. Ordet *fyrirlíði* synes at være det mest gængse for *quarterback*, og det er det samme som bruges om anføreren i europæisk fodbold. *Fyrirlíði* findes i Mbls database fra 1918 om anfører i europæisk fodbold, mens importordet *quarterback* overhovedet ikke forekommer. *Fyrirlíði* er et gammelt ord i sproget i betydningen ‘holdleder, anfører’. I OHs seddelsamling findes der eksempler på ordet *fyrirlíði* fra det 17. århundrede, og det var ganske naturligt at vælge det for en anfører i fodbold.

I Eío er det islandske ord for *quarterback* *líðstjóri*. Det findes ikke i OHs seddelsamlinger som genitivssammensætning, men som stammesammensætningen *líðstjóri* fra midten af det 19. århundrede i almen betydning.

green: Golf begyndte man at spille i Island omkring 1934. Der blev længe brugt importord som termer inden for denne sport, mens der langsomt opstod islandske ord som nu høres temmelig ofte. I håndbog om sport i Island fra 1976 (*Íþróttir*) bruges islandske termer i alle tilfælde. For *green* eller *putting green* bruges f.eks. *flöt*, som er et gammelt ord i sproget i betydningen ‘græsplæne’. Tusindvis af eksempler dukker op hvis man søger på *flöt* i Mbls database, næsten alle i den almindelige betydning. Fra 1995 findes der i Mbl en liste over termer inden for golf, deriblandt *flöt* for *green*. I aviser, radio og tv bruges *flöt* efterhånden ganske ofte, mens golfspillere gerne taler om *gríníð* (green), et tilpasset importord med efterhængt artikel. Importordet *green* findes ikke i Mbls database.

squash: Afløsningsordet *veggjatennis* er et relativt nyt ord i islandsk. I en håndbog med sportsudtryk i Island (*Íþróttir*) bruges kun *squash* om sporten. I Eío fra 1984 nævnes der ikke et islandsk ord for sporten, kun en beskrivelse af måden at spille *squash* på. I Mbls database findes afløsningsordet *veggjatennis* første gang 1994, og derefter stadig oftere. Det er nu ganske almindeligt, og begge ordene lever side om side. ÍO 2002 har ikke *veggjatennis* som opslagsord.

team: Det islandske ord for *team* er *líð*. I denne betydning findes det i Mbls database fra 1916 om fodboldteam. *Líð* er et gammelt ord i sproget, og det er helt naturligt at bruge det i udvidet betydning om et hold i sport. *Team* bruges næsten aldrig.

time-out: Afløsningsordet for *time-out* er *leikblé*. Det ældste eksempel i Mbls database stammer fra 1957, og *leikblé* er det eneste ord som bruges. Det forekommer ikke i ÍO 1963, men er opslagsord 1983. Importordet *time-out* findes ikke i Mbls database.

volleyball: Det eneste ord som bruges for volleyball er *blak*. Importordet bruges overhovedet ikke. Denne sportsgren er kendt i Island fra 1933 eller 1934, selv om den først blev populær efter 1965. I Mbls database synes det ældste eksempel at stamme fra 1966. Det forekommer i en annonce om en volleyballkamp hvor der står i parentes at det var den første kamp af denne slags i Island: “Íþróttir, þar sem m.a. verður keppt í blaki í fyrsta sinn á Íslandi”. *Blak* er opslagsord i ÍO 1983. Importordet *volleyball* findes ikke i Mbls database.

5.4. Ord fra ungdomsmusik

De ti ord som blev valgt fra ungdomsmusik, er *disco*, *DJ*, *DVD-player*, *fan club*, *hip hop*, *idol*, *new age*, *rap*, *scratch* og *sound effect*. Undersøgelsen i *Morgunblaðið* (Mbl) gav følgende resultat:

Tabel 4: Ti ord fra ungdomsmusik

<i>Importord</i>	<i>Afløsningsord</i>	<i>Morgunblaðið</i>
disco	–	–
DJ	plötusnúður skífupeytir	1969 1995
DVD-player	mynddiskaspilari myndspilari	2001 1998
fan club	aðdáendaklúbbur	1990
hiphop	–	–
idol	stjarna átrúnaðargoð	– 1914
new age	nýöld	2001
rap	–	–
scratch	skank plötuklór skífuklór klór	1999 2001 2003 2003
sound effect	hljóðeffekt leikhljóð	–

Det viste sig at der inden for denne gruppe fandtes tre importord uden islandske afløsningsord, *disco*, *hip hop* og *rap*. Ortografien er lavet efter islandske ortografiske regler. *Diskó* skrives med *k*, da *c* ikke findes i islandsk ortografi, og med diftongen *ó* der udtales som på engelsk, mens *o* på islandsk er en åben bagtunge-monoftong. *Hípp hopp* og *rapp* skrives med dobbelt *p* ifølge islandsk udtale og ortografiske regler. Med ét *p* ville vokalen blive udtalt som lang.

DJ: Det almindelige afløsningsord for *DJ* er *plötusnúður*, d.v.s. den som drejer plader. Det findes i Mbils database fra 1969, men er først opslagsord i ÍO 2002. I nutidssproget bruges *DJ* gerne som betegnelse for den som arbejder som *plötusnúður*, f.eks. “DJ Jónas er plötusnúður í kvöld”, d.v.s. ‘DJ Jónas arbejder som DJ i aften’. Et yngre ord er *skífupeytir* (af *skífa* ‘skive’ og *peytir* ‘den som sætter i hurtig bevægelse’) med eksempler i Mbils database fra 1995. Det ser ud til at bruges lige så meget nu som *plötusnúður*. Se også ordet *scratch* nedenfor.

DVD-player: Der bruges i hvert fald to afløsningsord for *DVD-player*. Det ene er *mynddiskaspilari*, som findes i Mbils database fra 2001, og det andet er *myndspilari* fra 1998. Det mest brugte ord er det halvassimilerede *DVD-spilari*. Afløsningsordene for apparatet forekommer hverken i Ordbanken eller i OHs samlinger. Selv om ÍO har *mynddiskur* ‘DVD’ som opslagsord, findes ordet for apparatet der ikke, og DVD er heller ikke opslagsord i nogen af de andre ordbøger eller baser som stod til rådighed, noget som viser at det ikke er blevet accepteret i islandsk, selv om det er ganske almindeligt i annoncer og i talesproget.

fan club: Der findes ingen eksempler på importordet *fan club* i Mbils database. Afløsningsordet *aðdáendaklúbbur* findes i databasen 1986–2006 første gang fra 1990, men i basen fra 1913 til 1986 er der fire eksempler, det ældste fra 1974. I OHs seddelsamling findes der ét citat i en roman fra 1979. Det ældste eksempel på ordet *aðdáandi* i seddelsamlingen er fra 1958, og *klúbbur* er et låneord som findes i sproget fra begyndelsen af det 19. århundrede. EÍO har ikke *fan club* som opslagsord, og ÍO har ikke *aðdáendaklúbbur* med i den nyeste udgave.

idol: Det almindeligste ord for *idol* er *átrúnaðargóð*, som findes i OHs seddelsamling fra slutningen af det 17. århundrede i almen betydning, d.v.s. om gudebillede, forbillede, ikke særlig knyttet til musik, men bruges nu også i denne branche i den udvidede betydning ‘forbillede i ungdomskultur’. Mbils database har eksempler fra 1914 og til i dag om ‘forbillede’ og fra omkring 2000 hvor betydningen er specielt knyttet til ungdomsmusik.

Eksempler på importordet *idol* findes i Mbils database fra 1990. De ældste er knyttet til titler på film- eller tv-serier, mens det første eksempel, som er knyttet til musik, er titlen på den islandske version af tv-serien *American idol* fra 2003, som på islandsk fik navnet *Idol stjörnuleit* (*stjörnu* gen. af *stjarna* ‘stjerne’, *leit* ‘søgen’). *Stjarna* blev længe brugt for engelsk (*film*)*star*, og det var derfor forventeligt at det blev valgt i titlen på den islandske version af *American idol*, d.v.s. *Idol–stjörnuleit* med engelsk udtale af *idol*. Vinderen er *idol-stjarna*, og samtidig er han eller hun *poppídól* (med islandsk udtale). Inden for musikbranchen i dag bruges f.eks. *poppstjarna* mere end *átrúnaðargóð*. *Stjarna* er et gammelt ord i sproget i almindelig betydning og forekommer flere tusinde gange i Mbils database.

new age: Ordet *njóld* er gammelt i sproget knyttet til en bestemt periode i verdenshistorien i modsætning til *fornjóld* ‘oldtiden’ og *miðjóld* ‘middelalderen’. I nutidssproget er ordet en direkte oversættelse fra engelsk og mest knyttet til esoteriske aktiviteter. Det findes også inden for ungdomsmusik, men bruges ikke ret

meget. Importordet er det almindelige. I forbindelse med musik har Mbbls database de ældste eksempler fra 2001. I ÍO 2002 er der ingen tilknytning til musik. Importordet *new age* findes ikke i Mbbls database 1986–2006.

scratch: Afløsningsordene *skank*, *klór*, *skáfuklór* og *plötuklór* bruges alle i stedet for *scratch* inden for ungdomsmusik. I en artikel fra 1999 kan læses at de DJs som har en bestemt stil, har foreslået et nyt navn for dem selv. Mange af dem har valgt navnet *skáfuskankari* i stedet for *plötusnúður*, og ordet *skank* for *scratch*. *Plötuklór* findes i Mbbls database fra 2001, mens de ældste eksempler på *klór* og *skáfuklór* stammer fra 2003. I artiklen, hvor *plötuklór* forekommer, står i parentes (*scratch*). Af disse ord synes *skank* at bruges mest i øjeblikket. *Skáfuskank* er en konkurrence som regelmæssigt finder sted, første gang 1999, og det har hjulpet ordet *skank* til at slå rod. Brugen af *skank* i denne betydning er ikke den samme som engelsk/amerikansk *skank*, som er en speciel type af musik. Se også ordet *DJ* ovenfor.

sound effects: Afløsningsordet for *sound effects* er inden for musik oftest det halvassimilerede ord *hljóðeffekt*. Det synes ikke at forekomme i Mbbls database, og det gør importordet heller ikke. I OHs seddelsamling findes kun to citater med *hljóðeffekt*, det ældre fra 1990, og ordet forekommer ikke i ÍO.

Sound effects er i Eío kun oversat med *leikhljóð*, som henviser til adskillige lyde i filme, radioudsendelser og lignende, men ikke specielt til musik.

6. Andre undersøgelser

Dette afsnit handler på den ene side om fælleslisten, 6.1., som allerede er blevet nævnt, og på den anden om en speciel undersøgelse af tre ord, *bodyguard*, *design* og *e-mail*, 6.2., som var med i en holdningsundersøgelse knyttet til fællesprojektet (Kristján Árnason 2006).

6.1. Fælleslisten

På fælleslisten findes der 138 importord til nærmere undersøgelse. Deraf behandles to, *design* og *e-mail*, specielt i 6.2. samt ordet *bodyguard*. I ganske mange tilfælde (i alt 64) var der ingen eksempler i Mbbls database, hvor importordet blev brugt ved siden af et afløsningsord. Det gælder ordene *airbag*, *airguide*, *antiquary*, *backing*, *bag*, *black*, *blend*, *boom*, *boss*, *boutique*, *boy*, *celiac (disease)*, *co-pilot*, *color CD*, *country*, *cruise control*, *darling*, *destination*, *entertainment*, *exit*, *facility*, *frontrunner*, *gay*, *girl*, *helpdesk*, *image*, *in*, *insider*, *integration*, *keyboard*, *knowhow*, *lift*, *live*, *lookalike*, *mail*, *match*, *media*, *out*, *perfectionist*, *performance*, *playoff*, *PR (public relations)*, *recycling*, *roots*, *second hand*, *second hand shop*, *semiology*, *shaver*, *skateboard*, *software*, *spam*, *stand in*, *station (car)*, *supporter*, *swimmingpool*, *talkshow*, *teenage*, *test*, *tie-break*, *timer*, *WAP*, *widescreen*, *wool* og *world*. Mange af ordene forekommer i Mbbls database i musik- eller filmtitler, i navne på musikgrupper, navne på personer (*Shaver*), i direkte citater eller i andre omgivelser hvor man kun kunne forvente at finde en engelsk tekst. Ordet *exit* f.eks. forekommer i 113 artikler i Mbbls

database, men aldrig som importord i stedet for det islandske ord *útgangur*. Enten blev ordet brugt som varemærke eller i musiktitler og lignende. I alle de andre tilfælde bruges der kun islandske ord, mange af dem gamle i sproget. Som eksempler på yngre islandske ord hvor de engelske ord ikke bruges i MbIs database, er *loftþúði* (fra 1994) og *líkenarbelgur* (fra 1995) for *airbag*, *endurvinnsla* for *recycling*, *hjólábretti* for *skateboard*, *skutbill* for *station (car)*, *spjallþáttur* for *talkshow* og *breiðtjald* (1953) for *widescreen*. *Bein útsending* for *live* findes næsten 7000 gange i databasen fra 1913–1986. Da der kun er mulighed for at se på 200 fotograferede tekster, er det umuligt at bestemme hvor gammelt udtrykket er.

I fire tilfælde findes der ingen islandske afløsningsord. Disse ord er *motocross*, *rock 'n roll*, *safetycar* og *wildcard*. I stedet for *wildcard* bruges *jóker*, som er et gammelt låneord fra dansk.

De engelske ord *classic*, *dance*, *print* bruges ikke, mens *klassískur*, *dans* og *prenta* er gamle i sproget, og i alle tilfælde låneord. Ved siden af *klassískur* (i OH fra 1834) bruges det islandske afløsningsord *sígildur* (i OH fra 1927), *dans* forekommer allerede i oldsproget, og verbet *prenta* er låneord fra det 16. århundrede. Et yngre tilpasset ord er *sörfa* fra engelsk *surf*. Seks eksempler findes i MbIs database fra 1995 til 2005. Verbet *scan* og substantivet *scanner* er også tilpassede. *Skanna* forekommer 240 gange i MbIs database. Det er såvel verbum som substantiv (akkusativ, dativ og genitiv). Substantivet *skanni* i nominativ forekommer 35 gange. Endnu et tilpasset ord er *vestri* for *western*.

I nogle tilfælde er de islandske ord, som bruges nu ved siden af engelske importord, gamle i sproget. Afløsningsordet *húðkrem* for *bodylotion* findes i MbIs database allerede 1929, og selv om *bodylotion* er det almindelige ord i talesproget, findes der kun 12 eksempler i databasen. Grunden dertil er sikkert at annoncer er ret sjældne i basen. For *manual*, som forekommer 30 gange i databasen, bruges vanligvis ordet *handbók*, som har eksisteret i islandsk i det mindste fra midten af det 16. århundrede og forekommer knap 3000 gange i databasen. *Pocket book* forekommer kun én gang i databasen om en enkelt bog. I de andre tilfælde (82) bruges ordet om firmanavne og engelske titler. Ordet *vasabók* er ganske almindeligt i islandsk. Det findes i OHs seddelsamling fra 1884. Det almindelige ord nu er *keilja* (af *kejlur* 'bogryg'; i OH fra 1971, i MbIs database fra 1986 til 2006 737 gange). *Partý* er et ganske gangs ord i talesproget og forekommer 201 gange i MbIs database mellem 1986 og 2006 og 223 gange mellem 1942 og 1986. Det islandske ord der bruges om det samme, er *teiti*, som findes i sproget i hvert fald fra det 18. århundrede.

Ordene *book* og *booking* bruges ikke som importord. Det islandske verb *bóka* er temmelig almindeligt om bestilling af en flybillet eller et hotelværelse ved siden af verbet *panta* 'bestille'. *Bóka* er ikke et nyt ord i sproget, og den oprindelige betydning er 'at skrive noget ned i en bog' (isl. *bók*). De ældste eksempler i OHs database er fra midten af det 16. århundrede. Det samme gælder *bókun* 'bestilling'. OHs seddelsamling har eksempler fra det 18. århundrede. *Brainstorming* bruges i talesproget, men i databasen var der kun to eksempler, fra 1995 og 2000, begge to i anførselstegn. I artiklen fra 1995 nævnes afløsningsordet *heilárok*, som er en direkte oversættelse (*heili* 'hjerne' og *rök* 'storm'), men er ganske lidt brugt.

I nogle tilfælde er afløsningsordene så almindelige at det ville være alt for tidkrævende at søge den rigtige betydning. Dette gælder f.eks. adjektivet *hjár*, som

bruges i stedet for det engelske ord *gay*. *Hjór* er et ganske almindeligt ord i betydningen ‘venlig, smilende’ og forekommer over 4000 gange i Mbls database. Det samme gælder ordet *svalur* for engelsk *cool*. Det er en direkte oversættelse, og *svalur* er et helt almindeligt ord i sproget i betydningen ‘kølig’. Mest almindelig er dog *kúl*, et tilpasset låneord.

Der er tre akronymer på fælleslisten over afløsningsord, *ABS*, *HIV* og *SMS*. *ABS* står for *anti break lock system*. Det islandske afløsningsord er en direkte oversættelse *hemlalæsivörn* og forekommer ganske ofte tilsammens med *ABS*, d.v.s. *ABS-hemlalæsivörn*. *ABS* forekommer i 1017 artikler, mens *hemlalæsivörn* findes i 433 artikler. *HIV* (human immunodeficiency virus) forekommer i 1404 artikler fra 1986 til 2006. Afløsningsordet er *eyðniveira*, som forekommer i 112 artikler fra 1986 til 2006. *SMS* findes i 697 artikler fra 1997 til 2005. Afløsningsordet er *smáskilaboð*, som bruges i 42 artikler fra 1997 til 2005. Mest almindelig er dog dobbeltudtrykket *SMS-smáskilaboð*. *SMS-service* forekommer ikke.

Hvis man søger på fælleslisten efter ord fra de fire specielt valgte områder, findes der 17 ord som hører til området IT. Disse ord er *browser*, *data warehouse*, *display*, *e-mail*, *feedback*, *keyboard*, *icon*, *joystick*, *modem*, *net*, *operator*, *printer*, *scan*, *scanner*, *software*, *web* og *webmaster*.

Browser bruges ofte i talesproget ved siden af et afløsningsord. I skriftsproget foretrækkes afløsningsordet. Det er interessant at følge udviklingen i Mbls database. *Browser* bruges dér kun i parentes ved siden af det foreslåede afløsningsord. De første tre eksempler på afløsningsord er fra 1995, og ordene er *rýnir* (af verbet *rýna* ‘granske, efterspore’), (*vef*)*skoðari* (af verbet *skoða* ‘betragte, undersøge’) og *rápporrit* (af verbet *rápa* ‘rende ud og ind’ og *porrit* ‘program’). En artikel fra 1997 behandler de foreslåede ord som artiklens forfatter er stødt på, og der finder man for første gang i Mbl ordet *vafri* (af verbet *vafra* ‘strejfe om, bevæge sig langsomt frem og tilbage’). Andre afløsningsord er *rápari* (af verbet *rápa*), *veflesari* (af verbet *lesa* ‘læse’) og *vefsjá* (substantiv af verbet *sjá* ‘se’). IT-terminologiudvalget foreslog i en artikel i Mbl 1998 *netskoðari*, og det anbefales i udgaven fra 2005. Af disse forslag er det kun *vafri* som findes i Mbls database efter 1998 i 60 artikler fra 1997 til 2005, hvilket antyder at det er det ord som bruges mest inden for IT.

De andre ord på fælleslisten har alle et afløsningsord: *data warehouse*–*gagnaskemma*, *digital scan*–*stafræn skönnun*, *display*–*skjámynd*, *skjár*, *e-mail*–*tölvupóstur*, *feedback*–*viðgjöf* (kun i IT), *icon*–*teikn* (i IT), *joystick*–*stýristautur*, *keyboard*–*lyklaborð*, *modem*–*mótald*, *net*–*net*, *operator*–*virki*, *tölvári*, *printer*–*prentari*, *software*–*hugbúnaður*, *web*–*vefur* og *webmaster*–*vefstjóri*. Ordene *net*, *prentari* og *vefur* er gamle i sproget og så almindelige at de ikke kan bruges i denne undersøgelse.

De fleste af importordene bruges ikke i islandsk, kun *feedback*, *íkon* og *modem* forekommer i Mbls database. Ord som ikke bruges i Mbl og i skriftsproget overhovedet som importord og ganske sjældent i talesproget, er *software* og *keyboard*. For *keybord* findes der to afløsningsord: *lyklaborð* inden for IT og *hljómborð* inden for musik.

Tölvupóstur er et ganske almindeligt ord for *e-mail*. I Mbls database er der 4197 eksempler på *tölvupóstur*, mens der ikke findes nogen på *e-mail* brugt i en islandsk kontekst. De eksempler, som forekommer i Mbls database, er for det meste en del af en udenlandsk e-post-adresse. I talesproget bruges ofte det tilpassede ord *meil* ‘mail’

med verbet *meila* ‘mail’. I Mbls database blev substantivet kun brugt i to artikler fra 2000 og 2001 og verbet *meila* i anførselstegn i to artikler fra 1999 og 2000. Ordet *e-mail adresse* er på islandsk *netfang* og *web-adresse* er *veffang*, mens *e-mail-konto* ikke forekommer i databasen.

Det tilpassede ord *módem* bruges ganske sjældent i Mbl. Afsløningsordet *mótald* forekommer 197 gange fra 1986 til 2006. I Mbls database er der 15 eksempler på *módem*, skrevet med *ó*, mens der kun er tre eksempler på *modem*. I talesproget er *módem* meget hyppigere end *mótald*. Grunden til at *mótald* ikke synes at fungere som afsløningsord i talesproget, er måske den at suffikset *-ald*, som findes i nogle gamle islandske ord, ikke bruges længere i spontan orddannelse, og ordet virker lidt kunstigt.

For *printer* bruges det tilpassede ord *prentari*. I sådanne tilfælde er det ganske almindeligt at bruge suffikset *-ari* i stedet for *-er*, såvel i danske som engelske låneord. *Prentari* bruges både om maskinen (i OH fra 1980) og om typografen. I den senere betydning findes ordet i sproget fra det 16. århundrede. For *scanner* bruges næsten altid det tilpassede ord *skanni*.

På fælleslisten findes der fire ord inden for området mad. Disse ord er *light*, *milkshake*, *pommes frites* og *tagliatelle*. I stedet for *light* bruges mest adjektivet *léttur* ‘let’. I forbindelse med adskillige varer, hvor *light* kan betragtes som et varemærke, bruges altid det engelske ord, f.eks. *Kóla light*, *Pepsi light*, *Winston light*, og det findes kun i denne anvendelse i Mbls database. Adjektivet *léttur* er alt for hyppigt til at det er praktisk muligt at slå det op.

Milkshake og forkortelsen *shake* bruges ganske ofte i talesproget. I ÍO 2002 er *sjeik* et opslagsord med to spørgsmålstegn som betyder at ordet er “et importord hvor der er tvivl om at man kan betragte det som et islandsk ord” (2002: xiii, min oversættelse). Oversættelsen *mjólkurbristingur* (af verbet *brista* ‘ruste’) bruges mindre i talesproget, men er alligevel ganske almindelig. Et ord, som i den senere tid høres ganske ofte i talesproget, er *þeytingur* (af verbet *þeyta* ‘piske’). Grunden til det er at nogle butikker som sælger “milkshake” fandt på at bruge ordet i stedet for *mjólkurbristingur*, og folk synes godt om det. Mbl har ingen eksempler på *milkshake* og 34 eksempler på *mjólkurbristingur*, det ældste fra 1959.

Mjólkurbristingur brugt første gang i *Morgunblaðið*:

Mjólkurhristingur (Milk-Shake) 1.8 dl. mjólk, stór ísskammtur, 50 gr. sósa (ananas, jarðaberja, kirsu-berja, súkkulaði o.s.frv. (*Morgunblaðið* 14.11.1959 s. 15.)

For *tagliatelle* findes der ikke noget afsløningsord. *Pommes frites* bruges ikke, men i stedet for altid *franskar kartöflur* eller kun forkortelsen *franskar*.

Inden for området boldspil findes der kun fem ord på fælleslisten. Disse ord er *coach*, *NHL-hockey*, *play off*, *tie-break* (tennis) og *world cup*. To af dem bruges som importord i islandsk, *NHL-hockey*, oftest skrevet *hokkí*, og *tie-break*. Ordet for substantivet *coach* er *þjálfari* (af verbet *þjálf* ‘træne’) og findes i OHs database fra 1953. I Mbls database er det svært at se hvor gammelt ordet er på grund af at man hovedsagelig kan slå op i 200 fotograferede tekster fra 1913 til 1986, og *þjálfari* forekommer i over 2000 artikler. Verbet *þjálf* (coach) er der eksempler på fra midten af det 18. århundrede i OHs database. For *play off* bruges såvel *úrslitakeppni*, med

eksempler i det mindste fra 1939, og *aukaleikur* med eksempler fra 1947. *Heimsmeistarakeppni* er det islandske ord for *world cup*. I Mbls database fra 1946.

Tabel 5: Ord fra fælleslisten

<i>Importord</i>	<i>Antal i Mbl</i>	<i>Alder</i>	<i>Afløsningsord i Mbl</i>	<i>Antal</i>	<i>Alder</i>
aids	102	1985	eyðni	687	1987
			alnæmi	2113	1986
boutique	53	1990	tískuverslun	93	1993
bulimia	15	1987	átröskun	183	1994
búlímía	8	1998	lotugræðgi	82	1993
cover	3	2000	plötuumslag	30	1967
deadline	15	1995	tímamörk	130	1961
			lokafrestur	96	1971
fax	1757	2004	bréfsími	925	1994
			símbréf	397	1990
feedback	40	1994	viðgjöf	3	1997
head	154	1947	strokklok	23	1952
internet	1323	1994	alnet	64	1994
			lýðnet	4	1998
jukebox	29	1974	glymskratti	4	1955
LP	201	1977	breiðskífa	2799	1974
mascara	5	1997	augnháralitur	18	1993
maskari	49	1994			
poster	8	1996	veggspjald	446	1967
spoiler	11	1992	vindbrjótur	4	1999
stereo	69	1989	víðóma	3	2005
steríó	31	1987			
stress	728	1960	streita	2437	?
tape	2	1997	límband	79	1950
video	320	1987	myndband	4204	?
vídeó	193	1988			
workshop	78	2001	málstofa	1383	1991
zoom	2	1997	aðdráttarlinsa	49	1992

På fælleslisten findes der to ord inden for området ungdomsmusik. Disse ord er *boyband* og *CD*. Selvom ordene *cover*, *cassette* og *LP* alle hører til musik, knyttes de ikke specielt til ungdomsmusik. *Boyband* bruges ikke i islandsk. Oversættelsen *stráka-hljómsveit* findes, men bruges meget lidt. *CD*, næsten altid med islandsk udtale, bruges ofte i talesproget ved siden af *geisladiskur*, som er det almindelige ord. I Mbls database forekommer *geisladiskur* i 4142 artikler, mens *CD* forekommer 426 gange i databasen. En stor del af eksemplerne på *CD* er knyttet til *CD-Rom*. Det engelske ord *cassette* er blevet tilpasset til *kassetta*, som bruges ved siden af afløsningsordene *snalda* og *spóla*. *Cassette* findes ikke i Mbls database, *kassetta* forekommer i 130 artikler, mens *snalda* findes i 836 artikler.

På listen står endnu 20 ordpar. I alle disse tilfælde bruges såvel importordet som afløsningsordet i Mbl. Importordene er *aids*, *boutique*, *búlímía*, *cover*, *deadline*, *fax*, *feedback*, *bedd* (*head* i bil), *internet*, *jukebox*, *LP*, *mascara*, *poster*, *spoiler*, *stereo*, *stress*, *tape*, *video*, *workshop*, *zoom*. I tabellen ovenfor registreres importordenes alder og antal eksempler i Mbls database og afløsningsordene, deres antal i basen og alder.

Spørgsmålstegnet ved *streita* betyder at kun 200 fotograferede tekster ud af godt 1000 kunne betragtes, og derfor var det ikke muligt at fastslå ordets alder i databasen. I tilfældet *myndband* var eksemplerne for mange.

Et ganske almindeligt ord for *poster* er *plakat*, som er lånt fra dansk. I OHs database findes eksempler fra det 19. århundrede, mens det ældste eksempel i Mbls database stammer fra 1988.

6.2. Bodyguard, design og e-mail

Tre ord fra holdningsundersøgelsen (Kristján Árnason 2006) blev undersøgt i Mbls database. Det er *bodyguard*, *design* og *e-mail*. Ordet *bodyguard* forekommer 27 gange i databasen fra 1986–2006. I 23 tilfælde er der tale om filmen *Bodyguard*, i fire tilfælde om firmaer. Ordet *lífvörður* er kendt i sproget i det mindste fra midten af det 19. århundrede som et oversættelseslån fra dansk *livvagter*. I Mbls database forekommer det 1278 gange mellem 1986 og 2006. Da det er brugt i stedet for *bodyguard*, tages det med her.

Ordet *design* (substantiv og verbum) forekommer 731 gange i Mbls database. I alle tilfælde er ordet knyttet til firmanavne eller lignende. Afløsningsordet *hönnun* (subst.) findes 12523 gange og *hanna* (verbum, infinitiv) 7464 gange i databasen fra 1986–2006, det ældste eksempel stammer fra 1965. OHs ældste eksempel er fra 1963.

E-mail forekommer ikke i Mbls database som importord. *Mail* findes ganske ofte men så som navn på aviser, som f.eks. *Sunday Mail*, *Daily Mail*, eller i fremmede e-post-adresser. Afløsningsordet *tölvupóstur* findes ialt i 4352 artikler fra 1986–2006.

7. Orddannelses typer

Orddannelse er et interessant emne når man beskæftiger sig med afløsningsord og deres muligheder for at slå rod i sproget. I dette afsnit vil jeg undersøge de forskellige

typer af orddannelse der forekommer i afløsningsordene fra de fire områder som jeg allerede har diskuteret. De er repræsentative for de 180 ord der er til diskussion.

Metoden til at danne nye ord er den samme i alle de nordiske sprog (f.eks. Sandøy 2000: 249–257) og ordene falder i fire hovedgrupper:

- usammensatte ord
- sammensætninger
- afledninger
- allerede eksisterende ord som får en ny betydning.

Den femte metode, som ofte bruges, tilpasning, er udeladt da den ikke falder ind under artiklens tema.

Af de ord der blev undersøgt fra de fire områder, er der ganske få som er usammensatte. De pågældende ord er næsten alle gamle ord i sproget som har fået ny og udvidet betydning og bliver nævnt under 7.4. I afsnit 7.5 behandles nogle ord der ikke falder i en af de fire grupper.

7.1. *Usammensatte ord*

Af de ti udvalgte ord inden for IT var der ikke ét eneste nyt usammensat afløsningsord i Mbils database. TU-IT foreslog to ord for *monitor*, d.v.s. *manir* (af *mana* ‘stirre’) og *gátir* (af *gata* ‘passe på’), som ikke synes at være meget brugt. Inden for området boldspil var der kun ét usammensat afløsningsord, *blak* (volleyball). Det er dannet af verbet *blaka* ‘vifte, svinge’. Inden for ungdomsmusik er kun ordet *skank* usammensat, men det regnes ikke som et islandsk afløsningsord. De som foreslog at bruge det, syntes det var et fint islandsk ord, og at det ikke var så vigtigt at man kunne pege på en islandsk stamme. De var dog sikkert under indflydelse af engelsk /amerikansk *skank* selvom brugen af ordet ikke er den samme.

7.2. *Sammensætninger*

Sammensatte ord er den almindeligste type nye ord i islandsk. De er dannet af to eller flere led som helt eller delvis består af eksisterende, som regel norrøne ord, men undertiden af gamle og accepterede låneord. De kan deles op i to grupper. Til den første hører nye ord som skal svare til de fremmede ords betydning uden at være oversættelser, og i den anden gruppe falder de såkaldte oversættelselån, hvor hvert led er islandsk og en direkte oversættelse af det fremmede ords tilsvarende led. Denne måde at lave afløsningsord på er den mest produktive inden for nydannelsen af islandske ord i stedet for fremmede ord.

Sammensætninger kan man også dele op i to grupper efter den måde de er dannet på. Første led er enten stamme, genitiv singularis eller genitiv pluralis.

7.2.1. Ord fra IT:

Inden for IT er der fire ord som er sammensat uden at være oversættelseslån:

fartölva (laptop) af *far*(stamme) fra verbet *fara* ‘gå’ og *tölva*
ferðatölva ‘rejsecomputer’ af *ferð* (*ferða* gen.plur.) ‘rejse’ og *tölva*
tölvuprjótur (cracker) af *tölva* (*tölvu* gen.sing.) ‘computer’ og *prjótur* ‘slyngel’
öruggisafrit for *back-up* af *öruggi* (*öruggis* gen.sing.) ‘sikkerhed’ og *afrit* ‘afskrift’.

Oversættelseslån er:

heimasíða (homepage) fra *heima* (adv.) ‘hjemme’ og *síða* ‘side’
ruslpóstur (junkmail) af *rusl* (stamme) ‘affald’ og *póstur* ‘post’
kejöltutölva (laptop) af *kejöлта* (*kejöltu* gen.sing.) ‘skød’ og *tölva*.

7.2.2. Madord:

I gruppen madord findes der seks sammensatte ord som ikke er oversættelseslån:

sprotakál af *sproti* (*sprotu* gen.sing.) ‘lille stok, gren’ og *kál* ‘kål’
spergilkál (broccoli) af *spergill* (stamme) ‘aspargus’ og *kál*
smjördeigsborn af *smjör* ‘smør’, *deig* ‘dej’ (*deigs* gen.sing.) og *horn* ‘horn’
smjörhorn af *smjör* (stamme) ‘smør’ og *horn*
hveitiborn af *hveiti* (stamme) ‘hvede’ og *horn*
brauðsnúður af *brauð* (stamme) ‘brød’ og *snúður* ‘snegl’.

Oversættelseslån er:

kornflögur (plur.) (cornflakes) fra *korn* (stamme) og *flögur* (plur.) ‘flis, flise’
skýndibíti (fastfood) fra *skýndi* (stamme) ‘hurtighed’ og *bíti* ‘bid’
matvinnsluvél (food processor) fra *matur* (stamme) ‘mad’, *vinnsla* (*vinnslu* gen.sing.)
‘tilvirkning’ og *vél* ‘maskine’.
ruslfæði fra *rusl* (stamme) ‘affald’ og *fæði* ‘mad’.

7.2.3. Ord fra boldspil:

I gruppen boldspil er der otte sammensatte afløsningsord. Seks af dem er ikke oversættelseslån fra engelsk:

liðstjóri af *lið* (stamme) ‘mandskab’ og *stjóri* ‘leder’ (quarterback)
veggjatennis (squash) af *veggur* (*veggja* gen.plur.) ‘væg’ og *tennis*
rangstaður af *rangur* (stamme) ‘fejlagtig’ og participium *staður* af verbet *standa* ‘stå’
rangstaða (stamme) af *rangur* (stamme) ‘fejlagtig’ og *staða* ‘det at stå’ (off-side)
leikhlé af *leikur* (stamme) ‘leg’ og *hlé* ‘pause’ (time-out)
hornspyrna af *horn* (stamme) ‘hjørne’ og *spyrna* ‘spark’, ofte forkortet til *horn*.

Oversættelseslån er:

körfubolti, bruges ofte i forkortelsen *karfa* (basket), af *karfa* (*körfu* gen.sing.) ‘kurv’ og
bolti ‘bold’
körfuknattleikur af *karfa* (*körfu* gen.sing.) og *knattleikur* ‘boldspil’ af *knöttur* (stamme)
‘bold’ og *leikur* ‘leg’.

7.2.4. Ord om ungdomsmusik:

Inden for gruppen ungdomsmusik er der syv sammensatte afløsningsord:

plötusnúður (DJ) af *plata* (*plötu* gen.sing.) ‘plade’ og *snúður* ‘den som drejer noget’ af verbet *snúa* ‘dreje’

skífubeytari af *skífa* (*skífu* gen.sing.) ‘skive, plade’ og *beytari*, et substantiv lavet af verbet *beyta* med suffikset *-ari*

myndgeislaspilari (DVD-player) og *myndspilari*. Ordet for CD-player er *geislaspilari* af *geisli* ‘stråle’ og *spilari* ‘den som spiller’ og er det almindelige ord for apparatet. Da DVD-player kom på markedet, forsøgte man at lave et nyt ord for den også. *Myndgeislaspilari* af *mynd* ‘billede’ og *geislaspilari* blev foreslået og findes på tryk, men bruges ikke i almindeligt dagligt sprog.

Aðdáendaklúbbur (fan-club) og *átrúnaðargóð* er sammensatte ord hvor det første led er præfigeret, *að-dáandi* ‘den som beundrer’, dannet af verbet *dást að* ‘beundre’, og *á-trúnaður* ‘tro, tiltro’ af verbet *trúa* á ‘tro på’. Det andet led i *aðdáendaklúbbur* er låneordet *klúbbur* ‘klub’, mens ordet *góð* ‘gud, afgud’ i *átrúnaðargóð* er et gammelt ord i sproget.

Plötuklór og *skífulklór* er sat sammen af *plata* (*plötu* gen.sing.) ‘plade’ og *skífa* (*skífu* gen.sing.) ‘skive’ og *klór* ‘kradseri’.

7.3. Afledninger

Inden for gruppen IT findes der ni afledninger, seks med præfikser, to med et suffiks og én med både præfiks og suffiks:

Præfigerede ord:

viðhengi (attachment) er dannet af verbet *hengja við* ‘vedføje’

afrit (back-up) er dannet af verbet *afrita* ‘afskrive’

níðurhal (download) er dannet af præfikset *níður* ‘ned’ og substantivet *hal* af verbet *hala* ‘hale’

síríti, *sívaki* og *sísjá* har alle præfikset *sí-* ‘altid’ og er substantiver dannet af verberne *rita* ‘skrive’, *vaka* ‘våge’ og *sjá* ‘se’.

Suffigerede ord:

disklingur har suffikset *-lingur* som bruges i diminutiv betydning ‘en lille disk’. *Diskur* bruges ellers i betydningen ‘tallerken’.

Vaktari er dannet af verbet *vakta* ‘vogte, passe’ med suffikset *-ari*.

Præfiks og suffiks:

afritun ‘afskrift’ har såvel præfikset *af-* som suffikset *-un*, og *níðurhleðsla* har præfikset *níður* og suffikset *-sl-* og er et oversættelseslån (e. *load*).

I hver af grupperne mad og boldspil findes der ét præfigeret ord: *samløka* (sandwich) fra *sam-* ‘sammen’ og *løka* ‘lukke’ og *fyrirlíði* (quarterback) fra *fyrir* ‘for’ og *líði* ‘leder’ af *lið* ‘mandskab’. Afledninger forekommer ikke inden for gruppen ungdomsmusik.

7.4. Allerede eksisterende ord får en ny betydning

Metoden med at give et allerede eksisterende ord en ny betydning bruges ikke meget. Der findes dog nogle vellykkede betydningslån som er ganske almindelige i dag (Guðrún Kvaran 2003: 38–39). Et af dem er *skjár* (monitor) i IT-gruppen som bruges for fjernsyns- og computerskærm. Før i tiden brugtes *skjár* om den hinde som man benyttede sig af i stedet for glas i de små vinduer på bondegårdene.

Et andet ord med en udvidet betydning, også inden for IT, er verbet *skeruna* (surfe) ‘glide’ som er kendt fra første halvdel af det 19. århundrede.

Nasl er et gammelt ord i sproget og bruges om noget at gnaske på, f.eks. tørret fisk. I senere tid bruges det ved siden af *snakke*.

Klór ‘kradseri’ er også et gammelt ord som har fået en ny speciel betydning inden for ungdomsmusikken. Ordet *klór* er kendt i sproget fra det 17. århundrede og er ganske almindeligt. Den udvidede betydning lever ved siden af importordet *scratch*.

7.5. Andre afløsningsord

Ordene *keila*, *flöt*, *lið* og *stjarna* er alle gamle ord i islandsk, og man kan næppe sige at de har fået en ny udvidet betydning. Ordet *keila* ‘kegle’ findes i sproget i det mindste fra midten af det 17. århundrede om en kegleformet fisk, og fra den senere del af det 18. århundrede om et keglespil. *Flöt* er det almindelige ord for græsplæne, og det er derfor ganske naturligt at bruge det i stedet for det engelske ord *green*. Det synes også at få voksende udbredelse inden for golfsporten. Låneordet bruges dog endnu af ganske mange, og undertiden ses det skrevet *grín*, d.v.s. med en urundet, palataliseret vokal.

Lið er det almindelige ord for mandskab og har været brugt helt fra landets bosættelse. Det samme gælder ordet *stjarna* ‘stjerne’, som er et arveord, men bruges om personer i højtidelig stil og tale i det mindste fra det 19. århundrede.

I tabel 6 vises orddannelsen inden for de fire områder. Der var i alt 40 importord, over for 55 afløsningsord.

Af de 55 ord som blev registreret inden for de fire valgte områder, er der 56,3 % sammensætninger, 23,6 % afledninger, resten falder i de tre øvrige grupper.

Tabel 6: Typer af orddannelse

<i>Usammensatte ord</i>	<i>Sammensatte ord</i>	<i>Afledninger</i>	<i>Nye betydninger</i>	<i>Andre ord</i>
mænir	fartölva		skjár	keila
gætir	ferðatölva heimasíða	viðhengi	skruna	flöt
blak	tölvuþrjóturskífubeytir	afrit	nasl	lið
	öryggisafrit	síríti	klór	stjarna
	ruslpóstur	sívaki		
	kjöltutölva	sísjá		
	spergilkál	disklingur		
	sprotakál	vaktari		
	smjördeigshorn	afritun		
	smjörhorn	niðurhal niðurhleðsla		
	hveitihorn	samloka		
	brauðsnúður	fyrirliði		
	kornflögur			
	skyndibiti			
	matvinnsluvél			
	ruslfæði			
	liðstjóri			
	veggjatennis			
	rangstæður			
	rangstaða			
	leikhlé			
	hornspyrna			
	körfubolti			
	körfuknattleikur			
	plötusnúður			
	myndgeisla- spilari			
	aðdáenda-klúbbur			
	átrúnaðargöð			
	plötuklór			
	skífuklór			
3	30	14	4	4

8. Kontekstens rolle

Det fremgår af diskussionen i 5. afsnit at importordene i de fleste tilfælde bruges meget mindre end afløsningsordene i Mbls database. En del af grunden er sikkert Mbls ret puristiske holdning. De ti valgte ord inden for IT forekommer for det meste i artikler om teknik. Det samme gælder ganske vist også de andre tre områder. Ordene findes især i artikler om mad, på sportssiderne og på specielle sider for musik og ungdomskultur. Den store brug af anførselstegn, hvis importord bruges alene, viser at de fleste helst vil undgå at bruge importord i deres tekster, og kendetegner dem på denne måde hvis de ikke kender noget afløsningsord. Det næste skridt er ganske ofte at et afløsningsord bruges mens importordet står i parentes for sikkerheds skyld, og det sidste skridt er så at importordet ikke behøves længere fordi afløsningsordet har fået en sikker plads i ordforrådet. Denne tendens kan man godt følge i Mbl.

Det ser ikke ud til at konteksten spiller en større rolle i brugen af importord i Mbl. Man kan dog mærke at i de annoncer der findes i databanken, er der en vis tendens til at bruge importordet i parentes, f.eks. i omtale af madvarer. *Brokkóli* og *spergilkál* bruges omtrent lige ofte i databasen. I talesproget og i mere uformelt sprog kan man mærke at *brokkóli* er det almindelige ord. Restauranter har f.eks. næsten altid *brokkólísúpa* (*súpa* 'suppe') på deres menuer, sjældent *spergilkálsúpa*.

Selv om de der lytter til ungdomsmusik er af den yngre generation, kan man mærke at de også er interesseret i at lave nye ord. Som eksempler kan nævnes *plötusnúður*, *skífuþeytir*, *skífulór* og *plötuklór*. Navne på musiktyper som *hip hop*, *rap*, *rock* o.s.v. får sjældent afløsningsord, ligegyldigt i hvilken kontekst de forekommer. I de tilfælde er det kun ortografien som man ændrer og tilpasser.

9. Sammenfatning

Som det allerede skulle være fremgået, er sproglig purisme endnu er ganske stærk i Island. Resultaterne fra de fire områder og fra fælleslisten viser at tendensen er at danne afløsningsord så hurtigt som muligt. Enten opstår disse ord i tilknytning til terminologiudvalgenes frivillige arbejde, eller de bliver dannet af dem der skriver annoncer eller avistekster og har behov for nye islandske ord. Undertiden findes der nogle ord i brug, f.eks. *eftirlitsskjár*, *vaktari*, *sívaki*, *síriti*, *sísjá*, *mánir* og *gátir* for *monitor* i 5.1., men oftest får et af ordene overmagten, uden at man på forhånd kan gætte sig til hvilket ord det er, og hvorfor.

Undersøgelsen af nye ord i et sprog er et yderst interessant forskningsområde. I denne undersøgelse har vi for det meste med ord at gøre som allerede er blevet accepteret af sprogbrugerne og findes både på tryk og i tale. Indimellem findes der dog ord som blev brugt nogen tid og fandtes i Mbls database, men måtte vige for andre ord med større gennemslagskraft. Som eksempler kan nævnes *ferðatölva* og *kjöltutölva* på den ene side og *fartölva* på den anden. Ofte er det umuligt at se hvorfor det ene ord blev valgt, mens det andet gik i glemmebogen.

Man har hævdet at afløsningsordenes længde spiller en stor rolle for deres mulighed for at blive accepteret i et sprog. Det ser ikke ud til at være tilfældet i

islandsk. Det vigtigste er at ordene er gennemskuelige, at den almindelige sprogbruger let kan forstå deres betydning og knytte dem til andre ord i sproget. Det er grunden til at mange oversættelslån har en nem vej ind i sproget, mens importordene ikke kan nå at slå rod.

Referencer

I. Ordbøger:

- Bl = Sigfús Blöndal. 1920–1924. *Íslensk-dönsk orðabók*. Reykjavík: Gutenberg.
Den danske ordbog. 2003–2005. 1-6. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Gyldendal.
- Eío = Sören Sörenson. 1984. *Ensk-íslensk orðabók með alfræðilegu ívafi*. Reykjavík: Örn og Örlygur.
- ÍO = 1963. *Íslensk orðabók handa skólum og almenningi*. Árni Böðvarsson (red.). Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs. 2. uggave. 1983. 3. uggave. 2002. Mörður Árnason (red.). Reykjavík: Edda.
- Íþróttir = Ingimar Jónsson. 1976. *Íþróttir a-j, k-ö*. (Alfræði Menningarsjóðs.) Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs og Þjóðvinafélagsins.
- Nudansk ordbog med etymologi*. 1999. I–II. København: Politikens forlag.
- Tölvuorðasafn*. 1983. Orðanefnd Skýrslutæknifélags Íslands tók saman. (Rit íslenskrar málnefndar I.) Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag. 2. uggave, 1986. (Rit íslenskrar málnefndar 3.) Reykjavík: Íslensk málnefnd.) 3. uggave, 1998. (Rit íslenskrar málnefndar 10.) Reykjavík: Íslensk málnefnd.) 4. uggave, 2005. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag / Skýrslutækni félag Íslands.

II. Anden litteratur:

- Ari Páll Kristinsson. 2004. Offisiell normering av importord i islandsk. I: Helge Sandøy & Jan-Ola Östman (red.), *“Det främmande” i nordisk sprogpolitik. Om normering av utländska ord*, s. 30–70. (Moderne importord i språka i Norden II.) Oslo: Novus forlag.
- Guðrún Kvaran. 2003. Typer af nye ord i islandsk. I: Helge Sandøy (red.), *Med ‘bil’ i Norden i 100 ár. Ordlaging og tilpassing av utalandska ord*, s. 33–41. (Moderne importord i språka i Norden I.) Oslo: Novus forlag.
- Hansen, Erik & Jørn Lund. 1994. *Kulturens gesandter. Fremmedordene i dansk*. København: Munksgaard.
- Jakob Benediktsson, 1977. Aktuelle problemer i islandsk sprogrøgt. I: *Språk i Norden 1977*, s. 33–42.
- Jakob Benediktsson. 1987. Arngrímur lærði og íslensk máhlreinsun. I: *Lærdómslistir*. Afmælissrit 20. júlí 1987, s. 47–68. Reykjavík: Mál og menning – Stofnun Árna Magnússonar.
- Kristján Árnason. 2006. Island. I: Tore Kristiansen & Lars S. Vikør (red.), *Nordiske språkhaldningar. Ei meiningsmaling*, s. 17–39. (Moderne importord i språka i Norden IV.) Oslo: Novus forlag.
- Morgunblaðið*. 16. april 2005, side 34.

Sandøy, Helge. Prosjektskisse. 1999. <http://www.moderne-importord.info/>

Sandøy, Helge. 2000. *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Landslaget for norskundervisning / J. W. Cappelens Forlag a.s.

Selback, Bente & Helge Sandøy (red.). 2007. *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. (Moderne importord i språka i Norden III.) Oslo: Novus forlag.

Både e-mail og e-post? Om avløyserord i norsk

Helge Omdal
Universitetet i Agder, Kristiansand

1. Innleiing

Det er antakelig rett å si at det er i ordforrådet de mest omfattende språklige endringene skjer i vår tid. Endringene her er større enn endringene i fonologi, morfologi og syntaks. I løpet av noen tiår kan det dreie seg om flere tusen nyord. For skandinaviske språk er nyorda i siste halvdel av 1900-tallet godt dokumentert, bl.a. gjennom “nyordbøker” og andre publikasjoner (f.eks. Leira 1982, Jarvad 1999, Svenska språknämnden 1986).

Ulike språksamfunn har hatt ulike kulturimpulser gjennom historien, og dette avspeglers seg i utviklinga i ordforrådet. Fra de tidligste tider kan vi i språket vårt “lese” lag av kulturimpulser gjennom lånord eller importord, som latin gjennom kirka, nedertysken gjennom hansaen, fransk gjennom kultur og diplomati. Etter krigen har den angloamerikanske innflytelsen vært spesielt sterk, og det aller meste av nyord i språket har engelsk-amerikansk opphav. Før krigen kom det relativt få lånord fra engelsk inn i norsk (jf. Stene 1945). Den angloamerikanske påvirkninga i vår tid er likevel ikke noe som er spesielt for norsk eller nordiske språk – den er snarere å se på som en del av en globaliseringstendens.

Denne undersøkelsen er en del av det nordiske samarbeidsprosjektet *Moderne importord i språka i Norden*, og i det som er kalt B- og C-delen, skal en studere forskjellige sider ved opptaket av nyord og hvordan disse “nedslaga” av importord eventuelt tilpasses i de forskjellige språka i Norden. Det er velkjent at visse importord opptas og tilpasses uten større problemer i talespråket, både i uttale og bøyning, og en del tilpasses også i skrift. Andre importord oppfattes derimot som “fremmedlegemer” i språket. Med sin uttale og / eller skrivemåte og sin eventuelle mangel på bøyningssmidighet røper de svikt i integrering og bærer med seg sine særtrekk fra opprinnelsesspråket.

Mange av importorda har alt i “eksportspråket” ei skriftform som gjør at de kan inkorporeres i det nye språket (norsk) uten problemer, og uten at det går fram av skriftforma at ordet har et utenlandsk opphav. Et par eksempler er nyere importord som *gospel* og *mobil*, som ytre sett ikke ser annerledes konstruert ut enn godt integrerte ord i norsk som f.eks. *hospel* og *stabil*. Andre ord kan ha et tydelig fremmed preg, slik *piżza*, *sax* og *knowhow* har det. Bokstavene *z* og *x* er nettopp klare eksempler på unorske skrivemåter, det samme er sekvensen *ow*. Også ord som kan se norske ut, kan være basert på et ikke-norsk forhold mellom skrift og uttale, som f.eks. *tape* (med uttalen /teip/).

Tilpassinga av importord skjer likevel ikke bare tilfeldig eller “naturlig”. I en del språksamfunn har det til tider vært sterk motstand mot å ta i bruk spesielle ord – gjerne ord fra bestemte språk, eller ord med spesiell struktur. Når nye ord og

begreper er aktuelle, f.eks. i sammenheng med ny teknologi eller nye varer, er det ikke sikkert at alle nye ord med tilknytning til den nye varen eller teknologien får innpass i si opprinnelige form. Både uttalevansker, en påfallende fremmed skrivemåte og problemer med bøyningstilpassing kan være et hinder for at enkelte ord blir opptatt og brukt i “importspråket”. Og spesielt i slike tilfeller kan det være aktuelt å lansere alternative ord som erstatning for eller til avløsning av det aktuelle importordet.

Til bruk istedenfor importordet blir det ofte lansert andre, mer eller mindre synonyme, og mer “nasjonalt korrekte” *erstatningsord* eller *avløyerord*. I norsk er *avløyerord* den vanligste betegnelsen, men for variasjonens skyld bruker jeg i denne artikkelen også *erstatningsord*, som vi bl.a. finner i svensk (‘ersättningsord’) og tysk (‘Ersatzwort’). Denne språklige oppfinnsomheten kan ha et organisert og bevisst grunnlag, i første rekke er det her aktuelt å vise til språknormeringsorganer og andre språkverninstusjoner. Både myndigheter og forskjellige språkverninteresserte “krefter” kan se det som si eller språksamfunnets oppgave å påvirke brukerne av nyord i en bestemt retning, og de kan ha muligheter for å ta i bruk sosiale sanksjoner for å oppnå målet. Men oppfinnsomhet utvises også av folk flest – i alle fall er det i mange tilfeller ikke mulig å peke på en bestemt “oppfinner” og pådriver for et bestemt erstatningsord. Et erstatningsord som er synonymt med et bestemt importord, kan dukke opp omtrent som om det har kommet rekende på ei fjøl. Og “folket” tar det kanskje i bruk aldeles frivillig, rett og slett fordi ordet oppfattes som naturlig, “bedre”, mer dekkende eller lettere forståelig enn importordet. Slik var det f.eks. med tilfellet *feedback*, som på 1960- og 1970-tallet var svært utbredt (første gang registrert i 1962). Flere avløyerforslag blei foreslått (bl.a. “tilbakemating” og “attføring”). Men seinere er dette ordet “blitt fullstendig avløyst av *tilbakemelding* – i tydinga ‘respons’. Det ordet er berre nyleg komme inn i ordbøkene i denne betydninga, og ingen veit kven som har laga ordet” (Sandøy 2004: 132). I enkelte tilfeller er forslagsstiller og lanseringstidspunkt for avløyerord bedre kjent, og Sandøy (ibid.) gir ei mer nøyaktig tidfesting og “lanseringsbakgrunn” for enkelte private avløyerordforslag som har slått gjennom, bl.a. *støtteark* (for *handout*).

Tilpassinga av importord i norsk omtales gjerne som *norvagisering* – til forskjell fra *fornorsking*, som gjelder arbeidet med å skape norske avløyerord eller erstatningsord.¹ Et avløyerord er et ord som er laga på grunnlag av tradisjonelle ord eller ordelement i språket for å avløse importordet, f.eks. *kollisjonspute* (for *airbag*) eller det nylig omtalte *tilbakemelding* (for *feedback*). Som nevnt kan avløyerordet oppstå spontant eller lages gjennom systematisk språkrøktarbeid for å erstatte importordet. På den måten kan en oppfatte det å ta i bruk erstatningsord istedenfor importord som et utslag av språksamfunnets mottiltak mot importord, og dermed som et uttrykk for den leksikalske purismen. Avløyerord kan i egentlig forstand ikke oppfattes som importord, sjøl om de i andre sammenhenger blir kalt ‘indirekte lån’. Denne delundersøkelsen, som er C-delen av det nordiske samarbeidsprosjektet “Moderne importord i språka i Norden”, var i utgangspunktet tenkt som ei gransking av “i kor stor grad *avløysarord* (dvs. *den leksikalske purismen*) blir godtekne i skriftmålet og i tale-

¹ Distinksjonen mellom *fornorsking* og *norvagisering* stammer fra Helge Sandøy, se. f.eks. Sandøy (1997).

målet” (Sandøy 1999). Av praktiske grunner kommer undersøkelsen bare til å gjelde skriftspråket, og da avgrensa til bestemte ordgrupper blant importorda som forekommer i A-materialet (se kap. 4. Materiale og metode).

2. Purismen i norsk

Purisme har sannsynligvis vært et sentralt element i den språklige debatten så lenge språk er blitt diskutert. I tida før lingvistikken blei etablert som en egen vitenskapelig disiplin, “purism enjoyed an autonomous existence as a theory about what language should be like” (Thomas 1991: 3). Som del av den preskriptive språkvitenskapen har purismen hatt en naturlig og mer eller mindre dominerende plass, og fra språkhistorien kjenner vi purismen i form av forskjellige ‘språkrensingsbølger’. Dette gjelder både nordiske språk, som representerer små språksamfunn, og større språk som for eksempel tysk, jf. dette slagordet fra en språkorganisasjon fra midten av 1900-tallet: “Kein Fremdwort für das, was deutsch gut ausgedrückt werden kann!” Den språklige purismen er ellers et mangfoldig fenomen som vi kan finne i de fleste språksamfunn i ei eller annen form. En kan kanskje skille mellom en negativ og en positiv purisme (Lundeby 1968: 96), der den negative kjennetegnes ved å holde fremmedord ute – eller å jakte på og jage ut de som alt har kommet inn – og den positive purismen som er karakterisert ved at en prøver å finne avløyerord som består av heimlig språkmateriale.

Vi kan skille mellom ulike grader og former for purisme, og Vikørs framstilling (Omdal & Vikør 2002: 123–126) er i så måte oversiktlig og nyttig. Han benytter seg av en typologi som er basert på fire “dimensjoner”, og jeg gjengir kategoriene her:

1. Generell eller spesifikk purisme. Den generelle purismen er retta mot all fremmed påvirkning, mens den spesifikke er retta mot påvirkning fra spesielle språk.
2. Konservativ eller regressiv purisme. Den konservativ purismen aksepterer ordforrådet slik det er blitt, men motarbeider nye elementer utenfra, jf. reaksjonen mot engelske importord i nordiske språk. Den regressive purismen går bakover i språkhistorien og prøver å rense ordforrådet for lånegods som er kommet inn i tidligere tider.
3. Nasjonal eller sosial (stilistisk) purisme. Ofte er det nær sammenheng mellom nasjonalisme og purisme, men en annen type purisme er nok atskillig mer utbredt, uten at den til vanlig blir omtalt som purisme. Det er den purismen som retter seg mot folkelige ord og uttrykk og vil holde dem ute fra standardspråket.
4. Leksikalsk – syntaktisk – morfologisk – fonologisk – ortografisk purisme. Denne dimensjonen markerer ingen tosidig motsetning, slik de tre første gjør, men er likevel reell. En får her fram at purismen kan omfatte alle nivåa i språket. Den fonologiske og ortografiske purismen er uttrykk for motstand mot fremmede fonemer og fonemkombinasjoner (ev. grafemer og grafemkombinasjoner), slik som ved anbefalt norvagisert uttale av importord som *jass*, eller ved skrivemåten *teip* (for eng. *tape*). Men det er framfor alt den leksikalske purismen som en

vanligvis forbinder med purismebegrepet, “orda er no ein gong dei språkelementa det er lettast å identifisere og drive klappjakt på” (ibid.: 125).

Vi har i Norge to målformer (nynorsk og bokmål) med ulik historie, utvikling og status. Det er viktig å minne om at i sammenlikning med de to andre skandinaviske språka dansk og svensk har de to norske målformene svært unge tradisjoner – i praksis bare om lag 150 år. I så måte er den språkpolitiske situasjonen for det norske språksamfunnet også klart annerledes enn for dansk og svensk. Når det gjelder forholdet til purismen, er det både en del som er felles for bokmål og nynorsk, og annet som skiller dem.

Innafor den nynorske tradisjonen, fra Ivar Aasen og framover, har både den negative og den positive purismen fått virke. Det har

“heile tida vore arbeidt imot (negativt), ved å halde ute, det vil seia ikkje bruke visse ord, ordlagingsråder, seiemåtar, syntaktiske element, og for (positivt), ved å laga avløyssarar og å byggje ut det nedervde ordstoffet og å nytte dei heimlege ordlagingsrådene.” (Venås 1997: 15.)

Vikør viser til at det i visse deler av nynorskrørsla har vært tilløp til en generell purisme. Den første tida prøvde en å avgrense mengden av såkalte internasjonale kulturord (fra latin, gresk og fransk), i prinsippet er nynorsken i dag åpen for slike ord. “Purismen er altså spesifikt retta mot element frå dansk og tysk, særleg lågtysk, og også mot moderne amerikanismar” (Omdal & Vikør 2002: 123). Innafor nynorsk er ifølge Vikør de puristiske holdningene ganske sterke på alle nivå (også syntaktisk, morfologisk og ortografisk), men han peker på den leksikalske purismen som den viktige og problematiske.

På bokmålssida har de puristiske problemstillingene vært noe annerledes enn i nynorsk. Bokmålet (og norsk) overtok en del danske ord som blei nylaga etter mønster av tysk språkrensningspolitikk på 1700-tallet (f.eks. *dommekraft*, *fordom*, *sjøtillit*). Knud Knudsen (ofte kalt ‘bokmåletts far’) var også opptatt av ordlagning og nyord, jf. for eksempel hans store verk *Unorsk og norsk – eller fremmedords avløsning* fra 1881. Denne ordboka er på om lag 1000 sider. Mange av ordforslaga var laga av han sjøl, og mange var henta fra Ivar Aasens ordbøker, men det var svært få av Knudsens forslag som fikk innpass i norsk språkbruk. Seinere har nok en del ord som er særprege nynorske, blitt overført til bokmål og har dermed fungert som avløyserord i denne målforma, f.eks. *søknad* (for *ansøking*), og blitt en del av det fellesnorske vokabularet. Omvendt har bokmålet påverka nynorsken med sine opprinnelige danske ord. Alt i alt har dette heller ført til større utvalg av synonymmer enn til egentlig erstatning av importord eller nasjonale ord, slik at en nå har muligheten for å bruke både *begravelse* og *gravferd* i bokmål, *begynne*, *byrje* og *ta til* i nynorsk.

De siste tiåra har den språklige purismen først og fremst fokusert på importorda fra engelsk-amerikansk. Norsk språkråd har vært opptatt av å arbeide for å motvirke “unødvendig bruk av engelsk i norsk”, som er ei formulering vi finner i brosjyrer om temaet fra Språkrådet. I denne sammenhengen kan nevnes “Aksjonen for språklig miljøvern”, som også var initiert av Norsk språkråd. For navnet på denne aksjonen og for anglonorsk-arbeidet ellers fikk Språkrådet en del kritikk fra enkelte kjente

språkvitere. Aksjonen blei bl.a. kalt “et puristisk felttog” av formannen i Dansk Sprognævn. Diskusjonen om forholdet mellom norsk språk og engelsk-amerikanske importord førte bl.a. til at Norsk språkråd gav ut skriftet *Purisme på norske?* (Simonsen 1997) etter et seminar som Språkrådet arrangerte 1995. I forordet skriver Simonsen:

“Det er verdt å merke seg at synspunktene i debatten dekker et vidt meningspekter, også blant medlemmene av Norsk språkråd, noe som viser spennvidden og bør være en styrke. Som leseren vil se, oppstod det en dialog mellom Språkrådet og kritikerne. Dette peker framover, for Språkrådet må lytte til begrunnet og konstruktiv kritikk.”

Om innstillinga til purismen i norsk i dag er det vanskelig å gi en entydig beskrivelse. Simonsen (ibid.) stiller et annet sted i forordet dette spørsmålet: “Er Språkrådet puristisk?” Jeg lar hans svar gjelde som en nåtidig situasjonsbeskrivelse: “Representanter for rådet har i debatter omtalt Språkrådets arbeid som en varsom eller pragmatisk purisme.” For øvrig er Norsk språkråd fra 2005 blitt avvikla og omorganisert (og heter i dag offisielt bare *Språkrådet*). I begrunnelsen for de organisatoriske endringene var styrking av norsk språk mot faren for domenetap osv. framført som et hovedargument. I dag er navnet på denne faren *angloamerikansk*.

3. Språkpolitikk i media og i samfunnet

Norske medier har for en stor del vært lojale mot det som er fastsatt som aktuelle norske språknormer. I første rekke gjelder dette Norsk rikskringkasting, som har vært en statlig kontrollert institusjon med monopolstilling heilt til slutten av 1900-tallet. NRK har også hatt egne språkkonsulenter, som langt på veg har gitt råd om språkbruken i tråd med allment godtatte oppfatninger i språknormeringskretser. Med tanke på fornorsking av uttale og bruk av erstatningsord kan en vise til at f.eks. *festival* fikk norvagisert uttale, og *blow-out* (aktualisert ved et uhell i oljesektoren i Nordsjøen 1977) fikk avløyserordet *utblåsing* – nettopp som et resultat av språkkonsulenttilrådingar i NRK med støtte i anbefalingar fra Språkrådet.

Når det gjelder aviser, er det en generell tendens til at de avisene som ellers støtter en allmennpolitisk konservativ ideologi, også gjør det i språklig sammenheng. Slik sett er *Aftenposten* et aktuelt eksempel. I praksis følger avisredaksjonene relativt lojalt de språknormendringene som er vedtatt, mens de konservative gjerne først følger etter ett eller flere tiår seinere. Til de språklig konservative hører for en stor del også ukepressa, til liks med enkelte større forlag og tekstprodusenter, og også leserinnlegg med gjeldende rettskriving risikerer her å bli endra til det som er gjeldende språkpolitiske oppfatning i redaksjonene. (Fyldigere omtale av språkpolitiske holdninger i norske aviser gir bl.a. Sandøy 2000: 151–154.) På andre områder av det normerte språket er også *Aftenposten* og andre konservativt innstilte aviser og ukepresse nå på glid, noe som kan ha sammenheng med at mange av de mer moderne orienterte leserne reagerer på en altfor avstikkende språkbruk.

Denne beskrivelsen av de språkpolitiske standpunktene i norske medier er generell og til dels upresis, og må bare oppfattes som en karakteristikk av visse tendenser.

Dessuten dreier den seg om medias forhold til de definerte skriftspråksnormene. Noe annet er forholda som har med språkrengingsproblematikken å gjøre. Her fins det nå lite av fastsatte normer for hva slags erstatningsord en skal bruke istedenfor bestemte importord, og om en i det heile skal eller bør bruke erstatningsord. For en stor del dreier det seg om anbefalinger, og sjelden påbud. Språkrådet rådde i si tid til bruk av ordet *utaskjærs* istedenfor *offsbore*, uten at det ser ut til å ha hatt noen effekt (Sandøy 2000: 259). Men anbefalingene er oftest forsiktige, og de endelige avgjørelsene er overlatt til den enkelte språkbrukeren. For eksempel er det i nettinformasjonen fra Norsk språkråd i orienteringa om den framlagte lista med avløyerord (“På godt norsk”) sagt at Språkrådet “legg her fram ein del norske ord som kan brukast i staden for dei tilsvarande engelske” – altså ikke “bør”, og slett ikke “skal”.

Men det som foregår utenom de ordinære språknormeringsorgana, har også interesse, og det er ofte gjennom andre kanaler at fornorskingsaktiviteten har foregått. I media er det så som så med oppmerksomheten på forholdet mellom importord og avløyerord, men akkurat dette forholdet er ikke systematisk undersøkt. Medias interesse for fornorskning gjelder i første rekke skrivemåten av importorda, der mange aviser og forlag er til dels nokså negativt innstilte (Sandøy 2000: 151–154).

Av andre kanaler enn de offisielle språknormeringsinstansene må framfor alt det store tiltaket for å etablere et norsk oljespråk nevnes. I oljeutvinninga på norsk sokkel blei engelskspråklig terminologi overtatt som en naturlig del av den amerikanskdominerte virksomheten. Etter hvert som de nasjonale norske interessene gjorde seg sterkere gjeldende, blei spørsmålet om fornorskning av oljespråket eller et norsk oljespråk aktuelt, bl.a. av sikkerhetsmessige årsaker (med tanke på at de fleste på oljeplattformene hadde norsk som morsmål og sterkt varierende kjennskap til engelsk). I 1983 vedtok det norske oljeselskapet Statoil at alle handbøkene på det nye Gullfaks-feltet skulle ha norsk språk og norsk terminologi. Dette oljespråksprosjektet hadde en prislapp på 10 millioner kroner, og blei seinere fulgt opp av selskapet Hydro for feltet Oseberg. På denne måten kom norsk i bruk på enkelte “øyer” i Nordsjøen, men i de seinere åra har engelsk igjen kommet inn som arbeidsspråk i en del administrative sammenhenger i oljebransjen. Ellers har det blitt drevet mer og mindre systematisk arbeid innafor flere fagområder med tanke på å finne norske avløyerord og å oversette terminologien til norsk, bl.a. dataterminologi og utvikling av dataordbøker.

4. Materiale og metode

4.1. Materiale i A-delen

Om det norske materialet i A-delen – som ligger til grunn for denne undersøkelsen i prosjektet *Moderne importord i språka i Norden* – opplyser Selback at det har et omfang på om lag 600 000 ord (Selback & Sandøy 2007, 4.1). Materialet er henta fra ni avisnummer fra fem ulike aviser i 1975 og 2000: *Aftenposten*, *Bergens Tidende*, *Dagbladet*, *Lofotposten* og *Sunnmørsposten*.

Fra avismaterialet er importorda som er kommet inn i norsk etter 1945, blitt ekserpert, og de har så blitt mata inn i en database eller har blitt koda i teksten. Hvert ordeksemplar er klassifisert etter bl.a. ordklassetilhørighet, eksportørspåk, teksttype, sjanger og årstall (1975 eller 2000). Min undersøkelse baserer seg på fem tilgjengelige FileMaker-filer av de fem avisnummera i tabell 1.² Dette avismaterialet har et omfang på ca. 350 000 ord.

Oversikt over A-materialet som jeg har hatt til disposisjon for norsk, de fem avisnummera (tre ulike aviser) og antall ordeksemplar (forekomster) av moderne importord er gitt i tabell 1.

Tabell 1: Avisnummer og importord

<i>Avisnummer</i>	<i>Antall forekomster (moderne importord)</i>
<i>Dagbladet</i> 04.04.1975	190
<i>Aftenposten</i> 06.09.1975	232
<i>Lofotposten</i> 03.04.1975	31
<i>Aftenposten</i> 16.09.2000	1445
<i>Lofotposten</i> 06.04.2000	307
Sum forekomster av moderne importord (i norsk materiale for C-undersøkelsen)	2205

Det er for øvrig interessant å merke seg at gjennomsnittstallet for andelen importord i avistekstene ikke samsvarer med de oppfatningene folk flest gir uttrykk for at de har når de karakteriserer mengden av nye importord – i dette avismaterialet er det faktisk tale om mindre enn én prosent. Likevel er dette tallet temmelig nær det vi finner i andre tilsvarende undersøkelser, sjøl om andelen importord naturligvis varierer etter teksttype, sjanger osv. For det fullstendige norske avismaterialet (ni avisnummer) opplyser Selback at forekomsten av importord er på 1,1 %, men det varierer mye fra avisnummer til avisnummer. “Det kan altså sjå ut som at tilfeldige tilhøve som kan skifta frå dag til dag, har mykje å seia for kor mange importord teksten inneheld.” (Selback & Sandøy 2007: 50.)

4.2. Utvalg av avløyserord

For mange importord fins det knapt aktuelle avløyserord, men for andre importord fins det norske alternativ. Det kan tenkes at somme erstatningsord brukes oftere enn importordet, og at et avløyserord muligens kan erstatte importordet fullstendig. Sannsynligvis vil forholdet mellom et importord og erstatningsordet endre seg i løpet av en viss tidsperiode.

² Enkelte avisnummer nådde av ulike årsaker ikke å bli bearbeidd og tilrettelagt i FileMaker-filer på samme måten som de fem avisnummera jeg har analysert.

De som har arbeidd med delundersøkelsen om avløyserord (C-delen av importordprosjektet), har fått satt opp ei fellesliste med til sammen 138 importord (ord og ordforbindelser) fra svensk, dansk, norsk finsk og islandsk – basert på innsendte forslag for hvert av språka. Noen av orda i “felleslista” har aktuelle erstatningsord i mer enn ett språk, slik som *airbag*: *luftpude*, *sikkerhedspude* (da.), *rockkudde* (sv.), *kollisjonspute* (no.), *loftþúði* (isl.), men slike forhold kom sjelden til uttrykk i lista over de 138 orda. I tillegg til felleslista er det satt opp ei ordliste med 40 ord fra fire utvalgte semantiske områder (10 fra hvert område): 1) ord fra *IKT*, 2) ord fra *matområdet*, 3) ord fra *ballspport*, 4) ord fra *ungdomsmusikk*.

Felleslista og lista over de fire semantiske områda inneholder dermed til sammen 178 ord (se oversikta i seksjon 5 i innleiingskapitlet i denne boka). Jeg har gått gjennom listene og undersøkt om det til det enkelte importordet fantes aktuelle avløyserord. Her har jeg i utgangspunktet brukt egen språkkompetanse og søkt informasjon i enkelte ordbøker og oppslagsverk. I tillegg har jeg brukt lista “På godt norsk – avløysarord” fra “Ordsmia” i regi av Norsk språkråd (<http://www.sprakrad.no/templates/Page.aspx?id=659>). “Ordsmia” er et e-postforum som er åpent for alle interesserte deltakere, og fra mars 2000 til august 2004 hadde det vært 5280 innlegg i forumet. Forumet har bl.a. ei nettside med ei liste med ‘autoriserte’ord: “På godt norsk”. Denne lista inneholder nærmere 450 ordforslag og er et nyttig hjelpemiddel når en skal få en oversikt over den nyeste diskusjonen om aktuelle avløyserord. Jeg har sammenlikna prosjektlista med denne lista over ord som har vært behandla i “Ordsmia” for å finne fram til aktuelle forslag. Videre brukte jeg *Nynorskordboka* og *Bokmålsordboka* for å undersøke hvordan de aktuelle orda var normert, og om det var lansert norske avløyserord / synonymmer til dem. Også Graedler & Johansson: *Anglismeordboka. Engelske lånord i norsk* (1997) blei brukt med tanke på å finne alternative norske ord – til dels også Rommetveit: *Med andre ord. Den store synonymordboka med omsetjingar til nynorsk* (1993). Dessuten var Leira: *Njord i norsk 1945–1975* (1982) til hjelp med tanke på aktuelle avløyserord (f.eks. ved oppslagsordet *input* står det ei anbefaling om heller å bruke den norske forma *inndata*) – i tillegg til at en her ofte finner informasjon om det første registrerte tilfellet av importordet.

Det generelle inntrykket av disse sammenlikningene og gjennomgangene er at det for dette utvalget av importord er *relativt få aktuelle avløyserord i norsk*. Til mange av orda i lista fins det faktisk ingen aktuelle erstatningsord, f.eks. *aids*, *fax* (no. *faks*), *HIV*, *jukebox*, *kassett*, *maskara*, *stereo*, *stress*, *western* og *zoom*. I en del andre tilfeller fins det derimot alternative avløyserord, også såpass synonyme at avløyserordet i så godt som alle sammenhenger kan erstatte importordet, f.eks. *e-mail* – *e-post*. Her er det bare tale om stilistiske eller semantiske nyanser, og avløyserordet kan egentlig erstatte importordet uten at noen ville føle at det var et språklig tap eller et problem for den språklige uttrykksevna. (Men til (*e*-)mail fins også det mye brukte verbet *maile*, derimot er ei tilsvarende verbform (*e*-)poste knapt like anvendelig.) Det er likevel svært mange tilfeller der foreslåtte avløyserord ikke fullt ut er noe erstatningsord, men der det snarere er tale om delvis synonymi, f.eks. i tilfellet *knowhow* – *sakkunnskap*. I norsk er *sakkunnskap* brukt i flere sammenhenger enn *knowhow*, dvs. at *knowhow* bare dekker en spesifikk del av det semantiske området for *sakkunnskap* (*knowhow* brukes særlig med betydning ‘teknisk ekspertise’, ‘erfaring’). I det heile er begrepet ‘avløyserord’

teoretisk sett en problematisk størrelse å presisere og definere. Dersom det er tale om fullstendig synonymi, fins det knapt noen norske eksempler å vise til. Begrepet er i praksis brukt relativt fritt om mulige eller delvise erstatningsord, og ofte i språkpolitiske eller språkideologiske sammenhenger. Fra dansk side rapporterer f.eks. Jarvad (2003: 25) at “ordet *afsløsningsord* eller *afløserord* ikke [er] med i gängse ordbøger”.

Avløyserord er definert slik i prosjektskissa for “Moderne importord i språka i Norden” (Sandøy 1999): “Eit avløysarord er altså ord som blir laga anten spontant eller gjennom systematisk språkkrøftarbeid for å erstatte eit importord. Dette er uttrykk for den leksikalske purismen. Denne delgranskinga skal dermed avdekkje effekten av ‘mottiltaka.’” Det er altså et poeng at avløyserordet skal kunne erstatte et importord. Når en studerer forslaga til avløyserord for de enkelte orda i felleslista og de fire emneområda, erfarer en at imporord og avløyserord ytterst sjelden står i noe én-til-én-forhold til hverandre, slik også Dag Gundersen påpeker:

“Foruten å gjøre ordene enklere å hanskas med er hensikten [med norvagisering] å få ned i et rimeligere volum den mengden av anglismer som det virkelig trengs avløserer for. [...]

Til noen av ordene ovenfor [viser til ei liste] fins det fornorsningsforslag, men en må kunne innrømme at mange av disse treffer dårlig. Det er flere vanlige bruksmåter av *input*, *output* som på ingen måte svarer til “inndata”, “utdata”. Et ord som *mobbing* betyr ikke lenger “gruppevold” når det er allment akseptert at ett menneske kan mobbe et annet. Ordet er også et typisk eksempel på anglismer som ikke trenger noen avløser.” (Fra brev fra Dag Gundersen 07.06.1990 til Norsk språkråd – sitert etter Sandøy 2004: 123.)

På den andre sida viser Sandøy til at en i allmennspråket stiller andre krav enn i fagspråket. Han framholder at et generelt krav til absolutt entydighet og standard i allmennspråket ville være svært uheldig, og at et slikt krav kunne komme til å redusere den språklige kreativiteten.

“Mennesket har bruk for fritt rom til både å antyde og vere tvitydig. Ei ordbok over allmennspråket skal derfor ikkje først og fremst føreskrive kva eit ord bør bety, ho skal heller fange opp kva tyding orda i praksis har i det faktiske og “slarkete” kvardagsspråket. Derfor treng ein heller ikkje noka fullkommen eintydigheit mellom eit utalandsk ord og eit norsk avløysarord, f.eks. mellom *guide* / *gaid* og *omvisar*.” (Sandøy 2004: 133.)

Dermed åpner også Sandøy for ei vid tolking av avløyserord. Et avløyserord kan være bare delvis synonymt med importordet, dvs. at de to alternativa bare delvis overlapper semantisk. Det kan muligens diskuteres om det dermed er en viss betydningsforskjell på ‘avløyserord’ og ‘erstatningsord’, slik at et erstatningsord krever en sterkere grad av synonymi med importordet enn hva tilfellet er med et avløyserord. Jeg lar den drøftinga ligge her.

Graedler & Johansson (1997: 27) omtaler avløyserord i introduksjonen til *Anglismeordboka* og gjør klart at de ikke gir anbefalinger om hva slags ord som bør eller ikke bør brukes på norsk:

“Det brukeren av boka imidlertid ofte vil finne er norske avløserord som en del av definisjonen av ordet, ettersom denne kan bestå av både synonymer, en definisjon og / eller en beskrivelse av ordets betydning [...] Det vil slik være mulig å bruke boka også for å finne ut hvilke norske ord og uttrykk som kan brukes istedenfor et engelsk ord.”

Videre peker de på at det ikke sjelden eksisterer “ett eller flere gode norske ord som kan brukes i stedet for de engelske lånordene”, f.eks. *kollisjonspute* for *airbag*, *motemolo* for *catwalk*, *målvakt* for *keeper*, men de medgir at “en del avløserord synes vi virker søkte” (op.cit.).

Som vi har sett, brukes ‘avløserord’ ofte på en noe “romsligere” måte, eller med et mer upresist innhold, enn ‘erstatningsord’. Når jeg i denne sammenhengen skal undersøke og gjøre greie for bruken av avløserord i norsk, er det derfor ikke mulig å unngå bruk av skjønn i forbindelse med hvordan en skal definere og hva en skal oppfatte som et avløserord.

4.3. Metode for undersøkning av bruk av avløserord

Metoden som her er benytta for å undersøke bruken av avløserord, er elektronisk søking i utvalgte tekstbaser. Ideelt sett ville det ha vært ønskelig å sammenlikne forekomster av avløserord i 1975 og 2000, slik som for A-materialet. I realitetenes verden er situasjonen likevel slik at de fleste tekstkorpus inneholder størst mengder materiale fra de seineste åra, mens avismateriale fra 1975 mangler eller bare fins i beskjedne mengder – og ofte i et nokså tilfeldig utvalg. Derfor må vi i denne sammenhengen for en stor del se bort fra diakrone sammenlikninger.

Tekstbaser som er mest aktuelle for denne norske undersøkelsen av avisspråk, er disse to:

1) *Tekstarkivet ATEKST* (<http://atekst.mediearkivet.no/new/>)

Dette tekstarkivet inneholder avis- og tidsskriftartikler (i hovedsak i papirutgaver) fra 1984, og det er *Aftenposten* som er lengst og best dekket, ettersom tekstarkivet ble etablert med utgangspunkt i denne avisa. Atekst er en kommersiell tjeneste, og det kreves abonnement for å kunne søke i tekstarkivet. I egenomtalen heter det bl.a. at “ATEKST inneholder de redaksjonelle arkivene til en del av Norges største og viktigste mediebedrifter. Ved hjelp av ord, fraser og navn søker du hurtig opp publiserte artikler”. ‘De redaksjonelle arkivene’ betyr at annonser o.l. ikke er inkludert i tekstarkivet Atekst, slik at arkivet neppe kan sies å være fullt ut representativt for det som oppfattes som ‘avisspråket’. Et annet forhold ved søketjenesten er det også viktig å presisere, nemlig at det en søker opp, er publiserte artikler, og ikke de enkelte ordbelegga. En kan heller ikke på annen måte søke etter antall ordforekomster. Dersom en søker etter et bestemt ord, navn e.l., får en oppgitt

antall artikler ordet eller navnet forekommer i, og en må eventuelt gå inn på den enkelte artikkelen for å finne om forekomsten er mer enn én. I mange artikler kan det dreie seg om bare én forekomst, men i andre artikler kan det være tale om et emne eller et tema som gjør at ordet forekommer flere ganger. Det blir derfor nokså usikkert å stipulere antall forekomster av bestemte importord eller avløyerord på basis av antall artikler. Og dersom en ønsker seg pålitelige tall over ordforekomster, må en gå gjennom alle artiklene, noe som blir altfor tidkrevende i en slik sammenheng.

Atekst inneholder et omfattende tekstmateriale som kan være et verdifullt hjelpemiddel for mange forskningsformål. Ifølge salgsleder Stenborg i Atekst er det ikke mulig å si hvor mange ord Atekst inneholder, men antall artikler er nå kommet opp i 4,3 millioner. Det må dermed være tale om flere hundre millioner ord i dette tekstarkivet.

Atekst er i hovedsak et arkiv for avistekster, men også ei årbok (*Hvem Hva Hvor*) og et par tidsskrift er med. Etter 1984 har stadig flere aviser blitt inkorporert i Atekst, og tekstarkivet omfatter i dag *Adresseavisen*, *avis1* (gikk inn ved årsskiftet 2005–2006), *Aftenposten*, *Bergens Tidende*, *Dagsavisen*, *Dagbladet*, *Dagens Næringsliv*, *Hvem Hva Hvor*, *Klassekampen*, *Kommunal Rapport* (fra 11.11.2003), *Nordlys*, *NTBtekst* og *Teknisk Ukeblad*. Det er mulig å søke i enkeltaviser eller i det samla arkivet. For diakron avisspråksinformasjon er verdien relativt begrensa, og det er først og fremst *Aftenposten* (med fra starten i 1984) som gir denne muligheten for en periode på to tiår.

2) Norsk aviskorpus (<http://avis.uib.no/korpus.page>)

Norsk aviskorpus er knytta til Aksis ved Universitetet i Bergen. De opplyser bl.a. dette på nettsida <http://spraktek.aksis.uib.no/projects/aviskorpus> om “Prosjekt Aviskorpus 1998–2005”:

“Prosjektet går ut på å samle inn tekstmateriale fra web-utgavene av utvalgte riks- og regionaviser, som det så kan søkes i via et web-grensesnitt. [...] Norsk aviskorpus er et svært omfattende tekstmateriale som er samlet inn ved Aksis. Vi har etablert et system for automatisk innhenting av store mengder tekst fra norske avisers nettsted, og for bearbeiding av disse. [...] Her vil du også få tilgang til å søke i materialet, og til lister over nye ord i norsk som oppdateres daglig på grunnlag av materialet.”

Norsk aviskorpus er altså et nettavisarkiv fra de aller siste åra. Materialet deles inn i en bokmåls- og en nynorskdelen, men nynorskdelen er i omfang svært beskjeden i forhold til bokmålsdelen (anslagsvis 1,5 %). Norsk aviskorpus er et “dynamisk korpus” som “vokser med gjennomsnittlig 200.000–250.000 løpende ord hvert døgn”. Tekstmaterialet bestod i 2005 av ca. 360 millioner ord.

Innhentinga har foregått siden 1998, og databasen skal være den “desidert største i sitt slag”. Både nyordlister og sjølve materialet er søkbare på Norsk aviskorpus sine nettsider. Nettaviser som nå inngår i Norsk aviskorpus, er *Adresseavisen* (Trondheim), *Aftenposten* (Oslo), *Bergens Tidende* (Bergen), *Dagsavisen* (Oslo), *Dagbladet* (Oslo), *Dagens*

Næringsliv (Oslo), *Fædrelandsvennen* (Kristiansand), *Nordlys* (Tromsø), *Stavanger Aftenblad* (Stavanger) og *Verdens Gang* (Oslo).

For å få adgang til materialet må en bli godkjent som bruker og få tildelt et passord, men bruken av tekstarkivet er uten avgift.

I Norsk tekstarkiv går avistekstperioden bare tilbake til 1998, og er atskillig kortere enn i Atekst. En annen forskjell mellom de to tekstarkiva er at Norsk tekstarkiv er basert på nettaviser, mens Atekst har papirutgavene som utgangspunkt. I tillegg er det lagt opp til søk etter avisartikler (ikke antall ordforekomster) i Atekst, mens vanlig søk på ordforekomster kan gjøres i Norsk aviskorpus. Disse to avistekstarkiva er dermed noe ulike med tanke på søkeformål i denne undersøkelsen, i tillegg til at de omfatter delvis ulike aviser. Dermed har jeg funnet det interessant å bruke begge arkiva for søking i forbindelse med aktuelle avløyerord, slik at en kan se om resultatene er noenlunde samstemmige, eller om det er større variasjon mellom arkiva – noe som bl.a. kan skyldes utvalget av aviser.

5. Valg av ord til undersøkelsen

Som nevnt viste det seg at det bare var en relativt liten del av orda i felleslista på 138 ord og av de 40 orda fra fire utvalgte semantiske områder (10 fra hvert av områda *IKT*, *matområdet*, *ballsport* og *ungdomsmusikk*) som hadde aktuelle avløyeralternativer i norsk. I svært mange tilfeller eksisterer det knapt noe alternativ (f.eks. *HIV*, *aids*, *brokkoli*, *rock'n roll*, *dvd-spiller*, *disk jockey*, *surfe*, *time-out*, *offside*, *snacks*, *hiphop*, *idol*, *volleyball*) – bortsett fra omskrivninger eller forklaringer. I mange andre tilfeller er det derimot slik at de engelske importorda på lista ikke oppfattes som aktuelle i norske tekstsammenhenger (men kan være mer aktuelle i andre nordiske språk), f.eks. *dance*, *exit*, *darling*, *boss*, *airguide*, *wool*, *sandwich*, *quarterback* og *sound effect*. Det fins også en del ord på felleslista som kan grupperes sammen, f.eks. *e-mail*, *e-mailadresse* og *e-maillkonto*. I denne sammenhengen er det først og fremst forekomsten av *e-mail* versus *e-post* som det er interessant å få registrert, og det er da ikke rasjonelt å søke separat og føre opp antall forekomster av de forskjellige sammensetningene. I tillegg faller mange av orda på lista ut fordi de blir for kompliserte å bruke i søkesammenheng, bl.a. på grunn av delvis synonymi (avgrensa semantisk overlapping) og / eller mangtydighet. Et eksempel er *poster* vs. *plakat*. Her vil problemet være at *plakat* brukes i et større semantisk område enn *poster*. I *Bokmålsordboka* er definisjonene slik:

plakat m. “oppslag med reklame eller kunngjøring eller med dekorativt bilde”
poster m. “stor trykt plakat til å henge opp som dekorasjon”

Det ville bli svært arbeidskrevende – etter å ha søkt på *poster* og *plakat* – å gå inn på alle treff på *plakat* for å undersøke om det i det enkelte tilfellet kunne være et avløyerord for *poster*. I tillegg er det metodisk diskutabelt om en kan karakterisere *plakat* som noe avløyerord til *poster*, ettersom *plakat* er et relativt tidlig etablert ord i norsk – i motsetning til *poster*, som er registrert som nyord 1971 (Leira 1982). Et annet eksempel er *team* vs. *lag*. Her er *team* semantisk sett relativt ‘smalt’ i forhold til *lag*. Fra *Bokmålsordboka*:

team n. (uttale tim; engelsk) “gruppe av personer som arbeider sammen, arbeidslag”

lag n. [utvalg av ordboksdefinisjonene:] “masse som ligger utover, oppå eller mellom noe, dekke, beleg; sosialt sjikt, noe som ligger sammen, krets *bygdel-, grannel-, nabol-*; samvær, fellesskap, forening, klubb; gruppe som deltar i idrettskonkurranser; (rett) orden, vanlig tilstand, måte eller grad *holde ved l- / stå ved l-*; gjelde / *tilbudet står ved l- / om l*”

En eventuell gjennomgang av *lag* med tanke på om det kunne være et avløyerord til *team*, ville kreve en minst like stor arbeidsinnsats som ved eksemplet *poster* og *plakat*. I tillegg er problematikken omkring etableringstidspunkt i språket enda klarere ved dette ordparet enn for det forrige, ettersom *lag* er et arveord i norsk (brukt alt i norrønt).

Av slike grunner er “utgangslistene” på til sammen 178 ord blitt betydelig redusert ved tilpassing til den norske undersøkelsen, og jeg er blitt stående igjen med bare 31 aktuelle ord som jeg har undersøkt nærmere med tanke på bruk og relevante avløyerord. Av de 178 orda er det dermed 147 ord som ikke er undersøkt nærmere. Ved en gjennomgang av disse viser det seg å være hovedsaklig fire årsaker til at de ikke har vært aktuelle å undersøke:

1. Ordet har ikke noe avløyerord i norsk (f.eks. *aids*)
2. Flertydighet / delvis synonymi (som ved eksemplet *poster*)
3. Ordet er lite aktuelt eller lite brukt i norsk (f.eks. *black*)
4. Annen (liknende) ordform er mer aktuell (f.eks. heller *e-mail* enn *e-mail-adresse*)

Etter at jeg har forsøkt å avgjøre hva som var den viktigste årsaka av de fire nevnte til at de enkelte orda ikke er blitt undersøkt (ved noen ord kunne det være flere grunner), kom jeg fram til denne fordelinga:

1	66 ord
2	13 ord
3	62 ord
4	6 ord

I de aller fleste tilfella var mangel på aktuelt avløyerord eller det at ordet var lite aktuelt i norsk, avgjørende for at ordet ikke blei nærmere undersøkt. (En mer detaljert oversikt er presentert i *bilag*.)

Av de 31 aktuelle orda som er undersøkt nærmere med tanke på avløyerord, var opphavlig 21 ord fra fellelista, 5 fra IKT, 2 fra matområdet, 1 fra ballspport og 2 fra ungdomsmusikk. Det er spesielt få ord igjen i tre av de fire semantiske gruppene. Jeg bestemte meg for å overføre ord fra fellelista til ei av de fire gruppene dersom det var semantisk grunnlag for å kunne plassere dem i et av disse fire områda. Det førte til at 7 av orda i fellelista blei overført til IKT, ett av orda til ballspport, og ett til

ungdomsmusikk. Dermed fordeler orda seg slik på de fem kategoriene som er oppført i oversikten i tabell 2: 12 ord fra fellelista, 12 fra IKT, 2 fra matområdet, 2 fra ballspport og 3 fra ungdomsmusikk.

Tabell 2: Oversikt over orda som er tatt med

Fra fellelista: <i>airbag, booke, brainstorm, cover, cruisecontrol, design, destinasjon, fasilitet, feedback, knowhow, talkshow, workshop</i>
IKT: <i>attachment, browser, download, e-mail, homepage, laptop, monitor, printer, skanner, software, spam, web</i>
Mat: <i>fastfood, food processor</i>
Ballspill: <i>corner, supporter</i>
Ungdomsmusikk: <i>fanclub, live, scratch</i>

6. Resultater

For å unngå en altfor sterk reduksjon i den endelige søkelista på grunn av problemer med å finne ordpar med semantisk samsvar mellom importordet og avløyerordet (eller i noen tilfelle flere avløyeralternativer), har jeg likevel tatt med en del resultater av søk på “mindre gode” avløyerord. Denne informasjonen er i hovedsak tenkt som en antydning om utbredelsen (hyppig eller mindre hyppig forekomst) av importordet, f.eks. *destinasjon – reisemål / bestemmelsessted*. Det viser seg at både *reisemål* og *bestemmelsessted* bare i enkelte tilfeller er aktuelle som avløyerord for *destinasjon*. På grunnlag av oppstillingene etter søk i Norsk aviskorpus er det mulig å få et visst inntrykk av hvor stor eller liten del av f.eks. *reisemål* som kan erstatte ordet *destinasjon*, i og med at oppstillingene av resultatet etter søket er satt opp på en oversiktlig måte – her vist med noen eksempel på tekstsekvenser etter søk på *bestemmelsessted* (men i originalversjonen med lengre linjer og søkeordet i midten av tekstutdraget):

- ... fangene. Det er ikke kjent hva som er bestemmelsesstedet for busslastene med fanger.
- ... loser den kongelige familie trygt til bestemmelsesstedet. I tillegg viser et ...
- ... akterutseilt, og må komme seg til bestemmelsesstedet Koblenz til fots, på en ...
- ... og få sin bagasje helt fram til bestemmelsesstedet. Det er ikke mange detaljer ...
- ... med båt fra et tredje land. Og bestemmelsesstedet kan være hvor som helst, ...
- ... på vei til skiferie i Østerrike. Bestemmelsesstedene var St. Johann, Wagrain og ...
- ... skipsdeler. Da verken mottager eller bestemmelsessted ble oppgitt, fattet innehaveren ...

Vi ser at det ville virke påfallende å skifte ut bestemmelsessted med destinasjon i de fleste av eksempla over. Tilsvarende oppdagelser ville vi ha gjort dersom vi hadde søkt på *reisemål*. På samme måte oppdager vi at heller ikke *reisemål* og *bestemmelsessted* alltid kan være erstatningsord for hverandre – noe som er tilfellet i større eller mindre grad ved alle såkalte synonymmer.

En kan på denne måten relativt raskt få et inntrykk av om det er stor grad av semantisk overlapping mellom importordet og et antatt avløyerord, eller om det bare i få tilfeller kan være språklig akseptabelt å skifte ut importordet med et annet aktuelt norsk ord. Når en ser gjennom forskjellige slike oversikter, legger en også merke til at det som i utgangspunktet oppfattes som avløyerord, ofte i sterkt varierende grad har en felles synonymitet med det ordet det eventuelt skal avløyse. Dermed blir begrepet avløyerord et noe vagt og uavklart begrep i språkvitenskapelig sammenheng, og en kan komme til å tvile på hvor tjenlig det er – i alle fall med utgangspunkt i norsk.

Også på tysk kalles det *talkshow*. Her er et glimt fra det populære programmet til Johannes B. Kerner (t.h.). Franz Beckenbauer er gjest

interessante for søket. Dersom en for eksempel søker på *last- ned*, får en også *lasting*, *lastebil* ofl., og for å unngå dette kan en da søke på alle aktuelle alternativ *last / laste / laster / lastet / lasta ... ned*. Det ville føre for langt å gi detaljerte oversikter og beskrivelser av søkemåten for det enkelte importordet og avløyerordet, og orda oppgis i tabellene nedfor på vanlig måte (som “oppslagsform”).

Generelt gjelder for søkinga i de to tekstarkiva at jeg har brukt heile den aktuelle tidsperioden for begge, dvs. for Atekst 1984–2005 (men materialgrunnlaget er svært spinkelt for den første perioden), og for Norsk tekstkorpus perioden 1998–2005 (bare bokmål). For Atekst har jeg i søkeskjemaet tatt bort *Hvem Hva Hvor*, *Kommunal Rapport*, *Økonomisk Rapport* og *Teknisk Ukeblad* fordi disse ikke oppfattes som aviser.

Et par ord til orientering om søkemåten: For å få flest mulig aktuelle forekomster i ett søk, er ofte stammen brukt som søkeord-sekvens, i og med at bøyingsformer (og eventuelle skriftvarianter av bøyingsformer som *-a* eller *-en* i bestemt form i bokmål) står etter stammeforma. Da kan en i de to tekstsamlingene søke på f.eks. *idemylldr-* eller *formgiv-* og få inkludert ulike bøyingsformer og avleiinger. (Den eksakte framgangsmåten for slik søking går jeg ikke inn på her.) I andre tilfeller må en – for ikke å få med uaktuelle ordformer – oppgi mer presist alle de formene som er

Tabell 3: Ord fra felleslista

For enkelte av orda er det gjort kontrollsøk for den siste toårsperioden (2003–2005) for om mulig å få en oversikt over om de har styrka eller svekka posisjonen sin i forhold til andelen i heile perioden.

Importord <i>Avløserord (kursiv)</i>	<i>Antall treff (artikler) i Atekst</i>	<i>Antall treff (ordforekomster) i Norsk aviskorpus</i>
airbag	418	262
(2003–2005)	107	119
<i>kollisjonspute</i>	1849	996
(2003–2005)	443	325
<i>luftpute</i>	642	128
(2003–2005)	27	56
booke	735	423
<i>bestille</i>	10947	3384
brainstorm	235	70
<i>idémyldring</i>	73	3
<i>idédugnad</i>	758	58
cover	4184	2238
<i>omslag</i>	6196	1419
cruisecontrol	39	18
(2003–2005)	17	6
<i>fartsbolter</i>	199	71
(2003–2005)	47	29
design	34869	16013
<i>formgi(ving / -ning)</i>	440	634
destinasjon	2792	1502
<i>bestemmelsessted</i>	1693	327
<i>reisemål</i>	7437	7608
fasilitet / facilitet	fas- 2042 fac- 756	fas- 1015 fac- 131
<i>bequemmelighet(er)</i>	901	269
feedback	1432	402
(2003–2005)	222	96
<i>tilbakemelding</i>	13272	6417
(2003–2005)	4399	799
knowhow	517	24
<i>sak-kunnskap</i>	491	41
talkshow	18876	1093
<i>prateprogram</i>	51	43
workshop	2371	424
<i>arbeidsseminar</i>	113	32

Vi legger merke til at *kollisjonspute* har fått en overlegen posisjon i avisspråket ved sida av *airbag*. (Tidligere hadde vi også en del eksempler med *luftpute* som avløyserord, men dette ordet er nå helst brukt om andre forhold enn *airbag*.) Det ville være rimelig å anta det er i de aller siste åra at *kollisjonspute* har fått styrka posisjonen sin i forhold til *airbag*, men et kontrolløk for perioden 2003–2005 gav likevel ikke støtte til denne antakelsen. Vi kan konkludere med at *kollisjonspute* i dag er det aktuelle avløyserordet til *airbag*, men ettersom *airbag* fortsatt er i bruk, er det ene ordet et alternativ til det andre. *Airbag* er ikke “avløyst” av *kollisjonspute*. Vi ser at *booke* fortsatt har et godt feste i språket, og betegner noe spesielt i forhold til det mer allmenne og betydningsmessig “romsligere” *bestille*. Når det gjelder mulige avløyserord til *brainstorm*-, kan det se ut til at *idédugnad* er det av alternative forslag som har fått best gjennomslag. For *cover* er det tale om et stort antall forekomster, men *omslag* er bare i få tilfeller aktuelt som erstatningsord for *cover*. I tillegg er det neppe dekkende å kalle *omslag* for et egentlig avløyserord, ettersom det semantisk ikke er tale om et synonym til *cover*, men om en betegnelse med et langt videre og mindre presist innhold. *Sakkunnskap* er foreslått som avløyserord for *knowhow*, men dekker bare i enkelte tilfeller det samme som *knowhow*. Egentlig ser ordet *knowhow* ut til å ha fått innpass i norsk, trass i at det er “gjenstridig” i tilpassingssammenheng både i uttale og skrift. Når det gjelder *fasilitet(er)*, er alternativet *bekvemmeligheter* bare i noen få tilfeller av teksteksempla aktuelt som erstatningsord.

Cruisecontrol har bare få forekomster, men heller ikke *fartsholder* opptrer så hyppig. Resultatet av søking på perioden 2003–2005 kan muligens tolkes slik at det er i de aller siste åra at *fartsholder* har fått gjennomslag, men som utstyr til bil er fenomenet også relativt nytt. Bekjente i bilbransjen har fortalt at en der for få år siden – i alle fall for visse bilmerker – bestemte seg for å bruke *fartsholder* i brosjyrer o.l. Dette har nok vært en vesentlig faktor når det gjelder det klare gjennomslaget for dette avløyserordet i norsk.

Et av importorda i tabell 3 ser ut til langt på veg å ha fått sitt avløyserord, nemlig *tilbakemelding* (for *feedback*), sjøl om en heller ikke her har fått full erstatning i praksis. Tilleggssøket for perioden 2003–2005 i Atekst kan tyde på at bruken av *feedback* avtar etter hvert. Et av de nyeste importorda, *talkshow*, ser foreløpig ikke ut til å bli erstatta av et avløyserord, sjøl om *prateprogram* er i bruk og det neppe kan innvendes noe mot det ordet – verken lingvistisk eller semantisk. Ellers virker det ikke som de andre importorda i tabell 3 har noen sterke kandidater som avløyserord. Både *design*, *destinasjon*, *fasilitet*, *knowhow* og *workshop* forsvarer sine plasser i avisspråket.

Ordgruppa fra IKT er interessant på flere måter (jf. tabell 4). For en stor del har det fra språkrådshold vært fokusert spesielt på IKT- eller dataområdet, og noen av de foreslåtte avløyserorda har også fått innpass i allmennspråket. Mye har sammenheng med teksting og vokabular i dataprogram osv. Det at folk på skjermen får opp valg som “skriv ut” istedenfor “print”, letter overgangen til og støtter bruken av avløyserordet. Nå kan det sikkert være grunnlag for å anta at de orda som er tatt med i denne gruppa, til dels brukes annerledes i avisspråket enn når folk arbeider ved datamaskinene sine. I alle fall er det inntrykket mitt at f.eks. de fåtallige treffa på *attachment* ikke heilt tilsvarer det som er vanlig ved bruk av e-post. Like fullt er det svært interessant å se at *attachment* er så lite brukt i avisspråket, og at *vedlegg* i praksis har avløst det engelske importordet. Andre tilsvarende eksempler fra IKT der

importordet langt på veg er erstatta av et heimelaga ord, er *download*, *browser*, *e-mail* og *homepage*, et stykke på veg også *software*, *laptop*, *monitor* og *web*.

Tabell 4: Ord fra IKT

(Få *aktuelle* betyr at bare få ordforekomster er brukt i samme betydning som importordet.)

Importord <i>Avløyserord</i>	<i>Antall treff</i> (<i>artikler</i>) i Atekst	<i>Antall treff</i> (<i>ordforekomster</i>) i Norsk aviskorpus
attachment <i>vedlegg</i>	16 2747	9 2023
browser <i>nettleser</i>	97 772	63 1846
download- <i>nedlast-</i> <i>last- ned</i>	69 129 3292	66 1404 3768
e-mail <i>e-post</i>	e(-)mail 1502 16398	e-mail 827 email 92 <i>e-post</i> 7608 <i>epost</i> 9283
homepage <i>hjemmeside / heimeside</i>	65 13981 / 137	41 13665 / 6
laptop <i>bærbar (datamaskin / PC)</i>	403 4266	186 2081
monitor <i>(billed)skjerm</i> <i>skjerm</i> <i>tv-skjerm</i>	1828 94 33739 7582	881 9 13431 2923
printer <i>skriver</i>	564 305708 [<i>men bare liten del</i> <i>aktuelle</i>]	234 109925 [<i>få aktuelle</i>]
skanner <i>bilde- / billedleser</i> <i>arleser (ordsmia)</i>	220 2 [<i>men ingen aktuelle</i>] 156 [<i>men lite aktuelle</i>]	163 1 45 [<i>men lite aktuelle</i>]
software <i>programvare</i>	3058 6280	1642 4521
spam <i>søppelpost</i>	251 234	790 241
web <i>vev</i> <i>nett-</i>	4751 9442 [<i>svært få aktuelle</i>] 77687	9617 3620 [<i>men nesten ingen aktuelle</i>] ca. 200 000 [<i>kanskje halvparten</i> <i>aktuelle</i>]

Derimot ser det ut til at *skanner* og *spam* har en sikker tilværelse i avisspråket, men alternativt til *spam* har *søppelpost* nå tydeligvis blitt klart aktualisert som et avløyserord. Ved søk i Norsk tekstarkiv får en likevel inntrykk av at forholdet mellom dem har vært noenlunde stabilt de aller siste åra.

For flere av orda i denne kategorien kan en merke seg at importordet ofte er blitt eller er i ferd med å bli erstatta av et mer allment og semantisk “videre” ord, f.eks. *vedlegg* for *attachment*, *laste ned* for *download*, *skjerm* for *monitor* og *skriver* for *printer*. (Ved gjennomgang av teksteksempla for *vedlegg* kunne det se ut til at om lag halvparten kunne knyttes til datamaskinbruk.) Dette er ikke nylaga ord, altså ikke ord som er synonyme med de orda de skal erstatte. På et vis blir det tale om ei semantisk deprecisering, og det er vel noe en kan akseptere etter hvert som det begrepet refererer til, er blitt mer allment og dagligdags. *Skjerm* er nå kanskje i de fleste kontekster klart nok. Dersom en har behov for å presisere, kan en bruke *PC-skjerm* / *dataskjerm* eller *fjernsynsskjerm*.

Annerledes er det med *homepage*, *laptop* og *e-mail*. Her er importordet oversatt ledd for ledd i *homepage* og *e-mail* (og presisjonen er beholdt ved hjelp av forleddet *e-* i forhold til det semantisk videre *mail = post*), derimot er importordet “omskrevet” ved *laptop*. De aller fleste teksteksempla ved søking på *barbar* hadde tilknytning til PC.

Tabell 5: Ord fra MAT

O = avløyserordet lansert i *Ordsma*, A = lansert i *Anglismeordboka*

Importord <i>Avløyserord</i>	<i>Antall treff</i>	<i>Antall treff</i>
	<i>(artikler)</i> <i>i Atekst</i>	<i>(ordforekomster)</i> <i>i Norsk avis korpus</i>
fastfood	517	306
fast food	354	147
<i>raskmat</i> (O)	3	2
<i>snøggmat</i> (O)	3	0
<i>gatekjøkkenmat</i> (O)	257	79
<i>hurtigmat</i> (A)	493	344
food()processor	124	6
foodprocessor	178	21
foodprosessor	48	44
<i>matprosessor</i>	30	10
<i>hurtigmikser</i>	197	58
<i>matkvern</i>	8	1
<i>matmølle</i>	68	8
<i>kjøkkenmaskin</i>	603	448

Begge disse orda hører til de aller nyeste etablerte importorda i norsk (antakelig fra de to siste tiåra). Det ser ut til at forslaga til erstatningsord ikke har truffet heilt. For *fast food* lanserer Ordsma forslaga *raskmat*, *snøggmat*, *gatekjøkkenmat*, mens *Anglisme-*

Denne kalles i annonsen
for *kjøkkenmaskin*

ordboka (Graedler & Johansson 1997) har *hurtigmat* (som også gir flest treff). Men *fast food* / *fastfood* står sterkt, som vi ser.

Når det gjelder *foodprocessor* / *food processor* (flere varianter av skrivemåten), har Ordsamia *matmølle*, *matprocessor*, *matkvern*, mens Graedler & Johansson 1997 forklarer begrepet slik: “elektrisk kjøkkenmaskin som f.eks. kan hakke grønnsaker og elte deig, ‘matmølle’”. Disse forskjellige alternativa gir forholdsvis få treff, men det er grunn til å anta at *kjøkkenmaskin* egentlig nå er det gangbare norske ordet. Ved søk på *kjøkkenmaskin* viste det seg at en god del av teksteksempla nettopp hadde sammenheng med *foodprocessor*. Dette tilfellet kan også tolkes som ei deprecisering, tilsvarende f.eks. *skjerm* for *monitor*.

Tabell 6: Ord fra BALLSPILL

Importord <i>Avløserord</i>	<i>Antall treff</i> (artikler) i Atekst	<i>Antall treff</i> (ordforekomster) i Norsk aviskorpus
corner	8871	4882
<i>hjørnespark</i> (fotb.)	2461	1242
<i>hjørnekast</i> (handb.)	6	2
supporter	8714	7370
<i>tilbenger</i>	46507	12701
<i>støttemedlem</i>	100	74
<i>(fotball)tilbenger</i>	1694	434

I norsk er en god del av fotballterminologien fortsatt engelsk. De fleste ville vel si at *corner* er typisk norsk, mens *hörna* er typisk svensk. Avløserordet *hjørnespark* må vi med den norske ordkonstruksjonen “splitte opp” i *hjørnespark* og *hjørnekast*, ettersom *-spark* bare gjelder fotball. Vi ser av tabell 6 over at de to alternativa ikke er relle konkurrenter til *corner*.

For *supporter* foreslår Ordsamia *tilbenger* og *støttemedlem*, mens Graedler & Johansson (1997) oppgir *(fotball)tilbenger*. Søk på det semantisk videre *tilbenger* gir mange treff, og en god del er aktuelle som erstatning for *supporter*. *Støttemedlem* er lite aktuelt i denne (fotballklubb)sammenhengen. Det mest dekkende er *(fotball)tilbenger*, men vi ser at *supporter* står sterkt i avisspråket.

Tabell 7: Ord fra UNGDOMSMUSIKK

A= avløyserordet lansert i *Anglismeordboka*

Importord <i>Avløyserord</i>	<i>Antall treff</i>	<i>Antall treff</i>
	<i>(artikler)</i> <i>i Atekst</i>	<i>(ordforekomster)</i> <i>i Norsk avis korpus</i>
fan club	59	16
fanclub	473	196
fan(-)klubb	853	483
<i>beundrerklubb</i>	2	1
<i>tilhengerklubb</i>	2	1
live	34321	14879
<i>direkte</i>	184984	52352
<i>direktesendt</i>	3849	1414
(start <u>from</u>) scratch	8	1
(<i>starte / beg. på / (A)</i>)	130	32
<i>fra scratch</i>)	227	59

Fanclub (med varierende skrivemåter) har til sammen en god del forekomster. Ordsmlia har *beundrerklubb*, mens Gradler & Johansson (1997) oppgir *tilhengerklubb*. Ingen av disse gir mange treff. Ved *tilhengerklubb* er det dessuten semantisk overlapping med *supporterklubb*. Det er vanskelig å se at det fins noen reelle alternativer i dagens norsk til *fanclub*.

For *live* er det få aktuelle avløyserord. Innholdsmessig tilsvarer det for en stor del 'direktesendt', men i enkelte tilfeller også 'levende'. Søkemessig er det problemer med å skille ut engelsk *live* fra f.eks. (i) *live*, og søk på *live* gav bare i en del tilfeller ekvivalenter til *direktesendt*. *Direkte* gav også mye annet enn betydninga til eng. *live*. Det som gav flest entydige treff, var *direktesendt*. Det er derfor vanskelig å si noe sikkert om andelen av avløyserord i forhold til bruken av eng. *live*, men i alle fall er det så mange treff på *live* at det tyder på en klar posisjon i avisspråket for dette importordet.

Scratch forekommer bare i uttrykket (*start*) *from scratch*. I norsk brukes *starte / begynne på / fra scratch*, eller eventuelt bare *fra scratch*. Her er det ikke aktuelt med noe egentlig avløyserord, det måtte bli uttrykksmåter som *fra grunnen av, på bar bakke, begynne forfra igjen* osv. Det er bare få treff på den fullengelske forma (*from scratch*), men fornorskninga har skjedd nesten fullt ut ved preposisjonen, til *fra* eller *på*.

7. Typer av avløyserord

Avløyserord kan dannes på forskjellige måter, og det kan være av interesse å se nærmere på hva slags orddanningsmåter som er mest aktuelle når vi studerer resultatene av denne gjennomgangen av avløyserord i norsk. De avløyserordene som en

kan oppfatte som aktuelle og etablerte til heil eller delvis erstatning for de undersøkte importorda, er disse 18:

airbag – kollisjonspute, brainstorm – idédugnad, cruisecontrol – fartsholder, feedback – tilbakemelding, attachment – vedlegg, browser – nettleser, download – laste ned / nedlasting, e-mail – e-post, homepage – hjemmeside / heimeside, laptop – bærbar (PC), monitor – skjerm, printer – skriver, software – programvare, spam – søppelpost, web – nett, fastfood – hurtigmat, food processor – kjøkkenmaskin, live – direktesendt.

Antall ord er lite, men det er likevel enkelte forhold som det kan være interessant å kommentere. For det første er nesten alle disse avløyerorda *sammensetninger*. Av usammensatte ord er det bare 3: *skjerm*, *sriver* og *nett*. Dette har naturlig nok sammenheng med at de tilsvarende importorda allerede i utgangspunktet for størstedelen også er sammensatte. Der det ikke er samsvar mellom forholdet usammensatt og sammensatt i importord og avløyerord, er i *spam – søppelpost*, *live – direktesendt*, *browser – nettleser*, dessuten *laptop – bærbar (PC)*. I det siste tilfellet er det et avleiingssuffiks (-bar), men til vanlig hører *PC* eller *dataskjerm* med som en fast del av uttrykket. For de to første eksempla kan det tenkes at bruk av bare ordet *søppel* eller *direkte / levende* semantisk sett ville være for allment og upresist til at disse orda kunne fungere som avløyerord. Ved bruk av sammensetninger får en vanligvis mer presise betydninger enn ved usammensatte ord, noe som sannsynligvis kan ses på som en fordel når en ønsker å ta i bruk et avløyerord. Ofte er det behov for ekstra presisering i startfasen, f.eks. *PC-skjerm / dataskjerm, fjernsynsskjerm*. Som et tilsvarende eksempel kan vi antakelig også betrakte tilfellet *browser – nettleser*, der det i avløyerordet blir presisert hva slags *leser* det er tale om. Her er igjen *nett* ei nyere deprecisering og forkorting for *Internett*. Ordet dekker også *web*, og det kan ikke nå skilles fra det eldre norske ordet *nett*.

Avløyerorda kan være *nydannelser* eller *oversettingslån*. Av de 18 orda er disse 5 oversettingslån: *download – laste ned / nedlasting, e-mail – e-post, homepage – hjemmeside / heimeside, printer – skriver* og *fastfood – hurtigmat*. Opplagte nydannelser er disse 7: *airbag – kollisjonspute, brainstorm – idédugnad, cruisecontrol – fartsholder, browser – nettleser, laptop – bærbar (PC), food processor – kjøkkenmaskin* og *live – direktesendt*. Som hybrider (med ett oversatt ledd) kan vi kategorisere *feedback – tilbakemelding, spam – søppelpost* og *software – programvare*. Mer uklart er forholdet for *attachment – vedlegg, web – nett* og *monitor – skjerm*. Vi ser altså at det er flest avløyerord i kategorien *nydannelser*, og det er verdt å merke seg at flere av importorda i denne kategorien (og i hybridkategorien) kunne oversettes uten spesielle språklige problemer, f.eks. *brainstorm* og *software (mjukvara i svensk)*.

Det fins videre 4 eksempler på *eldre ord med nytt innhold*, dvs. eldre norske ord som har fått utvida innholdet i forbindelse med at ordet semantisk også skal dekke et nyere importord. Slike eksempler er *attachment – vedlegg, monitor – skjerm, printer – skriver* og *web – nett*.

Tabell 8: Oversikt over 18 aktuelle avløyerord (ordtyper)

<i>importord – avløyerord</i>	<i>Avløyerordet er</i>					<i>ord med nytt innh.</i>
	<i>usam- mensatt</i>	<i>sammen- satt</i>	<i>nydan- ning</i>	<i>overs.- lån</i>	<i>hybrid</i>	
airbag – kollisjonspute		X	X			
brainstorm – idédugnad		X	X			
cruisecontrol – fartsholder		X	X			
feedback – tilbakemelding		X			X	
attachment – vedlegg		X				X
browser – nettleser		X	X			
download – laste ned / - nedlasting		X		X		
e-mail – e-post		X		X		
homepage – hjemmeside / heimeside		X		X		
laptop – bærbar (PC)		X	X			
monitor – skjerm	X					X
printer – skriver	X			X		X
software – programvare		X			X	
spam – søppelpost		X			X	
web – nett	X					X
fastfood – hurtigmat		X		X		
food processor – kjøkkenmaskin		X	X			
live – direktesendt		X	X			

Alt i alt viser disse avløyerorda at den vanligste orddanningstypen er sammensetninger, og at både nydannelser og oversettingslån er aktuelle teknikker ved etablering av avløyerord i norsk. Samtidig fins det eksempler på innholdsutviding av etablerte norske ord, dvs. at eldre ord får nytt innhold.

8. Oppsummering og sammendrag

8.1. Om undersøkelsen av avløyerord

Denne undersøkelsen er basert på importord som har alternative avløyerord i nordiske språk. Det er brukt et utvalg ord fra de ulike nordiske språka. Orda er dels oppført i ei “fellesliste” med 138 ord, dels i fire grupper à 10 ord fra fire utvalgte semantiske områder: ord fra *IKT*, ord fra *matområdet*, ord fra *ballsport* og ord fra *ungdomsmusikk*.

Av de i alt 178 orda viste det seg at bare en relativt liten del av dem har aktuelle avløyerord i norsk. For det første fins det mange ord uten noe norsk alternativ: *aids*, *brokkoli*, *rock'n roll*, *surfe*, *offside* osv. Her må en i tilfelle nytte omskrivninger eller forklaringer. En del andre ord i listene oppfattes ikke som aktuelle i norske tekst-

sammenhenger (men er det åpenbart i andre nordiske språk), f.eks. *exit*, *boss*, *airguide*, *sandwich*, *darling*, *quarterback*. Dermed blir listene på til sammen 178 ord betydelig redusert når en vurderer hva som fins av norske alternativ – altså avløyerord – til disse importorda.

I mange tilfeller er det for orda i listene bare delvis semantisk overlapping med et mulig avløyerord, og det kan dessuten være tale om flertydighet, slik at søking på et ordpar med et importord og et nasjonalt ord ikke gir noe reelt bilde av “styrkeforholdet” mellom dem. Et eksempel er *team* og *lag*, der *team* semantisk bare dekker et lite område av *lag*; i tillegg kan en karakterisere *lag* som flertydig, jf. for eksempel de forskjellige betydningene i ‘*lagvis*’, ‘*bygdelag*’ og ‘*ungdomslag*’. Det ville bli ei nærmest uoverkommelig oppgave å gå gjennom alle tilfeller av *lag* for å undersøke om ordet kunne fungere som avløyerord for *team*. Et annet forhold som også bør nevnes, er at det definitorisk sett er problematisk å karakterisere et ord med lang språklig-nasjonal historie (*lag*) som et ‘avløyerord’ for et nytt importord.

Begrepet ‘avløyerord’ er ikke entydig, og forskjellige språkvitere har da også presentert ulike definisjoner av ‘avløyerord’, se f.eks. Jarvad 2003: 25, og artikler av Guðrún Kvaran og Pia Jarvad i denne antologien. Det er i definisjonene blant annet tale om forskjellige grader av aktivt eller spontant språkrøktarbeid – er erstatningsordet planlagt og skapt for å utelukke eller utrydde et annet ord, eller er det nok at ordet bare “dukker opp” for at det kan defineres som avløyerord? ‘Avløyerord’ er derfor ikke en klart definert lingvistisk term, og i denne undersøkelsen er da også tolkinga og bruken av ‘avløyerord’ forholdsvis romslig. Det vil i praksis si at en god del ord som er undersøkte, ikke i egentlig forstand er noe avløyerord, jf. eksemplet *lag* for *team*.

De opprinnelige ordlistene på til sammen 178 ord er blitt redusert til 31 i denne undersøkelsen om norske avløyerord. Noen ord blei overført fra felleslista til ei av de fire gruppene dersom det var semantisk grunnlag for å kunne plassere dem i et av disse fire områda. Dermed teller oversikten 12 ord fra felleslista, 12 fra IKT, 2 fra matområdet, 2 fra ballspott og 3 fra ungdomsmusikk.

8.2. Avløyerord – en aktuell ordkategori i norsk?

Siktemålet med denne delundersøkelsen var å undersøke om og i hvor stor grad det fins aktuelle erstatningsord i norsk for et moderne importord, og i tilfelle i hvor stor utstrekning erstatningsordet blir brukt i norske avistekster. Det er rimelig å konkludere med at avløyerord bare i beskjeden grad er brukt som et utslag av det norske samfunnets mottiltak mot importord. Med andre ord må konklusjonen bli at den leksikalske purismen har vært relativt svak. For mange ord eksisterer det ingen aktuelle avløyerord. For andre importord er mange forslag om avløyerord framsatt og mange tilrådinge om bruk er gitt, men gjennomslaget har vært så som så. Bare i noen tilfeller kan vi tale om “vellykka” avløyerord. Fra de 31 orda som er undersøkt her, gjelder det bl.a. *kollisjonspute* (for *airbag*), *fartsholder* (for *cruisecontrol*), *idédugnad* (for *brainstorm*), *tilbakemelding* (for *feedback*), *vedlegg* (for *attachment*).

Det er ikke enkelt å finne fram til lingvistiske årsaker til at noen avløyerord er tatt i bruk, og andre ikke, eller bare dukker opp sporadisk i avismaterialet. I eksempla

som her er gjennomgått, finner vi alle grader av bruk av avløyerord. *Feedback* er f.eks. kjennetegnet av engelskspråklig skrivemåte og uttale, og har altså langt på veg fått sitt avløyerord (*tilbakemelding*). *Knowhow* har ei enda mer særprega engelskspråklig form, men har ennå ikke fått noe avløyerord. *Homepage* er oversatt ledd for ledd, men ikke *brainstorm*. Og i *software* er bare sisteleddet overført, mens *soft* er bytta ut med *program*. Mange framholder at et avløyerord bør være enkelt. *Spam* er enkelt, men avløyerordet *søppelpost* er sammensatt. *Laptop* er relativt enkelt, men *bærbar PC / datamaskin* er vel lingvistisk sett mer komplekst, og bruken av bare adjektivet *bærbar* “kolliderer” med det som i norsk normalt skulle ha vært et substantiv.

For enkelte ord kan det være tale om utenomspråklige årsaker til at avløyerord dukker opp og tas i bruk. Slike tilfeller fra ordlista vår er antakelig *airbag* og *cruisecontrol* fra bilverdenen. Her er det tenkelig at distributører i bilbransjen eller et ledd fra produsenter til importører og forhandlere har hatt et ord med i laget og innført et avløyerord i all enkelhet ved at en bestemmer seg for å bruke et visst ord konsekvent i brosjyrer og reklamemateriell, bruksanvisninger osv. Det samme kan tenkes ved f.eks. IKT- eller datavokabularet, der ordvalg og tekster som er innført på norsk “av noen”, blir lest og brukt av alle som bruker det bestemte dataprogrammet. Dette er eksempler på at det fins mange grupper i samfunnet som kan bruke posisjoner og innflytelse til aktiv språkrøkt.

For flere av orda i IKT-kategorien kan en merke seg at importordet ofte er blitt eller er i ferd med å bli erstatta av et mer allment ord, f.eks. *laste ned* for *download*, *skjerm* for *monitor* og *skriver* for *printer*. Disse “avløyerorda” er ikke nylaga erstatningsord, og ikke synonyme med de orda de skal erstatte, men de har et videre betydningsomfang. Ei slik utvikling er sannsynligvis lettere å forestille seg etter hvert som det fenomenet importordet refererer til, er blitt mer allment og dagligdags.

Når importordet *monitor* for en stor del er blitt erstatta med *skjerm*, illustrerer det også et problematisk forhold ved begrepet ‘avløyerord’, nemlig at det eldre “avløyerordet” (*skjerm*) ikke i egentlig forstand kan sies å avløse et nyere ord. I praksis er det likevel det som skjer: Bruken av importordet forsvinner og det semantiske innholdet i importordet blir tatt opp i det heimlige ordet, som dermed kan ordbokføres med ei betydningsutviding.

Men hva er det egentlig som blir avløyst? Og blir importorda virkelig avløyst? Ideelt sett burde denne prosessen med avløyerord føre til at et nytt ord litt etter litt overtok for importordet, som så til slutt forsvant ut av språket. Det er antakelig en slik tenkt prosess som Jarvad (2003: 31) sikter til når ho framholder at det “at ordpar lever et parallelliv, eventuelt i konkurranse med hinanden, er den sjeldne situation”.

På grunnlag av denne undersøkelsen er det vel riktigere å konkludere med at ingen avløyerord har overtatt for importordet, avløyerordet har bare fungert som et mer eller mindre brukt alternativ, og alle importorda er fortsatt i bruk – noen er mye brukt, andre mindre. Men de er der. Vi har ikke fått ord som erstatter importorda, men vi har fått mer heimlige alternativ til en del av dem. Og da har vi ofte fått ordpar med to aktuelle bruksvarianter, gjerne delvis synonyme, noe som kan utnyttes i språklig sammenheng, f.eks. stilistisk.

Det beste svaret på spørsmålet “*e-mail* eller *e-post* i norsk?” blir sannsynligvis “både *e-mail* og *e-post*”.

Referanser

- Graedler, Anne-Line & Stig Johansson. 1997. *Anglismeordboka. Engelske lånord i norsk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jarvad, Pia. 1999. *Nye ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955–1998*. København: Gyldendal.
- Jarvad, Pia. 2003. Opkomling, stenalder, nörd og regneark – om danske afløsningsord i nyordsdannelsen og deres gjennomslagskraft. I: Helge Sandøy (red.), *Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlaging og tilpassing av utalandske ord*, s. 24–32. (Moderne importord i språka i Norden I.) Oslo: Novus forlag.
- Johansson, Stig & Anne-Line Graedler. 2002. *Rocka, hipt og snacksy. Om engelsk i norsk språk og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Leira, Vigleik. 1982. *Nyord i norsk 1945–1975*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundeby, Einar. 1968. Språkreising i Norden på 1700-tallet. I: *Maal og Minne*, s. 96–110.
- Omdal, Helge & Lars S. Vikør. 2002. *Språknormer i Norge. Normeringsproblematikken i nynorsk og bokmål*. (2. utg.) Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Rommetveit, Magne. 1993. *Med andre ord. Den store synonymordboka med omsetjingar til nynorsk*. Oslo: NKS-forlaget.
- Sandøy, Helge. 1997. Fornorsking og norvagisering. Norsk språkrøkt i 1996. I: Ståle Løland o.a. (red.): *Språk i Norden 1997*, s. 23–42. Oslo: Novus.
- Sandøy, Helge. 1999. *Moderne importord i språka i Norden – Prosjektskisse*. Universitetet i Bergen: <http://www.moderne-importord.info/>.
- Sandøy, Helge. 2000. *Lånte fører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Landslaget for norskundervisning LNU / Cappelen Akademisk Forlag.
- Sandøy, Helge. 2004. Norvagisering og fornorsking. I: Helge Sandøy & Jan-Ola Östman (red.), *“Det främmande” i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord*, s. 107–141. (Moderne importord i språka i Norden II.) Oslo: Novus.
- Selback, Bente & Helge Sandøy (red.). 2007. *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. (Moderne importord i språka i Norden III.) Oslo: Novus forlag.
- Simonsen, Dag F. (red.). 1997. *Purisme på norsk*. (Norsk språkråds skrifter nr. 4.) Oslo: Norsk språkråd.
- Stene, Åsta. 1945. *English Loan-words in Modern Norwegian. A Study of Linguistic Borrowing in the Process*. London: Oxford University Press / Oslo: Johan Grundt Tanum Forlag.
- Svenska språknämnden (utg.). 1986. *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal*. Stockholm: Norstedts.
- Thomas, George. 1991. *Linguistic Purism*. London & New York: Longman.
- Venås, Kjell. 1997. Purisme – historisk oversyn. I: Simonsen (red.) 1997, s. 9–16.

Bilag

Oversikt over undersøkte og ikke undersøkte ord

1. Oversikt over orda som er tatt med i undersøkelsen

Fra felleslista:

airbag, booke, brainstorm, cover, cruisecontrol, design, destinasjon, fasilitet, feedback, knowhow, talkshow, workshop.

IKT:

attachment, browser, download, e-mail, homepage, laptop, monitor, printer, skanner, software, spam, web.

Mat:

fastfood, food processor.

Ballspill:

corner, supporter.

Ungdomsmusikk:

fanclub, live, scratch.

2. Oversikt over ikke undersøkte ord fra felleslista og "ord fra fire områder". Viktigste årsaker til frasortering

Uten aktuelle avløyerord i norsk

ABS (anti break lock system), aids, antikvariat, bag, bodylotion, bulimia, buumi, CD, cross / motocross, deadline, discjockey, display, DJ, DVD, fax, frontrunner, HIV, in, insider, integraatio, internet, joystick, jukeboksi, kampus, kassette, keliakia, keyboard, LP, mascara, media, milkshake, modem, PR, rasismi, rock'n roll, safetycar, SMS, spoiler, station (bil), stereo(-),stress, surffata, tape, video, webmaster, western, widescreen, zoom, back-up, disketti, surfe, brokkoli, cornflakes, snacks, basket, bowling, offside, squash, time-out, volleyball, disko , DJ, dvd-spiller, hiphop, idol, rap.

Flertydighet / delvis synonymi

boss, boutique, light, manual, matche, net, out, party, pommes frites, poster, skateboard, stand in, team.

Lite aktuelt / lite brukt i norsk

airguide, backing, black, black – white, blend, blende, boy, boyband, classic, coche, co-pilot, color CD, country, dance, darling, data warehousing, digital scan, entertainment, exit, gay, girl, hedd (i bil), helpdesk, ikoni, imago, kúl, lift, lookalike, NHL-hockey, operaattori, perfektionisti, performance, playoff, pokkari, recycling, roots, second hand, second-hand shop, seminologi, shaver, swimmingpool, tagliatelle, teen-age, testeri, tie-break, timer, WAP-teknologi, wildcard, wool, world, world cup, cracker, junkmail, croissant, junkfood, ribeye, sandwich, zucchini, green, quarterback, new age, sound effect.

Annen liknende ordform mer aktuell (se lista over undersøkte ord øverst)

booking, designe, e-mail-adress, e-mail-konto, print, printe.

Afløsningsord i dansk

Pia Jarvad
Dansk Sprognævn, København

1. Indledning

Formålet med den nationale undersøgelse er at give svar på hvor hyppigt eller sjældent importord benyttes sammenlignet med et tilsvarende hjemligt ord eller et tilsvarende gammelt velindarbejdet ord. Det har også været et mål at analysere de hjemlige ord som “vinder” over de importerede ord og vice versa med henblik på at karakterisere det vellykkede hjemlige ord og det vellykkede importerede ord. Formålet med den nordiske undersøgelse er at sammenligne disse nationale resultater for at udsige noget om forholdet mellem hjemlige ord og importord i de forskellige sprogsamfund og sprogklimaer. Derfor har det været nødvendigt at metoden og materialet har været ens i de forskellige nationale undersøgelser, og selve undersøgelsen af det nationale aspekt er underordnet det fællesnordiske aspekt.

2. Den danske purisme i perioden 1945 til i dag

Det nordiske samarbejde som det har udfoldet sig i de nordiske sprogråd og -nævn siden 1955 hvor Dansk Sprognævn som det sidste skandinaviske blev oprettet, har haft nyordsarbejde som en væsentlig og central opgave¹. En fællesnordisk samordning af nyordene med udgangspunkt i at de nordiske sprog ikke yderligere skulle fjerne sig fra hinanden, var et af målene i det fælles sprogpoltiske arbejde. Med det videreførte sprognævnene en række markante personligheders arbejder inden for feltet nordisk sprogfællesskab, og det har da også igennem årene været et yndet og jævnlige tilbagevendende emne for de nordiske sprognævns årsmøder.

I de første rapporter fra det nordiske samarbejde i sprognævnenes regi er der lister over nye ord i dansk, norsk og svensk og et indlæg om fællesudviklinger og særudviklinger. Det er også her man træffer nogle af de forslag til afløsningsord som senere forårsager at selve arbejdet med afløsningsord er noget som mange danske sprogforskere tager afstand fra eller giver en ganske lav status.

Med oprettelsen af Nordiske Sprogsekretariat i 1978 blev arbejdet med afløsningsord en fællesopgave, og siden 1978 til midten af 90'erne behandlede sekretariatet mere end 200 forslag, fx *sikkerhedspude* i stedet for *airbag*; *e-post* i stedet for *e-mail*; *køkkenmaskine* i stedet for *foodprocessor*; *drageflyvning* i stedet for *hanggliding* hvor Dansk Sprognævn loyalt, men dog med udtalt skepsis deltog med danske forslag.

¹ Afsnittet her er en forkortet og omarbejdet version af Jarvad 2003.

Fra Dansk Sprognævns nordiske sekretær kom dommen over dette arbejde (Bojsen 1988), som på samme tid gav udtryk for den tids herskende danske holdninger:

“Det er sagt så ofte at det næsten er trivielt at gentage det, men nordiske sprogrøgteres anstrengelser for at finde og foreslå nordiske afløsningsord har på det nærmeste været forgæves i al den tid anstrengelserne har stået på, og det vil rundt regnet sige 100 år. Heller ikke efter at sprogrøgten blev sat mere i system med oprettelsen af sprognævnene [...] og Nordisk Sprogsekretariat.”

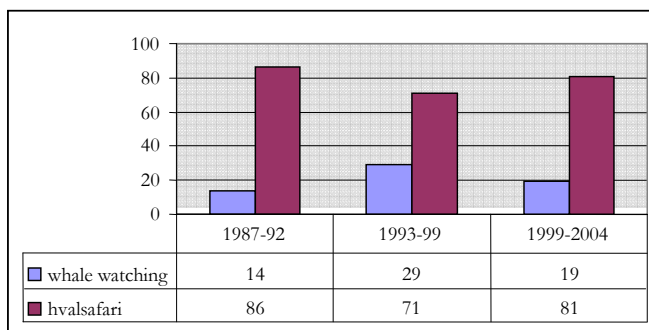
Lidt mindre afstandtagende, men dog med kølig distance udtrykkes det samme af Jørn Lund (Lund 1991: 85) som også nævner at “I Dansk Sprognævn møder fremmedord indtil videre ingen principiel modstand, heller ikke de engelske.” Han skriver om de engelske lån i de nordiske sprog og konkluderer:

“Inden for det nordiske sprogområde kan vi godt opgive at rense i hvert fald de central-skandinaviske sprog for engelsk/amerikanske gloser. Det lader sig ikke gøre, og det er heller ikke ønskeligt. Vi har brug for mange af dem, og det er efter min mening en værdifuld egenskab for et sprog, at det kan dække skiftende udtryksbehov og indimellem optage fremmed ordstof.” (Lund 1989: 101).

2.1. Bevidste afløsningsord

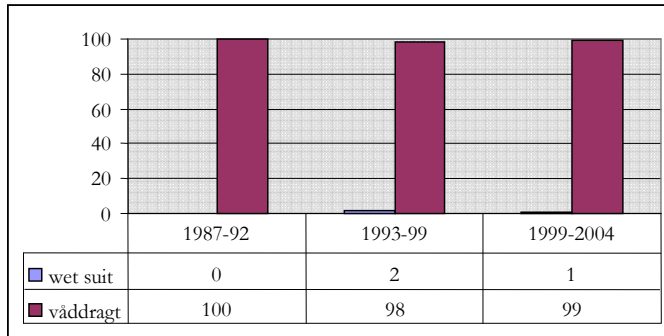
Gennem årene har Dansk Sprognævn foreslået en lang række afløsningsord, men karakteristisk er det at det er svar på spørgsmålet om hvilken dansk betegnelse man kan bruge for det og det ord. Og i mange tilfælde slår ordet også an, godt støttet af sprogbrugeren som ønsker det danske ord. Det drejer sig fx om sådanne nyere ord som *hvalsafari* for *whale watching* (fig. 1); og *våddragt* for *wetsuit* (fig. 2).

Figur 1: Hyppighed i brugen af ordene *whale watching* / *hvalsafari* i Infomedia-korpusset², udregnet i procent i de tre 6-års-perioder

² Om Infomedia-korpusset, se kapitel 4.2.

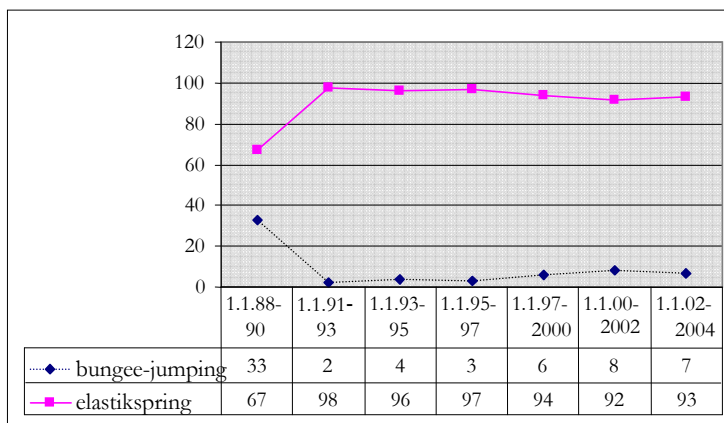
Figur 2: Hyppighed i brugen af ordene *wetsuit* / *våddragt* i Infomedia-korpusset, udregnet i procent i de tre 6-års-perioder

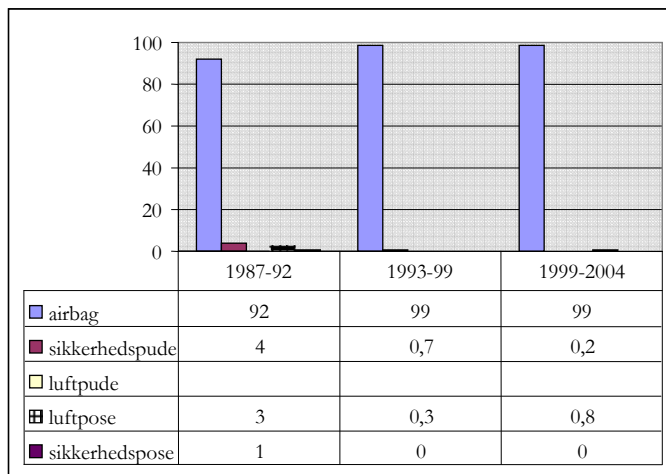
2.2. Spontane afløsningsord

Spontane afløsningsord som er slået godt igennem – og som ofte nævnes som gode afløsningsord – er *gyser* < *thriller* og ikke mindst *elastikspring* < *bungee jumping* (fig. 3). Det er ord som ingen enkeltperson eller institution har taget ansvaret for. Men slået an, det er de. Ordene *airbag* og *bulimi* har derimod ikke fundet deres afløsningsord trods opbakning fra Dansk Sprognævn og Nordisk Sprogsekretariat (fig. 4 og 5). Dansk Sprognævn blev således spurgt i 1992 om et afløsningsord for *airbag* i forbindelse med udarbejdelse af en ændring af en lov om registreringsafgift; med nogen tøven foresloges *luftpose*, men da ændringsloven (nr. 1027 af 19.12.1992) kom, var ordet *sikkerbedspude*, som vist nok var et privat forslag fra Jørn Lund, valgt. Det er dog ikke slået an i sprogrugen, hvor nu *airbag* er enerådende.

Figur 3: Hyppighed i brugen af ordene *bungee-jumping* / *elastikspring* i Infomedia-korpusset, udregnet i procent i syv 3-års-perioder

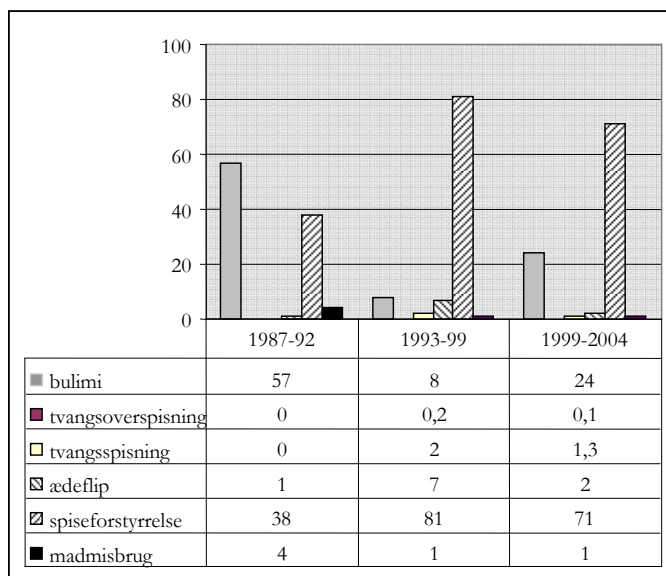

Figur 4: Hyppighed i brugen af ordene *airbag* / *sikkerhedspude* / *luftpude* / *luftpose* / *sikkerhedspose* i Infomedia-korpusset, udregnet i procent i tre 6-års-perioder

Ordet *bulimi* (*bulimiker* m.fl.) er blevet foreslået afløst med nogle af de mere beskrivende ord som *tvangsspisning*, *tvangsoverspisning*, *ædeflip* (jf. fig. 5), men eftersom ordet er en medicinsk betegnelse som egentlig ikke frembyder udtalemæssige, stave-

Figur 5: Hyppighed i brugen af ordene *bulimi* / *tvangsoverspisning* / *tvangsspisning* / *ædeflip* / *spiseforstyrrelse* / *madmisbrug* i Infomedia-korpusset, udregnet i procent i tre 6-års-perioder.

mæssige eller andre sproglige problemer, og da der i almindelighed er uvilje mod at benytte beskrivende eller betegnende ord for sygdomme (jf. *kræft* afløses af det kliniske *cancer* og *sukkersyge* af *diabetes*) var det heller ikke forventeligt at dette skulle slå an. Davidsen-Nielsen (1998: 87) anser dog at personbetegnelsen *tvangsoverspiser* / *tvangsspiser* er mindre vellykkede afløsningsord end *madmisbruger*, men han anser alle for at være afløsningsord for det engelske *compulsive overeater*. Det er det næppe, det engelske ord *compulsive overeater* er snarere en engelskgørelse af det medicinske engelske ord *bulimic*, og argumentationen om at *tvangsoverspiser* ikke er vellykket fordi verbet *overspise* ikke eksisterer, holder ikke, eftersom det er normalt i dansk – og engelsk – orddannelse at substantivet dannes før det tilsvarende verbum (Jarvad 1995; Dent 2003).

I Jarvad 1995 undersøgte holdninger til engelske lån blandt danskerne, og et af resultaterne var at brugen af engelsk/amerikanske direkte lån associeres med højere social klasse og magt. Undersøgelsen viser at det er et særsprog som også signalerer fagsprog og faglighed. Engelsk/amerikanske direkte lån er betydningsmættede, men uforståelige for andre end den udvalgte gruppe, og de præger en tekst ved deres tyngde i og med at de er uforståelige, ofte markerede grafisk med citationstegn, kursiv o.l. De er set samlet øgende i antal, men de enkelte eksemplarer er sjældent tilbagekommende. De er kort sagt udemokratiske, og mod brugen af dem har sprogfolk gode saglige argumenter: Mange af dem er svære at tilpasse sprogets nuværende struktur fonetisk, ortografisk, morfologisk og i orddannelsen. Og med titlen *Elastikspring og mountainbike. Nypurisme i Norden?* (Jarvad 1996) slås en mere åben holdning over for afløsningsord yderligere an i den danske diskurs.

I 1996 var importordene temaet for årsmødet i Dansk Sprognævn, og det blev fulgt op af en åben og velbesøgt konference i 1998 om den engelske påvirkning og dens art og mængde, om afløsningsord og tilpasning af importord, om sprogpolitik og det engelske sprogs placering i samfundet set ovenfra og nedenfra. Konferencen fik en betydelig opmærksomhed fra medierne, og den resulterede i debatbogen *Engelsk eller ikke engelsk? That is the question* (Davidsen-Nielsen o.fl. 1999).

I de følgende år er sprogpolitik og diskussionerne om modersmålets rolle og placering i samfundet i forhold til andre sprog i globaliseringens tidsalder blevet et væsentligt emne, og man har især koncentreret sig om domænetabsproblematikken (*Dansk Sprognævns forslag til retningslinjer for en dansk sprogpolitik* 2003, og *Sprog på spil* 2003). Men også arbejdet med afløsningsord, danske termer i fagsprog (Selsøe Sørensen 2004) og it-termer (Dansk Sprognævn i samarbejde med DANTERM-Centret ved Handelshøjskolen i København) har fået en legitim plads i den danske debat. Nu bliver der igen talt positivt om afløsningsord – også af dem der tidligere var skeptiske eller ligefrem negative.

3. Metode og materiale

3.1. Importord og afløsningsord

Termen importord er oprindeligt dannet af Erik Hansen og Jørn Lund (1994), og den har især slået igennem ved at blive benyttet i forbindelse med MIN-projektet.

Termen er således med i de første beskrivelser som lægger op til projektet (Sandøy 1999). Her definerer Sandøy importordet således: “Med importord er det meint ord som blir tekne inn frå eit anna språk (f.eks. *foodprocessor*). Eit importord blir tilpassa når det får ein skrivemåte og ein uttale som er i samsvar med skrive- og uttalemønsteret i dei heimlege og tradisjonelle orda.” Vi arbejder altså med mere end blot de engelske låne- og fremmedord (som det kaldes i den traditionelle danske terminologi), om end det kun er et fåtal af importord i undersøgelsen som stammer fra andre sprog end engelsk. Også afløsningsordet defineres af Sandøy sammested: “Eit avløysarord er altså ord som blir laga anten spontant eller gjennom systematisk språkroktarbeid for å erstatte eit importord. Dette er uttrykk for den leksikalske purismen”, og han giver eksempler som *feedback* > *tilbakemelding*; *snowboard* > *snøbrett*. Her er afløsningsord det samme som det der ellers kaldes indirekte lån, og som i dansk tradition næppe opleves som det prototypiske afløsningsord. Således skriver Erik Hansen (Hansen 1999: 91) om afløsningsord at det er: “et ord af dansk struktur som erstatter et fremmedord der findes i sproget, eller som indføres for at undgå optagelsen af et nyt fremmedord. Afløsningsord er enten oversættelser eller omsætninger”. Her er altså tale om en grad af bevidsthed i afløsningsordet i modsætning til kategorien indirekte lån (oversættelselån). Mere utvetydig er Brink (Brink 2001: 9) som definerer afløsningsordet som “et udtryk, der er skabt eller betydningsændret for at udelukke eller udrydde et andet ord”. I det følgende benyttes Sandøys definition i lighed med de øvrige nationale undersøgelser. Det betyder at det der i dansk traditionelt kaldes oversættelselån, betydningslån, omsætning og hybriddannelse hér alle er at regne som afløsningsord, mens de direkte lån og pseudolån her regnes som importord.

Andre spørgsmål, som er blevet aktualiseret i forbindelse med gennemførelsen af denne undersøgelse, er i hvor høj grad afløsningsordet er et hjemligt ord (i modsætning til et fremmed ord eller i modsætning til et gammelt ord), og om afløsningsordet i betydningen dækker det samme som importordet således at importordet kan benyttes i stedet for afløsningsord og omvendt, og om ordparrene har samme brugsområde og stilistiske valør, jf. 4.1.

3.2. Metoden

Metoden som vi har valgt, er hentet fra Johansson & Graedler (2002), som undersøger konkurrencen mellem direkte lån (= importord) og afløsningsord ved at se på et vist antal ords hyppighed i tre forskellige korpusser fra 1986–90, 1991–95 og 1996–2000. De undersøgte ord svarer til hinanden parvis, og deres hyppighed sammenlignes over tid. Ordparrene er karakteriseret ved at de alle er etablerede ord, de er substantiver, betegner konkrete, og af struktur er de fremmede ord endog meget fremmede for norsk ordstruktur, fx *whiplash*, *releaseparty*, *windsurfing*. De er fremmede i ordstrukturen på det ortografiske niveau, og på det udtalemæssige er der både enkeltlyde, lydcombinationer og stavelsesstrukturer som ikke normalt kendes i norsk. Sådanne ord har større tendens til kraftig assimilering (Bønlykke 2003), den kraftigste assimilering er overgang til hjemlig dannelse. Endvidere er alle ord undtagen to (*marketing*, *design*) sammensætninger i udgangssproget og i norsk. Det er

velkendt (Hansen 1985) at simpleksord som *rock*, *baby* sjældent får nationalt modsvar, mens sammensætninger, fx *posedame* (< *bag lady*), *dødsmetal* (< *death metal*) hyppigere oversættes, mest hyppigt når der er tale om en en-til-en-oversættelse (Hansen 1999).

Betydningsmæssigt dækker de valgte ord det samme, der kan være tale om stilistiske, pragmatiske eller sociolingvistiske årsager til at man vælger at benytte ordet *brettsailing* eller *windsurfing*. Det betyder at det strukturelt set kun er en enkelt importordstype som Johansson & Graedler her konfronterer med de mulige afløsningsord. I undersøgelsen af de ord som er tilvejebragt via det fælles excerperede avismateriale, viser det sig at metoden næppe kan bruges til andre typer ordpar, herom nedenfor. Det får også konsekvenser i undersøgelsen af det danske materiale at den valgte metode kun kan benyttes for denne ene type ordpar idet denne type – hvor parret består af etablerede ord, begge substantiver, begge sammensætninger, med fuld tydiditet og med forskelle bestående af fremmed struktur over for hjemlig struktur – er kun svagt repræsenteret i det danske materiale.

3.3. Materialet og perioden

Materialet består af en række ord som oprindeligt er indsamlet i forbindelse med A-projektet, omfanget af importord i Norden (Selback & Sandøy 2007). Orddudvalget bærer i nogen grad præg af at materialet som helhed er ganske lille. Materialet er ikke for lille i forbindelse med vurdering af det samlede antal af importerede ord set i relation til samlet antal hjemlige ord, men ser man på de enkelte ord, slår materialets herkomst stærkt igennem, fx er det danske materiale stærkt præget af at en af de undersøgte aviser bringer sexannoncer, og dette ordstof får en langt større vægt end det har i det virkelige liv.

Et stort antal af importordene som danner udgangspunkt for en sammenligning mellem importord og afløsningsord, er uetablerede importord, tilfældige ord-dannelser som falder uden for normal optagelse i en ordbog, fx *fakultetsghetto*, *fist-fuckingcocktail*, *fritidspopgruppe*. Sådanne lejlighedsdannelser har ifølge deres dannelse og udbredelse ikke et tilsvarende afløsningsord. Ved lejlighedsdannelser er pointen at der benyttes bestanddele i sproget til en ny sammensætning som man har behov for her og nu og aldrig siden. Mange af de lejlighedsdannelser som fremkommer ved analyse af løbende tekst, bestående af elementer af både hjemlig og fremmed herkomst, er som sådan slet ikke uinteressante, men skal analyseres anderledes end ved denne parundersøgelse.

Mange af de ord som er repræsenteret i materialet, er substantiver og adskiller sig ikke fra andre udvalg af løbende ord, det er sammensætninger og oftest konkrete som betinger hyppig afløsning. Men når de netop er fremdraget i denne undersøgelse som eksempler på importord, er de – hvis de ikke er tilfældige orddannelser – netop etablerede låneord uden et afløsningsord som konkurrent.

Perioden er fra 1945 til 2000 for hele det nordiske importordsprojekt, og altså også for de importord som er udvalgt og excerperet til brug for undersøgelsen af omfanget af importord i de nordiske sprog. Den almene diskussion af tidsgrænsen kan man læse om i Selback & Sandøy (2007).

Perioden 1945–2000 er ganske godt beskrevet i danske ordbøger med *Supplementet til Ordbog over det danske Sprog*, bind 1–5, og Jarvad: *Nye ord i dansk. Ordbog over nye ord i dansk 1955–1998*. Der er således ord i den excerperede liste i omfangsundersøgelsen som kan tilbagedateres.

Tidsfaktoren for konkurrencen mellem importord og afløsningsord selv i en synkron beskrivelse kan i øvrigt også give interessante resultater: i 1987 registreres første gang ordet *homeshopping* som ‘det at foretage indkøb fra hjemmet hvor varerne præsenteres på tv og bestilles via telefon’. Dagbladet Politiken foranstalter en konkurrence om et afløsningsord (Hansen 1996), og valget bliver *hjemmekøb*; men mens snakken går, er fænomen og ord overhalet af *e-handel*. Helt på samme måde går det med *homebanking*, som overhales af *netbank* (*Nyt fra Sprognavnet* 1990/1: 3).

Fra *Supplement til Ordbog over det danske sprog* og fra Pia Jarvad: *Nye ord i dansk. Ordbog over nye ord i dansk 1955–2000*:

- 1945: *fairness* ‘anstændig opførsel’
Montgomeryhue, Montyhue ‘baret opkaldt efter den britiske feltmarskal Bernard Montgomery som stod for befrielsen af bl.a. Danmark i maj 1945’
- 1950: *crazykomik* ‘komik med skøre og ukonventionelle indfald’
flip-over ‘stativ med blok i stort format og med blade som kan vendes op og bagud, til undervisningsbrug’
- 1955: *flasb* ‘kraftigt lysglimt til brug ved fotografering i mørke rum’
jukebox
- 1960: *art-director* ‘tegnestuechef i reklamebranchen’
rockabilly ‘country-inspireret rockmusik’
- 1965: *dip* ‘kold sovs til fx chips, salat’
single ‘aleneboende person’
- 1970: *clean* ‘afvænnet fra misbrug af stoffer’
downtown ‘den centrale del af en større by’,
- 1975: *comedy*, ‘morskabsunderholdning’
weekendfar ‘far som kun ser sine børn i weekenden’
- 1980: *businessclass* ‘passagerklasse på fly med særlige faciliteter som fx god plads og gratis servering’
healer ‘person som helbreder ved forskellige alternative midler’
- 1985: *aids-virus* ‘virus som forårsager aids’
cd-rom ‘plade med store mængder digitalt lagrede data som kan hentes til en computer’
- 1990: *bananasplit* ‘dessert med banan og is’
notebook ‘lille bærbar computer’
- 1995: *bake-off* ‘halvfabrikata af brød og kager som færdigbages lokalt’
web ‘det verdensomspændende elektroniske net’
- 2000: *blog* ‘personlig side på internettet, netdagbog’
powernap ‘kort lur som skal øge ens arbejdsindsats’

4. De udvalgte fællesord og emneord

Som følge af det noget uensartede udgangsmateriale har det været nødvendigt at udforme retningslinjer for et udvalg af materialet til denne undersøgelse. Der er blevet etableret en fællesliste med 138 ord fra de 6 sprogsamfund, dansk, norsk, svensk, finlandssvensk, finsk og islandsk. Listen er fremkommet ved at hver enkelt person fra de respektive lande med udgangspunkt i A-projektets (Selback & Sandøy 2007) udvalg af importord har givet forslag til denne fællesliste med ord som i det pågældende sprog havde et modsvarende hjemligt ord. Ideen har været med udgangspunkt i en række importord som måtte kunne antages at være optaget i alle sprogene, at kunne måle forskelle mellem sprogene i deres villighed til at benytte afløsningsord i stedet for importord. Men denne fællesliste er næppe kommet i stand

efter helt samme kriterier for de enkelte sprog, fx er antallet af ord fra de forskellige sprog forskelligt. Fælleslisten består af 49 ord fra dansk, 25 ord fra norsk, 26 fra svensk, 35 fra finsk og 20 fra islandsk (samme ord er foreslået af flere, derfor er forslagene fra sprogene større end det samlede ordantal). Så ud fra dette kan man ikke umiddelbart beregne forskelle i hyppighed mellem importord og afløsningsord i de forskellige sprog.

4.1. Importord og afløsningsord i betydning og brug

Sammenligning af importord og afløsningsord må bygge på at de to ord dækker samme semantiske felt. Men det gør de sjældent idet ordets betydning overtages, men også akklimatiseres. Når det drejer sig om lån af ord som også er nye i långiversproget, er det ofte fuldlån, og vi låner både hele udtrykket og hele indholdet, fx *virtual reality, foodprocessor, cyberspace, computer*. I nogle tilfælde indlånes nye ord som også betegner nye ting, men hvis ordet er betydningsbeslægtet med gamle ord, kan der ved det nye indlån ske en betydningsdifferentiering både i det nye ord og i det gamle. Den ændring i forhold til det långivende sprog der sker betydningsmæssigt af det nye ord, afhænger således af det gamle ordforråd, og det gamle ordforråd bliver ligeledes tilpasset efter tilvæksten i ordforrådet. Det hænder også at et lån får sin egen betydningsudvikling i dansk, og dermed får en bredere eller snævrere betydning end i det långivende sprog (Jarvad 1995).

Når det drejer sig om gamle ord i långiversproget (her engelsk), er det ofte sådan at vi kun låner én side af det engelske ords betydning. Når det långivende sprogs ord har flere betydninger der ligger tæt op ad hinanden, så bruges det i dansk kun i en af betydningerne, eller også sker der en betydningsglidning i forhold til det långivende sprog. Ordet *dumpe* kendtes i forbindelse med dumpe til eksamen, men to nye betydninger har ordet fået fra tilsvarende brug i engelsk. Første gang det er indlånt, er if. *Ordbog over det Danske Sprog* omkring 1900, og ordbogen giver en betydningsforklaring: 'sælge (større varemængder) på et fremmed marked til en væsentlig lavere pris end den, hvortil varen afsættes i produktionslandet'. Tilsvarende betydningsangivelse finder man i *Nudanske Ordbog* i udgaven fra 1992: 'varesalg i udlandet til kunstigt nedsatte priser', og ordet kan også bruges om tabsgivende, men markeds-erobrende underbud i almindelighed, fx i produktionslandet. En udvidelse i brugen af ordet finder man i det nye udtryk "social dumping". Med det udtryk menes der det at danske arbejdere bliver underbudt af udenlandske arbejdere, både lønmæssigt og med hensyn til fx sikkerhedskrav. Dette udtryk er fra 1989, og det er blevet ganske almindeligt siden da. Den anden gang vi indlåner *dumpe* er fra begyndelsen af 1970'erne, og det betyder 'at udkaste, sænke affald e.l. i havet'. Denne betydning kan dog også forstås som en udvidelse af den helt oprindelige betydning 'lade noget falde tungt'.

Ordet *city* betyder både 'by' og 'den centrale del af en by', i dansk har vi kun lånt den sidste betydning. Det engelske ord *trailer*, som betyder 'vogn', bruges i dansk kun om den type vogn som også kaldes 'anhænger'. Denne betydningsglidning eller betydningsindskrænkning i forhold til det långivende sprog er overordentlig almindelig, det er mere reglen end undtagelsen.

4.2. Fælleslisten

Af de i alt 138 ord fra fælleslisten (se bilag 1 og bogens første kapitel) er 40 importord som ikke har et dansk afløsningsord, fx *bodylotion*, *biv*.

Der er 10 importord som har et tilsvarende afløsningsord, men som ikke har betydningsidentitet mellem importordet og det tilsvarende afløsningsord. Det gælder fx ordet *bag* som svarer til ‘pose’, ‘taske’, ‘sæk’, fx *posedame* < *bag lady*, *ligsæk* < *body bag*, og det gælder ordet *facilitet*, som i dansk kan dække både ‘bekvemmeligheder’ og ‘nødvendigt udstyr’ m.v.

Der er en række ord hvor det viser sig ikke at være muligt at sammeligne importordet og det modsvarende hjemlige ord idet der er for stor brugsforskel mellem de to ord. Det gælder således for fx *booke* over for *bestille*: man kan *booke* eller *bestille* en flyrejse, men det er ikke normalt at *booke* chokolademousse til dessert på restauranten; her *bestiller* man. Denne type er der 6 af, fx *blende* – *blande*.

Nogle gange sker det at importordet fungerer som citatord i den danske kontekst, og det danske ord er en oversættelse, ikke et afløsningsord, dvs. man ikke kan substituere i konteksten. Der er 9 eksempler på denne type: *girl* – *pige*, *country* – *land*. Det er sandsynligvis det oprindelige materiales mange (sex)annoncer der afføder disse mange eksempler.

Der er 3 eksempler på at både afløsningsordet og importordet er fra før 1945, fx *boss* – *chef* – *leder*.

2 importord kan illustrere de principielle problemer der er ved en sådan sammenligning mellem sprogene: til det engelske ord *net* svarer svensk og finsk *nät*, som viser tilpasning til svensk og finsk. En tilsvarende tilpasning kan ikke vises på dansk, da *net* på engelsk og dansk stavemæssigt er sammenfaldende. Det at importord er lig med afløsningsord gælder også for *internet*.

Importordet eller afløsningsordet findes (vist) ikke i dansk ved 15 ord, fx *color CD*, *NHL-hockey*, *safetycar*.

Pga. sammenfald med andre ord ved enten importordet eller afløsningsordet har det været umuligt at gennemføre en undersøgelse af frekvensen. Det er sket i 4 eksempler: *mail* – *post*, *party* – *fest*.

I tilfældet *pommes frites* er de hjemlige modsvar i norsk og svensk *franske poteter* / *fransk potatis*, som er noget andet end dansk *franske kartofler*, en art falske venner i importordene i de forskellige nordiske sprog. Udover *pommes frites* er der endnu ét tilfælde af en falsk ven: *pocket book* betyder ikke *lommebog*. I alt altså 2.

Tilbage er til frekvensundersøgelse 49 ordpar fra fælleslisten hvor der med rimelighed kan være tale om nogenlunde synonyme ordpar hvor det ene er importord, det andet afløsningsord, og hvor brugsområdet er nogenlunde det samme.

På tilsvarende måde er de udvalgte ord fra visse emneområder (se 4.3. nedenfor) medtaget i skemaet her.

Figur 6: Fordelingen af ord som udskydes på grund af manglende sammenlignelighed

<i>Importord/ afløsningsord</i>	<i>fællesord</i>	<i>emneord</i>
Intet modsvar	40	21
Forskelligt tydområde	10	4
Forskelligt brugsområde	6	2
Citator	9	
Eksisterer ej i dansk	15	
Frekvensproblem	4	
Fra før 1945	3	1
Importord = afløsningsord	2	
Falske venner	2	
Restgruppe af sammenlignelige ord	49	12

De sammenlignelige ord er undersøgt med hensyn til alder ved brug af Pia Jarvad: *Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955–1998*, Dansk Sprognævns ordsamling, *Ordbog over det Danske Sprog*, 1918–55; *Supplement til Ordbog over det Danske Sprog*, fra Aa til Løvtelt, 1992–2001, og de utrykte samlinger som ligger til grund for *Supplement til Ordbog over det Danske Sprog*.

Ordene er undersøgt med hensyn til hyppighed i korpusset InfoMedia. De første kilder i InfoMedia er fra 1987, og databasen var tidligere langt mindre dækkende end i dag. Korpusset var i første omgang dagbladet Politiken med tilhørende aviser og siden ekspanderet til i 2005 at rumme 10 mio. artikler i fuld længde fra en lang række førende danske trykte medier som hovedstadsaviserne, provinsaviser som Jydske Vestkysten og Fyens Stiftstidende, fagblade som Computerworld og Dagens Medicin. I antal løbende ord bevæger vi os i omegnen af 7 000–10 000 mio.

I bilag 2 er samtlige de undersøgte ord fra fælleslisten angivet med deres frekvens udregnet i % for hver af de tre 6-års-perioder: 1.1.1987–31.12.1992; 1.1.1993–31.12.1998 og 1.1.1999–31.12.2004, og i en kolonne er ældste belæg for ordene opgivet.

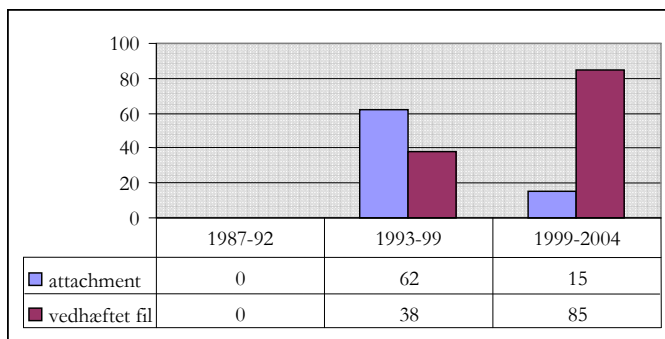
4.3. Udvalgte ord fra bestemte emner

Den anden fællesliste er sammensat af forslag fra deltagerne i de 5 sprogområder med 10 almindelige ord inden for sfærerne it, mad, boldsport og ungdomsmusik. Det enkelte ord var enten del af et ordpar (importord–afløsningsord) eller enten importord eller afløsningsord. Her blev den endelige liste revideret således at hvert emneområde endeligt blev på 10 ord og alle sprog nogenlunde ligeligt repræsenteret i udvalget. Ordene er alle gennemgået på samme måde som ordene fra fælleslisten. Alle ordene her er beskrevet i bilag 3 på samme måde som ved fællesordene i bilag 2.

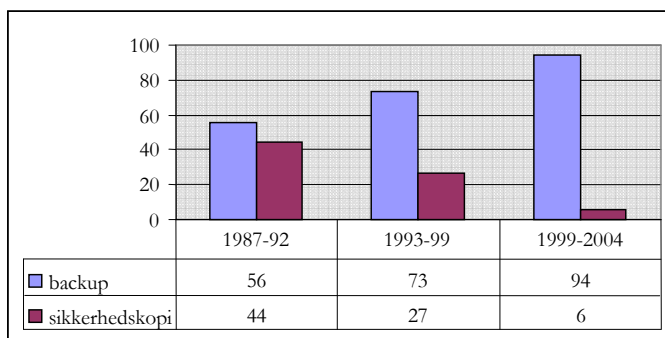
4.3.1. IT

It-ordene er ord for konkrete nye ting og fænomener. I 3 tilfælde er der ikke noget afløsningsord: *cracker*, *junkemail* (uønsket post) og *surfe* (på nettet), i tilfældet *downloade* er afløsningsordet eller ordforbindelsen *hente*, *tage ned* så umanerligt hyppige at det er umuligt at gennemgå alle tilfældene for at afgøre om der er tale om afløsning for *downloade* eller noget andet som fx *hente kartofler hos grønthandleren* eller *tage julepynten ned fra loftet*. Tilbage er 6 ord som undersøges med hensyn til hyppighed (se bilag 3). Hjemlige ord vinder i tilfældene *vedhæftet fil* (fig. 7), *hjemmeside* og *bærbar*, mens importordene *backup* (fig. 8), *monitor* og *diskette* er klare vindere. Man kan mærke sig at der i tidsforløbet sker en øgning af det hjemlige udtryk på bekostning af det importerede ved *attachment* / *vedhæftet fil*, mens det modsatte er tilfældet ved *backup* over for *sikkerhedskopi*. En sådan udvikling over tid sker ikke ved de 4 andre ord.

Figur 7: Hyppighed i brugen af ordene *attachment* / *vedhæftet fil* i Infomedia-korpusset, udregnet i procent i tre 6-års-perioder.

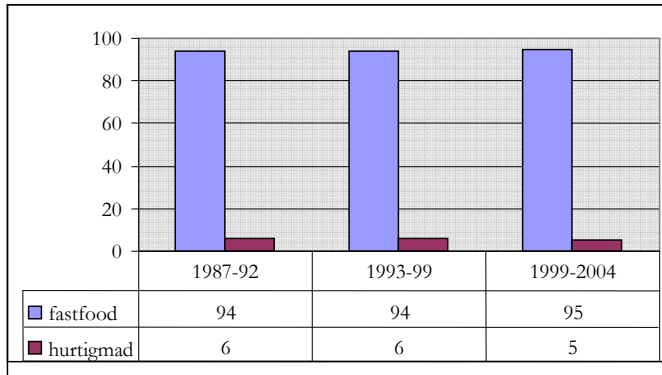
Figur 8: Hyppighed i brugen af ordene *backup* / *sikkerhedskopi* i Infomedia-korpusset, udregnet i procent i tre 6-års-perioder

4.3.2. Mad

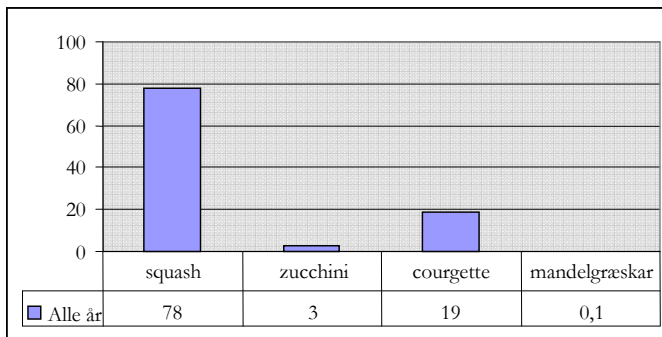
Ordene fra madområdet har kun få mulige afløsningsord. Ordet *broccoli*, som dog i dansk også er fra slutningen af 1700-tallet, *cornflakes*, *croissant*, *junkfood*, *ribeye*, *sandwich(toaster)* og *snacks* har ikke afløsningsord, ordet *køkkenmaskine*, som kan bruges som afløsningsord for *foodprocessor*, er for bredt idet det også dækker andre maskiner som bruges i køkkenet. Tilbage er 2 som undersøges med hensyn til hyppighed (Fig. 9 og 10), i begge tilfælde er importordene klart foretrukket.

Figur 9: Hyppighed i brugen af ordene *fastfood* / *hurtigmad* i Infomedia-korpusset, udregnet i procent i tre 6-års-perioder

Afløsningsordet er her *hurtigmad*. (En modsætningsdannelse til *fastfood* er ordet *slowfood*, som er dannet på hjemlig grund. Det er først dannet på italiensk og er derfra udbredt til en række sprog, herunder dansk.)

Figur 10: Hyppighed i brugen af ordene *squash* / *zucchini* / *courgette* / *mandelgræskar* i Infomedia-korpusset, udregnet i procent i tre 6-års-perioder

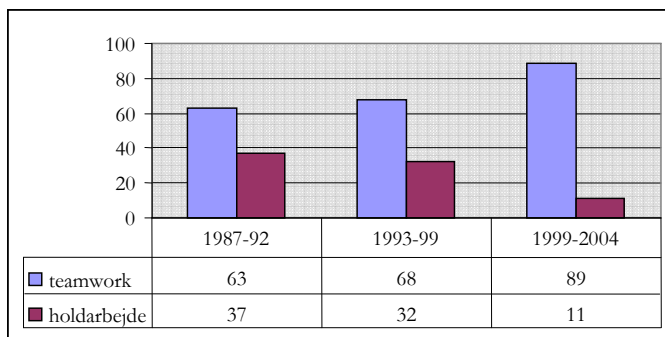

Denne grønsag af græskartypen har det danske navn *mandelgræskar*, mens det fra et indiansk sprog via engelsk lånte ord *squash* er mest almindeligt. Dog har den fransk-importerede *courgette* en vis udbredelse, mens det italienske *zucchini* må betegnes som sjældent.

4.3.3. Boldsport

Ordene *bowling*, *green* (i golf), *offside* og *squash* (ketsjersport) har ikke danske afløsningsord. Ordet *basket* er den danske variant af engelsk *basketball*, og det ord som umiddelbart ser rigtig dansk ud, er *basketbold*, men det betegner bolden som benyttes til spillet. Egentligt afløsningsord er *kurvebold* fra 1901, hvor *basketball* er fra 1890; mens *basket* er fra 1951. Det samme forhold gør sig gældende for ordet *volleybold*, som også betegner bolden som der spilles med. Både ordparrene *corner-hjørne* og *team-hold* har afløsningsord som er så hyppige og så meget brugte i alle mulige andre sammenhænge at det ikke er muligt at undersøge dem. I fig. 11 er medtaget *teamwork-holdarbejde* som en art substitut, men disse to ord er selvsagt ikke repræsentanter for domænet boldsport. I ordparret *quarterback-spilfordeler* fordeler ordene sig på hver sin sport, henholdsvis amerikansk fodbold (som ikke har nogen særlig udbredelse i Danmark) og håndbold (som har en særlig stor udbredelse i Danmark). Tilbage står 2 ordpar som er undersøgt med hensyn til hyppighed, men ingen giver anledning til at tale om egentlig konkurrence idet der er tale om 98–99 % til den importerede variant.

Figur 11: Hyppighed i brugen af ordene *teamwork* / *holdarbejde* i Infomedia-korpusset, udregnet i procent i tre 6-års-perioder

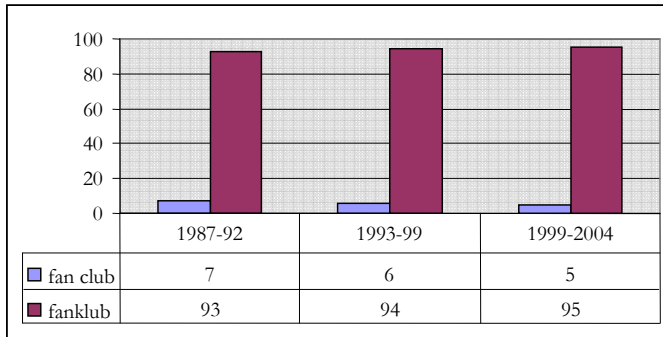

Her kan der konstateres en konkurrence over tid idet *teamwork* for hver periode øger sin popularitet på bekostning af *holdarbejde*.

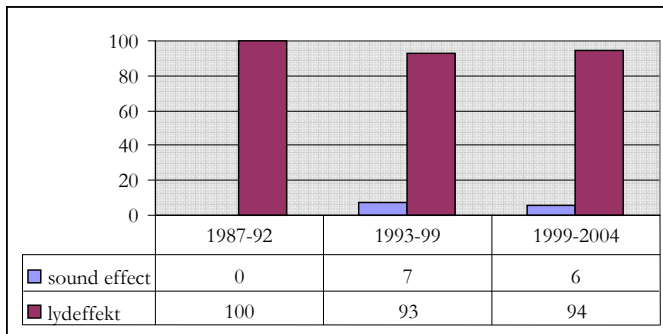
4.3.4. Ungdomsmusik

Af de 10 ord der er inden for domænet ungdomsmusik, er der 8 ord som ikke har dansk afløsningsord. De to sidste ord er undersøgt med hensyn til hyppighed, og den danske variant står omtrent enerådende i begge tilfælde.

Figur 12a: Hyppighed i brugen af ordene *fan club* / *fanklub* i Infomedia-korpuset, udregnet i procent i tre 6-års-perioder

Figur 12b: Hyppighed i brugen af ordene *sound effect* / *lydeffekt* i Infomedia-korpuset, udregnet i procent i tre 6-års-perioder

I begge tilfælde står den hjemlige variant stærkt gennem hele perioden.

4.4. Fordelingen mellem importord og afløsningsord

Af de 49 undersøgte ord fra fælleslisten er det således at importordet er klart hyppigst i omkring 1/3 af tilfældene, men til gengæld er der også en klar 1/4-del hvor afløsningsordet tydeligt er det hyppigste. Lader man de overvejende hældninger til de to grupper medtælle, bliver det lidt over halvdelen af ordene (52 %) hvor importordet står stærkest, mens det er noget under halvdelen (39 %) hvor afløsningsordet står stærkest. Det ser ikke ud til at tallene rykkes nævneværdigt hvad enten det drejer sig om fællesord eller emneord eller begge til sammen.

Figur 13: Oversigt over fordelingen af importord og afløsningsord fra fælleslistens og emnelistens sammenlignelige ord

<i>Import og afløsningsord</i>	<i>Antal fællesord</i>	<i>Fællesord i %</i>	<i>Antal emneord</i>	<i>Alle ord</i>	<i>Alle ord i %</i>
Importordet klart hyppigst	16	31	7	23	36
2/3 importord, 1/3 afløsningsord	9	19	1	10	16
1/3 importord, 2/3 afløsningsord	8	17	0	8	13
Afløsningsord klart hyppigst	11	23	5	16	26
Begge ord lige gode	5	10	0	5	8

Det er også interessant at sammenligne alle ordene fra de komplette lister, men her må man fratrække de typer hvor det er uklart hvad man sammenligner. Det er grupperne hvor man ikke kan afgøre om importordet modsvarer af afløsningsordet på grund af usikkerhed i betydningen, brugen mv. (se fig. 6). Ved en sammenligning mellem antallet af afløsningsord og importord kan vi således kun medtage den gruppe af importord som klart ikke har afløsningsord (= gruppe 1 i bilag 1). Fordelingen kan ses i fig. 14.

Figur 14: Oversigt over fordelingen af importord over for manglende modsvar og afløsningsord med større eller mindre sprogbrugstilslutning i fælleslisten og emnelisten

<i>Alle ord</i>	<i>Fællesord</i>	<i>Emneord</i>	<i>I alt</i>	<i>I alt i %</i>
Ej modsvar	40	21	61	50
Klar import	16	7	23	19
Mest import	9	1	10	8
Mest afløsning	8	0	8	7
Klar afløsning	11	5	16	13
Begge	5	0	5	4
I alt	89	34	123	101

Denne oversigt viser at importordet står ret stærkt i dette materiale, knap 80 % er importord, mens der i 20 % foretrækkes et afløsningsord.

4.5. Fordeling på ordklasser

Et nyt ordforråd består fortrinsvis af substantiver, og det er helt naturligt eftersom substantiver betegner ting og fænomener, og det er tingene og fænomenerne som indlænes og som er nye. I en gængs ordbog som fx *Retskrivningsordbogen*, udgivet af

Dansk Sprognævn 2001, er ca. 69 % af ordene substantiver (kolonne 5) – i *Nye ord i danske* (Jarvad 1999b) er det 76 % (kolonne 2: NOID). Og det er især inden for substantiverne vi låner; ca. 1/3 af de nye substantiver i den ordbog er lån fra engelsk. Dette gør sig også gældende i materialet hos Selback (2007: 69), selv om der er tale om løbende tekst hvor fordelingen normalt er helt anderledes end i ordbøger, jf. tallene fra London-korpusset i sidste kolonne. I vores udvalgte materiale er der endnu mere fokuseret på ordklassen substantiv, og det vil næppe give mening at sige noget om afløsningsord over for importord for andet end substantiverne.

Figur 15: Ordklassfordeling i procent

	NOID	Selback	HER	RO	London
Subst	76	88	87	69	14
Verb	8	2	7	11	20
Adj	8	10	3	17	6
Adv			3	2	9
Fork.				1	
Pron					17
Præp					9
Partc.	3				
Forb.	4				
Rest	2				
Diskursmarkør					9

4.6. Fordeling på importordstyper

Direkte lån er der først og fremmest tale om her, altså ord hvor et fremmed morfem eller ordudtryk overføres til det hjemlige ordforråd sammen med hele betydningen eller dele af betydningen. Det kan hjemliggøres eller modificeres lydligt, ortografisk, morfologisk, syntaktisk og semantisk. Eksempler er: *coache*, *darling*. *Pseudolån* er ord som ikke findes i engelsk, men som består af engelske elementer. Standardeksemplet i dansk er *babylift*, som på engelsk hedder *carrycot*. Eksempler er *slowfood*, *basket* (af engelsk *basketball*), og *light* 'let' bruges til at angive varer som indeholder færre uønskede stoffer end standardvaren, fx cigaretter med lavt indhold af tjære og sodavand med lavt indhold af kalorier, men i engelsk bruges det ikke på tilsvarende måde som i dansk. I USA hedder fx det vi på dansk kalder *light-cola* for *diet-cola*, og *light* i dansk svarer generelt til *diet* i engelsk.

Hele materialet består af 83 ord, ord uden hjemligt modsvar og ord hvor importordet står helt klart som vinder over det tilsvarende afløsningsord.

Figur 16: Importordstyper i procent

<i>Importordstyper</i>	
Fra engelsk	80
Andre sprog	6
Forkortelse	14
Pseudolån	0

Forkortelser (fx *dvd*, *hiv*) er rubriceret som importord, men det er en særlig type idet den på mange måder ikke adskiller sig fra andre forkortelser af hjemlig herkomst. Derfor har man næppe heller behov for afløsning af denne type, og den kombineres gerne med hjemlige ord, fx *dvd-spiller*, *sms-tjeneste*.

Figur 17: Materialet fordelt på importordenes orddannelse – i procent

Materialet er fortsat det samme, 83 ord, jf. ovenfor

<i>Importordsorddannelse</i>	
Forkortelse	14
Sammensætning	39
Afledning	16
Simpleksord	31

I gruppen simpleksord gemmer sig den interessante gruppe af ord hvor det importerede ord er en ny betydningsudvikling i oprindelsessproget, og er som sådan sandsynligvis vanskeligere at afløse med hjemligt ord. Det er ord som *spam*, *surfe* (på havet), *in*, *out*, *web*, *zoom*. Det er 1/3-del af hele materialet. I Dent (Dent 2003) oplyses det at inden for nyordskategorierne i engelsk er 15 % af de nye ord betydningsudviklinger i gamle ord – en procentsats som er langt højere end i fx dansk, hvor nye betydningsudviklinger er på ca. 5 % (Jarvad 1999a).

4.7. Fordeling på afløsningsordstyper

Det spontane afløsningsord repræsenterer forskellige typer: Oversættelselån er ord og udtryk der er en mere eller mindre tæt oversættelse af et fremmed ord, ofte led for led, fx *datavarebus* (< *datavarehouse*), *frontløber* (< *frontrunner*). I visse tilfælde kan der være vanskeligheder som følge af flere mulige afløsningsord, fx ved det medtagne ord *bag* (= norsk *veske* = dansk *taske*), men i ordet *posedame* < *bag lady* vælges en blandt flere mulige oversættelse, fx **sækkedame*³, jf. *ligsæk* efter *body bag* eller **pudedame*, jf. *air bag*. Desuden kan et engelske ord have flere afløsningsord, fx *skerabekort*, *skerabelod*, *skerabeplade* alle efter *scratch card*. Omsætninger til dansk af et

³ Sjerne markerer at ordet ikke er faktisk brugt; det er et muligt ord.

engelsk ord er friere i forhold til udgangssproget, fx *sikkerhedspude* (< *airbag*), *barbermaskine* (< *shaver*). Betydningsudvidelser sker når et dansk ord eller udtryk får ny betydning under indflydelse af det tilsvarende engelske ord, dvs. man overtager en fremmed ordbetydning på et hjemligt ord, fx *virus* 'edb-program som ændrer eller ødelægger data i et edb-anlæg' (efter samme brug af *virus* i engelsk). I en række tilfælde sker der betydningsudvidelser eller indskrænkninger i det gamle ord som følge af en ny betydning som tillægges ordet, og står importordet ved siden af som en brugbar mulighed, sker der nemt en betydningsdifferentiering, så der næppe er tale om ordpar, men om flere ord, ordbrug og ordbetydninger.

Hybrider består af en del importeret ord og en del hjemligt eller i forvejen kendt ord. Det er ord som *e-mail-adresse*.

Materialet til at karakterisere vellykkede afløsningsord er væsentligt mindre end importordsmaterialet. Det drejer sig om de afløsningsord som i de to lister er overvejende eller klare vindere over importordet, samt de ord hvor importordet og afløsningsordet bruges lige meget. I alt 22 ord. Heraf er o. 90 % fra engelsk, 10 % fra andre sprog. Importordene fordeler sig med ca. 1/3-del til hver af kategorierne sammensætning / afledning / simpleksord, mens de vindende afløsningsord slet ikke er dannet ved afledning, men med langt flere sammensætninger og ved brug af i forvejen eksisterende gamle ord, fx *in – moderne*; *poster – plakat*.

5. Er holdningen til afløsningsord og brugen af dem den samme?

I forbindelse med det fællesnordiske importordsprojekt opstillede vi i foråret 2002 ordpar bestående af importord og det tilsvarende nationale ord til brug for en opinionsundersøgelse i alle de nordiske lande. Formålet var at afdække holdninger til spørgsmål som "Bør der laves nye danske ord som erstatter de engelske ord som vi får ind i sproget?" og "Hvilket ord foretrækker du at bruge af *mail* og *e-post*; *bodyguard* og *livvagt*; og *design* og *formgivning*? Om undersøgelsen og resultater derfra, se Vikør & Kristiansen (2005).

Der blev stillet spørgsmål om hvorvidt der bør laves nye danske ord som erstatter de engelske ord som vi får ind i sproget? Besvarelsen i dansk viste at over halvdelen af de adspurgte (ca. 1000 adspurgte) var uenige i at der skulle laves afløsningsord for engelske ord, se fig. 18.

Figur 18: Bør der laves nye danske ord som erstatter de engelske ord vi får ind i sproget?

Helt enig	17 %
Overvejende enig	16 %
Hverken eller	9 %
Overvejende uenig	20 %
Helt uenig	37 %
Ved ikke	2 %

I vores materiale genfindes de ord som blev brugt som konkrete ord i opinionsundersøgelsen, og jeg har derfor sammenlignet holdningen med den faktiske brug. I de følgende fig. ser man holdningen til ordene i opinionsundersøgelsen med en efterfølgende fig. som viser brugen af de konkurrerende ord, som det kommer til udtryk i Infomedia-korpusset opdelt i tre 6-års-perioder. Der er godt samsvar mellem holdning og brug i den sidste periode fra 1999–2004, hvor ordene også først er blevet etablerede.

Figur 19: Holdningen til *mail* og *e-post* i opinionsundersøgelsen – i procent
Spørgsmål: Hvilket ord foretrækker du at bruge af *mail* og *e-post*?

Mail, e-mail	81
E-post	10
Begge	2
Ved ikke	6

Figur 20: Brugen af ordene *e-mail* / *e-post* / *e-brev* i Infomedia-korpusset, udregnet i procent i de tre 6-års-perioder

	1987–92	1993–99	1999–2004
E-mail	0	58	93
E-post	0	41	7
E-brev	0	0,2	0,4

Der er overensstemmelse mellem holdningen og brugen af *e-mail* over for *e-post* (*e-brev*) i den sidste periode, mens brugen viser at afløsningsordet *e-post* i perioden 1993–99 står ganske godt, men bliver udkonkurreret.

Figur 21: Holdningen til ordene *bodyguard* / *livvagt* i opinionsundersøgelsen – i procent
Spørgsmål: Hvilket ord foretrækker du at bruge af *bodyguard* og *livvagt*?

Bodyguard	43
Livvagt	43
Begge	12
Ved ikke	3

Figur 22: Brugen af ordene *bodyguard* / *livvagt* i Infomedia-korpusset, udregnet i procent i de tre 6-års-perioder

	1987–92	1993–99	1999–2004
Bodyguard	43	54	50
Livvagt	57	46	50

Holdningen og brugen af *bodyguard* over for *livvagt* (fig. 21 og 22) er den samme, nemlig en nogenlunde ligelig fordeling på de to ord. Derimod er holdningen mere positiv over for afløsningsordet *formgivning* end den er i det ”virkelige liv” som man kan se det i fig. 23 og 24.

Figur 23: Holdningen til ordene *design* / *formgivning* i opinionsundersøgelsen – i procent

Spørgsmål: Hvilket ord foretrækker du at bruge af *design* og *formgivning*?

Design	79
Formgivning	12
Begge	7
Ved ikke	2

Figur 24: Brugen af ordene *design* / *formgivning* i Infomedia-korpusset, udregnet i procent i de tre 6-års-perioder

	1987–92	1993–99	1999–2004
Design	96	96	97
Formgivning	4	4	3

6. Det gode ord

Indlånsstrategien resulterer i de forskellige slags ord, og afgør om benævnningen på et nyt begreb ender som et importord eller et afløsningsord. På vej til etableringen af ordet kan det optræde i forskellige typer og undertyper, men i almindelighed ender et ord med at etablere sig i en af grupperne. Markedsføringen af ordet er også medvirkende til hvilket ord det ender med at blive. I forbindelse med en reklamekampagne med temaet ”Beskyt vores vådområder” valgtes ordet *vådområde* for det engelske *wetlands*, som er en fællesbetegnelse for småsøer, enge, sumpe, moser, åer og lignende. Med en massiv reklameindsats blev budskabet formidlet, og dermed også ordet. Med en ligeledes massiv reklameindsats er ordet *airbag* også formidlet, det blev valgt af de respektive bilfirmaer, og det gjorde at *luftpude*, *luftpose* eller det til *sikkerhedssele* parallelle ord, *sikkerhedspude*, ikke fik en chance.

Men også ordets struktur på engelsk er med til at afgøre hvad det er for en slags lån der etableres. Erik Hansen har i artiklen Orddannelse på hjemlig grund (1985) på basis af *Nye ord i dansk 1955–75* analyseret strukturen af de direkte lån og oversættelseslånene og her påvist at lange sammensatte engelske ord fortrinsvis oversættes, mens korte (simpleks)ord især lånes direkte, fx *one-way-communication*, *credibility gap* oversættes til *envejskommunikation*, *troværdighedsloft*, mens *camp*, *lobby*, *rock* lånes direkte. Han giver en årsagsforklaring som synes rimelig: De sammensatte engelske udtryk er ret uhåndterlige pga. kompleksitet og længde på dansk, ligesom de er ret lette at over-

sætte, mens de korte simpleksord er langt mere besværlige at oversætte til et håndterligt dansk udtryk.

Desuden spiller det også ind hvilken lydlig struktur det engelske ord har, fx er *rock* lethåndterligt med hensyn til udtale og bøjning, og kan let indgå i orddannelsen. Derimod er ord som er svære at tilpasse det danske sprog i udtale, bøjning osv., fx ord med *th-*, ofte ord der får en dansk udgave.

Indlåningsfasen kan være kort, således at ordet stort set med det samme etablerer sig som ordet for sagen. Det gjaldt et ord som *airbag* der hurtigt slog an. Udtrykket *virtual reality* havde ganske kort en konkurrent i *indbildt virkelighed*, eller i *virtuel realitet*, som fik støtte i udtryk som *virtuelt lager* med betydningen 'et simuleret edb-lager' og i selve ordet *virtuel*, svarende til engelsk *virtual*, som har gammel hævd i dansk (med i fx Inger og Jørgen Bang: *Fremmedordbog* fra 1938 med eksemplet: "virtuelt Billede" *indbildt Billede*). Ved opslag i edb-ordbøger ser det ud til at ordet *virtuel* er det der i dansk bruges for det engelske *virtual*, og der var således ikke noget i vejen for en fordanskning af udtrykket til *virtuel realitet*. Men det blev hurtigt *virtual reality*.

Indlåningsfasen kan være lang hvor de forskellige sideordnede ord som resultater af forskellig strategi, konkurrerer. Nogle pc'er er således kaldt *bambusmaskiner*, sideløbende med de såkaldte *kloner* eller *bastarder*, altså maskiner som er omtrent identiske med de maskiner der sælges under kendte varenavne. Maskinerne er stykket sammen af forskellige komponenter fra hele verden og samlet i lande i Sydøstasien, altså i et område hvor bambus gror naturligt, deraf ordet *bambusmaskine*. Ordet *klon* er græsk og betyder 'gren' eller 'kvist'. Ordet bruges inden for arvelighedslæren, og der er en *klon* et eksemplar fra en gruppe ens individer som er fremkommet ved ukønnet formering, fx ved deling, knopskydning eller podning.

Ordet *bastard* er selvforklarende, men man bruger ikke ordet *bastard* uden nærmere at præcisere at her taler vi om pc'er, fx ved sammensætning *bastard-pc*.

Referencer

- Bojsen, Else. 1988. Det spontane fællesskab – om nordiske afløsningsord. I: *Nyt fra Sprognævnet* 1988/2.
- Brink, Lars. 2001. Bilag til indlæg fra Lars Brink ved ADLA's årsmøde Københavns Universitet, 19.2.2001, s. 6.
- Bønlykke, Katrine. 2003. Om bøjning af engelske ord i dansk. I: *Nyt fra Sprognævnet* 2003/2.
- Dansk Sprognævn. *Årsberetning* 1964/65.
- Dansk Sprognævns forslag til retningslinjer for en dansk sprogpolitik. I: *Nyt fra Sprognævnet* 2003/2.
- Davidson-Nielsen, Niels. 1998. Fordanskning af engelske låneord – Kan det nytte? I: Erik Hansen & Jørn Lund (red.), *Det er korrekt. Dansk Retskrivning 1948–1998*, s. 79–93. København: Hans Reitzels Forlag.
- Davidson-Nielsen, Niels & Erik Hansen & Pia Jarvad (red.). 1999. *Engelsk eller ikke engelsk? That is the question*, s. 91–102. (Dansk Sprognævns skrifter 28.) København: Gyldendal.
- Dent, Susie. 2003. *The Language Report*. Oxford: Oxford University Press.

DSNs hjemmeside: *It-termer*.

Hansen, Erik. 1985. Orddannelse på hjemlig grund. I: *Sprog i Norden 1985*, s. 65–70.

Hansen, Erik & Jørn Lund. 1994. *Kulturens gesandter. Fremmedordene i dansk*. København: Munksgaard.

Hansen, Erik. 1999. Det gode afløsningsord. I: Niels Davidsen-Nielsen & Erik Hansen & Pia Jarvad (red.), *Engelsk eller ikke engelsk? That is the question*, s. 91–102. (Dansk Sprognævns skrifter 28.) København: Gyldendal.

Hansen, Erik. 1996. Homeshopping. I: *Nyt fra Sprognævnet 1996/2 og 1996/4*.

Jarvad, Pia. 1995. *Nye ord – hvorfor og hvordan?* Gyldendal: København.

Jarvad, Pia. 1996. Elastikspring og mountainbike. Nypurisme i Norden? I: *Språket lever. Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996*, s. 117–123. Svenska Språknämnden: Stockholm.

Jarvad, Pia. 1999a. Den engelske påvirknings art og mængde. I: Niels Davidsen-Nielsen & Erik Hansen & Pia Jarvad (red.), *Engelsk eller ikke engelsk? That is the question*, s. 103–118. (Dansk Sprognævns skrifter 28.) København: Gyldendal.

Jarvad, Pia. 1999b. *Nye ord i dansk. Ordbog over nye ord i dansk 1955–1998*. København: Gyldendal.

Jarvad, Pia. 2003. Opkomling, stenalder, nörd og regneark – om danske afløsningsord i nyordsdannelsen og deres gennemslagskraft. I: Helge Sandøy (red.), *Med "bil" i 100 år*, s. 24–32. (Moderne importord i språka i Norden I.) Oslo: Novus forlag.

Johansson, Stig og Graedler, Anne-Line. 2002. *Rocka, hipt og snacksy. Om engelsk i norske språk og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Kristiansen, Tore & Lars S. Vikør (red.). 2006. *Nordiske språkbaldningar. Ei meiningsmåling*, 17–39. (Moderne importord i språka i Norden IV.) Oslo: Novus forlag.

Ljunggren, A.G. 1956. Den nordiska språkvärden och de nya orden. I: *Nordiske Sprogproblemer 1956*, s. 16–27.

Lund, Jørn. 1989. Tak for lån. I: *Sprog i Norden 1989*, s. 94–101.

Lund, Jørn. 1991. Statsstyring, markedsmekanismer og brugsbehov. I: *Sprog i Norden 1991*, s. 69–92.

Ordbog over det Danske Sprog, 1919–1955. Bd. 1–28. København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

Sandøy, Helge. 1999. *Moderne importord i språka i Norden. Ei gransking av bruk, normer og språkhaldningar. Skisse til prosjekt under Nordisk språkeråd*, 11.11.1999. <http://www.moderne-importord.info/>

Selback, Bente. 2007. Dansk. I: Bente Selback & Helge Sandøy (red.), *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaaden i ordforrådet i sju språksamfunn*, s. 67–85. (Moderne importord i språka i Norden III.) Oslo: Novus forlag.

Selback, Bente & Helge Sandøy (red.). 2007. *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. (Moderne importord i språka i Norden III.) Oslo: Novus forlag.

Selsø Sørensen, Henrik. 2004. Ord for det, men ikke på dansk. *Kronik i Politiken 5.8. Sprog på spil. Et udspil til en dansk sprogpolitik*. 2003. København: Kulturministeriet.

Supplementet til Ordbog over det danske Sprog. 1992–2005. Bind 1–5. København: Gyldendal.

Bilag 1

Fælles liste med fradrag af de ord som ikke er undersøgt i parundersøgelsen

1: Importord som ikke har noget dansk afløsningsord (40 ord):

ABS (anti break lock system), aids, bodylotion, brainstorming, CD-plade, cross/motocross, display, DVD, fax, helpdesk, HIV, ikon, insider, jukebox, campus, kassette, mascara, media, milkshake, modem, play-off, PR, scanner, SMS-tjeneste, software, spam, spoiler, stereo(-), stress, (to) surf, teenage, tiebreak, timer, video, WAP-teknologi, web, webmaster, western, workshop, zoom.

2: Importord som har et tilsvarende afløsningsord, men som ikke har betydningsidentitet (10 ord):

bag (=pose, taske, sæk; no.: veske), facilitet (da.: bekvemmeligheder, nødvendigt udstyr m.v.), feedback (da.: tilbagemelding), knowhow (sagkundskab, viden, baggrund), cool (sval, kold, smart, kvik, aktiv), lift (løfteanordning, elevator), light (da.: let, sukkerfri), live (da.: i live, direkte udsendelse, levende), performance (da.: forestilling), backing (da.: opbakning, støtte, hjælp).

3: Importord og afløsningsord med differentieret brugsområde (6 ord):

blend – blanding, blende – blande, booke – bestille, booking – bestilling, classic – klassisk, matche – passe sammen med, stå til.

*4: Importordet fungerer som citatord i den danske kontekst, og det danske ord er oversættelse, ikke et afløsningsord, dvs. kan ikke benyttes substituerende, fx black and white – *sort og hvid (9 eksempler):*

black – sort, black – white, sort – hvid, boy – dreng, country – land, dance – dans, girl – pige, roots – rødder, wool – uld, world – verden.

5: Importordet eller afløsningsordet findes (vist) ikke i dansk (15 ord):

color CD, cruise control, heat (i bil), image, integration, celiaki, LP, NHL-hockey, operator, perfectionist, racisme, safetycar, seminologi, station (bil), test.

6: Importordet er før 1945 i dansk: (3 ord):

antikvariat, boss, boutique.

7: Pga. sammenfald med andre ord ved enten importordet eller afløsningsordet har det været umuligt at undersøge frekvensen (4 eksempler):

mail – post, party – fest, printe – skrive ud, second hand – andenhånds.

8: Importordet svarer til afløsningsordet (2 ord):

internet, net

9: Falske venner i importord/nordiske sprog (2 ord):

pocket book – *lommebog, pommes frites – *franske kartofler.

Bilag 2

Importord og afløsningsord fra fælleslisten med angivelse af brugen i Infomedia-korpusset, angivet i procent, og med angivelse af ordets ældste forekomst

<i>Fællesord</i>	<i>1987–92</i>	<i>1993–99</i>	<i>1999–04</i>	<i>Ældste belæg</i>
<i>airbag</i>	92	99	99	1974
sikkerhedspude	4	0,7	0,2	1992
luftpude				1974
luftpose	3	0,3	0,8	1992
sikkerhedspose	1	0	0	1992
<i>airguide</i>	1	0,4	0,7	1975
stewardesse	97	99	99	
flyværtinde	1	0,4	0,3	
<i>boom</i>	48	39	48	
opsving	52	61	52	
<i>bulimi</i>	59	8	25	1985
tvangsoverspisning	0	0,2	0,1	
tvangsspising	0	2	1,3	
ædeflip	1	7	2	1977
spiseforstyrrelse	39	82	72	1988
<i>bøibandet</i>	0	43	41	
dregebandet	100	57	59	
<i>browser</i>	0	95	91	1993
netlæser	0	0	0,3	2001
<i>webbrowser</i>	0	5	9	1997
weblæser	0	0	0,2	1995
<i>coache boldet</i>	50	9	8	1987
træne	50	91	92	1800
<i>co-pilot</i>	42	50,4	35	
andenpilot	58	49,5	65	
<i>cover</i>	25	26	34	1962
omslag	75	74	63	1800
<i>datavarehuse</i>	0	44	67	1998
datavarehus	0	56	33	nys,1996
<i>design</i>	96	96	97	
formgivning	4	4	3	
<i>DJ</i>	87	84	92	
<i>discjockey</i>	9	11	6	
diskjockey	1	1	1	
pladevender	3	3	2	1992
e-post	0	41	7	1991
e-brev	0	0,2	0,4	1994
<i>e-mail-adresse</i>	0	84	95	
e-post-adresse	0	16	5	
<i>e-mail-konto</i>	0	62	93	
e-post-konto	0	16	7	
<i>entertainment</i>	5	8	14	1958
underholdning	95	92	86	

<i>Fallesord</i>	1987–92	1993–99	1999–04	<i>Ældste belæg</i>
<i>exit</i>	7	15	29	1946
udgang	89	82	69	
sortie	3	2	2	
<i>frontrunner</i>	1	1,5	2	
frontlober	99	98,5	98	1976
<i>gay</i>	21	20	24	1967
bøsse	79	80	76	1855
<i>joystick</i>	74	90	84	
styreped	26	10	16	
<i>tagliatelle</i>	56	66	79	1977
båndspag(h)etti	44	34	21	

<i>Fallesord</i>	<i>Alle år</i>	<i>Ældste belæg</i>
<i>darling</i>	5	1910
kæreste	92	1800
skat	0	1800
<i>sweetheart</i>	0,4	
<i>deadline</i>	66	1968
dødlinje, -ie	0,1	1994
slutfrist	0,2	
afleveringsfrist	1	1930
skæringsdag	1	1913
tidsfrist	32	1822
<i>designe møbler</i>	98	
formgive møbler	2	
<i>destination</i>	81	1946
bestemmelsessted	19	1800
<i>in</i>	51	
moderne	49	
<i>keyboard</i>	48	1985
tastatur	52	1975
<i>keyboard</i>		1974
tangentbræt	0	
elklaver	6	1986
<i>synthesizer</i>	16	1973
<i>synth</i>	61	1983
elorgel	18	1976
<i>lookalike</i>	15	1995
dobbeltgænger	85	
<i>manual</i>	28	1962
håndbog	66	
instruktionsbog	5	
<i>monitor</i>	93	1951
billedskærm	7	1951
<i>dut</i>	85	
umoderne	15	
<i>posters</i>	1	1967
plakat	99	

<i>Fællesord</i>	<i>Alle år</i>	<i>Ældste belæg</i>
<i>reklameposters</i>	5	
reklameplakater	95	
<i>print</i>	70	
udskrift	30	
<i>printer</i>	43	
udskriver	57	
<i>recycling</i>	3	1959
genbrug	82	1959
<i>reuse</i>	0,1	1959
genanvendelse	15	1950
<i>rock'nroll</i>	98	1956
rok og rul	2	1956
<i>second hand-butik</i>	2	
genbrugsbutik	98	1975
<i>shaver</i>	25	1948
barbermaskine	75	
<i>skateboard</i>	97	1977
rullebræt	3	1965
skøjtescooter	0	1965
<i>stand-in</i>	9	
reserve	91	
<i>supporter</i>	8	1950
tilhænger	92	
<i>swimming pool</i>	62	1945
svømmepøl	17	1963
svømmebassin	20	
<i>talkshow</i>	99	1971
snakkeprogram	1	
<i>tape</i>	96	1953
klisterstrimmel	0	
klisterbånd	3	
englehud	1	
<i>widescreen</i>	60	1954
bredlærred	2	1959
cinemascope	38	1950
<i>wild card</i>	28	1987
joker	72	
<i>world cup</i>	80	
verdensmesterskab	20	

Bilag 3

Importord og afløsningsord fra udvalgte domæner med angivelse af brugen i Infomedia-korpusset, angivet i procent, og med angivelse af ordets ældste forekomst

IT	1987-92	1993-99	1999-2004	Ældste belæg
<i>attachment</i>	0	62	15	1998
vedhæftet fil	0	38	85	1999
<i>backup</i>	56	73	94	1972
sikkerhedskopi	44	27	6	1981
<i>diskette</i>	99,9	100	99,3	1972
magnetplade	0,1	0	0,7	
plade				
<i>homepage</i>	0	11	0,1	1995
hjemmeside	0	89	99,9	1995
<i>laptop</i>	6	6	9	1990
bærbar computer	–	–	–	1988
bærbar sb.	94	94	91	1999

MAD	1987-92	1993-99	1999-2004
<i>fastfood</i>	94	91	91
hurtigmat	6	6	5
	alle år		
<i>squash</i>	78		
zucchini	3		
courgette	19		
mandelgræskar	0,1		

BOLDSPORT	1987-92	1993-99	1999-2004	Ældste belæg
<i>time-out</i>	98	99	99,6	1963
spilafbrydelse	2	1	0,4	1954

MUSIK	1987-92	1993-99	1999-2004
<i>fan club</i>	7	6	5
fanklub	93	94	95
<i>sound effect</i>	0	7	6
lydeffekt	100	93	94

Plattvändare, styrspak och fransk potatis Ersättningsord i svenskan

Åsa Mickwitz
Helsingfors universitet

1. Inledning

Ingen bestrider att språket är en organism som lever enligt sina egna harmoniska lagar. Om någon eller några av lagarna kränks genom att främmande element tvingas in i språket eller om någon del av språket behandlas vårdslöst, då avtynar småningom denna organism, förlorar sin spänst och sin kraft och blir alltmer oduglig för sitt syfte.

Så uttryckte Axel Olof Freudenthal, senare professor i nordisk filologi, sin syn på svenska språket i ett föredrag 1867 (Freudenthal 1868: 168). Inställningen till lånord i svenskan har varierat genom tiderna, men intresset för att skapa egna, hemmagjorda ord för att ersätta lånord har alltid funnits. Sådana ord kallar jag här för ersättningsord.

Syftet med den här studien är att utreda i vilken omfattning ersättningsord inom fyra ämnesområden har skapats, godtagits och etablerats i sverigesvenska och finlandssvenska dagstidningar. De fyra ämnesområdena är informationsteknologi, bollsporter, mat och ungdomsmusik. Studien utgör en del av projektet *Moderna importord i språken i Norden*, och det material studien baseras på har jag tillsammans med de andra projektmedlemmarna samlat in inom projektet.

Med *ersättningsord* avser jag ett ord eller en struktur som är skapad på grundval av traditionellt språkmaterial för att ersätta ett importord eller en importstruktur (t.ex. *e-post* i stället för *e-mail*, *matberedare* i stället för *food processor*). En strikt definition av ersättningsord utgår från att ersättningsordet skapas efter att ett importord lånats in i svenskan. I denna undersökning blir definitionen bredare, eftersom vissa ersättningsord i undersökningen i själva verket kan ha kommit in i språket parallellt med eller t.o.m. tidigare än importordet.

Med *importord* avses första hand ord eller strukturer som lånas in direkt från ett annat språk, t.ex. *e-mail* och *food processor*. Alla importord som behandlas i den här studien har kommit in i svenskan efter år 1945.

De flesta av importorden kommer från engelskan. För den svenska som talas i Sverige kommer jag att använda begreppet *sverigesvenska* för att skilja den från begreppet *finlandssvenska*.

2. Den svenska purismen

I svenskan har det genom tiderna alltid funnits språkvetare som skapat nya ord. Viktor Rydbergs projekt att skapa ersättningsord (t.ex. *sanningsletare* och *vapenvinning* för *forskare* och *erövring*) i slutet av 1800-talet, var ett seriöst försök att rensa ut lånorden ur svenskan, trots att vi nuförtiden kan tycka att dessa ersättningsord är en aning komiska (Holm 1918: 68ff). Eftersom Rydberg var en extrem purist har han inte haft någon större inverkan på den moderna språkvården (Ransgart 2004: 183).

Den som har haft större inflytande på dagens språkvård är Erik Wellander med sitt verk *Riktig svenska* (1884). Om Rydberg och hans samtida främst koncentrerade sig på lexikal och morfologisk purism, hade Wellander en mera funktionell syn på språket. Hans fyra huvudprinciper var: Skriv klart, skriv enkelt, skriv kort och skriv svenska. Hans inställning till lånord var restriktiv och han ansåg att det bör skapas ersättningsord för lånorden. Hans puristiska inställning mjukades dock upp med åren och i den omarbetade utgåvan från 1973 godkänner han lånord inom teknik och vetenskap. Den moderna språkvården har dock frångått den wellanderska språksynen. Olle Josephson (2004: 43) kritiserar Wellander för hans rigida krav på symmetri och konsekvens och anser att Wellanders svenska lätt blir ”omständlig, osmidig och livlös”.

Under efterkrigstiden kom intresset att alltmer fokuseras på engelska lånord. På 60-talet kunde man inom språkvården förhålla sig till lånord på två sätt; antingen skulle man använda den engelska formen korrekt, dvs. uttala, skriva och böja ordet enligt engelska regler – eller så borde man använda en form som var anpassad till svensk ortografi och morfologi.

I mitten av 1980-talet tog man till mera drastiska åtgärder mot de främmande engelska orden. Posten i Sverige inledde tillsammans med Svenska språknämnden¹ en kampanj som kallades *Använd svenska*. Frimärken med slagord som *Heja svenska språket* och *Svamericanska – det är obegripligt att den är så populär*, trycktes upp. Kampanjen fick dock inte ett så gott mottagande av en del språkvetare; Peter Cassirer ansåg i en artikel i *Dagens Nyheter* den 8 augusti 1986, att den hade inslag av nationalism och Lars Melin (1987) påpekade att engelska lån inte enbart är av ondo, utan kan fylla luckor i det svenska ordförrådet.

Ovanstående exempel kan ses som uttryck för en liberalare hållning till importord än tidigare, men i en nordisk kontext anses dock språkvårdens inställning till importord inom det svenska språkområdet nuförtiden vara varken speciellt restriktiv eller liberal. I jämförelse med t.ex. den danska språkvården (Lund 1989: 96) är den svenska relativt restriktiv, medan den är liberalare än både den finska och isländska. Både Sverige och Svenskfinland har dock en konsekvent och fungerande språkvård, även om man eventuellt kan se mer puristiska tendenser i Svenskfinland (Clyne 1992: 5). Enligt Josephson (2003: 157) är sverigesvenskarna dock ortografiska och morfologiska purister i ungefär samma utsträckning som norrmännen, medan man i Sverige förhåller sig liberalt till lexikal inlåning.

I jämförelse med den finlandssvenska språkvården, har *Svenska språknämnden* i Sverige en relativt öppen attityd till importord – man är framför allt noga med att

¹ Svenska språknämnden bytte namn till Svenska språkrådet 2006.

inte förhålla sig negativt till *alla* typer av lånord. Liksom Melin tidigare, påpekar språkvårdare Catharina Grünbaum i *Språkebladet* (1998a: 41) att alla engelska lånord inte är av ondo. De kan skapa ”stämning och lokalfärg” och en del av dem går inte heller att ersätta. Grünbaum hävdar trots allt att det är viktigt att tillverka nya svenska ord, ”för att hålla det språkliga skapandet igång”.

I Svenskfinland är attityderna till importord mindre liberala. På grund att finlandssvenskarna lever under press från finskan, förhåller man sig restriktivt till alla typer av främmande ord, både finska och engelska. Den stora språkpolitiska frågan i Svenskfinland har åtminstone tidigare varit diskussionen om en egen språknorm, som fördes främst på 1970-talet. Man ville frångå principen att alltid vara tvungen att följa den sverigesvenska språknormen, och i stället skapa en finlandssvensk norm som skulle stödja den egna kulturella identiteten (Mattfolk, Mickwitz & Östman 2004: 226)

Attityden till importord och förhållningssättet till språknormen rent generellt i Sverige och Svenskfinland – och därmed på de olika tidningsredaktionerna – är självklart av stor betydelse för de texter som skrivs.

3. *Språkvården på de sverigesvenska och finlandssvenska dagstidningarna*

Både *Hufvudstadsbladet* och *Dagens Nyheter* har en språkvårdare anställd på sina respektive redaktioner. I Svenskfinland har man även en språkvårdare anställd på riksradiön. På *Hufvudstadsbladet* går språkvårdaren igenom journalisternas texter och en lista över vanliga fel har utarbetats. När denna artikel skrivs arbetar språkvårdaren tre dagar i veckan på tidningen och två dagar på *Språkebyrå vid Forskningscentralen för de inhemska språken*.

Den finlandssvenska språkvården kan anses vara relativt sträng och i viss mån puristisk. De finlandssvenska språkvårdarna kallar sig själva för ”språkpölsare” och deras uppgift är – enligt dem själva – att ”hålla efter journalisternas språkbruk” (Reuter & Sommardal 1998: 32). Den finlandssvenska språkvården har traditionellt koncentrerat sig på att mota det finska inflytandet, bl.a. att inte låna finska ord eller direkta översättningar, utan att hitta allmänsvenska ord för finska uttryck eller termer. Överhuvudtaget verkar fokus ligga på att arbeta bort finlandismer² i högre grad än att koncentrera sig på texter som helhet. Detta är å andra sidan förståeligt i ljuset av att finlandssvenskan befinner sig i en minoritetsställning där det finska inflytandet många gånger upplevs som hotfullt. När det gäller generella språkfrågor såsom t.ex. inflytande från engelskan och användningen av ersättningsord följs de språkrekommendationer som ges av den svenska språkvården.

Tidningsspråkvården i Sverige arbetar med andra typer av problem. Enligt Grünbaum handlar det främst om stavning, böjning, ordval, grammatik och stil (1998b: 44). Även om svenskarna eventuellt har en liberalare språksyn än finlandssvenskarna, går det inte alltid att säga vad som är ”rätt eller fel” och språklig variation i sig skall

² Med finlandismer avses alla språkliga särdrag i finlandssvenskan. Finlandismerna kan ha olika ursprung; en del är resultatet av finskt eller ryskt inflytande, och andra kommer från dialekterna. Se närmare i Reuter 2006: 9.

inte motarbetas. När det gäller synen på engelska importord verkar språkvården vara rörande ense med journalistikåren; det är självklart att det ska skapas ersättningsord för svårhanterliga engelska ord (Grünbaum 1998b: 49). Begreppet ”svårhanterlig” syftar i första hand på ord som är svåra att anpassa till svensk ortografi och böjning. Andra, mera lätthanterliga engelska lån behöver inga ersättningsord.

Trots att det skapas ersättningsord i svenskan och trots att man prioriterar detta inom språkvården, är det tydligt att man förhåller sig öppnare till ett lexikalt inflytande från engelskan inom det svenska språkområdet – och då framför allt i sverigesvenskan – än man t.ex. gör på Island och i det finska Finland. Den tendensen märks också när det gäller morfologisk och ortografisk anpassning av engelska ord; importord anpassas i högre grad i finlandssvenska tidningar än i sverigesvenska (Mickwitz u.u.). I finskan anpassas ofta ett engelskt ord – åtminstone morfologiskt – om det inte skapas ett ersättningsord för det, t.ex. *liisata* (att leasa), *lobbaus* (lobbning) (Hiidenmaa & Nuolijärvi 2004: 262).

Frågan är hur användningen av lånord och ersättningsord ser ut i praktiken, i autentisk tidningstext: ersätts verkligen de ”svårhanterliga” engelska orden med svenska motsvarigheter, och hur konsekvent ersätts dessa? Vi vet å andra sidan också att principerna för hur man förhåller sig till engelska importord varierar mellan framför allt *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter*. Det visar t.ex. Grünbaums förslag till anpassning av ordet *rave* – *rejp*. *Dagens Nyheter* har konsekvent gått in för den försvenskade stavningen medan *Svenska Dagbladet* genomgående använder den engelska.

I denna undersökning kommer jag inte att närmare gå in på de olika tidningarnas syn på engelska lån, utan främst koncentrera mig på eventuella skillnader mellan finlandssvenska och sverigesvenska.

4. Material, metod och synonymi

4.1. Material och metod

Inom projektet *Moderna importord i språken i Norden* har importord excerperats ur ett urval nordiska dagstidningar (Selback & Sandøy 2007). De importord som excerperats har kommit in i svenskan efter 1945. Dessa importord fungerar som bas för denna undersökning. Eftersom syftet med denna undersökning är att studera fyra specifika diskurser – eller ämnesområden – har vi bland de excerperade orden valt ut ett antal ord som tillhör dessa fyra diskurser. Vi har också valt ut importord till en ”allmän ordlista”, som inbegriper ord från alla ämnesområden. Det andra kriteriet för valet av ett specifikt importord för denna undersökning var att ordet i fråga skulle ha ett fungerande och adekvat ersättningsord (se en närmare diskussion i kapitel 4.1).

Metoden som använts för att hitta belägg på ersättningsord är att göra sökningar på ett antal ordpar (t.ex. *e-post/e-mail*) i vissa utvalda digitala korpusar. För att få med alla böjningsformer och sammansättningar av orden har jag sökt på ordstammen med en stjärna (*), t.ex. *laptop**. Detta var inte möjligt med alla ord. Ordparet *nätet-webben* gav för det första alltför många belägg i grundform (*nät*-web**), och många av dessa belägg förekom i andra betydelser eller i namn (Webber). Det var för den här undersökningen inte möjligt att gå igenom alla tusentals belägg, så jag valde därför att

genomföra sökningen av detta ordpar med orden i bestämd form – det är ju i den formen som både *webben* och *nätet* många gånger förekommer.

Om sökordet är ett substantiv, t.ex. *scanner* (*scann**), har jag inte räknat med de verbformer som sökmaskinen eventuellt gett.

Denna studie undersöker i första hand förekomsten av ersättningsord i förhållande till deras utländska, icke anpassade, motsvarighet (t.ex. *bildläsare* – *scanner*). Endast i enstaka fall har jag gjort sökningar också på den anpassade formen (t.ex. *skanner*).

De korpusar som jag använt för undersökningen finns för sverigesvenskans del på *Språkbanken* (<http://spraakdata.gu.se/lb/konk/>), och för finlandssvenskans del på *CSC* (Finnish IT center for science, <http://www.csc.fi/kielipankki/>). Båda är tillgängliga på nätet, men för de finlandssvenska korpusarna behövs ett personligt användarnamn. Det finns tyvärr inga finlandssvenska tidningskorpusar med äldre material än från 1990-talet. Därför uteblir den diakroniska jämförelsen i detta fall.

Jag har för sverigesvenskans del valt att göra sökningar i korpusar från 1976, 2000 och 2003. Orsaken är att resultatet skall vara jämförbart med delprojekt A, där man undersökt tidningar från 1975 och 2000. Jag har i tillägg valt 2003 för att få med en annan tidning än bara *Svenska Dagbladet*, som eventuellt kan ge en ideologiskt ensidig bild av relationen mellan ersättningsord och importord. Jag har för finlandssvenskans del valt korpusen *HBL 1999* (*Hufvudstadsbladet*), för att resultaten skall kunna jämföras med de sverigesvenska. De korpusar jag i första hand gjort sökningar i är följande:

Sverige

<i>Korpus</i>	<i>Antal ord</i>	<i>Typ av material</i>
Press 76	1,3 milj.	Blandat tidningsmaterial från 1976
Svd 00	13,1 milj.	<i>Svenska Dagbladet</i> från 2000
GP03	8,5 milj.	<i>Göteborgs-Posten</i> från 2003

Svenskefinland

<i>Korpus</i>	<i>Antal ord</i>	<i>Typ av material</i>
HBL 99	9,7 milj.	<i>Hufvudstadsbladet</i> från 1999

Korpusarna är alltså olika stora, vilket orsakar en snedvridning vad gäller antalet belägg. För att kunna ge en bild av relationen mellan ersättningsordet och importordet har jag räknat ut i procent i hur hög grad ersättningsordet används i förhållande till importordet.

I den här undersökningen har jag gjort sökningar på endast 38 ordpar. Detta kan verka som ett litet antal, med tanke på att det finns närmare 200 ord på den gemensamma ordlistan inom projektet, men jag har velat koncentrera mig enbart på de 4

olika ämnesområdena. En annan orsak till att antalet undersökta ord blev så få är att många av importorden på den gemensamma listan saknar ersättningsord i svenskan.

4.2. Om synonymi och semantisk överlappning

Frågan om synonymi blir snabbt uppenbar i en undersökning av den här typen. Enligt den vedertagna definitionen skall ersättningsordet kunna *ersätta* importordet, dvs. det ska fungera i samma kontexter på samma villkor som importordet. Man kan dela in importorden i tre olika kategorier utgående från vilken typ av svensk motsvarighet det har:

1) *Importord som saknar motsvarighet*. Största delen av orden som excerperats inom A-projektet har ingen lexikal motsvarighet i svenskan, utan det krävs en omskrivning för att beskriva fenomenet med svenska ord. Exempel på importord utan ersättningsord är; *bikini, calvados, kassler, breakdance* och *karate*. En stor del av dessa har namnkaraktär och låter sig också därför inte ersättas.

2) *Importord med äldre motsvarighet*. Ibland tar man in lånord i svenskan som redan har en äldre svensk motsvarighet. Orsaken kan vara att importordet har en viss prestige som den äldre motsvarigheten saknar. Ofta fungerar den äldre motsvarigheten ganska illa som ersättande uttryck för importordet, eftersom något av orden oftast har en vidare eller smalare betydelse än det andra, alternativt har det ena ordet en specifik betydelse medan det andra är polysemiskt. Exempel på importord med äldre svensk motsvarighet är; *comeback/återkomst, boom/uppsving* och *chartra/byra*.

3) *Importord med yngre motsvarighet*. Orden i denna kategori är de som traditionellt brukar definieras som ersättningsord. Eftersom ersättningsordet skapats efter att importordet kommit in i svenskan, är ersättningsordet anpassat till importordets betydelse och orden kan i en viss mån ses som synonymer. Dessa importord har också en mera specifik betydelse än importorden i kategori 2. Trots att orden är synonymer kan det ändå finnas stilistiska skillnader mellan importordet och ersättningsordet. Exempel på ersättningsord i denna bemärkelse är *e-post, rullbräda, manusstopp* och *krockkudde* (för en närmare diskussion, se Mickwitz 2005).

Men i vilken mån kan ett ersättningsord ersätta ett importord om orden inte är helt synonyma? Hur är det t.ex. med ordparet *knowhow* och *sakkunskap*? För att belysa problematiken gör jag i det följande en kontextanalys av detta ordpar.

Enligt Nationencyklopedins ordbok (NEO) har *knowhow* betydelsen ”speciellt kunnande eller speciell erfarenhet”, termen används framför allt inom näringslivet. *Sakkunskap* har betydelsen ’stor faktisk kunskap på visst område’. Enligt NEO ligger betydelserna således ganska nära varandra. Det påpekas dock att *knowhow* ofta används inom företagsvärlden om information som är hemlig. Om vi tittar på hur termerna används i tidningstext får vi följande resultat.

- 1) ”Från 1955 till pensioneringen 1986 var Karl Hall PR-chef på svenska BP, redaktör för dess tidskrift, drivande i utbyggnaden av dess bibliotek samt i

planering och utrustning av informationsavdelningen. Engagemang och respekt för *sakkunskap* gjorde honom uppskattad.”

2) ”Varför har vi en utredning om inte uppdraget fullt ut respekteras? Bakgrunden till utredningen var att vi inte hade tillräckligt med *sakkunskap*, men ändå går Stjernkvist ut innan den är klar. Huvudproblemet enligt Tolgfors är att det inte finns någon tillförlitlig forskning om hur internationellt adopterade barn påverkas av att leva med ett homosexuellt par.”

3) ”Och det har, i sin tur, satt ett tryck på storföretagen att ta chansen att sprida risker, att vinna stordriftsfördelar i både produktion och forskning, att köpa *know-how* och marknadsandelar.”

4) ”Huvudmålsättningen var att förhindra att Sverige erhöll nukleära ämnen, teknisk *know-how* samt avancerad utrustning som kunde utnyttjas till att utveckla kärnvapen.”

(Citaten är tagna ur Språkbanken www.spraakdata.gu.se, alla citat är från samma korpus: *Svenska Dagbladet 2000*.)

Kan man ersätta *know-how* med *sakkunskap*? Kanske är det möjligt. Kan man ersätta *sakkunskap* med *knowhow*? I både text (1) och text (2) skulle det vara svårt att ersätta ordet *sakkunskap* med *knowhow*; ’engagemang och respekt för *knowhow* gjorde honom uppskattad’, ’Bakgrunden till utredningen var att vi inte hade tillräckligt med *know-how*’. Termerna är alltså i praktiken inte helt synonyma. *Knowhow* verkar ha en ganska specifik anknytning till finansvärlden, medan *sakkunskap* är en mera allmän term. *Knowhow* har dessutom ett annat stilvärde, och en karaktär av ”trendighet” och jargong.

Ett ersättningsord skall enligt en strikt definition kunna ersätta importordet i varje kontext. Det är trots allt ändå bara en del av ersättningsorden i just den här undersökningen – men också rent allmänt – som uppstått genom aktivt språkriktighetsarbete där det specifika syftet är att skapa en synonym svensk term. I många fall är ersättningsordet ett gammalt ord i svenskan (första belägget för ordet *sakkunskap* är från 1849), vars betydelse ligger nära importordets men som kan ha en semantisk bibetydelse. Ofta är det den svenska termen som är mindre specifik och bredare än den engelska, eftersom engelska importord oftast lånas in i bara en betydelse, trots att ordet kan ha många betydelser i engelskan.

Detta att det ena begreppet är semantiskt ”större” än det andra, eller att de båda begreppen inte motsvarar varandra gör sökningar på dessa i korpusar problematiska, eftersom antalet belägg på t.ex. den svenska termen som faktiskt motsvarar den engelska kan vara mycket mindre än det totala antalet belägg som man får vid sökningen. Ett exempel på detta är t.ex. *comeback* och *återkomst*. *Comeback* används enligt NEO i betydelsen ’första (offentliga) framträdande efter en tids bortvaro av idrottsman, artist e.d.’, medan ordet *återkomst* har en mycket vidare stilistisk betydelse. Få talar troligen om ’Jesu comeback’.

Det finns å andra sidan en skillnad mellan stil och semantisk bredd i det avseendet att ord som används mera sällan ofta blir stilistiskt markerade (t.ex. *comeback*). Detta gäller för övrigt också ord som håller på att falla bort ur ordförrådet; de används mer sällan och börjar uppfattas som ålderdomliga. Betydelsen av ett ord behöver dock inte förändras om det blir mer frekvent. Ordet *comeback* behåller troligen samma betydelse även om det blir vanligare i tidningstext – ordets stilvärde blir dock i så fall mindre markerat.

I praktiken fungerar dock sällan gamla svenska ord som ”goda” ersättningsord för nya importord. Ett undantag är eventuellt *design* och *formgivning* som semantiskt kan sägas vara synonyma, trots att det finns en viss stilistisk skillnad mellan orden – det är trendigare att studera design än formgivning. *Formgivning* noterades första gången 1876, medan design kom in i svenskan från engelskan 1948 (NEO). Ibland skiljer man dock mellan begreppen så att man med *formgivning* avser det konkreta arbetet med att framställa ett konstverk, medan *design* är ett vidare begrepp.

Faktum är naturligtvis att språket inte helt accepterar synonymi; när det existerar två ord för samma fenomen utvecklar de alltid något olika betydelser. Det finns inte utrymme att gå närmare in på begreppet synonymi här, men viktigt är dock i en undersökning av den här typen att denna problematik lyfts fram.

5. Fyra ämnesområden

Inom projektet *Moderna importord i språken i Norden* har vi valt fyra ämnesområden för undersökningen; ADB (automatisk databehandling), mat, ungdomsmusik och bollsporter. Orsaken till att dessa valts är att den engelska (utländska) influensen är hög inom dessa ämnesområden. Varje ämnesområde representeras av 10 importord som valts gemensamt inom projektet. I tillägg till orden inom de fyra ämnesområdena, har projektet också utarbetat en ”allmän” gemensam lista. De importord inom de fyra ämnesområdena som inte har en motsvarighet i svenskan har jag utelämnat. Från den allmänna listan har jag i stället valt ord för att ersätta dessa.

Trots att jag mestadels har valt sådana ordpar där både ersättningsordet och importordet ”existerar” i svenskan fick i de flesta fall antingen ersättningsordet eller importordet den övervägande delen av alla belegg. Jarvad (2003: 31) konstaterar att det är sällan importordet och det danska ersättningsordet existerar parallellt eller t.o.m. konkurrerar med varandra, och detta stämmer också för svenskans del.

Jag kommer att fokusera studien på ordparen inom ADB-området. Framst därför att det råkar vara den största gruppen i denna undersökning, men också för att språkvårdens arbete med att skapa ersättningsord har koncentrerats till detta område.

I tabellerna har jag kursiverat det ord i varje ordpar som fått flest belegg.

5.1. ADB (automatisk databehandling)

ADB-området har traditionellt betraktats som ett område som influeras starkt av engelskan. Det räcker med att läsa en teknisk annons i en vanlig dagstidning för att inse att den är snart sagt oförståelig för en person utan kunskaper i engelska. I

Sverige har *Svenska Datatermgruppen* grundats för att lösa problemet med den stora influensen av engelska termer. Gruppen arbetar främst med att skapa och lansera ersättningsord för tekniska termer. I första hand försöker man använda ett ord som redan finns i svenskan för att ersätta den engelska termen (t.ex. *skrivare* för *printer*). Om det inte finns en bra svensk term, så skapar datatermgruppen en. Ofta tar man i dessa fall till översättningslån (t.ex. *bläckstråleskrivare* för *ink jet writer*), men ibland måste det skapas en helt ny term (t.ex. *säkerhetskopior* för *back up*) (Karlsson 1998: 103–104).

Inom ADB-området har jag undersökt 15 ordpar som får representera denna diskurs. Jag har utgått från den gemensamma listan för projektet, och enbart valt sådana ordpar där både importordet och ersättningsordet används i svenskan. Ur den gemensamma listan på tio IT-importord som valts ut inom projektet har jag valt följande sju ord: *attachment*, *backup*, *download*, *homepage*, *junk mail*, *lap top*, *monitor*. De åtta övriga orden; *browser*, *joystick*, *keyboard*, *webben*, *printer*, *scanner/skanner*, *software* och *webmaster* har valts ur den allmänna listan. Ur den kunde jag ha valt fler ord som skulle ha varit lämpliga inom ämnesområdet ADB, men jag begränsade mig till 15 ord. Orsaken till att jag valde just dessa var 1) att orden har en motsvarighet på svenska, 2) denna motsvarighet är mer eller mindre synonym med importordet och 3) ingetdera av orden är polysemer (bortsett från *nät*), vilket gör sökningen mera tillförlitlig eftersom man inte behöver gå igenom alla belägg manuellt. De tre ord som jag uteslöt ur ADB-listan var *cracker*, *diskett* och *surfa*. De två sistnämnda uteslöts p.g.a. att det inte existerar något ersättningsord för dessa i svenskan. Svenska datatermgruppen rekommenderar *knäckare* för ordet *cracker*, men jag har inte hittat ett enda belägg på det i någon av korpusarna.

För att försäkra mig om att jag har hittat det ”korrekta” ersättningsordet har jag kontrollerat alla termer via Svenska Datatermgruppen på nätet. Eftersom tidnings-språket är mer eller mindre normerat, är det naturliga resultatet av en undersökning av denna typ att ersättningsordet väljs framom importordet. Av de femton ordpar jag har undersökt föredras ersättningsordet framom importordet i 11 fall, medan importordet föredras framom den svenska motsvarigheten i 4 fall. Antalet belägg för 4 av ordparen är dock relativt få, vilket gör att det är svårt att dra generella slutsatser om huruvida det svenska eller det engelska ordet har fått genomslag.

När det gäller ordparet *hemsida* – *homepage* (se tabell 1) är det uppenbart att det svenska ordet har fått full genomslagskraft. Det konstaterar Jarvad (2003: 31) också för danskans del. Det engelska ordet *homepage* är så oetablerat i svenskan att det inte ens finns i Nationalencyklopedins ordbok. De svenska uttrycken *bifogad fil*, *ladda ner*, *bärbar dator*, *webbläsare*, *nätet*, *skrivare* och *mjukvara/programvara* tycks också vara väletablerade, trots att det engelska uttrycket förekommer parallellt i någon mån.

Trots att det finns enbart 6 belägg på *bifogad fil* i *Svdb12000* (Svenska Dagbladet), har jag en känsla av att termen är relativt etablerad i svenskan. Svenska datatermgruppen rekommenderar *bilaga* eller *bifogad fil* i stället för *attachment*. *Bilaga* i betydelsen ’fil som är bifogad till ett e-postmeddelande’ ger också några träffar både i de svenska korpusarna och i den finlandssvenska.

Också *webbläsare* är överlägset det engelska *browser*. Svenska datatermgruppen rekommenderar dessutom *webbläddrare*, som dock inte har fått någon genomslagskraft. Det svenska *nätet* har också det etablerats väl i förhållande till *webben*.

Orden är dock inte helt synonyma. *Nätet* är i princip synonymt med *Internet*, medan *webben* i första hand syftar på själva funktionen att hämta information från Internet. *Web* har dock bibetydelsen 'Internet' (NEO).

Tabell 1: Förhållandet mellan ersättningsord och importord inom IT-området

Importord Ersättningsord	Press 1976 % (Antal belägg)	Sverige Svdbl 2000 % (Antal belägg)	Press 2003 % (Antal belägg)	Svenskfinland HBL 1999 % (Antal belägg)
homepage <i>hemsida</i>	- -	- 100 (673)	- 100 (574)	- 100 (123)
attachment <i>bifogad fil</i>	- -	- 100 (6)	- -	50 (3) 50 (3)
browser <i>webbläsare</i> (webb)bläddrare	- -	7 (3) 93 (41)	- 100 (1)	5 (1) 95 (18)
webben <i>nätet</i>	- -	11 (190) 89 (1500)	7 (35) 93 (450)	9 (52) 91 (500)
download <i>ladda ner</i>	- -	3 (2) 97 (67)	14 (4) 86 (25)	5 (1) 95 (18)
printer <i>skrivare</i>	- 100 (2)	8 (2) 92 (24)	- 100 (11)	29 (6) 71 (15)
software <i>mjukvara</i> <i>programvara</i>	- -	7 (39) 47 (255) 45 (245)	9 (4) 41 (18) 50 (22)	14 (21) 48 (71) 38 (56)
laptop <i>bärbar (dator)</i>	- -	11 (9) 89 (70)	13 (4) 87 (27)	9 (2) 91 (21)
monitor <i>bildskärm</i>	- 100 (4)	22 (27) 78 (95)	34 (15) 66 (29)	58 (36) 42 (26)
keyboard <i>tangentbord</i>	- 100 (2)	- 100 (46)	- 100 (9)	- 100 (16)
<i>joystick</i> styrspak	- -	86 (6) 14 (1)	100 (4) -	100 (4) -
back-up <i>säkerhetskopior</i>	- -	43 (3) 57 (4)	75 (3) 25 (1)	- 100 (8)
<i>web master</i> webbansvarig webbmästare	- -	60 (3) 20 (1) 20 (1)	- 100 (1) -	100 (2) - -
<i>skanner/scanner</i> bildläsare	- -	100 (11) -	100 (4) -	100 (5) -
junk mail <i>spam</i> skräppost	- -	- 87 (14) 13 (2)	- 17 (2) 83 (10)	- 100 (8) -

Ordet *printer* förekommer nästan inte alls i svensk tidningstext. De få belägg som hittas, förekommer främst i namn. *Mjukvara* och *programvara* förekommer parallellt,

även om datatermgruppen rekommenderar att *software* ersätts med *program* eller *programvara*. Språkbrukare bör enligt datatermgruppen undvika att använda *mjukvara* eller *softvara*, möjligtvis för att dessa termer inte är lika beskrivande – och för att undvika hybrider som t.ex. *softvara*.

Det verkar som om *spam* och *skräppost* har lite olika genomslagskraft beroende på vilka tidningar som undersöks. Detta kan bero på att attityden till importord varierar mellan olika tidningsredaktioner. I diskussionen i kapitel 3 konstaterades att *Svenska Dagbladet* överlag har en liberalare attityd till importord än andra tidningar – med tanke på deras val att inte anpassa stavningen av ordet *rave* till *rejb*.

De importord som har fått genomslagskraft i tidningssvenskan är framför allt *joystick* och *scanner/skanner*. Svenska datatermgruppen rekommenderar *styrspak* och *bildläsare* (eller alternativt den anpassade formen *skanner*). Enligt Mickwitz undersökning (u.u.) av anpassning av engelska importord i svenskan föredras dock den engelska stavningen av *scanner*. Datatermgruppen påstår på sin webbsida att ”det svenska *bildläsare* är etablerat på många håll” (<http://www.nada.kth.se/dataterm/>). I Språkbankens alla korpusar finns det dock enbart 11 belägg på *bildläsare*. Och man kan och bör då fråga sig varför dessa tre ersättningsord inte har fått någon större genomslagskraft och, mera generellt, hur ska ett ersättningsord se ut för att etableras?

5.2. Bollsporter

Sporten har under hela 1900-talet influerats från engelska. Enligt Chrystal (1988: 152) är dock de flesta lån inom det här området integrerade i det svenska språkssystemet, vilket sannolikt har lett till att importorden används i större utsträckning än ersättningsorden – om det överhuvudtaget existerar ersättningsord inom detta område.

Jag har undersökt nio ordpar. Sex av dessa är tagna ur projektets gemensamma lista över importord inom diskursen bollsporter, och resten (tre stycken) har jag plockat ur den allmänna listan. De importord jag uteslutit (eftersom det inte existerar ett svenskt ersättningsord) är *bowling*, *offside* och *squash*. *Team* uteslöts eftersom *lag* är en homonym, och ordet gav tusentals belägg som jag inte hade möjlighet att gå igenom manuellt. Ordparet *lag* och *team* är dessutom problematiskt p.g.a. att de stilistiskt och semantiskt inte alltid motsvarar varandra.

De ord jag valt ur den allmänna listan: *coach*, *play-off* och *world cup* är inte direkt anknutna till området bollsporter, men har inkluderats för att få fler sökbara ordpar.

Inom ADB-området är de flesta ersättningsord skapade av språkvården, men inom sporten verkar de flesta ersättningsord ha uppstått spontant, eller utgöras av sådana svenska ord som semantiskt och/eller stilistiskt ligger vid sidan om importordet. Ett exempel på detta är *time-out* – som åtminstone stilistiskt avviker från det svenska ordet *spelavbrott*. För att ”hitta” ersättande ord för de valda importorden har jag använt NEO, men den ger endast svenska förklaringar eller omskrivningar till orden, eller svenska synonymer – inte eventuella ersättningsord rekommenderade av språkvården. För ordet *time-out* ger t.ex. NEO förklaringen ’kort spelavbrott på begäran av ettdera laget i vissa bollspel, t.ex. basket och ishockey; för diskussion om taktik m.m.: coachen begärde spelavbrott’. Det är klart att spelavbrott i ljuset av denna definition inte kan fungera som en helt ersättande struktur.

I tre av de nio ordparen föredras den engelska varianten; *time out*, *green* och *basket*. Störst utslag ger ordet *basket*. *Korgboll* ger inga belägg alls i de sverigesvenska tidningarna. Det är enbart i finlandssvenskan man talar om *korgboll* synonymt med *basketboll*. *Finlandssvenske ordbok* (2000) kategoriserar *korgboll* som en finlandism och rekommenderar språkbrukaren att använda *basket* eller *basketboll* i stället. *Korgboll* är dock enligt NEO inte exakt samma lagspel som basket, utan en äldre variant av detta. För närmare diskussion om skillnader mellan finlandssvenska och sverigesvenska se kapitel 9. Basketbollen som fenomen och *basket(boll)* som ord kom till Sverige i slutet av 1940-talet. I det perspektiv på 50–60 år som är aktuellt för denna undersökning, kan *basket* anses vara ett ”gammalt” importord. Detta bör vara den största orsaken till att det inte lanserats ett ersättningsord för *basket*.

Tabell 2: Förhållandet mellan importord och ersättningsord inom området bollsporter

<i>Importord</i> <i>Ersättningsord</i>	<i>Sverige</i>			<i>Svenskfinland</i>
	<i>Press 1976</i> % (<i>Antal belägg</i>)	<i>Svdbk 2000</i> % (<i>Antal belägg</i>)	<i>Press 2003</i> % (<i>Antal belägg</i>)	<i>HBL 1999</i> % (<i>Antal belägg</i>)
<i>basket(boll)</i>	100 (20)	100 (320)	100 (186)	89 (73)
<i>korgboll</i>	-	-	-	11 (9)
<i>corner</i>	-	-	-	-
<i>hörna</i>	100 (26)	100 (102)	100 (63)	100 (69)
<i>green</i>	-	100 (74)	100 (45)	100 (19)
<i>bana</i>	-	-	-	-
<i>quarterback</i>	-	30 (3)	17 (1)	-
<i>kvartsback</i>	-	-	-	33 (1)
<i>spelfördelare</i>	100 (1)	70 (7)	83 (5)	66 (2)
<i>time-out</i>	-	86 (12)	93 (14)	86 (6)
<i>spelavbrott</i>	-	14 (2)	7 (1)	14 (1)
<i>coach</i>	6 (6)	22 (303)	9 (120)	2 (21)
<i>tränare</i>	94 (101)	78 (1064)	91 (1231)	98 (843)
<i>play-off</i>	6 (2)	3 (17)	7 (36)	11 (35)
<i>slutspel</i>	94 (31)	97 (515)	93 (485)	89 (279)
<i>world cup</i>	40 (4)	6 (27)	6 (26)	2 (4)
<i>världscupen</i>	60 (6)	94 (414)	94 (409)	98 (248)
<i>volleyball</i>	-	-	6 (3)	-
<i>volleyboll</i>	100 (5)	100 (27)	94 (47)	100 (20)
<i>(vollyboll)</i>	-	-	-	-

Green, dvs. den finklippta delen av banan inom golfsporten, är också ett mycket etablerat importord. Det existerar faktiskt inget svenskt ord som exakt motsvarar det engelska. NEO ger definitionen; ”i golf den finklippta del av banan som omger hålet” för ordet *green*. *Bana* är naturligtvis ett alltför brett begrepp för att väl kunna fungera som ersättningsord för *green*, men jag har inkluderat ordparet i undersökningen eftersom jag är intresserad av att se om *bana* överhuvudtaget används i

någon kontext som ersättande begrepp för *green*. Självklart gav sökningen på *bana* många belägg i korpusarna; i *Svdbi 2000* gav den oböjda formen (*green*) 417 belägg. Inte ett enda av dem förekom dock i en golfkontext. Enligt NEO kom ordet *green* in i svenskan redan 1928, och faller således egentligen utanför tidsramarna för denna undersökning.

Ordet *time-out* är inte helt synonymt med det svenska ersättningsordet *spelavbrott*. Den svenska sammansättningen finns inte som uppslagsord i NEO, vilket antyder att den inte är etablerad som term. I tidningskorpusarna förekommer ordet främst i betydelsen ”korta spelavbrott som orsakas av utvisning eller annan störning i spelet” [förf. definition], se följande exempel ur *Svenska Dagbladet 2000*:

”Något skönspelel uppstod aldrig, även om Dif:s 1-0 var en pärla, när pucken drogs som på ett band mellan Mikael Johansson, Espen Knutsen och målskytten Björn Nordh. I övrigt var det mest bök och knuffar, småslagsmål, hakningar, omfamningar och långa *spelavbrott*.”

Time-out är således helt etablerad som term i svenskan. Enligt NEO kom den in i svenskan på 1960-talet. Nuförtiden (sedan 1995) förekommer ordet dessutom i överförd betydelse om tillfälligt avbrott överhuvudtaget: t.ex. *den hårt trängda partiledarkandidaten begärde time-out* (NEO).

De ersättningsord som fått genomslagskraft inom bollsportområdet är *hörna*, *slutspel*, *spelfördelare*, *tränare*, *volleyboll* och *världscupen*. *Hörna* och *tränare* är gamla och etablerade ord i svenskan, här har importordet inte lyckats ta sig fram. Ordet *corner* finns varken i NEO eller SAOL 12. *Coach* och *tränare* används delvis inom olika sporter, och kan därför inte sägas fungera helt synonymt. Det är främst inom lagsporter det finns en *coach*, medan en *tränare* är någon som rent allmänt ”leder eller ansvarar för någons träning” (NEO).

Quarterback finns varken i NEO eller i SAOL 12 – det är således relativt oetablerat. Det svenska ordet *spelfördelare* finns inte upptaget i NEO, men dock i SAOL. Antalet belägg på *spelfördelare* i mitt material är lågt, men ändå uppenbart högre än för det engelska ordet. Här verkar den svenska termen vara mer etablerad. Så vad beror det på att journalisten använt sig av det engelska ordet i enstaka fall? Det finns en semantisk skillnad mellan *quarterback* och *spelfördelare* som antagligen är orsaken till att det engelska ordet används i vissa kontexter. *Quarterback* används uteslutande inom amerikansk fotboll som beteckning för den spelare som lägger upp spelet. Spelfördelare är en mera allmän term inom lagsporter, främst fotboll och ishockey, och betecknar ungefär samma sak – men är inte en beteckning på en specifik roll inom laget (som t.ex. *back*). Se exemplen nedan.

”Med en *73-yardpassning* till Isaac Bruce som gjorde *touchdown* såg St Louis Rams 28-åriga *quarterback* till att ge sitt lag segern med 23-16 mot Tennessee Titans. Warners succé hade alla ingredienser som behövdes för att få amerikanska sportjournalister att hoppa jämfota av glädje. Detta var en *story* som var som en saga.”

”Juryns motivering till varför Sara Jorild blev juni månads profil i division I lyder: 'Har under vårsäsongen visat att hon gott och väl håller allsvensk klass.

Målskyttet har lossnat rejält och en större slitvarg är svår att hitta. Även otroligt duktig som *spelfördelare*. När får vi se Sara i allsvenskan igen är frågan vi ställer oss'.”

Exemplen visar användning av ersättningsordet respektive importordet. Det tycks vara utmärkande att ordet *quarterback* används enbart när man talar om amerikansk fotboll – alla belägg som hittats i de svenska tidningarna finns i artiklar inom det ämnesområdet. *Spelfördelare* används på motsvarande sätt enbart om europeisk fotboll. Notera förekomsten av andra importord (markerade med kursiv) i det första exemplet.

Volleyboll är såtillvida speciellt eftersom det är ett hybridlån, dvs. en sammansättning av ett importord och ett svenskt ord. Den engelska sammansättningen *volleyball* är helt oetablerad i svenskan och förekommer inte i ordböcker. De tre beläggen på *volleyball* i korpusarna ingick alla i ett engelskt namn; *Extreme Beach Volleyball*. Tre belägg på det ortografiskt anpassade *vollyboll* hittades också. Det torde dock röra sig om ett stavfel eftersom SAOL 12 inte tar upp den stavningen av ordet.

Ingen systematisk språkvård har bedrivits för att skapa ersättningsord för engelska sporttermer. Det existerar inte ersättningsord enligt den traditionella definitionen av ett sådant. Många av de engelska orden har ersättningsord som inte uppfyller kriterierna för ett sådant, dvs. att ordet skall motsvara importordet semantiskt och stilistiskt, åtminstone i viss mån. Dessutom borde ersättningsordet ha uppstått eller skapats efter att importordet kommit in i svenskan. Inom denna diskurs är de ersättningsord som används i högre utsträckning än de engelska gamla och väletablerade.

De importord som fick fler belägg än sina svenska motsvarigheter var alltså *basket*, *green* och *time-out*. Utmärkande för dessa är att ersättningsordet i alla tre fallen är ”problemiskt” rent semantiskt; det motsvarar inte sitt importord och kan alltså inte sägas vara ett ersättningsord i traditionell bemärkelse. Frågan är om inte importordet och ersättningsordet i dessa tre ordpar betecknar helt olika fenomen, där importordet har en alldeles egen semantiskt ”nisch”.

5.3. Mat

Att importera mätterminologi är ingen modern företeelse. Redan på 1700-talet kom det in en hel del franska matord i svenskan (Edlund & Hene 1992). Det främmande inslaget inom svensk mätterminologin består dock till största delen av ord som betecknar någon typ av kulturellt fenomen och som därför kan anses vara svåra att ersätta med ett svenskt ord (se t.ex. Mickwitz 2005: 176). Det utländska inslaget betecknar ofta inom detta område någon typ av maträtt eller grönsak/frukt som inte hör till det traditionella köket i Norden, som t.ex. *broccoli*, *ribeye*, *zucchini* och *squash*.

Språkvården har inte heller inom detta område riktat in sig på att skapa ersättningsord, snarare finns det en viss status i att använda utländska namn på maträtter. Inom detta område har jag undersökt tio ordpar. Jag har inte gjort sökningar på orden *broccoli*,

Ordet *squash* kommer från ett nordamerikanskt indianspråk, och den ursprungliga formen är *asquutasquash* (NEO). Till svenskan har dock ordet kommit in via engelskan.

ribeye, *zucchini* och *squash* (ur den gemensamma listan på matord) eftersom de inte har någon motsvarighet i svenskan.

Sju av de tio ord jag undersökt kommer från den gemensamma listan över ord på mat; *cornflakes*, *croissant*, *fast food*, *food processor*, *junk food*, *sandwich* och *snacks*. Orden *light*, *pommes frites* och *tagliatelle* har jag valt från den allmänna listan.

Det som är uppenbart vid första anblicken på tabell 3 är att alla importord som betecknar en specifik maträtt är etablerade och saknar – åtminstone i sverigesvenskan – en fullgod svensk ersättning; *cornflakes*, *croissant*, *pommes frites*, *tagliatelle* och *sandwich*. NEO skriver att *croissant* är ett 'giffelliknande bakverk gjort av smördeg', vilket antyder att en giffel är en annan typ av bakverk än en *croissant*. Alla dessa – förutom *tagliatelle*, som kom in i svenskan på 1970-talet – är relativt gamla ord: fenomenet de betecknar avnjöts redan på 1930–1940-talet i Norden (NEO), *sandwich* är så gammalt som från 1871. *Dubbelsmörgås* fungerar inte som ett bra ersättningsord för *sandwich* – det engelska ordet skiljer sig åtminstone stilistiskt från det svenska (se exemplen nedan). Dessutom är ordet inte etablerat som begrepp, det finns varken i SAOL eller NEO. Det första exemplet nedan innehåller ett av de tre belägg på *dubbelsmörgås* som förekommer i *Svdbi 2000*. Alla tre exempel förekommer i samma artikel.

”En duktig *dubbelsmörgås* av halvmörka, runda surdegsbrödet Arnold med knaprig skorpa, ost, skinka, tomat och sallad kostar 30 kr.”

”Och lika självklart stoppade hon också i sig eleganta *sandwiches*, scones med jordgubbssylt och "clotted cream" plus den avslutande bakelsen, utan vilken ett överdådigt eftermiddagste inte är värt namnet, eller prisets 23:50 pund, (cirka 320 kronor).”

Ordparet *light* – *sockerfri* är inte heller oproblematiskt. Sockefria produkter är ju inte nödvändigtvis lätta. Light-produkter är ett fenomen som har sina rötter i USA, och innebär vanligtvis att produkten har en låg fetthalt, den är alltså ”lät”. Ordet *light* används i svenskan som förled även i en mer utvidgad betydelse; t.ex. 'lightfeminism' och 'lightversion' (NEO).

Snacks och *tilltugg* ger båda ungefär lika många belägg, men här kan man igen spekulera i om orden betecknar samma sak. NEO definierar orden ungefär likadant, som något litet att äta till en drink. Möjligen är *tilltugg* något som äts vid mera högtidliga tillfällen, medan *snacks* står för olika undergrupper av chips, salta nötter etc.

I de ordpar där importordet betecknar annat än specifika maträtter är ersättningsordet mer etablerat än importordet. *Snabbmat*, *skräpmat* och *matberedare* är ersättningsord som fått ett gott fotfäste i svenskan. En orsak kan vara att dessa faktiskt fungerar som synonymer till sina respektive importord – på ett helt annat sätt än de ovan nämnda. De är dessutom beskrivande och genomskinliga. Noteras bör också att de är översättningslån från engelskan – och fungerar väl trots det, i motsats till ord som t.ex. *dödlinje* för *deadline*. *Matberedare* kom in i svenskan på 1980-talet för att ersätta den engelska termen, som tas upp i varken NEO eller SAOL.

Intressant är att *skräpmat* lanserades i svenskan redan 1982, medan det första belägget för *junk food* (i tidningstext) förekommer först 1987 (*Njordsboken*). Först har

således ersättningsordet anammats av tidningsjournalisterna, sedan har man inom tidningsdiskursen börjat använda den engelska termen *junk food* parallellt. *Pommes frites* och *tagliatelle* kommer att diskuteras närmare i kapitel 6.

Tabell 3: Förhållandet mellan ersättningsord och importord inom området mat

<i>Importord ersättningsord</i>	<i>Press 1976 % (Antal belägg)</i>	<i>Sverige Svdbl 2000 % (Antal belägg)</i>	<i>Press 2003 % (Antal belägg)</i>	<i>Svenskfinland HBL 1999 % (Antal belägg)</i>
<i>cornflakes</i>	-	100 (5)	100 (15)	66 (4)
<i>majsflingor</i>	-	-	-	33 (2)
<i>croissant</i>	100 (22)	100 (1)	100 (4)	89 (8)
<i>giffel</i>	-	-	-	11 (1)
<i>fast food</i>	-	-	12 (5)	4 (2)
<i>snabbmat</i>	-	100 (65)	88 (37)	96 (55)
<i>food processor</i>	-	3 (1)	-	7 (1)
<i>matberedare</i>	-	97 (36)	100 (22)	93 (14)
<i>junk food</i>	-	10 (1)	-	-
<i>skräpmat</i>	-	90 (9)	100 (4)	100 (8)
<i>sandwich</i>	-	50 (4)	100 (7)	100 (3)
<i>dubbelsmörgås</i>	-	50 (4)	-	-
<i>snacks</i>	-	36 (8)	58 (11)	44 (14)
<i>tilltugg</i>	-	64 (14)	42 (8)	66 (18)
<i>light</i>	-	90 (9)	100 (6)	20 (1)
<i>sockerfri</i>	-	10 (1)	-	80 (4)
<i>pommes frites</i>	100 (3)	100 (25)	100 (21)	59 (10)
<i>fransk potatis</i>	-	-	-	29 (5)
<i>(franskisar)</i>	-	-	-	12 (2)
<i>tagliatelle</i>	-	100 (8)	100 (5)	100 (3)
<i>bandmakaron</i>	-	-	-	-

Av 10 utvalda importord med ersättningsord föredras 6 stycken klart framom ersättningsordet inom området mat. Dessa är alltså *cornflakes*, *croissant*, *sandwich*, *light*, *pommes frites* och *tagliatelle*. De ersättningsord som slagit igenom inom detta område är *snabbmat*, *matberedare* och *skräpmat*, alltså sådana som inte betecknar maträtter och som semantiskt motsvarar importordet väl.

5.4. Ungdomsmusik

Ämnesområdet ungdomsmusik visade sig vara svårt att undersöka. Främst därför att det oftast inte existerar ersättningsord till importorden. Ungdomsmusiken är starkt influerad av engelskan, inte bara när det gäller lexikon och grammatik, utan också vad gäller domänen. Svenska musiker sjunger ofta på engelska och engelska är det språk man utövar musikverksamheten på. Tarald Lie, huvudämnesstudent vid Institutt for britiske og amerikanske studium, Universitetet i Oslo, har via intervjuer undersökt attityder till engelskan bland aktiva norska musiker (2003: 95 ff.). Enligt Lie anses engelskan vara popmusikens modersmål och att använda norska t.ex. i låttexter uppfattas som ointressant och främmande. Å andra sidan finns det en

tendens till s.k. globalisering inom popmusiken, framför allt i Norge. Detta innebär att vissa musikutövare gör motstånd mot den massiva anglifieringen genom att utöva sin musik på den lokala dialekten. I någon mån ger alltså globalisering utrymme för regionala drag (Brunstad 2004).

Jag har inom detta område undersökt endast 3 ordpar från den specifika listan för ämnesområdet ungdomsmusik. Orden *disco*, *DVD-spelare*, *hiphop*, *idol*, *new age*, *rap* och *scratch* har jag inte gjort sökningar på eftersom de inte har ersättningsord. I stället tog jag med *boyband* från den allmänna listan. Sammanlagt har jag alltså gjort sökningar på 4 ordpar.

Det är kanske självklart att de personer som är intresserade av och sysslar med ungdomsmusik också förhåller sig emotionellt till sitt intresse och därför vill använda de utländska beteckningarna för fenomen inom området; *hiphop*, *new age*, *rap* och *scratch* har ju inga ersättningsord. Dit kan också *disco* anses höra, men i detta fall vore det intressantare att utreda förhållandet mellan den ortografiskt anpassade och oanpassade varianten, än att göra sökningar på en förmodad svensk ersättning. Detta utreds närmare i Mickwitz (u.u.) om förhållandet mellan anpassade och icke anpassade former av importord.

Disc jockey kom in i svenskan från engelskan på 1950-talet och definieras av NEO som 'person som småpratar mellan spelade grammofon- eller CD-skivor av popkaraktär; t.ex. i radio eller på ett diskotek'. *Plattvändare* ges som synonym, och det ersättningsordet lanserades troligen på 1970-talet. NEO definierar inte *skivpratare* som helt synonymt med *disc jockey*; "person som småpratar i radion mellan spelade grammofon- eller CD-skivor".

Det är kanske inte så förvånande att ordet *DJ/disc jockey* fortfarande används i mycket högre utsträckning än ersättningsorden *skivpratare* och *plattvändare*. För det första är den engelska förkortningen lätt att använda på svenska och för det andra är de svenska orden lite klumpiga och inte så beskrivande. En ytterligare orsak till att lanseringen av de två svenska orden inte lyckats är eventuellt att de saknar karaktären av "trendighet" som den engelska termen har.

Tabell 4: Förhållandet mellan ersättningsord och importord inom området ungdomsmusik

<i>Importord ersättningsord</i>	<i>Sverige</i>			<i>Svenskefinland</i>
	<i>Press 1976</i> % (<i>Antal belägg</i>)	<i>Svdbl 2000</i> % (<i>Antal belägg</i>)	<i>Press 2003</i> % (<i>Antal belägg</i>)	<i>HBL 1999</i> % (<i>Antal belägg</i>)
<i>discjockey</i>	100 (1)	12 (13)	14 (12)	17 (8)
<i>DJ</i>	-	82 (88)	86 (73)	83 (40)
<i>skivpratare</i>	-	1 (1)	-	-
<i>plattvändare</i>	-	5 (5)	-	-
<i>fan club</i>	-	80 (12)	80 (8)	20 (1)
<i>fanklubb</i>	-	20 (3)	20 (2)	80 (4)
<i>sound effect</i>	-	-	-	-
<i>ljudeffekt</i>	-	100 (16)	100 (6)	100 (21)
<i>boyband</i>	-	50 (25)	-	-
<i>pojkeband</i>	-	50 (25)	100 (9)	100 (1)
<i>killband</i>	-	-	-	-

Fanclub har inget ersättningsord på svenska, men den anpassade formen *fanklubb* används i viss mån, speciellt i den finlandssvenska dagstidningen. Ordet med dess anpassade form började användas i svenskan 1965.

Intressant är att *boyband* och *pojkeband* används parallellt, men att ordet *killband* inte får några belägg. I SAOL anges *pojke* som en neutral variant, medan *kille* är den vardagliga formen. I sverigesvenskan håller eventuellt ordet *pojke* att ersättas av *kille*, åtminstone i talspråk. Orsaken till att det är just *pojkeband* och inte *killband* som har etablerats kan vara att språkbrukaren föredrar en viss ortografisk likhet mellan importordet och ersättningsordet (Aarflot 2003). Varken *boyband*, *pojkeband* eller *killband* finns dock upptagna i SAOL 12 eller NEO.

Sound effect är inte ett etablerat ord i svenskan, dvs. det är naturligt att det svenska översättningslånet är det som används.

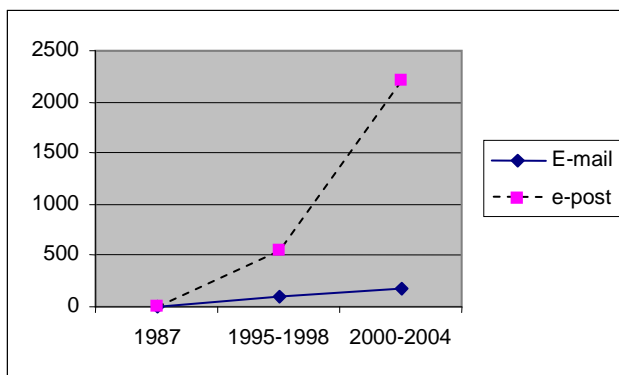
Det är svårt att dra slutsatser utgående från fyra ordpar. Rent allmänt kan man dock konstatera att ungdomsmusiken som diskurs har fått leva ett ganska ostört liv från språkvårdens pekpinna. De engelska begrepp som kommer in är av olika orsaker bl.a. svåra att ersätta; de är framför allt mycket bundna till det fenomen de betecknar (t.ex. *hip hop*, *new age*), och dessa fenomen är dessutom inte aktuella under en lång tidsperiod (jfr. med breakdancens popularitet på 1980-talet). Det hinner alltså inte heller lanseras ersättningsord. Språkvården har inte heller intresserat sig för den eventuella domänförlust som sker inom denna diskurs, vilket kanske är ganska naturligt – det är viktigare att koncentrera sig på diskurser där den politiska och ekonomiska makten finns (ekonomi, teknik osv.).

6. En diakronisk undersökning av tre importord

I det följande kommer jag att göra en diakronisk undersökning av tre utvalda ordpar; *e-post/e-mail*, *bodyguard/livvakt* och *design/formgivning*. Jag kommer enbart att undersöka sverigesvenska tidningar eftersom den finlandssvenska korpusen inte är tillräckligt omfattande för en diakronisk undersökning. Korpusen jag använt för dessa sökningar är samma som ovan, d.v.s. Språkbanken (<http://spraakdata.gu.se/lb/konk/>).

När det gäller ordparet *e-mail* och *e-post* i diagram 5 nedan, är det tydligt att det svenska ordet har fått en god genomslagskraft. Enligt Svenska språknämndens hemsida (www.spraknamnden.se) rekommenderas *e-post* framom *e-mail/mail*, och också framom det anpassade *mejl*. Både *e-post* och *mejl* finns i den 12:e upplagan av SAOL. Det engelska ordet *mail* används också synonymt med *e-mail* i svenskan, och det torde vara mer allmänt utbrett än *e-mail*.

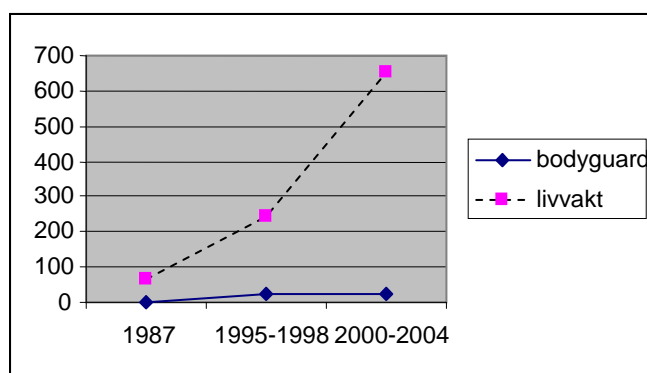
Diagram 5: Fördelningen av orden *e-mail* och *e-post* i sverigesvenska dagstidningar 1987-2004

I diagram 6 nedan anges fördelningen mellan orden *bodyguard* och *livvakt*. Också i detta fall har det svenska ordet fått god genomslagskraft. Det engelska ordet har väldigt få belägg. Det är dock möjligt att *bodyguard* och *livvakt* inte används i helt likadana kontexter; i tidningstexten används det engelska ordet främst när reportern refererar händelser från USA.

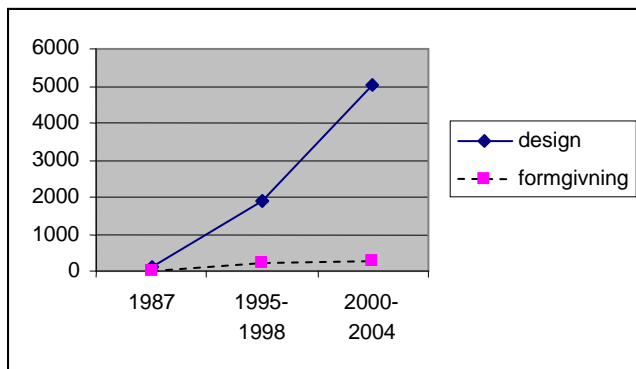
Ordet *bodyguard* finns upptaget varken i SAOL eller NEO, medan ordet *livvakt* använts i svenskan sedan 1600-talet (NEO). *Livvakt* är alltså det traditionella, vanliga ordet, och *livvakt* är ett potentiellt engelskt ersättningsord som inte slog igenom. Här finns det troligen också semantiska skillnader mellan orden, som gör att de används i lite olika diskurser (se diskussionen i kapitel 4.1).

Diagram 6: Fördelningen mellan orden *bodyguard* och *livvakt* i sverigesvenska dagstidningar 1987-2004

Ordparet *formgivning* och *design* i diagram 7 nedan följer dock inte samma mönster som ordparen ovan – det svenska ordet har här fått ge vika för det engelska. På samma sätt som *livvakt* är ordet *formgivning* ett äldre ord än det engelska ord som det ersätter. Ordet kom in i svenskan 1876, medan *design* kom in i svenskan 1948 (NEO).

Diagram 7: Fördelningen mellan orden *design* och *formgivning* i sverigesvenska dagstidningar 1987-2004

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det svenska ordet har haft stor genomslagskraft i de två första exemplen ovan; *e-post/e-mail* och *livvakt/bodyguard*. Vad beror då detta på? Vad gäller *e-post/e-mail* är det sannolikt att språkvårdsarbetet med att lansera *e-post* som en ersättning för *e-mail* har haft en stor betydelse. Vad gäller *livvakt/bodyguard* är det möjligt att det svenska ordet var så etablerat för fenomenen i fråga redan innan det engelska ordet importerades, att det engelska ordet därför inte har fått ett starkt fotfäste. Vad gäller ordparet *design/formgivning* är effekten dock den motsatta. Det är möjligt att orsaken dels är att orden används i olika kontexter och dels att ordet *design* är ett modernare och klatschigare begrepp, ett s.k. modeord som har fått spridning utanför sitt egentliga betydelseområde.

7. Olika typer av ersättningsord

Ersättningsorden har uppstått och skapats på olika sätt, och detta kan naturligtvis ha en betydelse för deras genomslagskraft. Jag har delat in de ersättningsord som tagits med i denna undersökning i fyra olika grupper beroende på deras form; *översättningslån*, *nybildningar*, *gammalt ord med ny betydelse* och *övriga* (se tabell 8). De ord som står med kursiv i tabellen är sådana som fått mer belägg än sin engelska motsvarighet i undersökningen.

Sammanlagt har alltså 38 ordpar undersökts, men en del av dessa har fler än ett ersättningsord. Därför är det 44 ersättningsord med i denna undersökning. Översättningslånen och nybildningarna är de största grupperna. Att översättningslånen är en stor grupp är kanske naturligt med tanke på att sådana lätt kan associeras till importordet och därmed till det fenomen som det betecknar. Översättningslånen i denna undersökning är bl.a. *hemsida*, *ladda ner*, *tangentbord*, *majsflingor* och *skräpmat*. Intressant är att språkvården i vissa fall försöker lansera en nybildning som ersättningsord, t.ex. *programvara*, medan språkbrukarna föredrar ett översättningslån, t.ex. *mjukvara* (jfr. med engelskans *software*). Som jämförelse kan nämnas att det i finlandssvenskan förekommer otaliga exempel på översättningslån från finskan – en del mer etablerade och andra mindre (se Reuter 2000: 9 ff.).

Tabell 8: Olika typer av ersättningsord

Översättning	Nybildning	Gammalt ord med ny betydelse	Övriga
hemsida	bifogad fil	nätet	bana
ladda ner	webbläsare	skrivare	volleyboll
mjukvara	webbläddrare	styrspak	fanklubb
tangentbord	programvara	giffel	världscupen
webbmästare	bärbar dator	tilltugg	
skräppost	bildskärm	dubbelsmörgås	
korgboll	säkerhetskopia	sockerfri	
hörna	webbansvarig	spelavbrott	
kvartsback	bildläsare		
tränare	spelfördelare		
majsflingor	slutspel		
snabbmat	matberedare		
skräpmat	fransk potatis		
ljudeffekt	franskisar		
pojkbänd	skivpratare		
killbänd	plattvändare		
16	16	8	4

Till gruppen översättningslån har jag också räknat ersättningsord som är av äldre ursprung och som av en slump eller andra orsaker fungerar som ett översättningslån, t.ex. *ljudeffekt* och *majsflingor*. P.g.a. av engelskans typologiska likhet med svenskan är det sannolikt att *ljudeffekt* inte bildats medvetet för att ersätta det engelska ordet, utan orden råkar finnas parallellt i båda språken. Ljudeffekt är belagt i svenskan redan 1881 (SAOB). *Majsflingor* kom in i svenskan 1906 – för att man ville ha en svensk beteckning för ett utländskt fenomen – men 40 år senare kom också den engelska formen *cornflakes* in i svenskan (NEO).

Nybildningarna är t.ex. *bifogad fil*, *webbläsare*, *programvara*, *bärbar dator*. De är i motsats till översättningslånen oftast skapade av språkvårdarna. I denna grupp finns exempel på sådana svenska motsvarigheter som fungerar semantiskt och stilistiskt som goda ersättningsord, men som ändå inte slagit igenom hos språkbrukarna, t.ex. *bildläsare*, *plattvändare* och *skivpratare*.

I vissa fall försöker språkvården lansera en gammal beteckning för ett nytt fenomen. Gamla svenska ord med ny betydelse i den här undersökningen är t.ex. *nätet*, *skrivare* och *styrspak* – där *nätet* och *skrivare* är ord som fått genomslagskraft medan *styrspak* är misslyckat. De övriga orden i denna grupp; bl.a. *giffel* och *tilltugg* är sådana som inte lanserats som ersättningsord, men som trots en viss semantisk olikhet med sitt importord i någon mån kan användas som ersättningsord.

I gruppen *övriga* ingår främst ord som kan betecknas som hybridlån, dvs. en sammansättning av ett engelskt och ett svenskt substantiv. Det enda ordet i denna kategori som inte är en sammansättning är *bana*. Det har placerats i denna grupp p.g.a. att ordet semantiskt ligger så långt från *green* att det enligt min mening är svårt att betrakta det som en nybildning.

8. Varför duger skrivare *men inte* bildläsare?

Vad beror det på att vissa ersättningsord får genomslagskraft och inte andra? I det följande diskuterar jag orsaker som kan hänföras till ordets struktur, medan jag i kapitel 9 kommer in på samhälleliga orsaker. I första hand diskuterar jag här orden inom området ADB, eftersom det aktivt skapas nya ord där till skillnad från de andra ämnesområdena som behandlas i denna undersökning.

Enligt Sandøy (2000: 255) är det framför allt neutrala ersättningsord som slår igenom i norskan. Metaforiska ord som *matmølle* 'matberedare' har sällan genomslagskraft (jfr. med Omdal 2006). Det svenska ordet *matberedare* har dock fått god genomslagskraft. En annan typ av ersättningsord som inte brukar ha god genomslagskraft är sådana som inte är tillräckligt beskrivande. Detta kunde t.ex. vara orsaken till att *bildläsare* inte slagit igenom. Faktum är ju att ordet ger delvis fel associationer – det är fullt möjligt att avläsa också text, inte bara bilder. Andra orsaker till att vissa ersättningsord inte etableras är att ordet är för långt eller att det består av en omskrivning. Ordet *webbläddrare* kan eventuellt vara ofördelaktigt långt för att ha god genomslagskraft. Dessutom ger det inte heller de rätta associationerna.

Norsk språkråd har grundat ett diskussionsforum på nätet som kallas Ordsミア, där det skapas ersättningsord för nya främmande ord. Anne Helene Aarflot (2003) har undersökt vilka kriterier som har störst betydelse för om ett ersättningsord får genomslag eller inte, och kommit fram till att norska ord som har en viss likhet med motsvarande importord (t.ex. *mus*) lätt glider in i språket. Ett annat kriterium är att ersättningsordet bör vara "genomskinligt", dvs. ordet skall associera till det som det betecknar.

Inom vissa specifika diskurser som t.ex. ungdomsmusik är det tydligt att det finns en viss emotionell förankring i de engelska orden och att eventuella ersättningsord därmed har svårt att slå igenom, ett bra exempel är ordet *plattvändare*. Ordet är relativt kort och beskrivande och torde ha de rätta associationerna, men den rätta trendfaktorn saknas. Detsamma gäller eventuellt många av de svenska orden inom området mat som har haft dålig genomslagskraft, speciellt de som betecknar maträtter, t.ex. *majsflingor*, *giffel* och *fransk potatis*.

En intressant teori är att ersättningsordets ålder kan ha en viss betydelse för huruvida det godtas. Ordet *scanner* kom in i svenskan redan på 60-talet, medan ersättningsordet *bildläsare* lanserades först 1994 (NEO). I det skedet har det engelska ordet redan uppnått en så hög grad av etablering att det kan vara svårt att ersätta det. Ett ersättningsord borde naturligtvis lanseras innan importordet har fått alltför stor spridning (se t.ex. Aarflot 2003: 151).

Det kan också vara svårt att lansera ett gammalt svenskt ord med en ny betydelse som ersättningsord för ett visst importord. Ordet *styrspak* användes om rodret i ett flygplan redan 1916, medan *joystick* kom in i svenskan 1984. Ersättningsordet finns i SAOL 12, men inte i NEO. Här har ersättningsordet kanske inte lanserats tillräckligt väl, eller så ger det helt enkelt andra associationer än till datorer. Så hur ska då ett bra ersättningsord se ut?

Ett bra ersättningsord kan sägas ha följande egenskaper: det är beskrivande, neutralt, tillräckligt kort, genomskinligt och kan ofta ha en viss likhet med motsvarande importord. Dessutom bör det lanseras innan importordet har hunnit

etableras. Det svenska ordet får helst inte associeras till närliggande fenomen: *styrspak* asocieras alltför lätt till rodret i ett flygplan. Betydelseerna av ordet nät ligger dock semantiskt tillräckligt långt från varandra.

De lyckade ersättningsorden är *hemsida*, *bifogad fil*, *ladda ner*, *bärbar dator*, *bildskärm*, *nätet*, *programvara*, *webbläsare*, *skrivare*, *tangentbord*, *hörna*, *världscupen*, *snabbmat*, *skeräpmat*, *matberedare* och *pojkeband*. En del av dessa, bl.a. *hörna* och *världscupen*, är inte skapade av språkvården, men fungerar ändå bra på svenska. *Spelfördelare* och *tränare* får också största delen av alla belägg jämfört med sina engelska motsvarigheter, men frågan är om man kan betrakta dessa som ersättningsord eftersom de inte semantiskt motsvarar *quarterback* och *coach*. Alla ord är dock i någon mån både beskrivande, genomskinliga och neutrala – ordet *skrivare* har fått en överförd betydelse från en person som skriver till en maskin som skriver, en *bärbar dator* behöver heller ingen förklaring. De flesta välfungerande ersättningsord är översättningslån, d.v.s. direkta översättningar av det engelska ordet; de ger samma associationer som det engelska – och fungerar samtidigt väl i en svensk kontext. Inom området mat är de lyckade ersättningsorden *snabbmat*, *skeräpmat* och *matberedare*; vilka framför allt är beskrivande. Hur är det då med deras engelska motsvarigheter, kanske orsaken till ersättningsordens genomslagskraft finns också där?

Den största orsaken till att just dessa importord inte används kan ha att göra med deras form. *Software*, *browser*, *homepage* och *attachment* är framför allt mycket svåra att passa in i det svenska böjningssystemet, men också svåra att uttala. Inget av dessa ord finns heller upptagna i SAOL 12, så det inte existerar några officiella svenska böjningsformer av orden.

Det intressanta – om man ser på tidningssvenskan som helhet – är dock att journalisterna inte följer de rekommendationer som språkvården ger just i dessa fall. I någon mån torde språknormeringen prioriteras framom ”trendighetsaspekter”, men olika skribenter har naturligtvis olika värderingar och allt som skrivs i seriösa dagstidningar skrivs inte av journalister. Sammanfattningsvis kan man ändå konstatera att det idoga arbetet med att skapa svenska ord för engelska termer, framför allt inom ADB-området har burit frukt. Största delen av de undersökta ersättningsorden är etablerade och används i högre eller mycket högre grad än deras motsvarande importord.

9. Vem har makt över språket?

I kapitel 8 konstaterades att orsaken till att en del ersättningsord godtas och får genomslag i svenskan kan bero på att orden har en fördelaktig struktur, d.v.s. att de bör vara tillräckligt korta, beskrivande, neutrala, genomskinliga och ha en viss ljudlighet med motsvarande importord. Men är detta tillräckligt för att ett ersättningsord ska få genomslagskraft? Finns det annat som påverkar vilka ord skribenterna tar till sig och börjar använda?

Den generella inställningen till språket i samhället och vem/vilka som fungerar som språkliga auktoriteter har självklart en betydelse. På Island, där den lexikala purismen är stark, har språkvården en central betydelse i att skapa ersättningsord för främmande ord. Och det har visat sig att de flesta isländska ersättningsord etableras

och faktiskt används genomgående i isländska dagstidningar. Detta har naturligtvis i första hand att göra med den starka puristiska ideologin att bevara den isländska kulturen och språket. I andra hand kan det finnas strukturella orsaker – det finns större typologiska skillnader mellan engelska och isländska än mellan svenska och engelska. Det är därför svårare att anpassa engelska/främmande ord till det isländska böjningssystemet än till det svenska.

Varför fungerar den svenska språkvården inte på samma sätt? Som redan konstaterats förhåller sig den svenska språkvården öppet till lexikalt inflytande. SAOL 12 innehåller många främmande ord och i tidningstext är det vanligt att man inte bara använder relativt etablerade engelska ord, utan också en hel del alldeles nya, tillfälliga lån (Mickwitz u.u).

Den sverigesvenska språkvården ser det främmande – och då i första hand det engelska – inflytandet som en möjlighet för svenskan att utvecklas och bli rikare. Man betraktar inte den engelska lexikala influensen som ett hot mot svenskan. Olle Josephson (2004: 154) konstaterar att inflytandet i första hand inbegriper ord som inte hör till det centrala ordförrådet i svenskan såsom *mejla*, *yuppie* och *outsorva*. Och att så länge inflytandet stannar vid denna första nivå hotas inte svenskan. Nästa steg i utvecklingen vore att svenskan skulle låna mer centrala ord och grammatiska småord såsom *then* och *when*, medan i språket på den tredje och fjärde nivån skulle låna böjningsändelser och språkets struktur skulle påverkas grundläggande. Enligt Josephson skulle vi i svenskan använda fraser som ”*did hon se the tomte?*”. Först då skulle svenskan vara på väg att försvinna som språk.

I Sverige debatteras språkvård sällan i dagspress. Det är inte heller Svenska språknämnden som har den ultimata makten över språket längre. För 40 år sedan gav t.ex. tidskriften *Språkvård* (utgiven av svenska språknämnden) helt annorlunda svar på läsarnas frågor än nu. Språkvårdarna fungerade som anonyma auktoriteter som berättade för läsarna om vad som var det ”korrekta” språkbruket. Numera fungerar språkvårdarna som individer som ger sina egna – mer eller mindre – privata språkliga rekommendationer. Det anses inte längre finnas en ovedersäglig norm (Josephson 2004: 97-98). Språkvården har i någon mån gett över makten över språket till språkbrukarna – precis som Fredrik Lindström konstaterar i ett av sina tv-program (Josephson 2004: 123).

Josephson (2004: 124 ff.) tar upp fyra olika aktörer som har stort inflytande på språket i det svenska samhället. Den första gruppen är de framstående språkbrukarna; bl.a. *Dagens Nyheter*. Den andra gruppen är de s.k. kodifierarna, som ger ut skrifter som anger språknormen (t.ex. *Svenska skrivregler*). Den tredje är yrkesauktoriteterna, som t.ex. svensklärare. Dessa korrigerar folk som inte följer normen. Den fjärde gruppen är språkexperterna – bl.a. universitetens språkvetare. Dessa måste förhålla sig till en femte storhet – den stora allmänheten.

Vem av dessa som har den egentliga makten växlar naturligtvis beroende på tidpunkt och diskurs. För femtio år sedan hade de traditionella kodifierarna mer makt än de har idag. Catharina Grünbaum kan å andra sidan sägas ha en viss makt över språket i *Dagens Nyheter* – och påverkar därmed naturligtvis den allmänna språknormen – bl.a. för att hon genomdrivit nystavningen av ordet *rave* till *rejn*. Inom t.ex. musiken kan det dock handla om att vissa musikutövares språkval får en viss status; åtminstone inom den specifika diskursen.

Det är alltså inte enbart ett ersättningsords struktur som påverkar huruvida det får genomslag eller inte. Ett ersättningsord kan ha alla fördelaktiga egenskaper och ändå inte slå igenom. Den som har makten över språket inom en viss diskurs bestämmer i hög grad hur svenskan inom den diskursen ser ut, och om det används ersättningsord överhuvudtaget.

10. Skillnader mellan sverigesvenskan och finlandssvenskan

Finlandssvenskan följer språknormen i Sverige och borde därför inte skilja sig från sverigesvenskan. Som konstaterades ovan är den finlandssvenska tidningsspråkvården mera puristisk än den sverigesvenska, vilket hypotetiskt kunde orsaka att de finlandssvenska journalisterna skulle föredra ersättningsord framför importord. Detta har konstaterats i tidigare undersökningar, bl.a. i Mickwitz undersökning om anpassning av importord i finlandssvenskan och sverigesvenskan (u.u.). I de finlandssvenska tidningarna föredrar man att i högre grad än i de sverigesvenska anpassa de engelska importorden.

Chrystals (1988) undersökning om engelskan i svensk dagspress visade bl.a. att antalet engelska lån var färre i de finlandssvenska dagstidningarna än i de sverigesvenska. Finlandssvenskan har också en tendens att ibland föredra översättningslån från finskan i stället för direkta lån från engelskan; Chrystal ger exemplet *öronlappstereo* som är en direkt översättning av finskans *korvalappustereo* (sverigesv. *freestyle*). Den relativt stora inverkan från finskan på finlandssvenskan kan också orsaka att ett visst ersättningsord till ett engelskt importord får genomslagskraft i finlandssvenskan om det har stöd i finskan.

Man kan de facto se skillnader mellan antalet belägg på vissa ersättningsord i *Hufvudstadsbladet* och de sverigesvenska tidningarna. De största skillnaderna finns inom matområdet. Här hittas flera ersättningsord som är belagda bara i den finlandssvenska tidningen; *majslingor*, *giffel* och *fransk potatis*. Alla dessa har stöd i finskans *maisihintaleet*, *voisarvi* (ordagrant 'smörgiffel') och *ranskalaiset*. Ordet *bandmakaron* torde förekomma i finlandssvenskan, med stöd i finskans *naubamakaroni*, som är en ordagrann översättning, trots att det inte finns belägg på det i korpusen. Ordet *franskisar*, som är en synonym till *fransk potatis*, kan definieras som en finlandism och ordet finns belagt i Finlandssvensk ordbok. Också ersättningsordet *socketfri* uppvisar ett högre antal belägg i den finlandssvenska tidningen än i de sverigesvenska, vilket kan bero på att ordet har stöd av finskans *sokeriton*.

En annan finlandism i sammanhanget är *korgboll*, som i finlandssvenskan används synonymt med basketboll. Detta språkbruk stöds också av finskans *koripallo* (se diskussionen i kapitel 5.2).

Inom IT-området ser man inga fullt så tydliga skillnader mellan finlandssvenska och sverigesvenska, förutom att ordet *back up* inte har några belägg alls i *Hufvudstadsbladet*. Det finska ordet för *säkerhetskopiering*, *varmuuskopio*, kan eventuellt stöda det relativt sett höga antalet belägg för säkerhetskopiering i *Hufvudstadsbladet*.

Beläggen på *monitor* och *bildskärm* har en annan fördelning i finlandssvenskan än i sverigesvenskan; *monitor* får över hälften av beläggen (58 %) i *Hufvudstadsbladet* jämfört med *Svenska Dagbladets* 22 % och *Press 2003:s* 34 %. Enligt NEO används

monitor i betydelsen ”kontrollinstrument vid arbetsprocess”, dvs. bildskärmar som visar avgångs- och ankomsttider på flygplatser. Ordet kom in i svenskan på 1960-talet. I finlandssvenskan har jag dock funnit belägg för att ordet också kan användas i betydelsen *dataskärm* (se exemplet nedan). Den bibetydelsen har jag inte hittat hos beläggen i de sverigesvenska tidningarna. Eventuellt har finlandssvenskan här stöd av finskans *monitori*, som åtminstone på 1980-talet användes i överförd betydelse om dataskärmar.

”Att monitorer inte brinner kan bero på att det i hemmen och på företagen inte finns några gamla *monitorer*. En dator blir relativt snabbt föråldrad och ersätts med en ny. På samma gång brukar man köpa en ny monitor.”
(*Hufvudstadsbladet*.)

Inte ett enda belägg på *skräppost* (och inte heller något belägg på *junk mail*) har hittats i den finlandssvenska tidningen, medan ordet *spam* får 8 belägg. Det finns inte heller några belägg på *skräppost* i de tre andra finlandssvenska korpusarna (*Hufvudstadsbladet* 1998, *Jakobstads tidning* 1999 och 2000). Frånvaron av *skräppost* i de finlandssvenska dagstidningarna är förvånande, främst med tanke på att det finns stöd för ordet i finskans *roskaposti*.

Mitt antagande var att andelen belägg på ersättningsord relativt sett skulle vara högre i finlandssvenskan än i sverigesvenskan. Detta stämmer också – i 8 av undersökningens 38 ordpar har ersättningsordet högre andel belägg i finlandssvenskan än i sverigesvenskan. I alla dessa fall har det finlandssvenska ersättningsordet stöd av motsvarande ord i finskan. Men detta kan också gälla för motsatsen – även importordet kan i finlandssvenskan gynnas av ett motsvarande finskt ord. Som exempel finns ordet *printer* (tabell 1), som får fler belägg i den finlandssvenska tidningen än i någon av de sverigesvenska. Detta kan bero på stöd från finskans *printteri*.

I övrigt är skillnaderna mycket små. Detta är å andra sidan inte så konstigt eftersom finlandssvenskan följer samma norm som i Sverige, och tidningsspråket är mycket normerat.

11. Sammanfattning och diskussion

Syftet med undersökningen har varit att utreda i vilken omfattning ersättningsord har fått genomslagskraft inom vissa specifika ämnesområden. Av de sammanlagt 38 ordpar som undersökts är 16, dvs. 42 %, sådana ordpar där importordet får fler belägg i sökningarna än ersättningsordet. Man kan således konstatera att ersättningsordet föredras framom importordet i de flesta fall i svenskan, men det finns dock skillnader mellan ämnesområdena. Poängteras bör också att undersökningen gäller sådana importord som har en svensk motsvarighet, i de fall där det saknas ett ersättningsord finns det inget alternativ till importordet.

Fokus har lagts på ADB-området eftersom det inom detta område har förts en målinriktad språkpolitik, som gått ut på att specifikt skapa nya svenska ord. Det tydligaste resultatet märker man också inom detta område; här föredras importordet i

endast 4 fall av 15. De flesta IT-importord har ett fungerande ersättningsord, som i många fall är etablerat och används i högre grad än det motsvarande engelska ordet.

Inom bollsporten och matområdet verkar det som om vissa importord etablerats så väl att eventuella ersättningsord inte haft en chans. Ämnesområdet mat är också det område som är mest influerat av engelskan – 6 av de 10 importorden får fler belägg än sina motsvarande ersättningsord.

Inom ungdomsmusiken är det svårt att hitta importord som har regelrätta ersättningsord – eller ersättningsord överhuvudtaget. Engelskan har en enorm status inom området, och framför allt är den lexikala influensen stor. Ämnesområdet är pga. detta svårt att undersöka med den här metoden.

Det finns vissa typer av ersättningsord som verkar godtas i svenskan lättare än andra. Ersättningsord som är genomskinliga, beskrivande, korta och som har en klart avgränsad betydelse (som alltså inte associeras också till helt andra fenomen än det importordet betecknar) har en klart större chans att godtas och etableras i svenskan. Ett bra exempel på ett lyckat ersättningsord är *hemsida* – det är beskrivande och har en klar semantisk avgränsning. Ett exempel på ett mindre lyckat ersättningsord är *bildläsare*, som eventuellt associeras till något annat än en *skanner* som avläser både text och bild. Det är dock inte enbart ersättningsordets struktur som har betydelse för huruvida det etableras eller inte. Vem eller vilka som har makten över språket i samhället, och därmed vilken den allmänna synen på importord är i Sverige och Svenskfinland har också en stor betydelse.

För Svenskfinlands del verkar man i högre grad föredra ersättningsord framom importord om man jämför med de sverigesvenska tidningarna. De flesta av de finlandssvenska ersättningsorden som har god genomslagskraft har stöd i den finska motsvarigheten, t.ex. *majsflingor*, *giffel* och *fransk potatis*. Det finns t.o.m. en direkt motsvarighet till finskans *ranskalaiset* – det finlandssvenska ordet *franskeisar*.

Sammanfattningsvis kan jag ändå konstatera att den största orsaken till att ett främmande ord etableras i svenskan är att det saknas en adekvat benämning på svenska. Det handlar sällan – enbart i några enstaka fall – om att ett specifikt ersättningsord som skapats av språkvården misslyckas med att slå igenom. Detta borde ge anledning för den svenska språkvården att – vad gäller lansering av nya svenska ersättningsord – aktivera sig mer också inom andra ämnesområden än ADB.

Referenser

- Brunstad, Endre. 2004. *När globaliseringa blir lokaliserat (jf. glocalisering). Frå eit prosjekt om hipphopp-kulturen*. Föredrag hållet vid ett möte inom projektet Moderna importord i språken i Norden. Torshavn.
- Cassirer, Peter. 1986. Krönika. *Dagens Nyheter*, 8 augusti 1986. Stockholm.
- Chrystal, Judith-Ann. 1988. *Engelskan i svensk dagspress*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 74.) Stockholm: Esselte studium.
- Clyne, Michael. 1992. *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Edlund, Lars-Erik & Birgitta Hene. 1992. *Lånord i svenskan. Om språkförändringar i tid och rum*. Höganäs: Wiken.

- Freudenthal, Axel Olov. 1868. *Om svensk språkkunskap, särdeles med afseende på Finland*. Album utgifvet av Nyländningar IV, s. 166-184. Helsingfors.
- Grünbaum, Catharina. 1998a. *Språkbladet. Dagens Nyheter*. Stockholm.
- Grünbaum, Catharina. 1998b. Språkvård på en dagstidning. I: *Språk i Norden 1998*, s. 43-51. (Skrifter utgivna av nämnden för svensk språkvård.) Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Hiidenmaa, Pirjo & Pirkko Nuolijärvi. 2004. Normering av främmande ord i finskan. I: Helge Sandøy & Jan-Ola Östman (red.), *"Det främmande" i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord*, s. 253-274. (Moderne importord i språka i Norden 2.) Oslo: Novus forlag.
- Holm, Pelle. 1918. *Viktor Rydberg som språkremsare*. Lund: Gleerups förlag.
- af Hällström, Charlotta & Mikael Reuter. 2000. *Finlandssvensk ordbok*. Esbo: Schildts.
- Jarvad, Pia. 2003. Opkomling, stenalder, nörd og regneark – om danske afløsningsord i nyordsdannelsen og deres gennemslagskraft I: Helge Sandøy (red.), *Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlagning og tilpassing av utalandske ord*, s. 24-32. (Moderne importord i språka i Norden 1.) Oslo: Novus forlag.
- Johansson, Stig & Anne-Line Graedler. 2002. *Rocka, hipt og snacksy. Om engelsk i norsk språk og samfunn*. Høyskoleforlaget: Kristiansand.
- Josephson, Olle. 2003. Prowsy crights eller prausi krajts? Engelskt inflytande, ortografisk norm och språkvårdsideologi. I: *Boken om våra modersmål. Festskrift till Mikael Reuter på hans 60-årsdag den 17 maj 2003*, s. 156–168. Schildts: Helsingfors.
- Josephson, Olle. 2004. "ju". *Ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk*. (Skrifter utgivna av svenska språknämnden 91.) Norstedts ordbok: Stockholm.
- Karlsson, Ola. 1998. Säg e-post, inte e-mail eller mejl! I: *Språk i Norden 1998*, s. 99–106. (Skrifter utgivna av nämnden för svensk språkvård.) Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Lie, Tarald. 2003. Engelsk vs. morsmålet i norsk popmusikk. I: Helge Sandøy (red.), *Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlagning og tilpassing av utalandske ord*, s. 95-110. (Moderne importord i språka i Norden 1.) Oslo: Novus forlag.
- Lund, Jørn. 1989. Tak for lån. Om kort- og langfristede lån – og om lån man med glæde indfrier. I: *Språk i Norden*, s. 94-101. (Nordisk Språksekretariats skrifter 10.)
- Nyordsboken*. 2000. *Med 2000 nya ord in i 2000-talet*. Stockholm: Svenska språknämnden och Norstedts ordbok.
- Melin, Lars. 1987. Svengelska är inte så dumt. I: *Språkvård 3*: 24-26.
- Mattfolk, Leila & Åsa Mickwitz & Jan-Ola Östman. 2004. Finlandssvensk språknormering. I: Helge Sandøy & Jan-Ola Östman (red.), *"Det främmande" i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord*, s. 219-252. (Moderne importord i språka i Norden 2.) Oslo: Novus forlag.
- Mickwitz, Åsa. 2005. Juice eller saft – samma smak? I: *Svenskan i Finland 8*, s. 172-182. Tammerfors: Tammerfors universitet.
- Mickwitz, Åsa. [Under utgivelse.] Vad händer med e-mail i svenskan? Om importordens anpassning och etablering i svenskan. I: Helge Omdal (red.), *Utenlandske ord i nordisk skrift*. [Foreløpig tittel.] (Moderne importord i språka i Norden 7.) Oslo: Novus forlag.
- Nationalencyklopedins ordbok*. Nätupplagan. www.ne.se.

- Omdal, Helge. [Under arbeid.] *Utenlandske ord i nordisk skrift*. [Foreløpig tittel.] (Moderne importord i språka i Norden 7.) Oslo: Novus forlag.
- Ransgart, Martin. 2004. Den svenska språkvårdens syn på importord under 1800- och 1900-talet I: Helge Sandøy & Jan-Ola Östman (red.), "*Det främmande*" i nordisk språkpolitik. *Om normering av utländska ord*. (Moderne importord i språka i Norden. 2.) Oslo: Novus forlag.
- Reuter, Mikael & Eivor Sommardahl. 1998. Erfarenheter av språkvård för massmedierna. I: *Språk i Norden 1998*. (Skrifter utgivna av nämnden för svensk språkvård.) Stockholm: Läromedelsförlagen
- Reuter, Mikael. 2006. *Översättning och språkriktighet*. Helsingfors: Svensk Språktjänst.
- Sandøy, Helge. 2000. *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Cappelen og LNU.
- Selback, Bente & Helge Sandøy. 2007. *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. (Moderne importord i språka i Norden 3.) Oslo: Novus forlag.
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. 1998. Tolfte upplagan. Svenska Akademien.
- Wellander, Erik. 1884-1977. *Riktig svenska*. Stockholm: P. A. Norstedt & söners förlag
- Aarflot, Anne Helene. 2003. Avløserord i Ordsmia – sett i forhold till suksesskriterier for avløserord. I: Helge Sandøy (red.), *Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlaging og tilpassing av utalandske ord*, s. 150-152. (Moderne importord i språka i Norden 1.) Oslo: Novus forlag.

Ersättningsord i finskan

Hanna Hakala
Helsingfors universitet

1. Inledning

Finskan avviker på många sätt från de andra språken inom importordsprojektet (MIN). Språket hör till en annan språkfamilj, och det har en mycket annorlunda morfologi än de skandinaviska språken. De flesta moderna importord kommer in i finskan från indoeuropeiska språk, i första hand från de germanska. Eftersom exportspråken skiljer sig rätt mycket från finskan är det naturligt att importorden inte tas in i finskan utan motstånd. Jag ska i denna artikel diskutera moderna importord och deras ersättning med inhemska konstruktioner ur en finsk synvinkel, samt presentera resultatet av mina undersökningar av tidningskorpusar. Först ska jag referera den historiska bakgrunden för skapande av ersättningsord i finskan och diskutera språklig purism från en finsk synpunkt och därefter presenterar jag mina resultat av olika sökningar i korpusarna.¹

2. Purism och språkvård

Sin nuvarande ställning i Finland har finskan haft endast i drygt etthundra år. Landet var en del av Sverige från 1323 till 1809; därefter hörde det till Ryssland över hundra år. Svenskan var fram till slutet av 1800-talet Finlands enda officiella språk och finskan hade rätt låg status. Under reformationen hade visserligen finskans ställning förbättrats; finskan hade fått ett eget skriftspråk och bl.a. Bibeln hade översatts till finska, men efter drygt hundra år försämrades finskans ställning på nytt. Landet blev fattigare efter trettioåriga kriget och det stora nordiska kriget på 1600-talet, och de upplysta bytte återigen till svenskan. (Lehikoinen & Kiuru 1998: 5).

På 1800-talet fick finskan igen vind i seglen. Sverige förlorade Finland till Ryssland år 1809, och Finland blev autonomt. Autonomi, i kombination med de nationalromantiska strömningarna i Europa, hade en positiv inverkan på finskans utveckling. Några berömda förespråkare för finskan var Elias Lönnrot och J.V. Snellman. Finskan blev så småningom ett officiellt språk i Finland vid sidan av svenskan. Då finskan vid den här tiden började utvecklas allt snabbare, behövdes det många nya ord. Kraven var mycket puristiska: varje referent borde få en finsk benämning. Antero Varelus motiverade 1847 ersättningsorden utgående från tre argument: de finska orden är lätta att skriva, uttala och böja, de är lätta att minnas

¹ Jag vill tacka Leila Mattfolk som språkgranskade min artikel och gav många nyttiga råd och förslag. Därtill vill jag tacka min handledare Jan-Ola Östman för all hjälp.

och deras betydelse är ofta tydlig i motsatsen till lånordens (Lehikoinen & Kiuru 1998: 142). I synnerhet Elias Lönnrot, författaren till Finlands nationalepos *Kalevala*, var förespråkare för ersättningsorden; han skapade tusentals ersättande nyord på

Bild 1: Elias Lönnrot

1800-talet. I Finland har purismen och de inhemska nyorden utgjort en viktig del av det nutida demokratiska samhället.

En betydande del av modersmålsundervisningen i finska bestod på 1900-talet av att rensa finskan från de s.k. svecismerna, dvs. ord och strukturer som är påverkade av svenskan. Många böcker har beskrivit svecismerna som ett hot mot det finska språket; bl.a. i E.A. Saarimaas läroböcker om språk behandlas svecismerna mycket grundligt (se t.ex. Saarimaa 1947).

År 1945 grundades en språkbyrå för finskan, *Kielitoimisto*. Den fungerar numera som en del av *Forskningscentralen för de inhemska språken*. Enligt *Kielitoimisto* bör samhället ha en gemensam, offentligt normerad språkform. Byråns huvuduppgifter

är att forska i språkets utveckling och att ge råd och rekommendationer för finskan. (Forskningscentralen för de inhemska språken 2004).

Den finska purismen syns även i dag, bl.a. i form av aktivt skapande av ersättningsord. Till exempel ordnade *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura* (Finska litteratursällskapet), *Forskningscentralen för de inhemska språken*, *Utbildningsstyrelsen* och *Aidinkielen opettajat* (förening för de finska modersmållärarna) år 2002 en tävling under namnet ”Sanaseppo” (’ordsmeden’). Tävlingen var avsedd för skolelever och uppgiften var att konstruera nya finska ersättningsord för 12 moderna lånord. Eleverna gav över 6 300 olika, i många fall strålande förslag på ersättningsord (Forskningscentralen för de inhemska språken 2004), men tiden visar om de nya orden tas i bruk eller inte. Också andra lekmän är aktiva skapare av ersättningsord och intresserade av lånordens inverkan på finskan. Till exempel fördes det hösten 2003 en livlig diskussion i *Helsingin Sanomat* om det engelska begreppet *hands free*. I många insändare gavs förslag på möjliga inhemska ersättningar, t.ex. *luurike* (från *luuri* ’(telefon)lur’), *korvain* och *korvake* (från *korva* ’öra’ och även *korvata* ’ersätta’).

3. Några särdrag i finskan

Finskan skiljer sig på många olika nivåer från de språk från vilka de flesta importorden kommer, och det finns många särdrag i finskan som spelar en betydelsefull roll för hur den påverkas i kontakt med andra språk. Finskan har en annorlunda ortografi än indoeuropeiska språk. Många importord innehåller exempelvis fonem som är främmande för den traditionella finskan och detta påverkar också stavningen av

importord. Till exempel förekommer det klusiler som i många språk beskrivs med bokstäverna *g* och *b* inte i finska ord. För drygt hundra år sedan var det fortfarande vanligt att de främmande tonande klusilerna ersattes med tonlösa *k* och *p* – både när det gällde skrift och uttal. Till exempel heter de äldre importorden *gitar* och *bank* på finska *kitara* och *pankki*. Det har inte heller varit vanligt att ett finskt ord initialt har en konsonantkombination. Av denna orsak heter Sveriges huvudstad Stockholm *Tukholma* på finska; namnets inledande konsonant har utelämnats i anpassningen till finskan.

Numera har man slutat ersätta tonande klusiler med tonlösa i skrivet språk, men svårigheten med dem hörs fortfarande i tal; det finns många finnar som inte kan eller vill uttala dem. Olli Nuutinen (1994: 73) skriver att det inte är möjligt för oppositionerna *g–k* och *b–p* att integrera sig i finskan så länge som finnarna inte kan uttala tonande konsonanter. Enligt Nuutinen är det svårt för finnar att uttala dessa konsonanter eftersom stämtoner i konsonanter är fonologiskt irrelevanta i finskan.

Ett annat karakteristiskt drag för finskan är stadieväxlingen; har ett importord stadieväxling, är det vanligen väletablerat i det finska ordförrådet. Till exempel har det anpassade importordet *teippi* (eng. *tape*) bara ett *p* i genitiv. Ordet böjs *teippi* (nom.) : *teipin* (gen.). Det finala *s* i importordet *kampus* förändras till *ks* i genitiv. Ordet böjs *kampus* (nom.) : *kampusen* (gen.), på samma sätt som finskans *leivos* (nom.) : *leivoksen* (gen.) ('bakelse'). Också den finska vokalharmonin spelar en roll vid import av ord. Vokalharmoni betyder att ett osammansatt ord kan innehålla antingen endast främre vokaler eller endast bakre vokaler tillsammans med *i* eller *e*. Det kan således inte finnas ord såsom **talö* eller **jäätelö*, utan orden heter *talo* ('hus') och *jäätelö* ('glass'). Importordet *olympia* utgör ett undantag, där vokalen *y* egentligen fordrar ett finalt *ä*. Vokalharmonin gör dock att många finnar inte kan uttala ordet rätt.

Finska ord slutar mycket sällan på en konsonant. Därför brukar importord som slutar på konsonant i anpassningsprocessen ofta få en final tilläggsvokal.

Också den finska morfologin avviker från de indoeuropeiska språken. Finskan har 15 kasusformer, vilket innebär att det bör vara möjligt att böja också ett (import-) ord på många olika sätt. Det är speciellt svårt att böja citatlån och förkortningar och på grund av vokalharmonin är det ofta svårt att välja om man ska ha främre eller bakre vokaler i böjningsändelsen. Ofta skiljer sig uttalet av ett importord från dess skriftliga form, vilket kan leda till att ordet kan få flera olika ändelser för en och samma böjningsform. T.ex. kan importordet *design* få olika skrivsätt i partitiv beroende på om man tänker på uttalet eller på skrivsättet: *designia* [disainia] vs. *designiä*.

4. Syfte och metod

Syftet med min undersökning är att utreda om moderna importord har ersättningsord i finskan och om de eventuella ersättningsorden i verkligheten används i finska tidningstexter. Jag vill visa vilka importord som används mera frekvent än deras ersättningar och vice versa. Jag vill också veta om olika slags ersättningsord har olika slags genomslagskraft, och om ersättningsstendensen är olik inom olika semantiska ämnesområden. Jag vill också med hjälp av en liten diakronisk undersökning studera om importord och deras ersättningar kan ha använts olika under olika tider.

De importord och deras eventuella ersättningsord som jag studerar är ord som i högre eller lägre grad förekommer i alla de språk som undersöks i MIN-projektet. Orden är excerperade ur en studie av omfånget av importord i språken i Norden; materialet för den studien är tidningstext från åren 1975 och 2000 (se närmare Selback & Sandøy 2007). Utöver en gemensam lista med ord från tidningsmaterialet har forskarna i projektet tillsammans skapat en ordlista med ytterligare 40 importord från fyra olika semantiska ämnesområden, tio från vart och ett. De semantiska ämnesområdena är *adb*, *mat*, *bollsport* och *ungdomsmusik*.

För att utreda om importorden har några ersättningar i finskan har jag gått igenom ordböcker och elektroniska källor. Jag har utgått ifrån att ett ersättningsord bör vara yngre än importordet, eftersom dess uppgift är att *ersätta* ett nytt importord och inte vice versa. Vissa ersättningsord har dock förekommit tidigare i finskan än motsvarande importord, men de har som ersättningar fått en annan, en ytterligare eller en utvidgad betydelse, och kan sålunda anses vara nya i sin kontext.

För att få veta hur importorden och ersättningsorden används har jag gjort sökningar på ordparen i elektroniska tidningskorpusar. För att få med finskans alla 15 böjningsformer har jag sökt på ordstam + asterisk. Många finska ord har också stadieväxling, vilket innebär att jag även varit tvungen att söka på många olika ordstammar. När jag t.ex. sökte på ersättningsordet för importordet *icon*, nämligen *kuvake*, sökte jag på både *kuvake** och *kuvakeke**.

Sökningen var många gånger ganska besvärlig, eftersom många av orden antingen är polysemer eller homonymer. Som ett exempel kan nämnas ordet *verkeko* ('nät'), ersättningsordet för både *web(bi)*, *internet(ti)* och *net(ti)*, där jag var tvungen att kontrollera alla tusentals träffar för att försäkra mig om att de syftade på fenomenet Internet och inte t.ex. på nätet i ett (fotbolls- eller ishockey)mål.

Jag beslutade mig för att ta med ord som används i sammansättningar, men utelämnade ord som på något sätt var avledda och t.o.m. kunde höra till en annan ordklass än ordet jag sökte. Av metodiska och praktiska skäl var jag dessutom tvungen att begränsa de ord som används i sammansättningar bara till sådana ord som fungerar som förled i sammansättningen. Detta kan påverka mina resultat, men den systematiska studien torde ändå ge en relativt pålitlig bild av verkligheten.

5. Importorden på den ursprungliga listan

På den ursprungliga gemensamma listan med importord fanns 138 olika ord. Denna lista utökades med 40 ord från de olika semantiska ämnesområdena (se avsnitt 4). Det var alltså sammanlagt 178 importord som var föremål för undersökningen. Efter att ha gått igenom alla importorden på listan bestämde jag mig för att göra sökningar på 123 av dem. Jag kommer att kalla denna ordlista för "den finska listan". Jag kontrollerade orden med hjälp av olika ordböcker såsom *Suomen kielen perussanakirja*, *Nykysuomen sanakirja* (delarna 5 och 8) samt *Nykysuomen sivistyssanakirja*. Jag tog med alla 40 importord från de semantiska ämnesområdena samt 83 andra importord som jag ansåg vara relevanta för finskans del. Det var alltså bara c. 60 % av de ord som fanns på den ursprungliga gemensamma ordlistan som på något sätt var användbara i finskan.

De 55 importord som jag utelämnade från korpussökningarna hade vanligen inget ersättningsord i finskan eller så existerade det redan ett inhemskt ord för referenten innan importordet kom in. Orden *dance*, *rock'n roll*, *teippi* (eng. *tape*) och *kasetti* (eng. *cassette*) är alla sådana importord som inte har någon ersättning i finskan. *Dance* och *rock'n roll* kan klassificeras som kulturord, och enligt min erfarenhet får kulturord sällan några ersättningsord i finskan. *Teippi* och *kasetti* har däremot anpassats till finskan med finalt *-i*, och *teippi* har också fått ett skrivsätt som liknar importordets ursprungliga uttal i källspråket. Det vore intressant att veta, varför dessa ord inte har ersatts. Båda orden är inlånade i finskan för relativt länge sedan, då ersättningstendensen inte var så stor som den är i dag. Orden är också ytterst frekventa, vilket innebär att de inte längre skulle kunna ersättas utan stort motstånd. Orden passar också bra in i det finska språket: de är lätta att uttala, och de har t.o.m. anpassats till den finska morfologin så mycket att de har stadieväxling.

Av de importord som finns på listan och som har en äldre ersättning kan de flesta anses höra till den finska slangen. De finska verben *varata* ('boka') och *valmentaa* ('träna') är gamla medan importorden *buukata* (eng. *to book*) och *koutsata* (eng. *to coach*) har kommit in i den finska slangen under de två senaste årtiondena (Paunonen 2000).

Nästan hälften av de utelämnade importorden var dock sådana som inte finns i finskan överhuvudtaget. Några av fenomenen är okända i finskan, men i de flesta fall har fenomenen genast fått en finsk beteckning, och det har därför helt enkelt inte funnits behov för att ta in nya importord för att beteckna dem. Exempel på importord som saknas i finskan är *swimmingpool* och *lift*. I stället säger vi *uima-allas* (*uima* ung. 'för simning / bad' + *allas* 'bassäng') och *hissi*, som troligen är ett lån från svenskan.

6. Tidningskorpuserna

De tidningskorpuser som jag har använt ingår i den finländska språkbanken CSC (www.csc.fi). Tyvärr innehåller den bara tidningar från 1990-talet, vilket försvårar i synnerhet den diakroniska undersökningen. Jag har valt att använda det nyaste tidningsmaterialet, dvs. tidningar från åren 1998, 1999 och 2000. Det nyaste materialet torde bäst avspegla språksituationen i dagens Finland. Tidningen *Karjalainen* har flest årgångar i CSC och av den har jag valt årgångarna 1991–1999 för att kunna göra en diakronisk undersökning av två ordpar. Tyvärr finns inte alla tidningar med i CSC; således kunde jag inte an-

<i>Korpus</i>	<i>Vokabler</i>	<i>Dokument</i>
Aamulehti 1999	16 608 843	61 528
Hämeen Sanomat 1999	1 047 190	4 383
Hämeen Sanomat 2000	195 844	797
Kaleva 1998–1999	9 758 628	37 862
Karjalainen 1991	2 651 281	8 379
Karjalainen 1992	4 415 638	14 599
Karjalainen 1993	3 167 189	10 210
Karjalainen 1994	4 886 512	15 379
Karjalainen 1995	6 178 856	18 342
Karjalainen 1997	6 341 456	21 525
Karjalainen 1998	5 970 089	20 090
Karjalainen 1999	2 161 886	7 350
Keskisuomalainen 1999	7 928 830	28 885
Turun Sanomat 1998	11 400 290	43 860
Turun Sanomat 1999	11 821 904	44 755
Uutispäivä Demari 1999	2 939 448	9 825
Uutispäivä Demari 2000	660 039	2 195

vända Finlands största tidning *Helsingin Sanomat* i sökningen. Tabellen ovan beskriver de korpusar i CSC som jag har använt i mina sökningar, samt hur många dokument och ord dessa korpusar består av. Bild 1 visar var tidningarna kommer ut och hur stora upplagor de hade år 2003 (LT-levikki 2004).

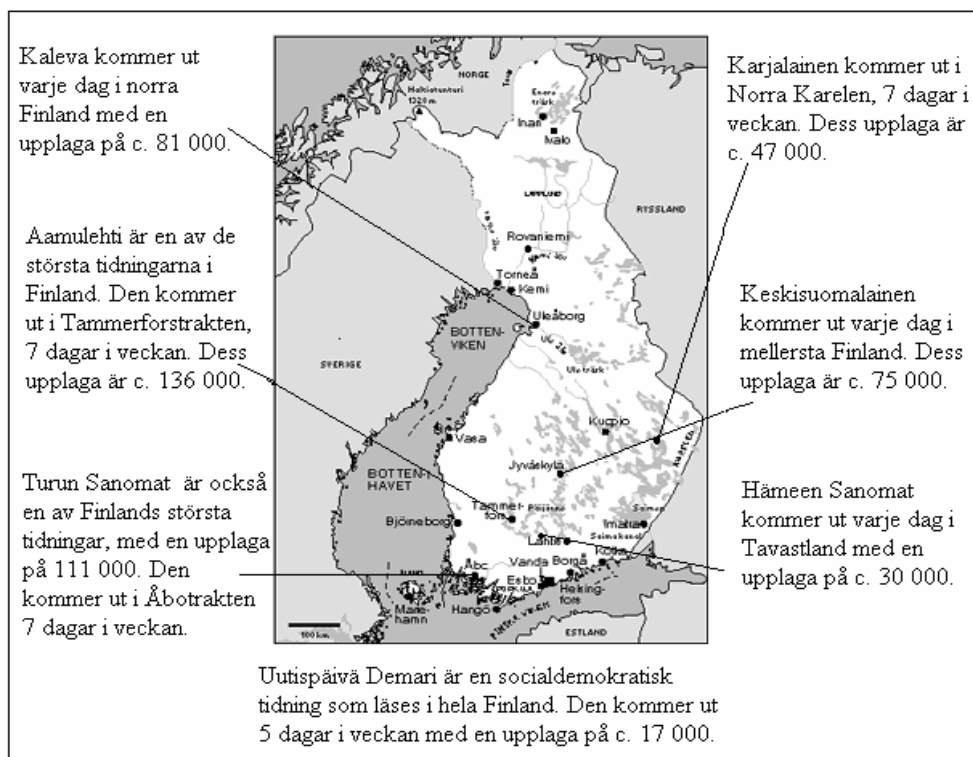

Bild 2: Information om de tidningar som användes i korpussökningarna

7. Ordparen i korpussökningen

Av de 123 ordpar som jag gjorde korpussökningar på är 83 importord med på den s.k. ursprungliga listan. Detta innebär att dessa 83 importord kan höra till vilket ämnesområde som helst eftersom de är excerperade ur all slags text i de tidningar som ingick i studien om omfång av importord (se Selback & Sandøy 2007). Det är dock intressant att konstatera att många av de 83 orden ändå hör till ett av de fyra semantiska ämnesområden som de andra 40 orden kommer ifrån. Slutresultatet blev en ordlista med 29 ordpar från det semantiska ämnesområdet *adb*, 14 ordpar från *mat*, 14 ordpar från *bollsport*, 22 från *ungdomsmusik* samt 44 övriga ordpar.

Alla 123 ordpar fungerade dock inte i sökningarna utan endast 80 ordpar visade sig ge användbara resultat. De flesta importorden som av olika anledningar inte

fungerade hörde till ett av de fyra semantiska fälten. Detta är inte överraskande när man beaktar att jag tog med alla 40 ord som vi inom projektet hade kommit överens om att undersöka, utan att granska dem desto närmare på förhand. Av de importord som jag, baserat på min egen språkkänsla, förväntade mig resultat av, var dock även nästan 20 ord oanvändbara. Jag kommer i avsnitt 7.3. att diskutera varför över en tredjedel av de utvalda orden inte fungerade i sökningarna.

Mitt syfte var alltså att utreda vilketdera som används oftare i tidningstexter, importordet eller ersättningsordet. Det var inte alltid lätt att få entydiga resultat. För det första fanns det ordpar där båda orden användes lika många gånger. Ett annat problem för tolkningen var att sökningen på vissa ord gav mycket få träffar. Det fanns ordpar där importordet gav tre träffar medan ersättningsordet gav två; ett resultat som inte kan ge upphov till några allmänna slutsatser. I de följande två kapitlen redogör jag för vilka importord som används mer frekvent än ersättningsordet och vice versa.

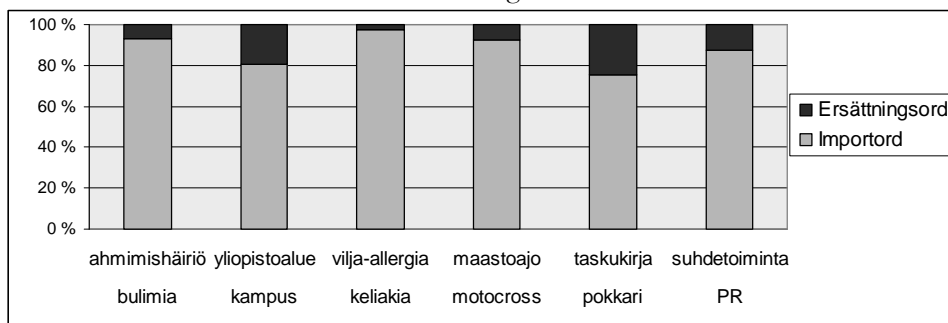
7.1. Importordet används mer frekvent än ersättningsordet

Det finns relativt många ordpar i det finska materialet av vilka importordet används mer frekvent än ersättningsordet. Andelen är överraskande stor, i synnerhet om man beaktar finskans tidigare tendens för purism och ersättning. Sammanlagt 28 importord användes oftare än deras ersättningar i tidningskorpusarna. Procentuellt sett är deras antal 35 % av de importord som gav resultat. Man bör dock minnas att inte alla 80 importord gav entydiga resultat, vilket innebär att fallen där antingen importordet eller ersättningsordet användes avsevärt mer frekvent inte utgör 100 % av de 80 ordparen.

I och med att tröskeln för att ta in importord i finskan av skäl som förts fram i kapitel 3 är hög måste det finnas bra orsaker till att en så stor andel som en tredjedel av importorden i materialet har accepterats. En orsak kan vara att importordet är lättare att använda än dess ersättning; många ersättningsord är t.ex. mycket längre än motsvarande importord i den här gruppen. Man kan också hitta andra tendenser hos orden. De kan i vissa fall höra till ett visst semantiskt ämnesområde där ersättningar är sällsynta. I några fall kan orsaken ligga i ordens status och i eventuella trender i samhället.

Jag kommer i kapitel 8 att behandla orden från de fyra semantiska ämnesområdena mer ingående – här koncentrerar jag mig på de övriga ordparen på den ursprungliga listan. Diagram 1 ger exempel på 6 ordpar på listan av vilka importorden används mer frekvent än sina ersättningar. Jag har här valt ordpar som gav upphov till så klara och entydiga resultat som möjligt.

Diagram 1: Några exempel på ordpar där importordet används mer frekvent än ersättningsordet

Som framgår av diagram 1 finns det i den här gruppen två ordpar som benämner sjukdomar. *Bulimia* (sv. *bulimi*) fick 80 träffar medan dess ersättning *ahmimishäiriö* (ung. 'frossningsstörning') fick 6, och *keliakia* (sv. *celiak*) fick 292 träffar medan dess ersättning *vilja-allergia* (ung. 'spannmålsallergi') fick endast 8. *Bulimi* är en lågstatus-sjukdom – åtminstone i Finland – medan *celiak* är en sjukdom som man kan tala öppet om. Sjukdomar brukar ha många namn: officiella, ofta latinska, och inofficiella och t.o.m. folkliga. Det är vanligt att sjukdomar har ett "importerat" namn, som också används mycket. Eventuellt kan man tänka sig att ju mer accepterad och bekant sjukdomen är desto mera använder man dess inhemska och folkliga namn. En sådan hypotes håller dock inte i detta fall eftersom vi på finska inte talar om *celiak* med dess finska namn även om sjukdomen är mycket mera "acceptabel" än *bulimi*. En orsak kan vara att sjukdomen *celiak* är relativt "ny" för lekmännen och att den finska benämningen därför ännu inte har hunnit bli allmän. Ordet *keliakia* är ju också mycket kortare än dess ersättning *vilja-allergia*, som dessutom innehåller en svår tonande klusil. *Keliakia* passar däremot med sina tonlösa klusiler bra in i det finska ljudsystemet.

Också *bulimia* har en längre ersättning: *ahmimishäiriö*. Även om ersättningen beskriver sjukdomen på ett begripligt sätt ('frossningsstörning') saknar den ändå det negativaste hos sjukdomen, nämligen kräkningen. Att ersättningsordet inte lyckas beskriva referenten tillräckligt noga kan vara en orsak till att språkbrukarna har valt att använda det latinska importordet *bulimia*. En annan förklaring till den höga användningsfrekvensen av ordet *bulimia* kan knytas till fonologin. Ordet är fonetiskt sett ganska beskrivande; det är nästan som ett onomatopoetiskt ord vars uttal liknar den fysiska reaktionen vid bulimin. Ordet *bulimia* kan alltså förorsaka negativa konnotationer hos språkbrukare såsom själva lågstatus-sjukdomen. *Bulimia* liknar även det svenska ordet *bula*, som har en obehaglig referent ('svullnad', 'knöl').

Vissa av de ord som presenteras i diagram 1 kan anses höra till en viss jargong. *Motocross* är egentligen ett namn på en idrottsgren. Ordet används också ofta som ett led i olika slags sammansättningar som kan vara t.ex. företagsnamn eller namn på evenemang. Att använda det för den stora publiken mera främmande importordet i stället för en inhemska motsvarighet kan vara ett tecken på strävan efter gruppstillhörighet. Det är kännetecknande för olika slags jargong att vissa termer

används av dem som ägnar sig åt saken i fråga. Importordet används alltså mera frekvent än dess ersättning *maastoajo* (ung. 'terrängkörning'). Båda orden beskriver dock grenen ganska bra; *motocross* framhäver det faktum att grenen hör till motorsporten, medan *maastoajo* skildrar platsen, *terrängen*, där sporten utövas. *Motocross* fick 337 träffar i korpussökningarna medan dess ersättning *maastoajo* fick bara 27.

Också ordet *PR*, *public relations*, hör till en sorts jargong. Eftersom *PR* är ett högprestige-fenomen, är det ganska väntat att importordet används mer frekvent än sin ersättning *subdetoiminta* (ung. 'relationsverksamhet'). Akronymen *PR* är också mycket kort och lätt att säga och skriva. Bokstäverna uttalas enligt det finska mönstret [pe: ær] och inte som i engelskan. *PR* fick c. 700 träffar i korpusarna medan *subdetoiminta* fick en sjundedel av det, nämligen 103.

Ordet *kampus* (eng. *campus*) hör till universitetsvärlden, och ordet har sin förebild i USA där det finns talrika campusar runt om i landet. Campustänkandet härstammar således från USA, vilket eventuellt kan förklara varför finnarna inte väljer att använda det finska namnet *yliopistoalue* (ung. 'universitetsområde') för att beskriva referenten. Också här är ersättningsordet mycket längre än importordet. *Kampus* passar dessutom väl in i det finska ljudsystemet och är lätt att böja enligt finskt mönster. Importordet *kampus* fick 220 träffar i korpussökningarna medan dess ersättning *yliopistoalue* fick en knapp fjärdedel av det, nämligen 54.

Ordet *pokkari* kommer från den engelska benämningen *pocket book* och uppfattas här som en anpassad form av ordet *pocket*. I engelskan är dock benämningen *paperback* betydligt mer frekvent; *pocket book* används endast i amerikansk engelska och åtminstone från början enbart om de böcker av detta slag som publicerades på det amerikanska bokförlaget Pocket Books Inc (www.simonsays.com). Ordet *pocketbok* eller enbart *pocket* finns i samma betydelse även i svenskan, norskan och danskan (Nyord i svenskan, 2001) vilket till viss del troligen kan ha hjälpt ordet *pokkari* att få ett så starkt fotfäste. I finskan har importordet ersättningen *taskukirja* ('fickbok'), ett ord som redan länge varit i bruk. Tidigare syftade *taskukirja* först och främst på små böcker, reseguider, eller andra speciella böcker. Numera har man börjat kalla också moderna romaner med mjuka pärmar för *taskukirja* enligt den engelska modellen (*pocket* + *book* = *tasku* 'ficka' + *kirja* 'bok'). Dessa pocketböcker har blivit ytterst vanliga och populära i Finland under de senaste åren. Av de sex exempelord som åskådliggörs i diagram 1 används ersättningsordet procentuellt sett mest frekvent i ordparet *pokkari-taskukirja*. Importordet *pokkari* fick 114 träffar i tidningskorpusarna medan dess ersättning *taskukirja* fick nästan en tredjedel av detta, nämligen 37 träffar.

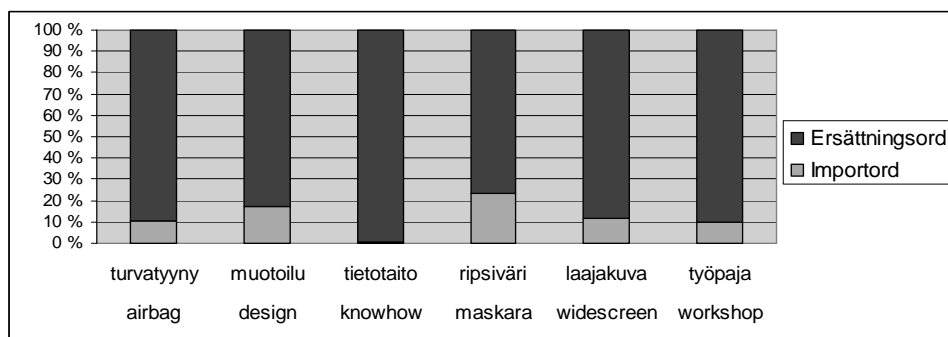
7.2. Ersättningsordet används mer frekvent än importordet

I en majoritet av ordparen i den finska studien användes ersättningsordet mer frekvent än det motsvarande importordet. Av de 80 ordpar som ingick i undersökningen var ersättningsordet mer frekvent än importordet i 49 par; procentuellt sett var andelen 61 %.

De ord som placerar sig i denna kategori kommer från olika slags ämnesområden. Några importord, såsom *seminologi* (sv. 'seminör', ers. *keinosiementäjä*) och *spoileri* (sv. 'spoiler', ers. *ilmanohjain*) hör till specifika yrkesjargonger, medan de flesta orden är relativt vardagliga. Många av ersättningsorden används i dagligt språkbruk, och de är också väletablerade.

Diagram 2 visar exempel på ordpar där ersättningsordet används mer frekvent än det motsvarande importordet. Jag har valt sex ordpar som fungerar bra och som gett pålitliga och tydliga resultat.

Diagram 2: Exempel på ordpar där ersättningsordet används mer frekvent än importordet

I de flesta fallen är importordet ungefär lika långt som ersättningsordet, vilket kan vara en orsak till den frekventa användningen av ersättningsorden. Det tycks vara så att finnar ofta tenderar att hellre använda ersättningsord än importord, i synnerhet när ersättningsorden inte är klumpiga utan lika smidiga eller smidigare än importorden.

En annan orsak till att dessa importord inte används lika ofta som deras ersättningar kan finnas i ortografin. Alla importord förutom *maskara* – som nog också kan skrivas *mascara* i finskan – innehåller bokstäver som inte hör hemma i den skrivna finskan och orden kan därför ses som främmande och som svåra att uttala och skriva. Utöver problem med ortografin kan det också finnas morfologiska skäl till att man undviker att använda dessa importord i finskan. Det är relativt svårt att böja t.ex. ordet *knowhow*. Vill man använda den singulara partitivformen kan man inte vara säker på om det borde skrivas *knowhonta*, *knowhonia* eller kanske med en apostrof: *knowhow'ta*. Mycket lättare är det att välja den inhemska ersättningen som är lätt att böja i alla former.

Är det alltså så att finnen inte vill använda importord om de innehåller främmande bokstäver eller om de på något annat sätt avviker från traditionella finska ord? Som man kan se i diagram 2 används det enda anpassade importordet *maskara* procentuellt sett mera än de andra fem, som inte är anpassade. Granskar man de sex importorden som åskådliggörs i diagram 1, så märker man att tre av dem är på något sätt anpassade till det finska systemet. Importordet *pokkari* har ändrats relativt mycket om man jämför det med det engelska ordet *pocket*. Orden *keiliakia* och *kampus*

är ortografiskt anpassade på det sättet att *c* har bytts mot ett mera finskt *k*. Av dessa stöder *pokkari* och *kampus* min teori; de används procentuellt sett något mer frekvent i förhållande till sina ersättningsord än de andra orden i sin grupp.

Importordet *knowhow* är som nämndes ovan svårt att skriva och böja. Ordet har en ersättning som har ungefär samma semantiska innehåll, nämligen *tietotaito* (ung. *tieto* 'kunskap', 'vetskap' + *taito* 'kunnighet', 'förmåga'). Importordet *knowhow* fick endast 4 träffar i korpussökningarna medan ersättningen *tietotaito* fick 475. Också importordet *widescreen* kan anses svårt att skriva och säga. Ordet fick 10 träffar i korpussökningarna medan ersättningsordet *laajakuvva* ('bredbild') fick 74.

Det finns fall där importordet inte säger så mycket om referenten, medan ersättningsordet ofta ger mycket mera information. Importordet *maskara* beskriver inte alls sin referent. Den enda associationen knyts till ordet *maski* 'mask', men *maskara* har nog en annan funktion än att täcka en människas ansikte eller hennes ögon. Ersättningsordet *ripsiväri* (ung. 'ögonfransfärg') beskriver däremot entydigt referentens funktion. Importordet *maskara* fick 9 träffar i korpussökningarna medan dess ersättning *ripsiväri* fick 29. Också importordet *airbag* ger en lite annan bild av referenten än ersättningsordet *turvatyyny*. En "luftväska" kan finnas nästan var som helst, och den kan ha olika funktioner. Medan hela säkerhetsaspekten saknas hos ordet *airbag* pekar ersättningsordet *turvatyyny* 'säkerhetskudde' direkt på referentens säkerhetsfunktion. *Airbag* fick 50 träffar i korpussökningarna och *turvatyyny* fick 435. Här bör även svårigheten att anpassa importordet till finskt böjningsmönster och finskt uttal vägas in; för den vanliga finska språkbrukaren kan det t.ex. vara svårt att avgöra om han ska säga [airbægg] eller [æ:rbæg], för att inte tala om hur han ska böja ordet i partitiv: *airbagia* eller *airbaggia* eller t.o.m *airbäggä*.

Två av importorden bland exemplen har enligt min mening ett lite annat stilvärde än deras ersättningar. Både *design* och *workshop* syftar på något trendigt, medan ersättningsorden *muotoilu* (ung. 'formande') och *työpaja* (ung. 'arbetsmedja') är gamla ord som tidigare har syftat bara på mycket vanliga och folkliga referenter. Kontexten kan alltså spela en stor roll när man väljer mellan orden. Numera har man börjat kalla alla slags gruppinlärningsformer för *workshopar*. Korpussökningen visar att det folkligare ordet *työpaja* används mest då man talar om "verkstäder" för unga eller arbetslösa, dvs. då det inte är fråga om någonting trendigt. Importordet *design* används mest när man talar om utländsk formgivning, medan ersättningsordet *muotoilu* passar bättre ihop med inhemsk konst – eventuellt kan man tala om finsk *design* om man vill berätta om något som exporteras. *Design* fick 250 träffar i tidningskorporusarna medan *muotoilu* fick 1 200. Importordet *workshop* användes 110 gånger medan *työpaja* fick så mycket som 1 000 träffar.

7.3. Varför alla ordpar inte "fungerade"

Som forskare ska man aldrig underskatta betydelsen av oväntade resultat. Det fanns många import- och ersättningsord i mitt material som inte användes i de finska tidningskorporusarna – eller i den normerade finskan överhuvudtaget. Resultatet är mycket intressant i sig, men det är inte relevant med tanke på denna undersökning

och dess syfte. Jag har därför lite förringande och kanske vilseledande bestämt mig för att kalla sådana ord(par) för *icke-fungerande*.

Bland de 123 ordpar som jag sökte i tidningskorpusarna finns det 43 icke-fungerande ordpar. Av de 43 icke-fungerande ordparen är det 17 som enligt min egen språkkänsla borde ha fungerat. En viktig orsak till detta resultat kan vara att jag sökte efter ord bara i tidningskorpusar. Eftersom det ofta används ett visst slags språk i tidningstexter kan det hända att en del import- eller ersättningsord inte ”passar in”. Det finns både sådana ordpar där importordet och sådana där ersättningsordet inte används i tidningstexter fast orden används i andra sammanhang. Då är det troligen först och främst fråga om normering versus etablering. Några av orden på listan hör inte till den normerade finskan (dvs. har inte tagits med i ordböcker), även om de kan vara etablerade ord i många domäner.

Importorden *timer* och *shaver* (eller [taimeri] och [J]heiveri] såsom de uttalas på finska) som finns på listan hör vanligen inte hemma i normerade tidningstexter, men de används rätt ofta i talspråket och också i andra informella sammanhang. Innan jag började mina sökningar i tidningskorpusarna kontrollerade jag med hjälp av sökmaskinen Google (www.google.com) att orden åtminstone i viss mån används på finska sidor på nätet. Jag fick 2 830 träffar på ordet *timer*, och det var därför omöjligt att gå igenom alla träffar. Antagligen är många av träffarna sådana där ordet är en del av ett namn, men antalet träffar är ändå mycket stort. En sökning på den anpassade formen *timeri* gav också 121 träffar och formen *taimeri* också 104. Ordet *shaver* och dess olika varianter (*shaveri*, *sheiveri*) fick lite färre träffar, men det är klart att ordet används i många sammanhang i finskan. Ingetdera ordet fick likväl några träffar i korpusarna, medan deras ersättningar *ajastin* (ung. ’tidtagare’) och *partakone* (*parta* ’skägg’ + *kone* ’maskin’) eller *-höylä* (’hyvel’) var frekventa i tidningstexterna.

En del ersättningsord fanns inte i tidningstexterna eftersom de inte var tillräckligt normerade eller etablerade i detta sammanhang. Importordet *webmaster* har många olika ersättningar. *Terminologicalentralen TSK* (www.tsk.fi, se avsnitt 8.1.) rekommenderar på sin hemsida att man använder ersättningsorden *sivustovastaava* (*sivusto* ’webbplats’ + *vastaava* ’ansvarig’), *www-vastaava* eller *verkkomestari* (*verkko* ’nät’ + *mestari* ’mästare’) i stället för importordet *webmaster*. Ersättningsorden är ändå inte åtminstone ännu så etablerade att de skulle användas i tidningstext. På nätet finns det däremot många sidor där någotdera ersättningsordet används.

8. Ordparen från de fyra ämnesområdena

Som tidigare framgått utgick vi inom projektet i denna undersökning från en gemensam lista med ord som hade excerperats ur dagstidningar i de olika nordiska länderna. Förutom dessa ord bestod studien av ytterligare en lista med 40 importord som var hämtade från fyra olika ämnesområden: *adb*, *mat*, *bollsport* och *ungdomsmusik*. Denna lista sammanställdes av Guðrún Kvaran (se inledningen till denna bok). Jag ska nu referera vilka resultat ordparen i denna lista gav i sökningarna i de finska korpusarna.

8.1. E-mail, software och andra adb-termer

Orden från ämnesområdet *adb* är tio till antalet. Av dessa var jag i den finska undersökningen tvungen att utelämnat fem. Orsaken var i de flesta fall att ersättningsorden men inte importorden förekommer i korpusarna. De fem ”fungerande” orden kunde dock kompletteras med en del adb-termer från den ursprungliga listan, och i studien ingår därför sökningar med sammanlagt 20 ordpar som har med adb att göra.

Den finska språkvården och språkintresserade människor i Finland har satsat mycket på att översätta och ersätta den utländska adb-terminologin och det finns därför finska ersättningsord för nästan varje engelsk dataterm. En stor del av detta arbete har gjorts vid Terminologicalcentralen TSK (se även avsnitt 7.3.), en ideell förening som har till uppgift att bl.a. sammanställa terminologi på finska och svenska (www.tsk.fi). Föreningen föreslår och rekommenderar inhemska motsvarigheter för importerade adb-termer och på dess hemsida finns en omfattande engelsk–finsk–engelsk lista med datatermer.

Även om det finns ersättningar för importerade adb-termer, är det likväl inte självklart att ersättningarna används. Av de ordpar som testas i denna studie används ersättningsordet mer frekvent än det motsvarande importordet i 12 fall medan det i 8 fall är importordet som används mer frekvent än dess ersättning. Skillnaden är inte särskilt stor, i synnerhet inte om man beaktar allt arbete som görs för att skapa adb-ersättningar.

Det kan finnas många orsaker till att så många som åtta importord används oftare än deras ersättningar. Fyra av dessa användes dessutom avsevärt mer frekvent än ersättningen: *fax*, *modeemi* (eng. *modem*, ers. *muunnin* (från *muuntaa* ’omvandla’)), *operaattori* (eng. *operator*, ers. *palvelin* (från *palvella* ’tjänst, serva’)) och *skanneri* (eng. *scanner*, ers. *kuvanlukija* ’bildläsare’). *Modeemi*, *operaattori* och *skanneri* är alla anpassade till det finska skrivsättet, och detta kan gynna deras användning. Importordet *fax* med sina många varianter såsom *faxi* och *faksi* är ett kort ord. Dess ersättning *telekopio* eller själva maskinen *telekopiokone* är båda långa ord som kanske därför inte kan undantränga importordet så lätt.

Är de 12 importord som sällan används på något sätt dåliga, ogenomskinliga och / eller svåra att använda, eller varför används de inte? Svaret på denna fråga är både ja och nej. Det räcker aldrig att säga att importordet är dåligt – också ersättningsordet bör vara lyckat om detta ska etableras. Det finns dock en del importord bland de 12 ordparen som inte passar så bra in i det finska systemet. Det finns t.ex. ord som är svåra att skriva, uttala och böja: såväl *attachment* (ers. *liitetiedosto* (*liite* ’bilaga’, *tiedosto* ’fil, dokument’)), *download* (ers. *ladata* ’ladda’), *software* (ers. *tietokoneohjelmisto* (*tietokone* ’dator’, *ohjelmisto* ’programvara’)) som *web* (ers. *verkeko* ’nät’) är ord som innehåller bokstäver som är främmande för finskan och vars böjning i finskan inte är så entydig. Också importordet *e-mail* har sina problem vad gäller stavningen. Ordet skrivs på många olika sätt: *e(-)mail*, *maili*, *meil* och *meili*. Ersättningen *sähköposti* (*sähkö* ’elektricitet’, *posti* ’post’) skrivs och böjs däremot mycket entydigt och den passar väl in i finskan.

8.2. *Matord*

Efter att jag utelämnat de matord där endera importordet eller ersättningsordet överhuvudtaget inte används i finskan har jag bara sju ordpar att göra korpus-sökningar med. Av dessa används importordet mer frekvent än ersättningsordet i bara två ordpar, medan fem är sådana där ersättningsordet får mera användning i tidningskorpusarna. Detta resultat känns rätt överraskande eftersom mätterminologin är kulturbetingad och det därför är vanligt att utländska maträtter bär sina ursprungliga namn också i Finland. Å andra sidan har de flesta matord ingen ersättning alls. Av importorden på den gemensamma, ursprungliga listan saknade 13 ord inom det semantiska ämnesområdet *mat* ett ersättningsord.

Det måste alltså vara något speciellt med de sju importerade matorden som har fått ersättningsord i finskan. Maträtterna eller -varorna torde vara etablerade och ofta rätt gamla för att ha en fungerande ersättning. Numera är det nämligen mycket vanligt att även matvaror har utländska namn. Matlagning och olika matlagningsprogram på tv har blivit populära och trendiga, nya matvaror kommer in i den finska matkulturen och med dem kommer också deras utländska namn. Läser man restaurangernas hemsidor eller menyer hittar man sällan några finska ord alls – i stället kan man hitta en bifogad ordlista som förklarar de utländska termerna. Hade jag gjort sökningar i menyer hade resultatet alltså kunnat vara ganska annorlunda. För att en matvara ska få två namn – ett importerat och ett inhemskt – bör den alltså brukas mycket och vara allmän bland vanliga matlagare.

De två importorden som användes mer frekvent än deras ersättningar var *croissant* och *tagliatelle*. Båda orden kan anses ha ett annorlunda stilvärde än den motsvarande ersättningen. *Croissant* (uttalas oftast [kroisanti]) och *tagliatelle* är trendiga ord medan deras ersättningar *voisarvi* (ung. ’smörhorn’) och *naubamakaroni* (’bandmakaron’) tycks syfta på vanliga matvaror. *Voisarvi* kan vara allt från ett gammaldags saltigt bakverk till ett knaprigt, franskt bakverk och har därmed en något utökad referent i jämförelse med den prototypiska *croissanten* som bara är ett ljusbrunt knaprigt bakverk. *Tagliatelle* och *naubamakaroni* har inte en likadan betydelseskilnad som de två bakverken, men också dessa ord skapar olika konnotationer hos språkbrukarna.

Det finns alltså fem ordpar där ersättningen används mer frekvent än importordet. Fyra av dem hör till amerikansk ’fastfoodkultur’, och det är ingen överraskning att ett av orden faktiskt är *fastfood*. Kulturen kom till Finland för ungefär tre årtionden sedan, vilket betyder att fenomenet inte är särskilt ungt. Importorden och först och främst de fenomen de representerar har haft tid att förankras i det finska samhället. Därför har det också funnits tid för nya ersättande ord att dyka upp. Importord som *snacks*, *light* och (*milk*)*shake* samt de fenomen som de representerar är alla mycket kända i Finland, men man känner också mycket väl till deras ersättningar *naposteltavat* (ung. ’något man kan knapra på’), *kevyt* (’lätt’) och *pirtelö* (en avledning av ordet *pirteä*, ’pigga’).

8.3. *Bowling och andra bollsporter*

Efter att jag har eliminerat de importord som inte fungerar för finskans del har jag bara sex ordpar kvar inom ämnesområdet *bollsport*. Anmärkningsvärt är att alla sex ordparen är sådana där ersättningsordet används mer frekvent än det motsvarande importordet. Det finns likväl idrottsgrenar där den största delen av terminologin är importerad; t.ex. motorsport och golf. Därför är det intressant att konstatera att finnarna här ändå väljer att använda ett finskt ersättande ord i fall det finns ett sådant. Det som gällde för mätterminologin gäller också för bollsporttermerna: Finns det ett ersättande ord så används det.

De flesta av de sex orden inom *bollsporten* kommer från sådana grenar där stora delar av terminologin är importerad. En viktig orsak till att just dessa importord har fått också ett ersättningsord kan vara att orden och de fenomen de representerar är centrala inom grenen, och att de ofta används i tidningstexter där grenen och eventuella spelresultat refereras för den stora publiken. Ofta är det så att importorden hör till speciella sportjargonger som används bland dem som är aktiva inom respektive idrottsgrenar. Tidningstexterna är däremot riktade till alla slags läsare – också till dem som inte förstår sig så mycket på sport – och det är därför viktigt att språket är lätt att förstå. De inhemska ersättningsorden ger dessutom ofta en mer entydig bild av ett fenomen än de motsvarande importorden.

Anpassningen eller bristen på anpassning kan påverka genomslagskraften hos ett importord. Bara ett av de sex importorden på denna ordlista är anpassat. *Griini, greeni* eller *green*, som det heter på engelska, hör till golfterminologin. Importordet har anpassats till finskan genom en tillagd slutvokal och i vissa fall också ett uttalsenligt skrivsätt. Det vacklande skrivsättet samt den initiala konsonantkombinationen inledd med den för finskan främmande bokstaven *g²* kan vara orsak till att importordet ändå inte är särskilt frekvent. Däremot får dess ersättning, avledningen *viberiö* (*viberiö* 'grön-'), mera användning i tidningstexterna.

De andra importorden är också svåra att skriva och uttala och de är på inget sätt anpassade till finskan. *Bowling, time-out, playoff, tie-break* och *world cup* innehåller många främmande bokstäver. Det är ofta svårt att veta om man borde skriva ihop eller isär orden eller om man borde lägga in ett bindestreck emellan dem. Därför väljer man ofta de enklare och mer lätthanterliga ersättningsorden: *keilailu* (< *keila* 'kägla'), *aikalisa* (*aika* 'tid', *lisä* 'tillägg'), *pudotuspeli* (ung. 'utslagstävling'), *katkaisupeli* (*katkaisu* 'avbrytande', *peli* 'spel, tävling') respektive *maailmancup* ('världscup').

Jag utelämnade åtta importord inom området *bollsport* som inte fungerade i mina finska tidningskorpusar. Några av importorden – t.ex. *basket* och *volleyball* – var sådana som förekommer bara som benämningar på idrottsgrenar. Ett av de ordpar som inte fungerade var speciellt intressant. Den finska språknämnden gav 1988 rekommendationen att ordet *seinätennis* (*seinä* 'vägg') skulle tas i bruk i stället för importordet *squash* (Mantila 2002). Ersättningsordet får emellertid inga träffar i mina sökningar och får också bara 4 belägg när man söker på Google, vilket alltså betyder att den officiella finska normeringspolitiken inte alltid har haft genomslagskraft.

8.4. Rock dj – *ungdomsmusik*

² Förekommer i finskan endast i kombinationen ”ng” som uttalas [ŋ].

Det finns 13 ordpar inom det semantiska ämnesområdet *ungdomsmusik* som ger resultat i den finska studien. Ett av dessa ordpar är sådant där importordet och ersättningsordet används lika mycket i tidningskorpusarna medan det finns fyra ordpar där importordet används oftare och åtta ordpar där ersättningsordet används oftare. Skillnaden mellan användningen av importord och användningen av ersättningsord är inte så stor som bland orden inom ämnesområdena *mat* eller *bollsport*. Ungdomsmusik är ett fenomen som alltid följer mode och som genomgår en ständig förändring. Många av orden kan anses vara s.k. kulturord som ofta behåller sin ursprungliga form när de lånas in i ett annat språk, vilket betyder att en del importord inte alls får någon ersättning. Av denna orsak var jag också tvungen att utelämna en del importord från min undersökning. Det finns helt enkelt inga ersättningar för t.ex. importorden *hiphop*, *rap* eller *new age*.

Två av de importord som används mer frekvent än sina ersättningar är förkortningar. *DJ* kommer från engelskans *disc jockey* och *CD* kommer från termen *compact disc*. Skillnaden mellan dessa två importord ligger i uttalet. Finnarna uttalar alltid ordet *CD* anpassat såsom bokstäverna uttalas i finskan [se:de:] medan *DJ* ofta får behålla sitt engelska uttal. Trots skillnaderna i uttalet används båda importorden relativt ofta i finskan. Orden är korta och därför lätta att använda fastän de är svåra att böja i skrift. Ordet *DJ* är svårt att böja även i tal om bokstäverna uttalas enligt det finska uttalssystemet; t.ex. den plurala partitivformen av bokstaven *j* är nästan omöjlig att forma. När en förkortning böjs i finskan, lägger man vanligtvis till ett kolon mellan ordstammen och böjningsändelserna (t.ex. gen. *CD:n*, part. *CD:tä*). Det är alltså inte lika enkelt att böja förkortningar som att böja andra ord i finskan. Av någon anledning har denna nackdel ändå inte påverkat genomslagskraften av importordet *DJ*. Detta kan bero på att ersättningsordet inte bär samma trendiga konnotation som importordet; ersättningen *tiskijukka* kan kännas nästan som ett skämt, för *Jukka* är ett mansnamn i Finland och *tiski* kan betyda också ”något som diskas, tvättas”.

Bild 3: *Tiskijukka*

De två andra importorden som används mer frekvent än ersättningarna passar bra in i det finska systemet. *Imago* ('image'; uttalas [imago]) har visserligen en främmande klusil men är annars lätt att uttala, stava och böja. Ordet är också mycket kortare än sin ersättning *julkisuuskuva* (*julkisuus* 'offentlighet', *kuva* 'bild'). En lång och därför besvärlig ersättning har också importordet *jukeboksi* (eng. *jukebox*), nämligen *levyautomaatti* (ung. 'skivautomat'). Utöver detta har importordet *jukeboksi* också andra fördelar: ordet har anpassats med en tillagd slutvokal och det har också i skrift fått en mera finsk konsonantförbindelse *ks* i stället för det främmande *x*.

Också uttalet är anpassat: det initiala *j*-et får finskt uttal, *u*-et uttalas likaså på finskt sätt som ett svenskt *o*, och *e*-et är hörbart. Alla stavelser är dessutom korta: [jukeboksi].

Bland de ersättningsord som används mer frekvent än motsvarande importord verkar det inte finnas någon speciell tendens. Två av importorden, *in* (ers. *muodikas* 'modern', *muodissa* ung. 'i modet') och *out* (ers. *epämuodikas* 'omodern'), är svåra att böja enligt finskt mönster, vilket kan resultera i att finnarna undviker att använda dem. Också importorden *insider*, *live* och *lookalike* (ers. *sisäpiiriläinen*, ung. 'en som är i den inre kretsen', *suora* 'direkt' eller *elävä* 'levande' samt *kaksisoisolehto* (*kaksisois* 'dubbel', *olehto* 'varelse', 'gestalt')) kan vara svåra att såväl stava som uttala. Ordparet *posteri-juliste* ger däremot inget entydigt svar på varför ersättningsordet används mer frekvent än importordet. *Posteri* har anpassats med en tillagd slutvokal, och ordet passar också annars in i finskan, så något egentligt behov av att ersätta det med den inhemska avledningen *juliste* finns inte. En förklaring till att ersättningsordet används mycket kan vara att det är avlett från ett gammalt och frekvent verb *julistaa* ('deklarera'), och att det därför har slagit igenom bland de finska språkbrukarna.

9. En diakronisk undersökning: *adb*-orden

Språkbanken CSC innehåller tidningar bara från 1990-talet och tillåter därför inga omfattande diakroniska undersökningar. Jag gjorde dock en småskalig undersökning med ordparen från ämnesområdet *adb*. För denna använde jag tidningen *Karjalainen* som hade flest årgångar i CSC; tidningarna är från åren 1991–1995 och 1997–1999. Alla årgångar innehåller visserligen inte lika många ord vilket kan göra undersökningsresultaten lite skeva, men procentuellt sett borde ordparen ändå fungera pålitligt. I synnerhet årgång 1999 innehåller mindre vokablar än de andra årgångarna.

Det var två ordpar som stod för de mest intressanta och samtidigt mest tolkningsbara resultaten. I båda ordparen används ersättningsordet mer frekvent än importordet.

Diagram 3: *E-mail* och *sähköposti*, antalet träffar totalt

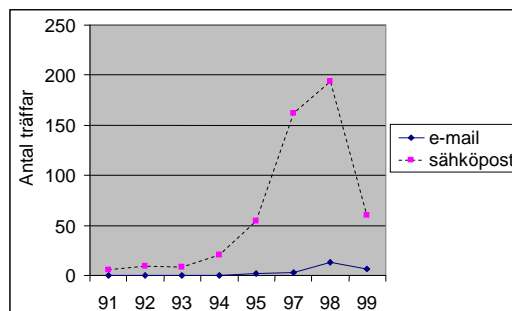
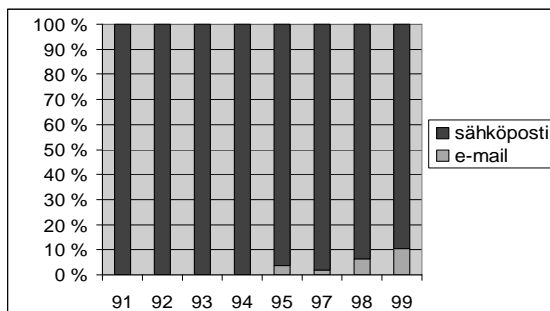
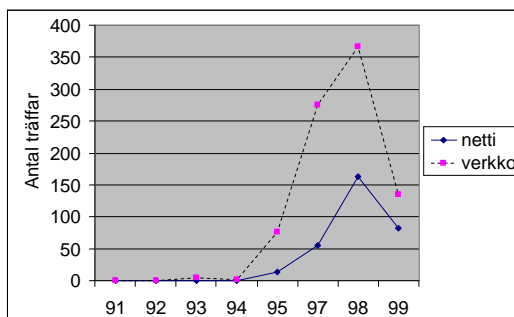
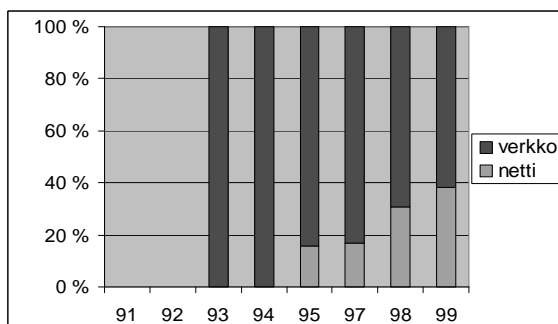

Diagram 4: *E-mail* och *sähköposti*; procentuell fördelning av totala antalet träffar

Fenomenet e-post var relativt okänt i början av 1990-talet, så varken importordet *e-mail* eller ersättningsordet *sähköposti* gav i sökningen särskilt många träffar för den perioden (se diagram 3). *Sähköposti* används dock ända från början mer frekvent än *e-mail*. I mitten av 1990-talet börjar ersättningsordet *sähköposti* bli mer frekvent i tidningstext, men det blir även importordet *e-mail*. Som man kan se i diagram 4 ökar importordet under slutet av 1990-talet hela tiden i procentuell andel av alla benämningar på referenten; det finska ersättande ordet är likväl mycket mer frekvent än importordet även i slutet av undersökningsperioden.

Diagram 5: *Netti* och *verkko*, antalet träffar totaltDiagram 6: *Netti* och *verkko*; procentuell fördelning av totala antalet träffar

Ordparet *netti* (eng. *net*) – *verkko* (jfr diagram 5 och 6) fungerar på samma sätt som ordparet *e-mail* – *sähköposti*, förutom att vare sig *netti* eller *verkko* används i de två första årgångar. Mot mitten av 1990-talet används bara ersättningsordet *verkko*, men i mycket liten utsträckning. År 1995 blir *verkko* mer frekvent, men samtidig slår även importordet *netti* igenom. Bägge orden får under slutet av perioden allt mer användning. Som framgår av diagram 6 ökar ordet *netti* procentuellt sett kraftigt de två sista åren på 90-talet. En studie av en tidningskorpus några år in på 2000-talet kunde i en senare undersökning ge intressanta besked om importordet eventuellt då har vunnit över ersättningsordet.

10. Ersättningsorden – gruppering enligt form

Som vi tidigare har kunnat konstatera verkar importordens form och hur väl de passar in i det finska språkssystemet inverka på hur frekvent de används i finskt språkbruk. En intressant fråga är därför om också ersättningsordens form kan påverka deras genomslagskraft.

Ersättningsorden kan enligt Guðrún Kvaran (2003: 37–40) delas i fyra huvudgrupper enligt deras form: 1) sammansättningar av olika slag, 2) avledningar, 3) gamla ord som har fått en ny eller en utvidgad betydelse och 4) anpassade importord. De tre första grupperna kan tillämpas också på det finska materialet, men Kvarans fjärde grupp, dvs. de anpassade importorden, anser jag att ur finsk synvinkel inte hör till gruppen ersättningsord. I så fall skulle så gott som alla importord ha en finsk ersättning, eftersom man i finskan mycket ofta anpassar importord med t.ex. en tillagd slutvokal. Det skulle alltså vara svårt att dra gränsen mellan ett importord som bara är anpassat så lite att det kan betraktas som ett importord och ett ord som är anpassat tillräckligt mycket för att kallas för ersättningsord.

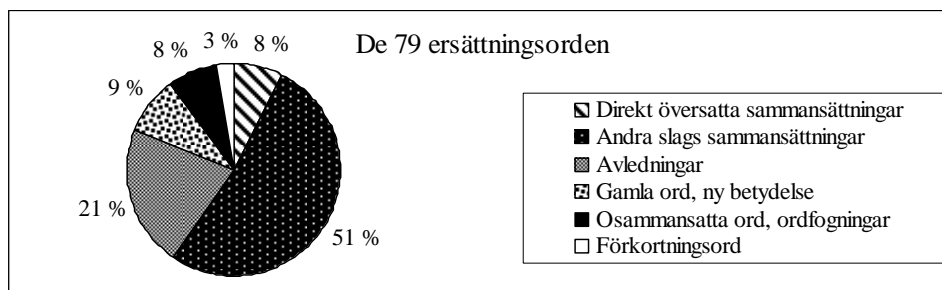
Kvaran (2003: 37 ff.) delar vidare in vissa huvudgrupper i underkategorier. Enligt henne kan en sammansättning antingen vara en direkt lånöversättning, en hybrid, där den ena leden är importerad medan den andra är inhemsk eller en sammansättning där ingetdera ledet är en direkt översättning av importordet. Också gamla inhemska ord kan bli ersättningar på flera olika sätt: ordet kan få en helt ny betydelse, en semantiskt utvidgad betydelse eller en ytterligare betydelse, som t.o.m. kan vara en helt annan än hos det ursprungliga ordet.

Jag har här valt att i viss mån följa Kvarans indelning och tagit med hennes tre första grupper; de anpassade importorden har jag uteslutit från denna del av studien. Sammansättningarna har jag valt att dela in i direkt översatta sammansättningar och sammansättningar av annat slag (även hybrider). Däremot betraktar jag alla gamla ord med ny betydelse som en grupp. Förutom Kvarans tre grupper har jag valt att tillfoga ytterligare två: osammansatta ord och ordfogningar samt förkortningsord.

Det finns sammanlagt 79 olika, fungerande ersättningsord på den s.k. finska listan. Några av importorden delar ett gemensamt ersättningsord, vilket gör att det inte finns lika många ersättningar som det finns fungerande ordpar. Det finns också ett fall där importordet klart hade två olika ersättningar, varför jag bestämde mig för

att göra korpussökningar med båda orden. Diagram 7 visar hur de 79 olika ersättningsorden fördelas mellan de sex grupperna.

Diagram 7: De 79 olika ersättningsorden enligt grupp

Som framgår av diagram 7 består ersättningsorden till största delen av sammansättningar. Dessa sammansättningar kan i sin tur delas in i olika grupper. Bara sex av dem är sådana som är direkt översatta led för led. Till exempel är ersättningsorden *pikaruoka* ('snabbmat') och *taskukirja* ('fickbok') direkta översättningar av importorden *fastfood* och *pocket book* (se dock diskussion i avsnitt 7.1.). På listan finns även 47 sammansatta ersättningar av andra slag. De flesta av dessa sammansättningar är mycket beskrivande och genomskinliga och berättar ofta vad man kan göra med referenten i fråga. Till exempel beskriver ersättningsorden *peliohjain* 'det som styr ett spel' och *kuvanlukija* 'det / den som läser en bild' entydigt importorden *joystick* och *scanner*. Det är ofta så att de finska ersättningsorden ger den finska språkbrukaren en mycket klarare bild av referenten än vad importorden gör, oberoende av hur bra engelska han / hon kan.

Det finns även sammansättningar där den ena leden är en direkt eller indirekt översättning av importordet eller en del av det, medan den andra leden är helt arbiträr. Till exempel innehåller ersättningsorden *sylimikro* 'famnmikro', *aikalisä* 'tidstillägg' samt *puheohjelma* 'pratprogram' översatta element från de motsvarande importorden *laptop*, *time-out* och *talkshow*. Importordet *western* har en sammansatt ersättning, *lännenelokuva* 'västernfilm', vars förled är en direkt översättning. Sammansättningen har dock en efterled som tillför information till importordet och som utgör huvudord i det sammansatta ordet. Förleden *lännen* kan däremot inte stå ensam i en sats utan den fungerar som ett genitivattribut till huvudordet.

Bland ersättningsorden finns 17 avledda finska ord. Anmärkningsvärt är att många av dem innehåller avledningsändelsen *-ke* eller *-e*. Avledningsändelsen *-e* har dock länge varit produktiv vid skapandet av nyord i finskan och därför är det naturligt att ett finalt *-e* är frekvent också i denna studie. Några exempel på ersättningsord som slutar på ovannämnda ändelser är *kuwake* (eng. *icon*, från *kuva* 'bild'), *levyke* (eng. *diskette*, från *levy* 'skiva'), *juliste* (eng. *poster*, från *julistaa* 'deklarera') och *palaute* (eng. *feedback*, från *palauttaa* 'att ge tillbaka').

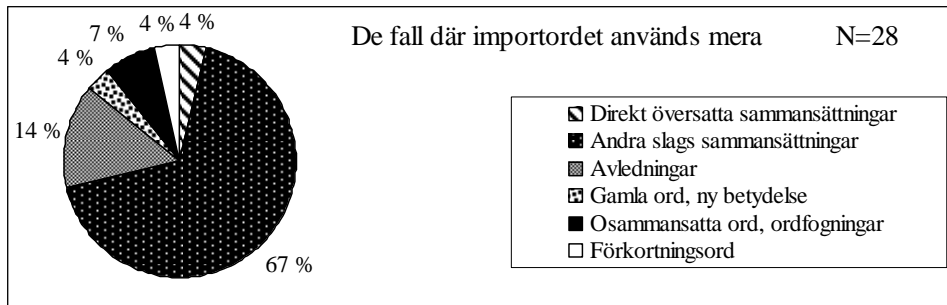
Utöver sammansättningar och avledningar finns det också andra slags ersättningsord. För det första finns det sju gamla ord med en ny, en ytterligare eller

en utvidgad betydelse, bl.a. *imuroida*, som tidigare betydde endast 'att dammsuga' men som numera fungerar också som ersättning för importordet *download*. Ett annat exempel är *verkeko* 'nät', som tidigare hade enbart en konkret betydelse såsom i t.ex. fisknät, men som nu har också den mycket abstrakta betydelsen 'Internet'. För det andra finns det sex ersättningsord av typen osammansatta ord och ordfogningar såsom *käytetyn tavarin kauppa* ('affär för begagnade saker'), dvs. *second hand shop* och *täydellisyyden tavoittelija* (ung. 'någon som eftersträvar det perfekta'), dvs. *perfektionisti* ('perfektionist'). Den sista typen av ersättningar är ord som *cd-levy* 'cd-skiva', dvs. sammansättningar med en importerad förkortning följt av en efterled som är samma ord som redan finns bakom förkortningen. Sådana ersättningsord finns det bara två av i det finska materialet.

10.1. Ersättningsord som används mer sällan än motsvarande importord

De flesta av de ersättningsord som inte används lika ofta som de importord de ersätter hör till gruppen *andra slags sammansättningar*, dvs. sammansättningar där ingetdera eller bara det ena ledet är översatt med utgångspunkt i det importerade ordet. När vi jämför diagram 8 med diagram 7 kan vi konstatera att andelen andra slags sammansättningar procentuellt sett är större bland de ersättningar som inte används så ofta än bland ersättningsorden totalt sett. Däremot är andelen avledningar, gamla ord med en ny betydelse samt direkt översatta sammansättningar avsevärt mindre bland de ordpar där importordet används mer frekvent än ersättningsordet än bland alla ordpar.

Diagram 8: Procentuell fördelning på typer av ersättningsord av de ordpar där importordet används mer frekvent än ersättningsordet

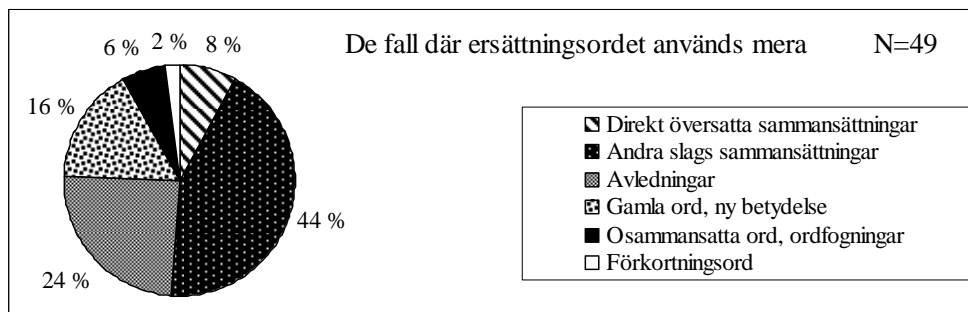

10.2. Ersättningsord som används mer frekvent än motsvarande importord

Av de ersättningsord som används mer frekvent än motsvarande importord hör de flesta till gruppen *andra slags sammansättningar*. Den procentuella andelen, 44 %, är ändå avsevärt mycket mindre än bland de ordpar där importordet används mer frekvent än ersättningsordet, där andelen är 67 % (jfr diagram 8). Avledningar och

gamla ord som har fått en ny betydelse förekommer däremot relativt ofta bland de ersättningsord som används mer frekvent än motsvarande importord.

Diagram 9: Procentuell fördelning på typer av ersättningsord av de ordpar där ersättningsordet används mer frekvent än importordet

10.3. Vilka typer av ersättningar finns det inom de fyra ämnesområdena?

Den finska adb-terminologin är till största delen resultatet av medveten språkplanering. Det är därför speciellt intressant att utreda till vilka grupper ersättningsorden inom detta semantiska fält hör. Jag gjorde korpussökningar med 20 ordpar från ämnesområdet. De 20 importorden hade likväl bara 18 olika ersättningsord eftersom ordet *verkko* ('nät') ersätter såväl importordet *Internet* som de mer eller mindre anpassade *net(ti)* och *web(bi)*. Bland de 18 ersättningsorden finns en direkt översatt sammansättning, sju andra slags sammansättningar och sju avledningar. Tre av de 18 ersättningarna hör till gruppen *gamla ord med ny betydelse*. Jämfört med fördelningen av ersättningsord inom totalmaterialet (se diagram 9) är en avsevärd del av adb-ersättningarna således avledningar. Detta är ett väntat resultat med tanke på att ersättningsorden är produkter av aktiv språkplanering. Också andelen gamla ord med ny betydelse är mycket större bland adb-termerna än bland ersättningsorden generellt.

Det är också intressant att se vilka slags ersättningsord som uppvisar en hög frekvens i korpussökningarna. Det finns tolv adb-ordpar där ersättningsordet används mer frekvent än importordet; antalet olika ersättningsord är elva. Bland dessa elva ersättningsord finns en direkt översatt sammansättning, tre andra slags sammansättningar, fyra avledningar samt tre gamla ord med ny betydelse.

Ordparen inom ämnesområdet *mat* är bara sju stycken av vilka fem har ett ersättningsord som används mer frekvent än det motsvarande importordet. Bland dessa fem ersättningsord finns det en direkt översatt sammansättning, en sammansättning av annat slag, två avledningar samt ett gammalt ord med ny betydelse. Båda ersättningsorden som inte används lika ofta som motsvarande importord hör till gruppen *andra slags sammansättningar*.

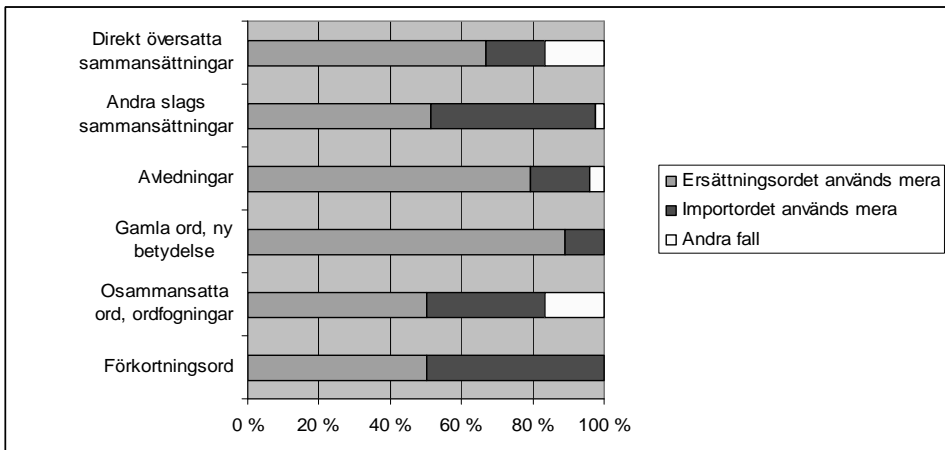
Det finns sex ordpar inom ämnesområdet *bollsport* på listan. Inom varje ordpar används ersättningsordet mer frekvent än det motsvarande importordet. Fyra av ersättningsorden hör till gruppen *andra slags sammansättningar* och två av dem är avledningar.

Det finns 13 ordpar inom ämnesområdet *ungdomsmusik*. I åtta fall används ersättningen mer frekvent än importordet, i fyra fall används importordet mer frekvent än ersättningen och ett ordpar består av ett importord och ett ersättningsord som är lika frekventa. I de åtta fall där ersättningsordet är mer frekvent finns det en direkt översatt sammansättning, två andra slags sammansättningar, två avledningar, ett gammalt ord med ny betydelse samt två osammansatta ord. Tre av de ersättningsord som inte används så ofta hör till gruppen *andra slags sammansättningar* och ett ersättningsord innehåller en förkortning. Det ersättningsord som används lika många gånger som det motsvarande importordet är en direkt översatt sammansättning.

10.4. Hurdant är ett bra ersättningsord?

Diagram 10 visar hur ofta de olika typerna av ersättningsord används i förhållande till motsvarande importord. Som framgår av diagrammet verkar avledningar, gamla ord med en ny betydelse samt direkt översatta sammansättningar fungera bäst som ersättningsord. Andra slags sammansättningar, osammansatta ord och förkortningsord ser däremot inte ut att bli lika frekvent använda ersättningar.

Diagram 10: De olika typerna av ersättningsord och deras användning i relation till motsvarande importord

Vad är det som gör ett slags ersättningsord bättre än andra? Denna studie har tidigare visat att finnarna föredrar korta ord framför längre (se avsnitt 7), och denna tendens styrks också i denna del av studien: avledningarna och gamla ord som har

fått en ny betydelse är ofta relativt korta ord. Direkt översatta sammansättningar kan däremot ha den fördelen att de betyder samma sak som importordet, vilket gör att det är lätt att känna igen dem.

11. *Spelar kontexten någon roll?*

Jag har ovan presenterat mina undersökningsresultat utan att ange i vilken kontext orden förekommer. Eftersom materialet för denna studie utgörs av elektroniska korpusar har jag tyvärr inte tillgång till själva tidningarna, vilket gör att jag inte exakt vet i vilka texttyper som orden finns. Jag har likväl haft möjlighet att läsa en del av artiklarna på CSC och kunnat dra egna slutsatser om vilka texttyper de representerar. Eftersom materialet är begränsat gör jag här endast en kursiv analys av kontextens betydelse för ordvalet.

Ordparen inom ämnesområdet *bollsport* visar på ett bra sätt att kontexten verkligen spelar en stor roll vid ordvalet. Importordet, som vanligen hör till en sorts jargong, används ofta mest av dem som är engagerade i idrottsgrenen i fråga, medan ersättningsordet används mer frekvent i andra typer av artiklar än sportartiklar. Följande exempel visar hur importordet *greeni* ('green') används i fall där idrottare själva berättar om sina spel medan ersättningsordet *viberiö* (< *viber-* 'grön') används i artiklar som är riktade till alla slags läsare och där fokus inte ligger på idrotten.

– *Olen aina pitänyt puttaamisesta Talin kaltaisella viberiöllä. Greenit olivat tänään kunnossa, Mark O Meara antoi tunnustusta HGK:n kentälle.*

– *Aivan mahtava pelaaja. Ei antanut juuri mahdollisuuksia, vaikka välillä pelini sujuikin. O Mearalla on niin hyvät avaukset ja hän pääsi melkein aina hyvin greenien päälle, Anssi Kankkonen kehui vastustaan.*

– Jag har alltid tyckt om att putta på en green (ers.ord) såsom den i Tali. Greenerna (imp.ord) var i gott skick i dag, Mark O Meara gav sitt godkännande för HGKs plan.

– En helt fantastisk spelare. Han gav [mig] knappt några chanser, även om också mitt spel ibland löpte. O Meara har så goda öppningar och han kom nästan alltid bra upp på greenerna (imp.ord), prisade Anssi Kankkonen sin motståndare. [Min översättning.]

Valtionpäämiehet pelasivat täydet 18 reikää espoolaisella kentällä. Viberiöltä toiselle he huristelivat golfantolla, jota presidentti Ahtisaari ohjasi.

Statsöverhuvudena spelade hela 18 hål på en plan i Esbo. Från en green (ers.ord) till en annan susade de fram med en golfbil som styrdes av president Ahtisaari. [Min översättning.]

Yleensä golfkenttien viberiöitä lannoitetaan epäorgaanisilla typpiravinteilla ja niiden rikkaruohot poistetaan torjunta-aineilla.

Vanligtvis gödslar man greenerna (ers.ord) på golfplaner med oorganisk kvävenäring, och man tar bort ogräset med bekämpningsmedel. [Min översättning.]

Att olika ord kan ha olika stilvärde kan man se även i nästa exempel. Importordet *croissant* används i artikeln för att betona att allt har förändrats mycket och blivit alltför modernt. Dess ersättning *voisarvi* används däremot i negativt ljus när näringsexperterna anser att bakverket inte alls är hälsosamt. Även kaffet kallas för *maitokahvi* ('kaffe med mjölk') i stället för *Café au lait* eller *Caffè latte*.

Emäntä on vanha tuttu rouva Eskonen, mutta hänessäkin on jotain uutta. Hänhän hymyilee kantaessaan asiakkailleen croissantteja ja cappuccinoa!

Värdinnan är den gamla välbekanta fru Eskonen, men det finns något nytt också hos henne. Hon ler ju när hon bär croissanter och cappuccino till sina kunder! [Min översättning.]

Ravitsemisasiantuntijoiden mukaan ylimakea maitokahvi ja rasvainen voisarvi eivät ole paras mahdollinen aamiainen, mutta perinteistään tarkat ranskalaiset subtautuvat tällaisiin väitteisiin epäilevästi.

Enligt näringsexperterna är för sött kaffe med mjölk och en fet giffel inte den bästa möjliga frukosten, men fransmännen som är nogga med sina traditioner förhåller sig tvivlande till sådana påståenden. [Min översättning.]

Kontexten spelar alltså en stor roll om man vill veta hur ordparen fungerar i verkligheten. Importordet och ersättningsordet står ibland i komplementär distribution, vilket betyder att importordet inte används i samma sammanhang som ersättningsordet och vice versa. Orden kan också ha olika stilvärden och status; när det ena ordet – oftast importordet – verkar användas i sammanhang där det får en ”trendig” klang så verkar det andra – i de flesta fall ersättningsordet – användas i mer ”folkliga” kontexter.

12. Slutord

Resultaten av denna studie stödjer i rätt stor utsträckning uppfattningen om att finskan är ett puristiskt språk: i över 60 % av de ordpar som ingår i studien användes ersättningsordet mer frekvent än det motsvarande importordet. Denna andel är enligt min egen uppfattning om mitt modersmål trots allt överraskande liten.

Som tidigare nämnt avviker finskan avsevärt från de nordiska och de andra germanska språken såväl strukturellt, ortografiskt som morfologiskt och importord bör därför vara enkla att anpassa till det finska språksystemet för att de ska få fotfäste. De frekvent använda importorden var därför i hög grad anpassade till finskan. I de fall där importordet användes mer frekvent än ersättningsordet var det dessutom ofta fråga om någon sorts jargong. I synnerhet när importordet var ortografiskt eller morfologiskt svårpassat till finskan ledde det till att ersättningsordet användes mer frekvent än importordet. De frekventa ersättningsorden var också ofta mera genomskinliga än de motsvarande importorden.

Också inom varje semantiskt ämnesområde användes ersättningsorden mer frekvent än importorden. Något förvånande användes dock importordet mer frekvent än ersättningsordet i upp till 40 % av alla *adb*-ordpar. Andelen känns över-

raskande stor när man beaktar allt arbete som görs för att skapa ersättningsord för utländsk dataterminologi. Såväl inom *mat*, *bollsport* som *ungdomsmusik* användes däremot ersättningsorden avsevärt mer frekvent än importorden.

De flesta finska ersättningsorden i studien var sammansättningar, antingen direkt översatta eller av annat slag. Det var likväl avledningarna och de gamla orden med en ny betydelse som ”fungerade” bäst, dvs. dessa användes i de flesta fall mer frekvent än motsvarande importord. Det är också ganska vanligt att finska nyord är avledningar; det kan man se när man granskar de finska adb-ersättningsorden som till största delen är resultat av aktiv språkplanering.

Det finns många aspekter som inverkar på ordvalet och ordens genomslagskraft. De är:

- kontext
- importordets kvalitet: längd, skrivsätt, morfologi, transparens
- ersättningsordets kvalitet: längd, form, entydighet, beskrivningsförmåga

Ersättningsorden är dock inte den enda puristiska tendensen i finskan. En stor del av importorden anpassas också i någon mån, om inte annat så i de flesta fall med en tillagd slutvokal. Är ett importord anpassat både ortografiskt och morfologiskt har det en bra möjlighet att bli en del av det finska ordförrådet. Importord kommer antagligen också i framtiden att både anpassas och ersättas i finskan. Om ersättandet ska behålla sin roll som en viktig väg till att skapa ett välfungerande finskt ordförråd, bör man satsa på fungerande ersättningsord. Såsom min studie har visat används inte alla ersättningsord som existerar.

I takt med internationaliseringen kommer allt fler importord in i finskan, och det är därför viktigt att tänka på om och hur man eventuellt ska reagera på dem och hur de ska hanteras. Finskan är ett så annorlunda språk jämfört med de språk det lånar ord från att importorden inte alltid kan accepteras som sådana. Denna undersökning visar dessutom att t.o.m. anpassade importord ofta får inhemska ersättningar i finskan. Min förmodan är därför att man även i framtiden kommer att fortsätta att ersätta nya importord i finskan. Samtidigt får likväl allt fler importord behålla sin ursprungliga form. Finnarnas språkkunskaper har breddats och förbättrats och det har därför blivit lättare för dem att förstå och använda importerade ord. Importord och deras eventuella ersättningar lever dock ofta sida vid sida och de kan ha olika stilvärden. Därför bör man minnas att det inte alltid är ens nödvändigt att förhålla sig till importord på något speciellt sätt.

En sak som man bör komma ihåg är att alla resultat i denna studie kommer från analys av tidningstext. Denna typ av text har sina egna normer, vilket innebär att resultaten inte kan generaliseras till att gälla andra domäner. Viktigt vore att undersöka t.ex. samtal, chattspråk och även vetenskapliga texter för att finna ut hur importord och ersättningsord används i andra slags domäner.

Referenser

- Guðrún Kvaran. 2003. Typer av nye ord i islandsk. I: Helge Sandøy (red), *Med 'bil' i Norden i 100 år*, s. 33–41. (Moderne importord i språka i Norden I.) Oslo: Novus forlag.
- Haarala, Risto et al. (red). 1996. *Suomen kielen perussanakirja* I–III. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 4. upplaga.
- Lehikoinen, Laila & Silva Kiuru. 1998. *Kirjasuomen kehitys*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Mantila, Harri. 2002. Kielenhuollon uudet haasteet. *Kielikello* 2/2002.
- Nuutinen, Olli. 1994. *Hetkisen pituus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nykysuomen sanakirja* 4. 1973. Sivistyssanakirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nykysuomen sanakirja* 5. 1980. Uudissanat, slangisanat, lyhenteet, ulkomaiden paikannimet. Porvoo: WSOY.
- Nykysuomen sanakirja* 8. 1990. Vierassanojen etymologinen sanakirja. Porvoo: WSOY.
- Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal*. 2001. Stockholm: Svenska språknämnden.
- Paunonen, Heikki. 2000. *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii*. Stadin slangin suursanakirja. Helsinki: WSOY.
- Saarimaa, E.A. 1947. *Kielenopas*. Porvoo: WSOY.
- Selback, Bente & Helge Sandøy. 2007. *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jansføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. (Moderne importord i språka i Norden III.) Oslo: Novus forlag.

Elektroniska källor

- Forskningscentralen för de inhemska språken*. <<http://www.kotus.fi>> (15.7.2004)
- Google (sökmaskin): <<http://www.google.com>> (15.7.2004)
- LT-levikki 2004*. Information om finska tidningar och upplagor: <<http://www.ita-savo.fi/Mediakortti.pdf>> (15.7.2004)
- Pocket books*:
<<http://www.simonsays.com/content/destination.cfm?sid=33&pid=427726>>
(28.6.2007)
- Språkbanken i Finland*. Konkordans insamlad och upprätthållen av Institutionen för allmän språkvetenskap vid Helsingfors universitet och CSC – Scientific Computing Ltd.: <<http://www.csc.fi/kielipankki/>>. Sökning gjord 15.7.2004.
- Terminological centralen TSK*: <<http://www.tsk.fi>> (15.7.2004)

BILAGA 1

De ord som inte används i de finska tidningskorpusarna

1: Importord som inte har ett finskt ersättningsord (20 ord):

boutique, classic, country, cover, dance, disko, dvd-soitin, helpdesk, hiphop, hiv, kasett, new age, rap, rock'n roll, scratch, stereo, surffata (adb), tape, webmaster, video

2: Importord som har ett gammalt finskt ersättningsord (20 ord):

back-up, black, black-white, bookata, bookkaus, coachata, cool, entertainment, gay, idoli, mail, matchata, party, performance, roots, sandwich, second hand, stressi, teen-age, world

3: Importord vars ersättningsord inte används i tidningskorpusarna (5 ord):

cracker, NHL, squash, surffata, zoom

4: Importord som inte används i finskan (32 ord):

airguide, backing, bag, basket, blend, blende, boy, color cd, corner, darling, data warehousing, destination, digital scan, e-mail konto, e-mail-address, food processor, frontrunner, girl, hedd, lift, recycling, ribeye, sms-service, sound effect, stand in, station, supporter, swimmingpool, wap-teknologia, wildcard, volleyball, wool

5: Importord som inte används i tidningskorpusarna (19 ord):

boyband, brainstorming, browser, co-pilot, cornflakes, cruise control, designata, display, home page, junkfood, junkmail, offside, pommes frites, quarterback, safety car, shaver, team, timer, zucchini

BILAGA 2

Importord och ersättningsord från den gemensamma ursprungliga ordlistan, användning i de finska tidningskorpusarna från åren 1998-2000

(Markerat i parentes om ordet hör till ett av de fyra semantiska fälten)

<i>ord</i>	<i>belägg</i>	<i>procent</i>
abs	67	26
abs-jarrut	192	74
aids	1383	98
immuunikato	33	2
airbag	50	10
turvatyyny	435	90
antikvaraatti	198	78
osto- ja myyntiliike	56	22
bodylotion	1	6
vartalovoide	15	94
boss(i)	4	0,4
pomo	ca 1000	99,6
bulimia	80	93
ahmimishäiriö	6	7
buumi	387	64
noususuhdanne	214	36
CD (<i>ungdomsmusik</i>)	2012	74
cd-levy	723	26
deadline	18	1
määräaika	1200	99

<i>ord</i>	<i>belägg</i>	<i>procent</i>
design	250	17
muotoilu	ca 1200	83
e-mail (<i>adb</i>)	57	3
sähköposti	ca 2000	97
exit	4	16
uloskäynti	21	84
fasiliteetti	4	1
varustelu	380	99
fax (<i>adb</i>)	988	98
telekopio	17	2
feedback	3	0,1
palaute	ca 2700	99,9
ikoni (<i>adb</i>)	9	36
kuvake	16	64
imago (<i>ungdomsmusik</i>)	2333	90
julkisuuskuva	270	10
in (<i>ungdomsmusik</i>)	123	33
muodissa	247	67
insider(i) (<i>ungdomsmusik</i>)	3	2
sisäpiiriläinen	162	98
integraatio	827	55
yhdentyminen	650	43
yhdentäminen	21	1
internet (<i>adb</i>)	ca 11 700	57
verkko	ca 9000	43
joystick (<i>adb</i>)	35	56
peliohjain	28	44
jukeboksi (<i>ungdomsmusik</i>)	58	94
levyautomaatti	4	6
kampus	220	80
yliopistoalue	54	20
keliakia	292	97
vilja-allergia	8	3
keyboard (<i>ungdomsmusik</i>)	2	1
koskettimet	165	99
knowhow	4	0,8
tietotaito	475	99,2
light (<i>mat</i>)	54	16
kevyt	285	84
live (<i>ungdomsmusik</i>)	330	66
suora, elävä	171	34
lookalike (<i>ungdomsmusik</i>)	3	3
kaksoisolento	96	97
LP (long play) (<i>ungd.musik</i>)	163	22
pitkäsoitto	583	78
manual	13	2
käsikirja	214	40
opaskirja	196	36
ohjekirja	117	22

<i>ord</i>	<i>belägg</i>	<i>procent</i>
maskara	9	24
ripsiväri	29	76
media (inessiv)	379	33
tiedotusväline (inessiv)	693	61
viestin	71	6
(milk)shake (<i>mat</i>)	1	5
pirtelö	21	95
motocross	337	93
maastoajo	27	7
modeemi (<i>adb</i>)	228	97
muunnin	6	3
netti (<i>adb</i>)	ca 3000	25
verkko	ca 9000	75
operaattori (<i>adb</i>)	991	79
palvelin	256	21
out (<i>ungdomsmusik</i>)	37	42
epämuodikas	51	58
perfektionisti	36	72
täydellisuuden tavoittelija	14	28
playoff (<i>ballsport</i>)	388	11
pudotuspeli(t)	3282	89
pokkari (pocket book)	114	75
taskukirja	37	25
poster(i) (<i>ungdomsmusik</i>)	18	1,7
juliste	1016	98,3
PR	ca 700	87
suhdetoiminta	103	13
printata (<i>adb</i>)	31	20
tulostaa	121	80
printteri (<i>adb</i>)	41	41
tulostin	60	59
printti (<i>adb</i>)	46	61
tuloste	29	39
rasismi	1447	88
rotusorto	145	9
rotusyrjäntä	46	3
second-hand shop	2	50
käytetyn tavaran kauppa	2	50
seminologi	20	47
keinosiementäjä	23	53
scanner/skanneri (<i>adb</i>)	50	94
kuvanlukija	3	6
skateboard, skeitti*	0, 14	41
rullalauta	20	59
software (<i>adb</i>)	17	19
tietokoneohjelmisto	74	81
spam (<i>adb</i>)	17	39
roskaposti	27	61

<i>ord</i>	<i>belägg</i>	<i>procent</i>
spoiler(i)	7	5
ilmanohjain	137	95
tagliatelle (<i>mat</i>)	9	64
nauhamakaroni	5	36
talkshow	31	14,5
keskusteluohjelma	116	55
puheohjelma	65	30,5
tester	12	67
kokeilukappale	6	33
tie-break (<i>bollsport</i>)	92	42
katkaisupeli	129	58
web (<i>adb</i>)	243	3
verkko	ca 9000	97
western	180	75
lännelokuva	61	25
widescreen	10	12
laajakuva	74	88
workshop	110	10
työpaja	ca 1000	90
world cup (<i>bollsport</i>)	55	1
maailmanmestaruus-	4307	99

BILAGA 3

Sökningsresultat av de 40 utvalda ordparen (adb, mat, bollsport, ungdomsmusik)

ADB	
attachment	2
liitetiedosto	55
disketti	27
levyke	72
download*	1
imuroida	ca 200
laptop	2
syylimikro	24
monitori	ca 300
näyttö	782
back-up -> ingen bra ersättning	
cracker -> ersättningen används ej	
junkmail -> importordet används ej	
home page -> importordet används ej	
surffata -> ingen bra ersättning	

MAT	
brokkoli	1
parsakaali	85
croissant	15
voisarvi	12
fastfood	3
pikaruoka	124
snacks	13
naposteltavat	24
cornflakes -> importordet används ej	
food processor -> importordet finns inte i finskan	
junkfood -> importordet används ej	
ribeve -> importordet finns ej i finskan	
sandwich -> bara ett gammalt ersättningsord <i>voileipä</i>	
zucchini -> importordet används inte i korpusarna	

BOLLSPORT	
bowling	1
keilailu, keilaaminen	389 + 18
green/griini	12
viheriö	227
time-out	3
aikalisä	686
basket -> importordet används inte i finskan förutom i namn	
corner -> importordet används inte ofta, också ersättningsordet kulma är gammalt	
offside -> importordet används inte i finskan	
quarterback -> importordet används inte i finskan	
squash -> ingen bra ersättning	
team -> bara ett gammalt ersättningsord <i>joukkue</i>	
volleyball -> importordet används inte i finskan förutom i namn	

UNGDOMSMUSIK	
dj	671
tiskijukka	130
fanclub/faniklubi	32, 10
ihailijakerho	39
disko -> ingen ersättning	
dvd-spelare -> ingen ersättning	
hiphop -> ingen ersättning	
idol -> bara ett gammalt ersättningsord	
new age -> ingen ersättning	
rap -> ingen ersättning	
scratch -> ingen ersättning	
sound effect -> importordet används inte i finskan	

BILAGA 4

De finska ersättningsorden

<i>Osammansatta ord, ordfögeningar</i>	<i>Sammansättningar</i>	<i>Avledningar</i>	<i>Gamla ord, ny betydelse</i>	<i>Förkortningsord</i>
<i>osto- ja myyntilüke</i>	<i>liitetiedosto</i>	<i>levyke</i>	<i>imuroida</i>	<i>cd-levy</i>
<i>pomo</i>	<i>ylimikro</i>	<i>kuvake</i>	<i>verkko</i>	<i>abs-jarrut</i>
<i>täydellisyden tavoittelija</i>	<i>telekopio</i>	<i>muunnin</i>	<i>näyttö</i>	
<i>muodissa</i>	<i>peliohja</i>	<i>palvelin</i>	<i>kevyt</i>	
<i>käytetyn tavarann kauppa</i>	<i>kuvanlukija</i>	<i>tuloste</i>	<i>elävä</i>	
	<i>tietokoneohjelmisto</i>	<i>tulostaa</i>	<i>muotoilu</i>	
	<i>roskaposti</i>	<i>tulostin</i>	<i>työpaja</i>	
	<i>parsakaali</i>	<i>naposteltavat</i>		
	<i>voisari</i>	<i>pirtelö</i>		
	<i>nauhamakaroni</i>	<i>keilailu, keilaaminen</i>		
	<i>aikalisä</i>	<i>epämuodikas</i>		
	<i>pudotuspeli</i>	<i>viberiö</i>		
	<i>katkaisupeli</i>	<i>juliste</i>		
	<i>maailmanmestaruus</i>	<i>varustelu</i>		
	<i>tiskijukka</i>	<i>palaute</i>		
	<i>julkaisuokuva</i>	<i>yhdentyminen,</i>		
	<i>sisäpiiriläinen</i>	<i>yhdentäminen</i>		
	<i>levyantomaatti</i>	<i>koskettimet</i>		
	<i>kaksisoilento</i>	<i>vestin</i>		
	<i>immunika</i>			
	<i>turvayyny</i>			
	<i>abmimisbäiriö</i>			
	<i>noususubdanne</i>			
	<i>maastoajo</i>			
	<i>määräaika</i>			
	<i>uloskäynti</i>			
	<i>yliopistoalue</i>			
	<i>viija-allergia</i>			
	<i>tietotaito</i>			
	<i>opaskirja</i>			
	<i>ripsiväri</i>			
	<i>tiedotusväline</i>			
	<i>subdetoiminta</i>			
	<i>rotusyrjintä, -sorto</i>			
	<i>keinosiementäjä</i>			
	<i>rullalauta</i>			
	<i>ilmanohjain</i>			
	<i>pubeohjelma,</i>			
	<i>keskusteluohjelma</i>			
	<i>kokeilukappale</i>			
	<i>lännenelokuva</i>			
	<i>laajakuva</i>			
	<i>Direkt översatta</i>			
	<i>sammansättningar</i>			
	<i>sähköposti</i>			
	<i>pikaruoka</i>			
	<i>ihailijakerho</i>			

<i>Osammansatta ord, ordfogningar</i>	<i>Sammansättningar</i>	<i>Anledningar</i>	<i>Gamla ord, ny betydelse</i>	<i>Förkortningsord</i>
	<i>pitkäsoitto vartalovoide taskukirja</i>			
<i>5</i>	<i>47</i>	<i>18</i>	<i>7</i>	<i>2</i>

Brug af afløsningsord i de nordiske sprog

Sammenligning og konklusioner

Guðrún Kvaran
Íslands Universitet, Reykjavík

1. Indledning

Hensigten med projektet om forholdet mellem låneord og afløsningsord i de nordiske sprog er at gøre rede for hvert sprog for sig og derpå at sammenligne deltagerne resultater så vidt det er muligt. I indledningen blev det materiale som deltagerne havde til rådighed, skildret og også tilgængelige hjælpemidler, især databaser, som de støttede sig til. Materialet bestod af en fællesliste med 138 ord og 40 ord fra fire specielt valgte områder.

Deltagerne arbejds måde var af mange grunde forskellig, hvad der gør en nøjagtig sammenligning vanskelig. Tre af deltagerne havde valgt at behandle ord fra de fire områder og de ord fra fælleslisten, som tilhører disse områder, under et, mens den finske og den norske deltager behandlede ord fra fælleslisten særskilt. I den svenske undersøgelse blev resten af fælleslisten ikke analyseret, mens ord fra de to lister blev holdt adskilt i den danske og i den islandske undersøgelse. Deltagerne delte også deres resultater op på forskellige måder. For at få mest muligt ud af sammenligningen behandles i det følgende først de fire specielt valgte områder med de 40 ord. Derefter diskuteres først ord fra fælleslisten som hører til de fire områder, og siden resten af fælleslisten. Det sidste afsnit (6.3.) er en undersøgelse i databaserne af ordene *bodyguard*, *design* og *e-post*, som også blev brugt i en anden del af MIN-projektet, nemlig gallupundersøgelsen (Kristiansen & Vikør 2006).

Da arbejds måden har været så forskellig, kan der i denne sammenligning kun gives en summarisk oversigt over tendenserne i de nordiske lande. For nøjagtigere oplysninger henvises til de enkelte artikler. I tabellerne bruges fem tegn:

- + betyder at afløsningsordet bruges mere i det pågældende land
- ÷ betyder at importordet er mere almindeligt
- 0 betyder at et afløsningsord ikke bruges, kun importordet, eller at importordet ikke er behandlet i artiklen
- Ø betyder at importordet ikke bruges i databaserne, kun afløsningsordet
- = betyder at der ikke synes at være nogen forskel på anvendelsen af importordet og afløsningsordet.

På denne måde er det muligt at undersøge brug af importord i de enkelte lande i de valgte databaser, som kun bestod af avismateriale, se på ordpar som fremkom i de

respektive lande, og gøre rede for de tilfælde hvor afløsningsord er eneherkende og importord ikke bruges i baserne.

2. Ord fra IT

De ti ord som blev valgt fra området IT (informationsteknologi) til nærmere undersøgelse, er: *attachment*, *back-up*, *cracker*, *diskette*, *download*, *homepage*, *junkmail*, *laptop*, *monitor* og *surf*.

I den danske undersøgelse findes der ingen afløsningsord for *cracker*, *junkmail* og *surf*. For *download* var ordene 'hente' og 'tage ned' for almindelige til at kunne inddrages i undersøgelsen. Seks ord stod så tilbage: *attachment*, *backup*, *diskette*, *homepage*, *laptop* og *monitor*. Kun i tre tilfælde er de hjemlige ord hyppigere, d.v.s. afløsningsordene *vedhæftet fil*, *hjemmeside* og *bærbar*.

I den finske undersøgelse var resultatet at de ti valgte ord fra området ikke alle fungerede lige godt. Fem måtte udelades: *back-up*, *cracker*, *homepage*, *junkmail* og *surf*. For *back-up* og *surf* fandtes der ingen gode afløsningsord. *Junkmail* og *homepage* bruges ikke som importord, og for *cracker* bruges overhovedet intet afløsningsord. I de andre fem tilfælde, *attachment*, *diskette*, *download*, *laptop* og *monitor*, bruges ifølge søgningsresultaterne ordene *liitetiedosto*, *disketti* (et tilpasset låneord), *imuroida*, *sylimikero*, *näyttö* oftere end importordene.

I den islandske undersøgelse viste det sig at alle de ti valgte importord havde et afløsningsord i databasen fra *Morgunblaðið* (Mbl): (*viðhengi*; *afrit*, *afritun*, *öryggisafrit*; *tölvuprjótur*; *disklingur*; *niðurbal*, *niðurbledsla*; *heimasíða*; *ruslpóstur*, *amapóstur*; *kejlutölva*, *fartölva*, *ferðatölva*; *skjár*, *vaktari*; *skeruna*). I de fleste tilfælde forekom importordene ikke eller sjældent i den anvendelse som blev søgt, og hvis de fandtes, så stod de enten i parentes eller i anførselstegn.

I den norske del af projektet blev fem ord undersøgt nærmere: *attachment*, *download*, *homepage*, *laptop* og *monitor*. I alle tilfælde brugtes afløsningsordene *vedlegg*; *nedlast-*, *last- ned*; *hjemmeside*/*beimeside*; *bærbar*; (*billed*)*skjerm*, *skjerm*, *tv-skjerm*, mere end importordet i databaserne. For de fem andre fandtes der ikke noget afløsningsord.

Tabel 1: Ord fra IT

<i>Importord</i>	<i>Da</i>	<i>Fi</i>	<i>Isl</i>	<i>No</i>	<i>Sv / Fs</i>
<i>attachment</i>	+	+	Ø	+	+ / =
<i>back-up</i>	÷	0	Ø	0	+ / +
<i>cracker</i>	0	0	Ø	0	0 / 0
<i>diskette</i>	÷	+	+	0	0 / 0
<i>download</i>	0	+	Ø	+	+ / +
<i>home page</i>	+	Ø	Ø	+	+ / +
<i>junkmail</i>	0	Ø	Ø	0	0 / 0
<i>laptop</i>	+	+	Ø	+	+ / +
<i>monitor</i>	÷	+	+	+	+ / ÷
<i>surf</i>	0	0	+	0	0 / 0

I den svenske del blev syv ord undersøgt: *attachment*, *backup*, *download*, *homepage*, *junkmail*, *laptop* og *monitor*. Alle disse ord har modsvarende afløsningsord på svensk og finlandssvensk, *bifogad fil*; *säkerbetskopia*; *ladda ner*; *hemsida*; *spam*, *skräppost*; *bärbar*; *bildskärm*, som bruges mere eller mindre i den samme betydning. De ord som ikke synes at have et afløsningsord i de svenske avisdatabaser, er *cracker*, *diskette* og *surf*. Af det fremlagte materiale (se 5.1 i Mickwitz artikel) er det klart at afløsningsordene i de fleste tilfælde brugtes mere end importordene i de databaser som var til rådighed. Belæggene er i de fleste tilfælde ganske få og forskellen ikke af betydning. *Svenska Dagbladet* (Svdbl) 2000 har f. eks. fire eksempler eller 57 % på *säkerbetskopia*, mod tre eller 43 % for *back-up*, mens *Press* 2003 har tre eksempler eller 75 % på *back-up* og ét belæg eller 25 % for *säkerbetskopia*. Kun i to tilfælde var resultatet anderledes i finlandssvensk end svensk. *Attachment* og *hemsida* bruges lige ofte, mens importordet *monitor* bruges mere i finlandssvensk end afløsningsordet *bildskärm*.

Som man kunne forvente, er de fleste foreslåede afløsningsord i hele C-delen af MIN-projektet fra *IT* hvis man ser på de fire udvalgte domæner. Dette domæne er relativt nyt med det oprindelige ordforråd fra engelsk. De fleste nordiske sprognævn har lagt vægt på afløsningsord inden for *IT* med gode resultater, som det fremgår af de eksempler som blev undersøgt. I alle landene er der ganske mange tilfælde hvor der ikke er mulighed for at sammenligne ordpar. Enten importordet eller afløsningsordet er eneherskende.

3. Ord fra madområdet

De ti ord som blev valgt fra området mad, er: *broccoli*, *cornflakes*, *croissant*, *fastfood*, *food processor*, *junkfood*, *ribeye*, *sandwich*, *snacks* og *zucchini*.

I den danske undersøgelse viser det sig at syv af de ti ord som blev valgt til området, ikke har afløsningsord i dansk. I tilfældet *fastfood* findes der et afløsningsord, *hurtigmat*, men importordet foretrækkes. Importordet *zucchini* bruges meget mindre end importordene *squash* og *courgette*, og der findes ikke noget afløsningsord. Afløsningsordet *køkkenmaskine* for *foodprocessor* kan ikke medregnes da det også bruges om andre maskiner.

I den finske del af projektet blev fire ord undersøgt nærmere: *broccoli*, *croissant*, *fastfood*, *snacks*. I tre tilfælde bruges afløsningsordene, *parsakaali*, *pikaruoka* og *naposteltavat*, mere end importordet, mens det omvendte er tilfældet med *croissant*. Forskellen mellem *croissant* og afløsningsordet *voisarvi* er ifølge søgningen ganske lille, (15/12). For de andre valgte importord findes der ingen afløsningsord med undtagelse af et gammelt ord: *voileipä* for *sandwich*.

I den islandske undersøgelse viste det sig at for ni af de ti valgte importord på området fandtes der afløsningsord. Det eneste som stod tilbage uden afløsningsord, var *ribeye*. I fire tilfælde (*fastfood*, *food processor*, *junkfood*, *sandwich*) fandtes der ingen eksempler på importordet i Mbls database. *Snakk* bruges i basen som tilpasset importord.

I den norske del blev kun ordene *fastfood* og *food processor* undersøgt. I begge tilfælde bruges importordet mere. Ordet *kjøkkenmaskine* synes at forekomme oftest af

de foreslåede afløsningsord for *food processor*, men ordet bruges også om andre køkkenmaskiner så resultatet er ikke præcist og brugbart.

I den svenske del af projektet blev ordene *broccoli*, *ribey* og *zucchini* ikke undersøgt da de ikke havde tilsvarende afløsningsord i svensk. Syv ordpar blev undersøgt nærmere blandt de ti valgte ord til området: *cornflakes*, *croissant*, *fastfood*, *food processor*, *junk food*, *sandwich* og *snacks*. Importordene *cornflakes* og *croissant* bruges alene i svensk, mens der i finlandssvensk findes afløsningsord for begge, nemlig *majsflingor* og *giffel*. Importordet *sandwich* forekommer oftest i den finlandssvenske avis og *Press* 2003, mens Svdbl 2000 har lige mange eksempler på *sandwich* og *dubbelsmörgås*. Afløsningsordene *snabbmat*, *matberedare*, *skräpmat* og *tilltugg* får mange. forekomster I *Press* 1976 forekommer af de undersøgte ord kun importordet *croissant*.

Tabel 2: Ord fra madområdet

<i>Importord</i>	<i>Da</i>	<i>Fi</i>	<i>Isl</i>	<i>No</i>	<i>Sv / Fs</i>
broccoli	0	+	+	0	0 / 0
cornflakes	0	0	+	0	0 / ÷
croissant	0	÷	+	0	0 / ÷
fastfood	÷	+	Ø	÷	+ / +
food processor	0	0	Ø	÷	+ / +
junkfood	0	0	Ø	0	+ / 0
ribeye	0	0	0	0	0 / 0
sandwich	0	0	Ø	0	÷ / 0
snacks	0	+	+	0	+ / +
zucchini	0	0	+	0	0 / 0

Tabellen viser at ganske få af importordene har afløsningsord i dansk, finsk og norsk, mens situationen er lidt anderledes i svensk. Islandske har her som inden for *IT* de fleste afløsningsord i Mbl-databasen. Forskellen er at importordene i fire tilfælde ikke findes i basen.

4. Ord fra boldspil

De ti ord som blev valgt fra området *boldspil*, er: *basketball*, *bowling*, *corner*, *green*, *offside*, *quarterback*, *squash*, *team*, *time-out* og *volleyball*.

I den danske undersøgelse er der fire af de ti valgte ord på området som ikke har danske afløsningsord, *bowling*, *green*, *offside* og *squash*. *Basket* bruges for *basketball* og *volleybold* for *volleyball*, d.v.s. delvis tilpassede importord. Afløsningsordene *hjørne* for *corner* og *hold* for *team* er for hyppige i andre sammenhænge til at de kunne undersøges. Ordet *squash* blev ikke nævnt der. I dansk fordeler ordparet *quarterback-spilfordeler* sig på hver sin sport så der til slut kun var ét ord af de ti som kunne bruges, *team* i *teamwork-holdarbejde*, selv om det ikke alene repræsenterer domænet.

I den finske del af projektet blev tre ordpar undersøgt, *bowling*, *green* og *time-out*, og i alle tilfælde var afløsningsordene *keilailu*, *keilaaminen*, *vihuriö* og *aikalaisä* meget hyppigere i databasen end importordet. Ordene *basketball*, *offside*, *quarterback* og

volleyball bruges ikke i finsk, mens der for *corner* og *team* findes gamle ord i sproget, *kulma* og *joukkue*. For *squash* findes der ikke noget godt afløsningsord.

I den islandske del viste det sig at kun to af de ti valgte importord findes i Mbls database. Disse ord er *bowling*, nogle gange i anførselstegn, og *squash* som bruges ved siden af *veggjatennis*. I de andre tilfælde forekommer importordet ikke i databasen. I fire tilfælde er afløsningsordene ældre end fra 1945.

I den norske undersøgelse er der kun ét at de ti valgte ord på området, *corner*, som har afløsningsord, *hjørnespark* i fodbold og *hjørnekast* i håndbold. De er ifølge søgen i databaserne meget hyppigere end importordet.

I den svenske del af projektet blev seks ordpar undersøgt, *basketball*, *corner*, *green*, *quarterback*, *time-out*, *volleyball*. Ordene *bowling*, *offside* og *squash* er uden afløsningsord. For importordet *corner* bruges næsten udelukkende afløsningsordet *hörna*, og for *quarterback* bruges i Sverige *spelfördelare*, i Finland *spelfordelare*, men også det tilpassede *kvartsback*. For *volleyball* bruges også et delvis tilpasset ord, *volleyboll*. *Team* blev ikke taget med da afløsningsordet også bruges i andre sammenhænge. I tilfældene *basket(boll)* og *green* er importordene næsten enerådende i Sverige. Det samme gælder Finland hvad *green* angår, mens afløsningsordet *korgboll* bruges ved siden af *basket(boll)*. Importordet er dog mere almindeligt. Hvad ordet *time-out* angår, så kan det ikke så godt sammenlignes med *spelavbrott* da betydningen ikke er helt den samme.

Tabel 3: Ord fra boldsport

<i>Importord</i>	<i>Da</i>	<i>Fi</i>	<i>Isl</i>	<i>No</i>	<i>Sv / Fs</i>
basketball	0	Ø	Ø	0	÷ / ÷
bowling	0	+	+	0	0 / 0
corner	0	+	Ø	+	+ / +
green	0	+	Ø	0	÷ / ÷
offside	0	Ø	Ø	0	0 / 0
quarterback	0	Ø	Ø	0	+ / +
squash	0	0	=	0	0 / 0
team	+	+	Ø	0	0 / 0
time-out	0	+	Ø	0	0 / 0
volleyball	0	Ø	Ø	0	0 / 0

Dansk og norsk bruger importordene mest inden for dette område og har ganske få afløsningsord. I Island og Finland forekommer mange af importordene slet ikke i databaserne, mens Sverige står midt imellem.

5. Ord fra ungdomsmusik

De ord som blev valgt fra området ungdomsmusik, er *disco*, *DJ*, *DVD-player*, *fan club*, *hip hop*, *idol*, *new age*, *rap*, *scratch* og *sound effect*.

I den danske undersøgelse er der kun to af de ti valgte ord som har et afløsningsord. Disse ord er *fan club* og *sound effekt*. I begge tilfælde bruges de hjemlige ord

fanklub og *lydeffekt* mere. *Fanklub* er et tilpasset importord. De andre importord synes ikke at have afløsningsord.

I den finske del af projektet blev der arbejdet med to ordpar, *DJ* og *fanclub*. I begge tilfælde findes der afløsningsord, *tiskijukka* for *DJ* og *ihailijakerho* for *fanclub*. *DJ* er langt hyppigere, mens importordet og afløsningsordet for *fanclub* bruges omtrent lige ofte. Ordene *disco*, *dvd-player*, *hip hop*, *new age*, *rap* og *scratch* har ingen afløsningsord, og *sound effect* bruges ikke i finsk. For *idol* findes der et gammelt afløsningsord.

I den islandske del fandtes der ingen afløsningsord for tre af de ti valgte ord, *disco*, *hip hop* og *rap*. Det islandske ord *stjarna* for *idol* er alt for almindeligt for at kunne søges i Mbls database. *DVD-spilari* er langt mere almindeligt end *mynddiskaspilari* og *myndspilari*. *DJ* bruges først og fremmest som en slags titel til DJ-ens navn, medens afløsningsordene bruges for at beskrive det arbejde som han/hun udfører. Et af afløsningsordene, *átrúnadargoð* for *idol*, er ældre end 1945. *Hljóðeffekt* er et til dels tilpasset importord.

I den norske del af projektet undersøgte to af de ti valgte ord, *fan club* og *scratch*. Det tilpassede ord *fan(-)klubb* synes at blive brugt mest i databasen, mens afløsningsordene *beundrerklubb* og *tilhengerklubb* har ganske få belæg. Importordet *scratch* har ikke noget rigtigt afløsningsord.

I den svenske undersøgelse havde tre af de ti valgte ord fra området afløsningsord, *DJ*, *fan club* og *sound effect*. Afløsningsordene er *skinpratare*, *plattvändare*, som bruges ganske lidt, *ljudeffekt* og det tilpassede ord *fanklubb*. Det engelske ord *fan club* er det almindelige i svensk i Sverige, mens det tilpassede ord *fanklubb* er det almindelige i svensk i Finland. *Ljudeffekt* bruges alene i begge lande. *DJ* eller *discjockey* bruges alene i Finland, mens nogle eksempler på *skinpratare* og *plattvändare* findes i Svdbl 2000.

Tabel 4: Ord fra ungdomsmusik

<i>Importord</i>	<i>Da</i>	<i>Fi</i>	<i>Isl</i>	<i>No</i>	<i>Sv / Fs</i>
disco	0	0	0	0	0 / 0
DJ	0	÷	+	0	÷ / 0
DVD-player	0	0	÷	0	0 / 0
fan club	+	=	Ø	÷	÷ / +
hip hop	0	0	0	0	0 / 0
idol	0	+	Ø	0	0 / 0
new age	0	0	÷	0	0 / 0
rap	0	0	0	0	0 / 0
scratch	0	0	+	÷	0 / 0
sound effect	+	0	Ø	0	Ø / Ø

Dette område adskiller sig fra de tre andre ved at have det laveste antal afløsningsord. Grunden hertil er at man her har med et modeområde at gøre, og at de ord som bruges veksler ganske hurtigt. De unge mennesker synes bedre at kunne lide de fremmede udtryk end de hjemlige.

Hvis man ser på resultaterne fra de fire områder, så har vi 40 ord som blev undersøgt i seks sprog, i alt 240 søgninger. Finsk og svensk havde flest ordpar hvor

afløsningsordet bruges oftere end importordet. Islandsk og finlandssvensk har begge ti ord hvor brug af importord og afløsningsord kan sammenlignes og afløsningsordet bruges mere. Dansk og norsk har kun seks eksempler hver hvor afløsningsordet forekommer oftere i databaserne end importordet. Det må nævnes at islandsk i de fleste tilfælde har afløsningsord, men da importordene ikke bruges i basen, kan mange af dem ikke tages med, og afløsningsordene markeres med Ø.

Som det fremgår af tabel 5, bruges importordet mere end afløsningsordet i svensk og finlandssvensk i alt i fem tilfælde, i dansk og norsk i fire tilfælde, i finsk og islandsk i to tilfælde. Der var ganske få eksempler hvor begge typer af ord bruges næsten lige ofte, i alt kun fire. I finsk var der flest eksempler på at afløsningsordet er mere brugt end importordet, i alt 14. Island havde næst flest, mens dansk og norsk kun havde seks. I islandsk var langt de fleste eksempler på at importordet overhovedet ikke forekom i databasen, og islandsk har også de færreste eksempler på at et afløsningsord ikke bruges.

Tabel 5: Oversigt over 40 ord fra de fire valgte områder

	+	÷	=	∅	Ø
Dansk	6	4	0	30	0
Finsk	14	2	1	17	6
Islandsk	11	2	1	4	22
Norsk	6	4	0	30	0
Svensk	12	5	0	22	1
Svensk i Fi	10	5	1	23	1
Total:	59	22	3	126	30
%	24,59	9,16	1,25	52,5	12,5

6. Fælleslisten

I indledningen blev der gjort rede for fælleslisten og for hvorledes den opstod. Deltagernes måde at arbejde på varierede noget da det kom til analysen af de 140 ord.

I den danske undersøgelse blev fælleslisten med de 138 ord gennemgået systematisk i de tilgængelige databaser. 40 importord havde ikke noget dansk afløsningsord. I ti tilfælde havde afløsningsordet ikke betydningsidentitet. Seks af ordparrene havde ikke det samme anvendelsesområde, ni af dem fungerede som citatord i den danske kontekst, i 15 tilfælde findes (vist) hverken importordet eller afløsningsordet i dansk. Tre af importordene er ældre end fra 1945, i fire tilfælde kunne frekvensen ikke undersøges på grund af sammenfald med andre ord, i to tilfælde svarer fremmed- og afløsningsordet til hinanden, og to ord er falske venner. Til parundersøgelsen var der 49 eksempler tilbage (se Jarvad 4.2. og bilag 2).

I den finske del af projektet var der kun 83 importord på fælleslisten som syntes at være relevante for en nærmere undersøgelse. Den finske deltager lavede en liste

(bilaga 2) med de 138 ord, gjorde rede for antal belæg og procenttal, men delte kun ordene som hørte til de fire områder, i grupper

I den islandske del blev alle ord på fælleslisten undersøgt i Mbls database (se Guðrún Kvaran 6. afsnit). Som man kunne forvente, fandtes ganske mange af dem ikke i databasen, og hvis de overhovedet dukkede op ved søgninger, viste det sig at ganske mange var dele af musik- eller filmtitler, navne på firmaer, musikgrupper, personer eller stod i omgivelser som ikke kunne bruges. Hvis de forekom, stod de oftest i parentes eller i anførselstegn. Kun i fem tilfælde fandtes der ingen afløsningsord i stedet for importordene. Til slut var der kun tyve ordpar som kunne sammenlignes. Kun i ni tilfælde var der flere eksempler på importordet.

I den norske undersøgelse er tolv ord fra listen taget med til speciel behandling foruden nogle ord som knyttes til de fire områder. Bilag 2 rummer en oversigt over de undersøgte ord og de ikke undersøgte ord fra fælleslisten samt de vigtigste oplysninger om hvorfor ordet ikke blev taget med. Det samme gælder ord fra de fire områder.

I den svenske udarbejdelse blev fælleslisten ikke gennemgået systematisk og kun ord som hører til de fire områder var taget med fra listen. På grund af dette er en sammenligning af hele materialet ikke mulig men alligevel er det af interesse at se på de andre fire sprog.

Efterfølgende bliver ordforrådet fra fælleslisten delt op i to grupper: ord fra de fire områder og andre ord fra fælleslisten. Til slut følger tre ord, *bodyguard*, *design* og *e-mail*, (6.3.), som skulle undersøges ekstra.

6.1. Ord fra de fire områder

Alle deltagerne søgte ord fra fælleslisten som tilføjelse til de foregående ord som blev valgt fra de fire områder. Inden for området IT fandtes der sytten ord, fire har med mad at gøre, seks med boldspil og to kan regnes til området ungdomsmusik, i alt 29 ord.

IT:

Ord fra fælleslisten er: *browser*, *data warehouse*, *digital scan*, *display,feedback*, *icon*, *joystic*, *keyboard*, *modem*, *net*, *operator*, *printer*, *scanner*, *software*, *spam*, *web* og *webmaster*. Ordet *e-mail* hører hertil, men det behandles senere (6.3.).

I den danske undersøgelse findes der ingen afløsningsord for ti af de undersøgte ord. I tre tilfælde bruges importordet mere end afløsningsordet, to ord behandles ikke (*digital scan* og *operator*), kun i to tilfælde bruges et afløsningsord mere end et importord.

Tabel 6: Ord fra IT

<i>Importord</i>	<i>Da</i>	<i>Fi</i>	<i>Isl</i>	<i>No</i>	<i>Sv / Fs</i>
browser	÷	0	+	+	+ / +
data warehouse	÷	0	Ø	0	0 / 0
digital scan	0	0	Ø	0	0 / 0
display	0	0	Ø	0	0 / 0
feedback	+	+	÷	+	0 / 0
icon	0	+	Ø	0	0 / 0
joystick	÷	÷	Ø	0	÷ / 0
keyboard	0	0	Ø	0	0 / 0
modem	0	÷	+	0	0 / 0
net	0	+	0	0	0 / 0
operator	0	÷	Ø	0	0 / 0
printer	+	+	Ø	+	+ / +
scanner	0	÷	Ø	0	0 / 0
software	0	+	Ø	+	+ / +
spam	0	+	Ø	÷	0 / 0
web	0	+	Ø	0	+ / +
webmaster	0	0	Ø	0	÷ / 0

I den finske undersøgelse er resultatet at fire importord ikke findes i de finske databaser. I syv tilfælde bruges afløsningsordene mere end importordet, mens fire importord bruges mere end afløsningsordene. To ord nævnes ikke, *data warehouse* og *keyboard*, som er behandlet i gruppen 'ungdomsmusik'.

I Mbils database var der ingen eksempler på tretten af importordene. I disse tilfælde bruges der kun islandske afløsningsord. I to tilfælde er afløsningsordene hyppigere, mens kun et importord har flere eksempler end afløsningsordet, *feedback*. Ordet *net* er for almindeligt i sproget i andre betydninger til at kunne behandles.

I den norske undersøgelse findes der i tolv tilfælde ingen afløsningsord. Fire importord har afløsningsord som bruges mere, mens importordet *spam* synes at være hyppigere i brug end det norske ord *søppelpost*.

I den svenske undersøgelse er der ti og i den finlandssvenske elleve importord uden afløsningsord. I fire tilfælde bruges afløsningsordet mere end importordet i begge lande. I et tilfælde er dette omvendt i Sverige. Importordet *keyboard* forekommer ikke i de brugte databaser, kun afløsningsordet *tangentbord*. *Digital scan* behandles ikke.

Mad:

Ord fra fælleslisten er: *light*, *milkshake*, *pommes frites* og *tagliatelle*.

I den danske undersøgelse kan tre af importordene ikke bruges til sammenligning. *Light* bruges ikke på tilsvarende måde i engelsk som i dansk, *pommes frites* og *franske kartofler* er falske venner, og der er ikke afløsningsord for *milkshake*. Importordet *tagliatelle* bruges mere end det danske afløsningsord *båndspag(h)etti*.

I de finske databaser forekommer *pommes frites* ikke. To afløsningsord bruges mere end importordet, mens det er omvendt i et tilfælde.

I den islandske undersøgelse findes tre importord ikke i Mbls database. I stedet bruges afløsningsord. *Tagliatelle* har ikke noget afløsningsord.

Tre af importordene har ikke afløsningsord i norsk, mens kun et afløsningsord bruges mere end importordet.

I de svenske databaser findes hverken afløsningsord for importordene *pommes frites* eller *tagliatelle*. *Milkshake* nævnes ikke i artiklen, og *light* bruges mere end *sockerfri*. I finlandssvensk bruges *sockerfri* mere end *light*, og afløsningsordet *fransk potatis* bruges mindre end *pommes frites*.

Tabel 7: Ord fra madområdet

<i>Importord</i>	<i>Da</i>	<i>Fi</i>	<i>Isl</i>	<i>No</i>	<i>Sv / Fs</i>
light	0	+	Ø	+	÷ / +
milkshake	0	+	Ø	0	0 / 0
pommes frites	0	0	Ø	0	0 / ÷
tagliatelle	÷	÷	0	0	0 / 0

Boldspil:

Ord fra fælleslisten er: *coach*, *NHL-hockey*, *play off*, *supporter*, *tie-break* (i tennis) og *world cup*.

Tre af de seks importord bruges ikke i dansk. To afløsningsord bruges mere end importordet, mens et importord bruges mere end afløsningsordet.

I den finske undersøgelse viser det sig at tre importord ikke bruges, og i tre tilfælde er afløsningsordene hyppigere.

I den islandske del forekommer ingen af importordene i Mbls database. For tre af dem, *coach*, *play off* og *supporter*, bruges kun afløsningsord.

Fem af importordene er i den norske artikel grupperet som lidet aktuelle i norsk. Kun ordet *supporter* har et afløsningsord, *tilhenger*, som bruges meget, og det mindre almindelige ord *støttemedlem*.

Tre af importordene behandles ikke i den svenske og finlandssvenske undersøgelse, og i tre tilfælde bruges afløsningsordene mere end importordene.

Tabel 8: Ord fra boldspil

<i>Importord</i>	<i>Da</i>	<i>Fi</i>	<i>Isl</i>	<i>No</i>	<i>Sv / Fs</i>
coach	+	0	Ø	0	+ / +
NHL-hockey	0	0	0	0	0 / 0
play off	0	+	Ø	0	+ / +
supporter	+	0	Ø	+	0 / 0
tie-break	0	+	0	0	0 / 0
world cup	÷	+	Ø	0	+ / +

Ungdomsmusik:

Fra fælleslisten kan ordet *boyband* og *CD* føjes til, selv om *CD* også bruges om anden type af musik. Andre ord på fælleslisten som hører til området musik, knyttes ikke specielt til ungdomsmusik.

I dansk findes der et afløsningsord for *boyband*, mens importordet *CD* bruges alene.

I de finske databaser forekommer *boyband* ikke, mens *CD* ikke har et afløsningsord.

I Mbls database forekommer *boyband* ikke, kun afløsningsordet, og afløsningsordet *geisladiskur* er langt hyppigere end *CD*.

I den norske undersøgelse viser det sig at hverken *boyband* eller *CD* har et afløsningsord.

I svensk bruges ikke noget afløsningsord for *CD*, mens *pojkbänd* er det eneste ord som findes i *Press* 2003 og *Hufvudstadsbladet* (HBL) 1999. I Svdbl 2000 bruges importordet *boyband* lige så ofte som *pojkbänd*.

Tabel 9: Ord fra ungdomsmusik

<i>Importord</i>	<i>Da</i>	<i>Fi</i>	<i>Isl</i>	<i>No</i>	<i>Sv / Fs</i>
boyband	+	0	Ø	0	+ / +
CD	0	0	+	0	0 / 0

Hvis man ser på resultaterne fra de ord fra fælleslisten som hører til de fire valgte områder, så blev 29 ord undersøgt i seks sprog, i alt 174 søgninger. Finsk har også i denne undersøgelse de fleste ordpar hvor afløsningsordet bruges mere end importordet. I den islandske undersøgelse var der kun tre ordpar hvor afløsningsordet blev brugt mere end importordet, og et ordpar hvor brugen var omvendt. Kun i fire tilfælde forekom importord uden afløsningsord. Grunden til dette er at i 21 tilfælde fandtes der islandske afløsningsord i Mbls database uden at importordene blev brugt. I dansk, norsk, svensk og finlandssvensk findes der i de fleste tilfælde ingen afløsningsord. I alt kunne man i 116 tilfælde ikke sammenligne importord og afløsningsord.

Tabel 10: Oversigt over brug af 29 ord fra de valgte områder

	+	÷	=	0	Ø
Dansk	5	5	0	19	0
Finsk	12	5	0	12	0
Islandsk	3	1	0	4	21
Norsk	6	1	0	22	0
Svensk	8	3	0	18	0
Svensk i Finland	9	1	0	19	0
Total:	43	16	0	94	21
%	24,7	9,2	0	54,0	12,1

Hvis man sammenligner tabel 5 og tabel 10, fremgår det at der næsten ingen forskel er mellem de fem grupper i undersøgelsen af de fire specielt valgte ord og de 29 ord fra fælleslisten som hører til disse områder: + (25,59/24,7 %), ÷ (9,16/9,20 %), = 1,25/0 %), 0 (52,5/54,0 %) og Ø (12,5/12,1 %). Selv om procenttallet i hver gruppe er næsten det samme, så bemærker man dog forskelle inden for grupperne. I tabel 5 så man at der i islandsk var langt de fleste eksempler på at importordet overhovedet ikke forekom i databasen, 21 af 30. I tabel 10 er det kun islandsk som har eksempler i denne gruppe. I tabel 5 var der 11 eksempler fra islandsk hvor afløsningsordet blev brugt mere end importordet. I tabel 10 er eksemplerne kun 3.

Tabel 11 giver en oversigt over de 69 ord som hører til de fire områder:

Tabel 11: Oversigt over brug af alle 69 ord fra de fire områder

	+	÷	=	0	Ø
Dansk	11	9	0	49	0
Finsk	26	7	1	29	6
Islandsk	14	3	1	8	43
Norsk	12	5	0	52	0
Svensk	20	8	0	40	1
Svensk i Finland	19	6	1	42	1
Total	102	38	3	220	51
%	24,63	9,18	0,73	53,15	12,32

6.2. Andre ord på fælleslisten

På fælleslisten stod der fra begyndelsen 138 ord. Da de allerede behandlede ord var blevet fjernet, stod der 99 ord tilbage på listen. De blev behandlet i fire af undersøgelseerne. (Den svenske deltager arbejdede kun med de valgte områder og ord knyttet til dem samt *bodyguard*, *design* og *e-mail*.) I det følgende bliver de samme markeringer brugt i tabel 12 som før: +, ÷, =, 0 og Ø.

Tabel 12: Resultater fra fælleslisten

<i>Importord</i>	<i>Dansk</i>	<i>Finsk</i>	<i>Islandsk</i>	<i>Norsk</i>
ABS	0	+	+	0
aids	0	÷	+	0
airbag	0	+	Ø	+
airguide	÷	Ø	Ø	0
antiquary	0	÷	Ø	0
backing	0	Ø	Ø	0
bag	0	Ø	Ø	0
black	0	+	Ø	0
black-white	0	+	Ø	0
blend (subst.)	0	Ø	Ø	0

blend (v.)	0	Ø	Ø	0
bodylotion	0	+	+	0
book (v.)	0	+	0	+
booking	0	+	0	+
boom	÷	÷	Ø	0
boss	0	+	Ø	0
boutique	0	0	+	0
boy	0	Ø	Ø	0
brainstorming	0	Ø	÷	+
bulimia	+	÷	+	0
campus	0	÷	Ø	0
classic	0	0	Ø	0
co-pilot	+	Ø	Ø	0
color CD	0	Ø	Ø	0
cool	0	+	0	0
country	0	0	Ø	0
cover	+	0	+	+
cruise control	0	Ø	Ø	+
dance	0	0	Ø	0
darling	+	Ø	Ø	0
deadline	÷	+	+	0
destination	+	Ø	Ø	+
entertainment	+	+	Ø	0
exit	+	+	Ø	0
facility	0	+	Ø	÷
fax	0	+	÷	0
frontrunner	+	Ø	Ø	0
gay	+	+	Ø	0
girl	0	Ø	Ø	0
head	0	Ø	÷	0
helpdesk	0	0	Ø	0
HIV	0	0	÷	0
image	0	÷	Ø	0
in	÷	÷	Ø	0
insider	0	+	Ø	0
integration	0	÷	Ø	0
internet	0	÷	÷	0
jukebox	0	÷	÷	0
celiac (disease)	0	÷	Ø	0
knowhow	0	+	Ø	+
lift	0	Ø	Ø	0
live	0	÷	Ø	+
lookalike	+	+	Ø	0
LP	0	+	+	0
mail	0	+	Ø	÷
manual	+	+	+	0

mascara	0	+	+	0
match	0	+	Ø	0
media	0	+	Ø	0
motocross	0	÷	0	0
out	÷	+	Ø	0
party	0	+	÷	0
perfectionist	0	÷	Ø	0
performance	0	+	Ø	0
pocket book	0	÷	+	0
poster	+	+	+	0
PR	0	+	Ø	0
print (subst.)	÷	÷	Ø	0
print (v.)	0	+	Ø	0
rasism	0	÷	0	0
recycling	+	Ø	Ø	0
roots	0	+	Ø	0
safetycar	0	Ø	0	0
second hand	+	+	Ø	0
second-hand shop	+	=	Ø	0
seminology	0	+	Ø	0
shaver	+	Ø	Ø	0
skateboard	÷	+	Ø	0
SMS-service	0	Ø	Ø	0
spoiler	0	+	÷	0
stand in	+	Ø	Ø	0
station car	0	Ø	Ø	0
stereo	0	0	÷	0
stress	0	+	+	0
swimmingpool	÷	Ø	Ø	0
talkshow	÷	+	Ø	÷
tape	÷	0	+	0
teenage	0	+	Ø	0
test	0	+	Ø	0
timer	0	Ø	Ø	0
video	0	0	+	0
WAP	0	Ø	Ø	0
western	0	÷	Ø	0
widescreen	÷	+	Ø	0
wildcard	+	+	0	0
wool	0	Ø	Ø	0
workshop	0	+	+	÷
world	0	+	Ø	0
zoom	0	0	+	0

Fra fælleslisten blev 99 ord undersøgt i fire af sprogene, i alt 396 søgninger.

Dansk og islandsk havde omtrent lige mange ordpar hvor afløsningsordet blev brugt mere end importordet. I de finske databaser var der flest sådanne ordpar, mens der i norsk kun var 9. Dansk og islandsk har også omtrent lige mange tilfælde af ordpar hvor importordet er mere brugt end afløsningsordet. I de finske databaser fandtes igen de fleste tilfælde, mens der i norsk kun var 4. I de norske databaser fandtes på den anden side de fleste tilfælde hvor kun importordet blev brugt eller ordet kun var lidt brugt i norsk. De næstfleste tilfælde fremkom i de danske databaser. Kun 7 tilfælde blev fundet i MbIs database, og i de finske var kun 1. I de danske og norske undersøgelser fandtes der ingen tilfælde hvor kun afløsningsordet blev brugt i databaserne, mens dette var tilfældet i islandsk i 66 tilfælde og i 26 i finsk.

Tabel 13: Oversigt over brug af 99 importord i fælleslisten

	+	÷	=	0	Ø
Dansk	18	11	0	70	0
Finsk	43	18	1	11	26
Islandsk	17	9	0	7	66
Norsk	9	4	0	86	0
Total	87	42	1	174	92
%	22,0	10,6	0,25	43,9	23,25

Tabel 13 kan ikke sammenlignes med tabel 5 og 10 da svenske resultater mangler. Forskellen mellem resultaterne i tabel 11 og tabel 13 kan forklares ved at der på fælleslisten optræder alle slags ord fra diverse områder i ordforrådet, og at de respektive lande ikke lægger alle den samme vægt på at danne afløsningsord så snart nye importord tages i brug. Sprogpolitikken i de forskellige lande spiller her en stor rolle, og vi ser tydelig at den sproglige purismen har givet et helt andet resultat i islandsk og finsk end i dansk og norsk (se indledningskapitlet). MbIs puristiske stilling forklarer den store forskel mellem ord som markeres med 0 og dem som markeres med Ø. Det samme gælder de finske databaser.

6.3. Bodyguard, design, e-mail: en diakronisk undersøgelse

En del af MIN-projektet var en holdningsundersøgelse i alle de nordiske lande. Formålet var at undersøge holdninger til importord og afløsningsord i den almindelige befolkning. Deltagerne i undersøgelsen i alle landene fik forelagt ordene *bodyguard*, *design* og *e-mail* og blev spurgt om de foretrak disse ord eller afløsningsordene (Kristiansen & Vikør 2006). I undersøgelsen af afløsningsord blev det foreslået at deltagerne også inddrog disse tre importord og slog dem op i databaser med avismateriale for at finde ud af brugen. To af ordene står på fælleslisten: *design* og *e-mail*.

I den danske undersøgelse blev importordene og afløsningsordene *livvagt*, *formgivning* og *e-post* slået op i Infomedia-korpuset 1987-, 1993- og 1999-. Ordparret *bodyguard/livvagt* blev i 1999- brugt lige ofte, mens importordene *design* og *e-mail* domi-

nerede i 1999-. *E-post* havde en ret stærk stilling i 1993- (41 %), mens *e-mail* var herskende i 1999- (93 %).

I de finske og norske artikler blev ordene *design* og *e-post* behandlet som ord fra fælleslisten, mens *bodyguard* ikke blev undersøgt. Det fremgår af den finske artikel at afløsningsordet *muotoilu* er foretrukket frem for importordet *design* (83 %/17 %). *Design* bruges næsten kun når der er tale om noget som skal eksporteres. Det finske afløsningsord *sähköposti* for *e-mail* bruges næsten alene (97 %/3 %). I norsk er *design* næsten enerådende, mens *formgivning/formgivning* forekommer relativt sjældent. Omvendt er *e-post* det foretrukne ord med langt flere belæg end *e-mail*.

Af den islandske holdningsundersøgelse (Kristján Árnason 2006: 20) fremgår at *bodyguard* næsten ikke bruges som importord, kun det gamle islandske ord *lífvörður*, som er et afløsningsord for dansk *livvagt*. Som svar på spørgsmålet om valg mellem *bodyguard* og *lífvörður* foretrak 94,4 % af deltagerne det hjemlige ord. I Mbils database fandtes der ingen eksempler på *bodyguard* i betydningen 'livvagt'.

I de tilfælde hvor *design* fandtes i Mbils database, var der tale om firmanavne eller lignende. I stedet for bruges substantivet *hönnun* og verbet *hanna* med eksempler i tusindvis. Hvis vi igen ser på valget mellem *design* og *hönnun* i holdningsundersøgelsen så foretrak 94,1 % det hjemlige ord.

Resultatet er det samme som for *bodyguard* og *design* hvis man slår *e-mail* op i Mbils database. Det islandske ord *tölvupóstur* er det eneste som bruges i basen. Det ser anderledes ud i holdningsundersøgelsen. Omtrent lige mange bruger *e-mail* (42,6 %) og *tölvupóstur* (46,7 %). Der er stor forskel mellem aldersgrupperne. Omkring 70 % af dem som er under 30 år foretrækker *e-mail*, mens kun 9,2 % af dem over 60 år bruger det. Hvis man på samme måde ser på *tölvupóstur*, så vælger kun 20,2 % af dem som er 30 år og yngre det hjemlige ord, mens det vælges af 77,1 % af dem som er 60 år og ældre (Kristján Árnason 2006: 25).

I den svenske undersøgelse blev importordene *bodyguard*, *design* og *e-mail* kun slået op i svenske aviser i Sverige. Afløsningsordene *e-post* og *livvagt* dominerer i svenske aviser, mens importordet *design* bruges mere end afløsningsordet *formgivning*. Grunden til dette er måske at ordene bruges i forskellige kontekster.

Tabel 14: Brug af *bodyguard*, *design* og *e-mail*

Importord	Dansk	Finsk	Islandsk	Norsk	Svensk
bodyguard	=	0	+	0	+
design	÷	+	+	÷	÷
e-mail	÷	+	+	+	+

I tabel 14 ses hvorledes de tre ord bruges i de forskellige databaser. Islandsk, svensk og finsk bruger afløsningsordene mest hvilket ikke er tilfældet i dansk. Af de to ord som blev undersøgt i norsk, bruges kun det ene afløsningsord mere end importordet.

7. *Typer af afløsningsord*

Et af de emner som skulle undersøges i C-delen (se Indledning), er hvilke typer afløsningsord der bruges mest i de respektive lande. De almindeligste typer af nye ord er:

- usammensatte ord
- sammensætninger
- afledninger
- allerede eksisterende ord som får en ny betydning.

Den allerstørste del af de 40 importord som forekommer i tabel 1–4, er substantiver, 38 i alt. Kun 2, *download* og *surf* er verber. Forholdene ændres lidt hvis man tilføjer de ord som forekommer i tabeller 6–9. Af de 29 ord er der 27 substantiver, et adjektiv (*light*) og et verbum (*coach*).

Deltagerne undersøgte på forskellige måder afløsningsordene i deres tekster. Da de ikke alle gennemgik materialet på den samme måde, kan resulaterne ikke sammenlignes. Her nævnes kun de resultater som enkelte deltagere kom til.

Det fremgår klart af den danske undersøgelse at afløsningsordene sjældent dannes ved afledning. Størstedelen er sammensætninger og i nogle tilfælde bruges allerede eksisterende ord (se Jarvad 4.7).

I den finske del af projektet blev undersøgt 79 afløsningsord som fungerede godt. Størstedelen, 47 ord (59 %) er sammensætninger, deraf 8 % oversættelseslån. I alt atten ord er afledninger (23 %), syv ord (9 %) er gamle ord med ny betydning og fem ord (6 %) er usammensatte ord. Resten, to ord (3 %) er så forkortelser (se Hakala 10. afsnit, diagram 9). I bilaga 4 er der en oversigt over de enkelte ord i finsk.

I den islandske del blev de 55 afløsningsord undersøgt som fremkom ved undersøgelsen af den tematiske liste. Deraf er 31 ord (57,1 %) sammensætninger, tretten ord (23,4 %) afledninger, fire ord (7,1 %) er gamle ord med nye betydninger, tre ord (5,3 %) er usammensatte, og fire (7,1 %) er ord som er homonyme. Syv ord kan regnes som oversættelseslån. Hvis de 30 ord fra områderne, som blev tilføjet fra fælleslisten, og de atten ordpar som blev undersøgt fra selve fælleslisten, regnes med, fører det ikke til nogen større forandringer.

I den norske undersøgelse er næsten alle de atten afløsningsord som fremkom i undersøgelsen, sammensætninger, deraf fem som er oversættelseslån (se Omdal, 7. afsnit). Kun tre ord er usammensatte, og i fem tilfælde har et ældre ord fået en udvidet betydning. Kun et afledningssuffiks blev registreret, *-bar* i *bærbar*, som almindeligvis står sammen med ordet *datamaskin*.

I den svenske del blev afledning ikke regnet som en speciel gruppe. 38 ordpar blev undersøgt, og det gav 44 afløsningsord. Seksten af dem er oversættelseslån, seksten er nydannelser, såvel sammensætninger som afledninger med afledningssuffikser, i otte tilfælde har et gammelt ord fået en udvidet betydning, og fire ord falder i gruppen “andre ord” (se Mickwitz 7. afsnit).

Af det fremkomne viser det sig at sammensætninger er den allerstørste del af afløsningsordene, såvel nydannelser som oversættelseslån. Det kommer ikke bag på nogen da næsten halvdelen af importordene er sammensatte ord, og den enkleste

måde at danne nye afløsningsord på er at oversætte importordet. Hvorledes resten grupperes, kommer an på de enkelte sprogs orddannelsesmuligheder. Men forskellen er ikke stor.

8. *Slutord*

I artiklen blev forholdet mellem bestemte importord og afløsningsord gennemgået i fem nordiske lande. Det viste sig at dansk og norsk er meste åbne for brugen af importord, mens islandsk og finsk lægger større vægt på at danne afløsningsord. Svensk og svensk i Finland står midt imellem. Om dette emne henvises til de enkelte artikler i *“Det främmande” i nordisk språkpolitik* i Helge Sandøys og Jan-Ola Östmans redaktion (2004).

Resultaterne fra artiklerne er ikke overraskende. I Island har der været en lang tradition for at lave nye afløsningsord, som især bruges i skriftsproget, og såvel i den ensprogede ordbog *Íslensk orðabók* (1963, 1983) som den tosprogede *Íslandsk-dansk ordbog* af Sigfús Blöndal var importord markeret med et spørgsmålstegn. Først i den nyeste udgave fra 2002 blev spørgsmålstegnet endelig fjernet. Terminologigruppernes systematiske arbejde spiller også en stor rolle for sproget inden for videnskab og teknik (Ari Páll Kristinsson 2004: 49–52).

I Finland har sprogpurismen hersket fra begyndelsen af det 19. århundrede og sat sit præg på ordforrådet. I de skandinaviske sprog har man længe været mere liberal og modtaget importord både i skriftsprog og talesprog.

Selv om disse fakta er klare, så har det spillet en stor rolle i denne fælles undersøgelse at materialet var begrænset og kun stammer fra aviser i de respektive lande. Databaserne var også ganske forskellige. Den islandske stammer f. eks. fra en avis som er kendt for sprogpurisme, og situationen ville måske have været anderledes hvis det havde været muligt at søge i flere aviser. I Island og Danmark har det været muligt at søge eksempler fra hele den valgte periode 1945–2000, mens materialet var tidsbegrænset i de andre lande.

Fælleslisten alene gav ikke det helt rigtige billede af situationen i de enkelte lande, men de 40 ord fra den tematiske liste hjalp ved sammenligningen. Selv om resultaterne kun viser tendenser i avissproget, giver de et billede af synet på importord i de enkelte lande i overensstemmelse med afsnittene om sprogpolitik i de enkelte kapitler. Jo mindre den almindelige interesse er for sprogrøgt, desto flere importord accepteres i sproget.

Referencer

- Ari Páll Kristinsson. 2004. Offisiell normering av importord i islandsk. I: Helge Sandøy & Jan-Ola Östman (red.), *“Det främmande” i nordisk sprogpolitik. Om normering av utländska ord*, s. 30–70. (Moderne importord i språka i Norden II.) Oslo: Novus forlag.
- Kristiansen, Tore & Lars S. Vikør (red.). 2006. *Nordiske språkhaldningar. Ei meningsmåling*. (Moderne importord i språka i Norden IV.) Oslo: Novus Forlag.

Sandøy, Helge & Jan-Ola Östman (red.). 2004. *“Det främmande” i nordiske språkpolitik. Om normering av utländska ord*, s. 30–70. (Moderne importord i språka i Norden II.) Oslo: Novus forlag.

Om forfatterne

Guðrún Kvaran – professor ved Háskóli Íslands (Íslands Universitet) og direktør for Orðabók Háskólans ved Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum (Arni Magnússon instituttet for islandske studier)

Hakala, Hanna – har pro gradu-eksamen fra Helsingfors universitet (2005), er nu planlægger ved Sibelius-

Akademin i Helsingfors

Jarvad, Pia – seniorforsker ved Dansk Sprognævn

Mickwitz, Åsa – doktorgradsstudent ved Helsingfors universitet

Omdal, Helge – professor i nordisk sprogvidenskab ved Universitetet i Agder